

P. Thrige 1826.

Kjøbenhavn

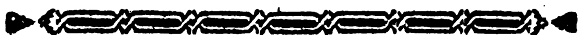
2/9 1884

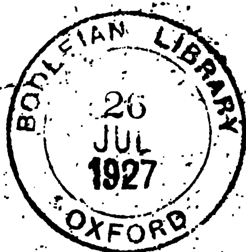
Sneedorffs samtlige Skrivter.

Siette Bind.

Kiøbenhavn, 1776.
Trykt paa Boghandler Gyldendals Forlag.

BODLEIAN LIBRARY
26
JUL
1927
OXFORD

Indhold

af den

patriotiske Tilskuer

Siette Bind.

263. Efterretning om en Person, som i sin Ungdom ikke vilde imodtage et Embede, hvortil han ikke holdt sig beqvem nok. — En vis B. underholdt en af sine Velgiørere — En Haandverksmands Godhed imod en Norsk Soldat. —

264. Ildens Opfindelse. —

265. Forslag til en Skat eller Agift, hvormed de fleste vil blive fornøiede. —

266. Det Selsomme og Overordentlige finder snarest Bifald. —

267. Nogle patriotiske Forslag, angaaende: 1) Erklæringer. 2) Betienteres Kundskab, som skulle give dem. 3) Hvorledes saadanne Betientere kunde faaes, og bevæges til at opfylde deres Pligter. 4) Opdragelsen og Underviisningen, som Grunden til alt.

268. Frihed i Omgang og Sindets Forlystelser burde efter Romernes Exempel forbindes med vore selskabelige Forlystelser.

269. Betragtning over Spil i Selskaber — Skakspillets Fortrin.

Blad.

270. Den Platoniske Philosophies Fortrin for de øvrige Secter paa den Tid.

271. Forsvar for Veltalenhed og Smag — Saurins Taler til det Franske Academie i denne Hensigt.

272 og 73. En ufuldkommen Kundskab er bedre end ingen — Foredragsmaaden i Opdragelsen, i Anledning af Rosseaus l'Emile. —

274. Bonden i Selskabet er hypochondrisk over en Samtale med en Hernhutisk Lærer — Opmuntres af Præsten i Selskabet ved den Socratiske Bondes Exempel.

275. Bondens Ønske at faae en Oversættelse af D. Hirtzels Socratiske Bonde — Slutningen af dette Skrift oversættes og betragtes, som handler om Agerdyrkningens Opmuntring.

276. Sæder udrette mere end Lovene — Begravelses Ceremonie kan blive en Bevæggrund for Pligterne — Exempel haves derpaa i Egypterne og i den Hellige Skrift selv.

277 og 78. Betragtning over Linnæi Beskrivelse over Europæerne, som Folk, der regieres af Meninger.

Blad.

Snee-

Sneedorffs patriotiske Tilskuer.

6te Bind.

Den patriotiske Tilskuer.

No. 256.

Mandagen, den 1 Julii 1763.

Det patriotiske Selskab talede engang om Nytten af saadanne Bøger, ved hvilke Almuen, eller de, til hvis Opsigt den er fortroet, kunde blive underrettede om det, som er dem nyttigt og fornødent at vide til at forbedre deres Forstand og Sæder, til at bevare deres Liv og Sundhed, forsvare deres Rettigheder, forøge deres Velstand, og paa andre Maader forarbeide deres Lyksalighed. Foruden de korte Forklaringer af Religionens Lærdomme, i hvilke smaa Haandbøger Selskabet ogsaa ønskede nogen Forandring, foreslog det at giøre lige saadanne korte Udtog af andre Videnskaber til Almuens Nytte: f. Ex. en Samling af det i Loven og Forordningerne, som er meest fornødent for Almuen, især Bonden, at vide; En Diæt og Lægekonst, som

var indrettet efter Bondens Vilkaar og de almindeligste Tilfælde; Et lidet System i Huusholdnings-Konsten, indrettet efter Bondens Oeconomie, hvortil man udkrævede ikke alene en physikalsk Afhandling om Jordens Brug, og andre til Landvæsenet henhørende Ting, men og nogle moralske Betragtninger af Mennesket, tilligemed de fornemmeste Grundregler af Huusstanden, Børnetugten og andre selskabelige Forbindelser. Disse tre Afhandlinger holdt man for de vigtigste, og Præsten ønskede endnu meget den fierde, som skulde være en kort Beskrivelse af Verden, der indeholdt det alleralmindeligste og nødvendigste saavel af den naturlige som af den borgerlige Historie.

Ved denne Samling blev fornemmelig talet om Nødvendigheden af de to første. Et kort Udtog, sagde Adelsmanden, af det i Loven og Forordningerne, som Bonden behøver at vide, synes at være ligesaa fornødent i en Stat, som Lovenes Bekiendtgiørelse. Hvorledes kan Bonden ellers vide sine Forbindelser, hvorledes kan han straffes for Overtrædelser, og hvorledes kan Loven beskytte ham for Fornærmelser, naar han selv ikke veed sin Ret? Det er sandt, vi have smaa Oplag af vore Lovbøger, som ikke ere kostbare; men i disse er meget, som Bonden ikke behøver at vide, og meget, som han ikke

for-

forstaaer; for at giøre ham det sidste forstaaeligere, kunde man i saadan en Afhandling udelukke det første. Forordningerne udgiøre alt for vidtløftig en Samling, for at kunne enten kiøbes eller læses af Bonden. De forkyndes vel paa Tingene; men hvor mange Bønder komme der, og mon de, som komme der, fortælle deres Børn og Børnebørn, hvad de have hørt? Det menneskelige Liv er ikke mere langt nok til at forplante mange Sandheder ved Tradition.

Saadan en juridisk Catechismus, svarede Kiøbmanden, var nok saa nyttig for Borgerstanden. De fleste Love angaae denne Stand, den har bedre Raad til at kiøbe Bøger, og mere Tid til at læse dem, end Bonden. Det lader og, som den trængte nok saa meget til at erindres baade om sine Rettigheder, og om sine Forbindelser; om Rettighederne, fordi den forsømmer ofte at bruge dem, som den har, i det den tragter efter andre, som ikke tilkomme den; og om Forbindelserne, fordi den misbruger saa ofte den Frihed og Sikkerhed, som den har fremfor Bondestanden, til at forsømme endog det, som er til dens egen sande Velfærd. Bonden, lagde han til, faaer nok sine Pligter at vide, om ikke af andre, saa af Herremanden og Fogeden. Mange Rettigheder har han jo ikke, og om han

havde nogle, skulde det da være Herremændenes Interesse, at han vidste det?

Bonden har efter Lovene større Rettigheder, end man troer, sagde Adelsmanden, og det er Herremændenes sande Interesse, at han beholder dem; men om det ikke var det, burde jo dog Lovene holdes? Dersom det, som allerede er fastsat, ikke bliver handthævet; hvad Sikkerhed har da nogen Stand fra Herremanden af indtil Bonden? og jeg forsikrer Dem, lagde han til, at endskiønt jeg selv troer, at der endnu var meget at forbedre i vore Indretninger, skulde Bondens Vilkaar dog allerede være i en kiendelig Grad bedre, end de ere, om vi kuns kunde bringe det saa vidt, at han nød altid de Rettigheder, som Lovene tilstaae ham; men for at nyde dem ubeskaaret, maae han vide baade hvad Ret han har, og hvorledes han kan bevare den. Bondens Uvidenhed derom, sagde han tilsidst, er Aarsag til mange Undertrykkelser, hvorved Fogeden og andre Underbetiente fornærme Bonden, til Skade baade for Proprietairen og for Staten.

Lad os først sørge for Bondens Sundhed, sagde Kiøbmanden med sin sædvanlige Skiemtsomhed; den interesserer dog Proprietairerne meget mere end hans Rettigheder, at Mandtallene kunne være fuldstændige, og Hoveriet ikke blive

for-

forsømt. Hr. Tissot, svarede Præsten, har skrevet saadan en Bog under Titel af Avis au Peuple sur l'état de sa santé, og Bonden i Selskabet havde ikke saasnart hørt, hvad dette var paa Dansk, førend han indstændig bad mig om en Oversættelse deraf. Jeg undskyldte mig længe dermed, at jeg var ingen Læge. Forfatteren selv, sagde jeg, som dog er meget bekiendt af andre Skrifter i Lægekonsten, frygter, at han ved denne lille Bog skal legge sig ud med sit eget Facultet, fordi han synes at giøre Lægekonsten alt for let. Dersom da jeg eller en anden Oversætter, som ikke forstaaer Konsten, begik den mindste Feil, var det jo nok til at blive anseet for det, som er værre end en Qvaksalver, for en Mand, der forgav Folk med Oversættelser. Men med alt, hvad jeg sagde for at undskylde mig, kunde jeg ikke undgaae at oversætte nogle Stykker deraf; hele Selskabet tog Bondens Partie, og det, som endnu var værre, det paalagde mig at indføre det, som jeg oversatte, i Tilskueren. Til Lykke valgte de just saadanne Steder i Verket, hvori der var slet ingen medicinske Tegn eller Konstord; og jeg haaber derfor, at jeg kan bekiendtgiøre Oversættelsen uden i mindste Maade at fornærme den Orden af Lærde, som jeg elsker lige saa høit som mit eget Liv, og som har Vaa-

den i Hænder til at hevne alle Fornærmelser, der ere farligere end baade Argumenter og Satirer.

Aarsagerne til de fleste Sygdomme paa Landet ere: 1. Umaadeligt Arbeide, hvorved Kræfterne svækkes og Naturen falder i en Afmagt, fra hvilken den ikke lettelig befries igien. Dersom man ikke kan undgaae det, som er Aarsagen dertil, maae man søge at formindske det Onde ved kiølige Drikke. De beste ere Melke-Valle, Vand med lidt Ædike udi, o. s. v. 2. At Bønder, naar de, ved at gaae eller arbeide meget, ere blevne varme, søge hen til kiølige Steder. De Sygdomme, som komme af denne Aarsag, kunde ofte forebygges, naar man efter første Anstød bruger Aareladen, maadelige varme Fodbad, og drikker jevnlig Vand med lidt Honning og Ædike deri. 3. At de drikke kolde Drikke, naar de ere meget varme. Det Onde, som følger deraf, yttrer sig snart, og er meget farligt. Man maae da oftere aarelades, drikke lunkent Vand, og bruge Clysterer af lunkent Vand og lidt Meel. 4. Ustadigt Veirligt, og hastig Forandring af Varme og Kulde. For at forebygge det Onde, som flyder deraf, er det godt at ikke blotte sig alt for meget

i Var-

i Varmen, og især at Bønderne aflegge den Vane, at bære deres Klæder paa en Stang, naar de om Aftenen gaae hiem fra deres Arbeide. 5. De skadelige Uddunstninger, som gemeenlig omgive Bøndernes Huse, og som komme meest deraf, at de have staaende og stinkende Vand i Gaarden, og Møgdyngerne nær ved Husene. 6. At Luften fordærves i deres Stuer, fordi de sielden aabne Vinduerne. 7. Drukkenskab. 8. Den Føde, som de bruge. 9. At deres Huse ligge paa lave og fugtige Steder, o. s. v.

De Sygdomme, som følge deraf, forøges ofte ikke lidet ved de Lægedomme, som de bruge. Almuen troer i Almindelighed, at alle Sygdomme best fordrives ved Sveed. Til den Ende bruge de hede Drikke, og bedække sig med saa mange Klæder, at de ere færdige at qvæle sig selv. Et gandske sundt Menneske kunde deraf faae en hidsig Feber. Alle hede Ting, som Theriak, Viin, Brændeviin, Peber, o. s. v. hvilket man dog gemeenlig bruger, ere i saadanne Tilfælde høist farlige. I alle Sygdomme, hvormed der følger Feber, er der intet, som man mere maae vogte sig for, end Hede og Forstoppelse. De ovenmeldte Lægedomme, som Almuen bruger, have derimod alle den Virkning, at de baade hidse og binde, hvorfore og mange derved ynkelig omkomme. Umaadelighed i Spise giør og,

at mange Sygdomme, som i Begyndelsen let kunde stilles, blive dødelige. Af en utidig Frygt for, at den Syge skal blive alt for meget svækket, giver man ham saadan stærk Føde, som endnu mere forøger Sygdommen.

Naar man merker, at det vil blive til en Feber, er det best i Tide at betage den sin Magt ved en god Diæt. De Tegn, hvoraf man kan slutte det, ere: megen Tilbøielighed til at sove, en usædvanlig Tunghed i Legemet, liden Lyst til at spise, megen Afmagt, Tunghed i Hovedet og Trykken for Brystet, en tung men uroelig Søvn, hvorefter man ikke finder sig bedre; at man let kommer i Sveed, o. s. v. Saasnart disse Tegn yttre sig, maae man søge at forebygge Sygdommen, hvortil Forfatteren foreslaaer følgende Midler: 1. At holde sig fra alt for strengt Arbeide, men dog ikke efterlade at bevæge sig maadelig. 2. At spise lidet eller intet haard Mad, især holde sig fra Kiødmad, Æg, Viin og Brændeviin. 3. At drikke lidt og tidt lunkent Vand med lidt Edike og Honning udi. 4. Clysterer ere og tienlige. Ved disse Midler kan Sygdommen ofte enten reent forebygges eller og formindskes saaledes, at den siden ikke er saa vanskelig at læge.

Den sædvanlige Maade, som Bønderne bruge, er derimod ganske anderledes. I Begyndel-

gyndelsen af Sygdommen blive de ved at spise Kiød og Æg. De skye grønne Urter og Frugter, som dog paa den Tid vare sundere; og for at styrke Maven, drikke de stærke Drikke. Derved tilstoppe de mere Porerne og hindre Sygdommen at fordele sig.

Naar Sygdommen ret udbryder, og Kulden begynder, er det best at legge sig paa Sengen, med mindre Kræfterne skulde være stærke nok til at blive oppe. Man dækker da den Syge lidt mere til, og lader ham hvert Qvarteer drikke noget af det, som før er meldt. Naar Kulden begynder at tage af, kan man efter Haanden forminske Dækkenerne, saaledes, at han har ikke mere end det sædvanlige paa sig, naar Heden begynder. Det er utroeligt, hvor meget den Syge derved alene kan lettes.

Naar Feberen tager Overhaand, raader han at see vel til, at Luften i Sengekammeret ikke bliver alt for varm, at mange ikke komme til Sengen, at man ikke taler meget til den Syge, men lader det være meget stille. Vandet og Ureenligheden maae strax bortkastes; Der maae to Gange om Dagen ved at aabne Døren eller Vinduer skaffes frisk Luft i Stuen, hvorved man seer til, at Kulden ikke skader den Syge. Det er og meget godt at slaae noget Ædike paa Gløer, og i stærk Hede at bestænke Gulvet med Vand.

Han

Han maae ingen haard Mad spise. Den beste Føde er et halv Pund Brød med lidt Smør og en Flaske Vand. Alt dette maae kaages tilsammen indtil Brødet ganske opløses; Derpaa kan det afsies, og den Syge drikke et Glas deraf hver tredie eller fierde Time. Naar Feberen er heftig, bruger man det ikke saa ofte. En tynd Byg- eller Havre-Suppe er og tienlig. Efter Forfatterens Mening kan man ikke alene tillade den Syge at spise Sommer-Frugter; men de ere ham og tienlige. Om Vinteren derimod maae man give ham kaagte Æbler, Svedsker og tørre Kirsebær, som og maae kaages. Frugter stille Tørsten og Heden, de formindske Feberen, læge den fordærvede og ophidsede Galde, løsne og drive Vandet. Man kan, efter Herr Tissots Mening, sikkert tilstæde den Syge i hidsige og hver Dags Febere at spise Kirsebær og Jordbær, naar de kuns ere modne, og man spiser lidt af Gangen. Dette Raad er formedelst Misbrugens Skyld dog vel ikke saa sikkert i de Nordiske Lande, hvor baade Frugten bliver sielden moden, og Almuen er vant til at spise den i Fleng. Den Syge maae drikke saadanne Ting, som kunne lædske ham, formilde og fordele Sygdommen, skaffe ham Aabning, og drive baade Vandet og Sveden; Saadanne Drikke, som de, hvilke tilforn ere meldte. Man kan og blande

blande deri lidt Saft af de Frugter, som Forfatteren tillader. Den Syge maae drikke meget indtil to eller tre Flasker om Dagen, ofte, men lidt af Gangen, et Glas hvert Qvarteer. Det er nok, at man betager det Kulden; Mere end lunken maae det ikke være, og heller lidt mindre end mere varmt.

Dersom den Syge ikke har Aabning to Gange om Dagen, ikke lader meget Vand, eller og det er rødagtigt, dersom han raser, Feberen er heftig, og han føler megen Smerte i Hovedet, Maven og Nyrerne, maae han bruge Clysterer, og, om det er ham mueligt, sidde en halv Time eller længere oppe om Dagen, forandre Linnet, efter at det er vel afdampet, men ikke hedt, naar han paatager det, og lade Sengen rede. Mangel deraf hindrer ofte Virkningen af de beste Lægedomme.

Det er ikke nok at fordrive Sygdommen. Den Syge maae og, naar han begynder at blive bedre, holde god Diæt. Han maae 1. spise lidt og tidt. 2. Ikke mange Slags, men heller i Begyndelsen blive ved et. 3. Tygge Maden vel. 4. Drikke lidt mindre. 5. Bevæge sig maadelig og jevnlig. 6. Spise meget lidt mod Natten. 7. Ikke blive i Sengen over syv til otte Timer. 8. Om han ikke havde Aabning, er det nok at bruge Clysteer hver tredie Dag.

9. Skulde

9. Skulde han være meget svækket, og Feberen yttre sig igien, maae han bruge Qvina, og 10. ikke for hastig giøre strengt Arbeide.

Det fornemmeste, som er at iagttage ved Børn, for at bevare deres Sundhed fra Fødselen af, bestaaer i følgende Ting: 1. At man for at rense Legemet fra en ond Materie, hvormed de fødes, ikke giver dem Melk i de første fire og tive Timer, men i det Sted lidt Vand med Sukker eller Honning; og om de skulde trænge til Føde, lidt Brød udblødt i Vand. 2. At de aftoes strax efter Fødselen med lidt lunkent Vand og Viin, men siden nogle Dage efter med koldt Vand. Dette holder han meget fornødent til at giøre dem stærke. Man kan første Gang bruge dertil en Svamp, for at vænne dem efterhaanden til det kolde Vand; men siden, især om Sommeren, er det godt at bruge Vandet, ligesaa koldt som det kommer af Kilden. Derved blive de stærke til at taale Luftens Forandringer, og befries fra mange Svagheder, som Forstoppelser, Slag, Udslet, o. s. v. 3. De maae bære tynde Klæder, i de to første Aar have meget lidt paa Hovedet, og siden slet intet, ikke ligge i bløde eller varme Senge, og enten det er Vinter eller Sommer, vænnes til at være i den frie Luft.

Naar

Naar Tænderne bryde ud, maae man 1. i Mangel af Aabning bruge Clysterer. 2. Lade dem spise mindre. 3. Drikke mere, og 4. gnie Gummerne med lidt Honning. Tilsidst anbefaler han Bønderne følgende Regler, som de beste at vedligeholde deres Børns Sundhed: 1. At ikke give dem meget eller mange Slags Spise. 2. Ikke paalegge dem tidlig alt for stærkt Arbeide; 3. Men vænne dem efterhaanden til saadant Arbeide og Bevægelse, som skikker sig til deres Alder. 4. Toe dem flittig i koldt Vand, og 5. lade dem hele Aaret igiennem være meget i den frie Luft.

Jeg har udeladt af Oversættelsen nogle Steder, om hvilke jeg tvivlede, at de kunde skikke sig til vores Clima. Denne Agtsomhed er fornøden ikke alene i Medicinen og i Lovkyndigheden, men og i det af Huusholdnings-Konsten og Historien, som Selskabet ønskede at blive bekiendtgiort til Almuens Nytte. Saadanne Skrifter maatte indrettes efter Beskaffenheden af ethvert Land, og de beste Oversættelser skulde derfor, om man end havde mange saadanne Bøger i andre Sprog, altid være meget ufuldkomne. Man har forsikret mig, at en af vore berømte Læger agter at udgive saadant et Skrift; og jeg

behøver ikke at sige, hvor høit han derved vil forbinde sig alle sande Patrioter. Ved saadanne Foretagender giøre de Naturkyndige i vores Alder sig fuldkommen værdige til den Roes, som Hr. Trublet tillegger dem, at være saa meget viisere end deres Formænd, som de agte mere paa det Nyttige. Maatte denne Tænkemaade kuns blive bestandig i denne Orden af Lærde, og mere almindelig iblant de andre!

No. 257 og 258.

Mandagen den 4de, og Fredagen, den 8de Julii 1763.

Historien er i de moralske Videnskaber det samme, som Erfaringer i Naturlæren. Fra disse slutte vi os til Tingenes Aarsager og Følger, i hvis Forbindelse det, som man kalder Videnskab, bestaaer. Uden saadanne Erfaringer er Videnskaben altid meget uvis og ufuldkommen; men, dersom vi ikke tage os vel i agt, kunde vi endog paa Erfaringerne selv bygge en meget bedragelig Videnskab. Naar to Ting følge efter hinanden, er det ene derfor ikke altid Aarsag til det

det andet; og vi tage derfor ofte feil, naar vi af saadanne Følger slutte til Tingenes Virkninger. Den første Grund til de naturlige Forandringer ligge i Tingenes indvortes Egenskaber, som vi sielden kunne erfare, og som vi ved Hielp af Fornuft-Slutninger og Forsøg kuns giette os til. De samme Vanskeligheder møde os i de moralske Undersøgninger. De menneskelige frie Handlinger have mange Følger, som dog ikke ere Virkninger af dem; Det er ofte en Hændelse, og ikke Handlingen selv, som giver den et lykkeligt eller ulykkeligt Udfald. Dersom vi ikke nøie bemerke saadanne Omstændigheder, og betragte deres Indflydelse i Livets Forandringer, kunne vi paa saadanne historiske Erfaringer bygge mange falske Maximer. Men er det saa vanskeligt at dømme om Handlingernes Følger, da er det ikke lettere at udgrunde deres Aarsager. De tænkende Væseners Natur er os vel saa meget mere bekiendt end de naturlige Ting, som vi erfare den første i os selv, da vi derimod i ingen Urt, Legeme eller andre Dele af Materien kunne trænge ind til det inderste Væsen, for at betragte Tingenes første Grund og Aarsag. Og denne Forskiel er alt for vigtig til ikke at give de moralske Undersøgninger, naar de ret anstilles, et stort Fortrin frem for de naturlige. Men med alt dette have de dog store Vanskeligheder. Vi kiende af Erfa-

renhed intet tænkende Væsen uden vor egen Siel. Fra denne slutte vi os til andre ved en Analogie, som er grundet paa den Lighed, som der er imellem os og andre tænkende Væsener. Men i dem, som ligne os allermeest, i Menneskene, er der ofte Forskiel nok for at giøre saadanne Slutninger meget uvisse. Det koster os Møie nok at udforske vort eget Hierte, og endnu vanskeligere er det at kiende andres. De naturlige Ting have faa og bestemte Kræfter, som virke efter visse uforanderlige Love. Det menneskelige Sind er en Afgrund af utallige Forestillinger og Bevægelser, som forandre sig hvert Øieblik; Det har en Frihed til at bestemme sig selv, og dog endnu ikke altid Forstand nok for at bestemme sig efter visse Grundregler. Tillige med Friheden har Sielen Herskab nok over de udvortes Handlinger, for at kunne under en bedragelig Anseelse skiule sine Tilbøieligheder; og hvor vanskeligt er det da ikke at slutte fra Handlingerne til Caracteren og Tilbøielighederne? Hvor tidt maae Historieskriverne ved saadanne Slutninger bedrage dem selv?

Førend Sædelæren, Statskonsten, Lovkyndigheden og andre Videnskaber, som lære os at bruge Historien, bleve ret dyrkede, behandlede man Historien, ligesom Qvaksalverne Naturlæren; Man søgte kuns det Rare og Overordentlige; at fylde store Dagregistere, og i Flenq

uden

uden Orden, Valg eller Hensigt at fortælle alting. Man undersøgte og prøvede intet, men citerede kuns. Siden forfaldt man til en anden Yderlighed. De nye Historieskrivere forsømme ofte det, som er deres største Pligt, at forsikkre Læserne om Fortællelsernes Sandhed. De blande deres egne Gisninger med Historien, og glemme at beskrive os Handlingerne, for at caracterisere Personerne. Dette giøre de ofte med saadan en Frekhed, som om de besad en hemmelig Konst, ved hvis Hielp de kunde see ind i Hierterne, eller have lugtet til den Rose, ved hvilken Zoroaster aabenbarede alt, hvad der var skiult, baade i det Forbigangne og i det Tilkommende. En Historieskriver bør have Videnskab for at prøve og vælge sine Efterretninger, for at skille Sandhed fra Fabler, og udsøge iblant den store Mængde af Tildragelser saadanne, som kunne interessere Menneskene, og forøge deres Indsigt i Religionen, Sædelæren, Statskonsten, Lovkyndigheden, o. s. v. Han bør vide, hvad der i Tænkemaaden, Sæderne og de borgerlige Forretninger fornemmelig fortiener vores Opmerksomhed, og fremsætte Erfaringerne saaledes, at de kunde bruges af dem, som dyrke disse Videnskaber. Naar en Historieskriver ikke har denne Indsigt, holder jeg ham ligesaa uskikket til sit Haandverk, som de, der skrive om Natur-Historien, uden

at forstaae enten Mathematik eller Physik. Det kan og være ham tilladt af det, som er skeet, at slutte til det, som ikke kan erfares; Men han maae altid vel adskille saadanne Formodninger fra Beretningerne selv. Dette er endnu mere fornødent i Historien end i Naturlæren. Om en Naturkyndig undertiden udgiver sine egne Indbildninger og Gisninger for virklige Erfaringer, er Skaden ikke saa stor; Man har ikke nødig at troe ham paa hans Ord, man kan forsøge det selv: I Historien derimod gaaer det ikke an; Vi kunde ei sætte os i Forfatterens Sted, og see hvad han har seet; vi kunde ei gaae tilbage i Tiden, og opkalde de Døde. Undertiden beroer Historien af en vigtig Tildragelse paa en eneste Mands Vidnesbyrd; og, om der end ere flere, ved hvis Sammenligning Kiendere kunne udforske Sandheden, blive dog mange andre bedragne; og det allerværste er, at den historiske Troværdighed, paa hvilken saa mange Sandheder beroe, lider ved saadanne Bedragerier. En Roman er ikke alene uendelig nyttigere end saadan en Historie, men jeg tør og sige, at den er sandere. Naar en Romanskriver caracteriserer en Person vel, lærer han os kiende nogle af de almindelige Træk i den menneskelige Natur, som ikke alene ere rimelige men og virkelige, skiønt maaskee ikke samlede i en Person. En Historieskriver derimod

bedra-

bedrager os altid, naar han tillegger en Person, som virkelig har været til, andre Egenskaber, end han kan bevise af sin egen eller andres Erfaring, og denne strækker sig sielden videre end til de udvortes Handlinger. Tankerne, Hensigterne, de bevægende Grunde, og alt, hvad som udgiør Caracteren, er gemeenlig meget uvist, saasnart man taler om en vis enkelt Person især. Saadanne Fordømme, hvormed Historieskriverne indtage deres Læsere, foraarsage ofte megen Forvirrelse i alle de Begreber, hvilke Historien skulde forbedre. Man seer de samme Handlinger snart afmalede som Dyder, og snart igien som Laster, enten efter det adskillige Udfald, som de have havt, eller efter de adskillige Domme, som Skribenterne have fældet om Personernes Caracter. Det Foretagende, som i en Person dadles som en stor Daarlighed, prises i en anden, som en Virkning af en dyb Klogskab, fordi Historieskriveren i det første Tilfælde ikke vidste hvad Personen tænkte, og i det andet tillegger ham Hensigter, som han ikke har havt.

Naar saadanne Historieskrivere, som ofte have en dyb Indsigt i de bevægende Grunde til de menneskelige Handlinger, vilde gavne Verden med deres Skarpsindighed, uden at skade den historiske Sandhed, som fortiener saa megen Agtelse; troer jeg, at de giorde meget vel, om de

indklæbde deres Fortællelser i saadant et Slags Opfindelser, som tillade at blande Sandhed og Digt tilsammen. Det kunde maaskee give Anledning til en nye Art af lærde og vittige Arbeider, som kunde blive baade nyttige og behagelige, og udgiøre som en Middelsort imellem Historier og Romaner. Forfatteren maatte give sig ud for at have en Aabenbaring: Han maatte sætte forud, at der iblant de Aander, som ere Tilskuere af de menneskelige Handlinger, og som see dybere ind i deres bevægende Grunde og Følger, end vi, vare nogle, som enten selv forfattede en Historie af Livet eller aabenbarede os saadanne skiulte Ting i det menneskelige Hierte og i Aarsagernes Kiede, som den menneskelige Forstand alene ikke kunde udforske. Ved Hielp af saadan en Opfindelse kunde Forfatteren, uden Historiens Skade, giøre Menneskene den store Nytte at lære dem, om ikke altid, hvad der virkelig var skeet, saa dog at vogte dem for de mange bedragelige Slutninger, som ere grundede paa Tingenes udvortes Anseelse. Han kunde vise os den store Forfængelighed, som ofte ligger skiult under de største Handlinger, hvor lidt sand Dyd der er i Verden, hvor lidet den største Klogskab undertiden formaaer, hvor store Ting der udrettes ofte ved smaa Hændelser, hvor let Menneskene kunne bedrages, ved hvor store Bagateller

gateller de sættes i Bevægelse, og endelig hvor lidt vi, og hvor uendelig meget Forsynet giør til Verdens Bestyrelse. Historien kunde hertil give ham megen Anledning; og om han end tog feil deri, at visse Personer havde tænkt saa, skulde det dog, naar han ikke tænkte alt for romansk, og betragtede Verden som den er i Almindelighed, altid blive vist, at disse Folk kunne have tænkt saaledes, og at nogle i de samme Omstændigheder virkelig have tænkt saa. Ved Hielp af saadanne Opfindelser skulde vi faae en Theorie af Verden, som den er, ikke paa et vist Sted eller til en vis Tid, men som den er i Almindelighed, og det Slags Skrifter skulde være saa meget nyttigere end Romaner, som de vare mere grundede paa Erfaringer. Naar Personen kuns er kiendelig af Ansigtet, tillader man jo en Mahler at sætte ham i den Stilling, som klæder ham best, endskiønt det derfor ikke altid er sagt, at Personen virkelig bærer sig saaledes.

Dersom jeg torde vente mig saa megen Bistand af Engelen Ituriel, som Babue, havde jeg Lyst til at skrive engang saadant et Verk under følgende Titel: **Alle Nationers Historie i et kort Begreb for at vise, at Verden er overalt sig selv liig, og at der er intet Nyt under Solen.** Uden at bekymre mig det allermindste om Chronologien, vilde jeg inddele hele Historien i 5 Perioder. I den første Periode

vilde jeg beskrive alle de Folk, som ere kuns Jægere eller Hyrder fra de gamle Patriarker af og dem, som levede i den saa kaldede gyldne Alder, indtil de nu levende Araber og Tartarer. I denne Alder blev Mennesket regieret af Naturen. Til den anden Periode regnede jeg det Babyloniske Rige under Nimrod, Grækenlands Tilstand under Heracliderne, Kongernes Regiering i Rom, og Historien af de gamle Nordiske Folk i Europa, og af nogle Nationer i Amerika. Her vilde jeg sige meget om disse gamle Folk, som ikke findes hos nogen af deres Historieskrivere, og som dog skulde være vissere, end meget af det, som disse Historieskrivere fortælle. I denne Periode bleve Menneskene regierede af Overmagten. Den tredie skulde indbefatte Historien af det gamle Bactrien, Tyrus, Carthago, Grækenland og Rom under Republiken, og Tilstanden af Europa fra det Frankiske Monarkies Begyndelse indtil den Vestphalske Fred. I denne Alder regierede Lovene og Sæderne. I den fierde Periode vilde jeg beskrive det Jødiske Folks Tilstand under Salomons Regiering, det Assyriske Rige under Nebucadnezar, det Persiske under Xerxes, det Græske under Alexander, det Romerske under August og den nu værende Tilstand af Europa. Dette er Videnskabernes og Ærens Periode. Til dem femte og sidste

skulde

skulde jeg henføre Tilstanden af Verden kort for Syndfloden, de Cananitiske Rigers Historie, Beskrivelsen af det Assyriske under Sardanapal, af det Persiske under Darius, Roms Fald under de sidste Keisere, og Verdens Ende. I Begyndelsen og Slutningen af denne Periode behøvede jeg i Mangel af historiske Efterretninger nogen Hielp af min Geist; men jeg vilde dog ikke misbruge den til at sige andet end det, som er meget rimeligt af det, som vi vide.

I denne Historie skulde jeg sige meget, som er vanskeligt at bevise saaledes, som en Historieskriver i den egentlige Mening bør bevise, og som dog af andre Grunde er maaskee vissere end meget af det, som vore Historieskrivere allerbest bevise. Jeg vil her kuns nævne nogle af de vigtigste Sætninger.

Jeg vilde bevise 1. at de fleste overordentlige Handlinger, saavel onde som gode, komme af ganske andre Hensigter, end man i Almindelighed forestiller sig, fordi Menneskene hverken ere fuldkomne nok, til at giøre meget Godt af gode Grunde, ikke heller onde nok for at giøre meget Ondt i en ond Hensigt; og følgelig, at de fleste, som man kalder Store, have været som andre Mennesker, d. e. middelmaadige i Alting.

2. At det ikke altid er de værste Mennesker, som have giort meest Ondt, ikke heller de beste, som have giort meest Godt. Gierningernes Følger ere snart bedre, snart værre end Hensigterne; og ligesom Lykken undertiden i store Foretagender har været større end Forstanden, saa har og i mange Misgierninger været mere Ulykke end Ondskab.

3. At man tidt tager feil i at tilskrive Forstanden de gode Raad, og Lykken Udfaldet. Et godt Udfald opnaaes sielden uden gode Raad; men det er ofte mere Lykke end Forstand, at Folk finde disse Raad, og endnu mere Lykke, at de følge dem.

4. At de, som have udrettet meget store Ting, have enten været meget vise eller meget enfoldige, enten fuldkomne Herrer af alle deres Begierligheder eller Slaver af en eneste.

5. At naar man tog al Daarlighed og al Forfængelighed af Verden, saaledes som den er i Almindelighed, blev der kuns faa gode Gierninger og endnu mindre Lyksalighed tilbage.

6. At gode Love have ofte giort lidet Godt og undertiden meget Ondt i Verden, enten fordi man ikke handthævede dem, hvoraf følger det, som i Staten er det høieste Onde, Lovenes Uvirksomhed, eller Foragt; eller fordi Menneskene vare alt for fordærvede til at efterleve dem uden

store

store Straffer og megen Tvang; eller fordi de ikke mere passede til Tiderne, eller og fordi der er intet, som Menneskene misbruge mere end det, som bør være Hensigten af alle gode Love: Frihed, Sikkerhed,Ære og Velstand.

7. At onde Love have undertiden havt gode Virkninger ikke alene af Slumpelykke og ved uformodentlige Tilfælde, men og fordi Menneskene ere saa meget tilbøielige til at giøre det Forbudne. Sandhed og Dyd have aldrig været mere agtede i Verden, end naar de ere blevne forfulgte, og man har ingensteds vovet mere for det Almindelige, end i de Lande, hvor det var farligst at have Fortienester.

8. At Tænkemaaden og Sæderne giøre mere end baade Lovene og Magten, og at de sidste kunne lidet eller intet udrette uden de første.

9. At Menneskene ligne hinanden ikke alene, naar deres Vilkaar ere meget lige, men og, naar de ere meest stridige. Stor Overflødighed og en yderlig Fattigdom, Vantroe og Overtroe, megen Kundskab og stor Enfoldighed, en umaadelig Frihed og stor Trældom, Anarkie og Tyrannie, ligne hinanden meget i Henseende til deres Virkninger paa Mennesket. Forskiellene merkes kuns, i det Menneskene gaae fra en Yderlighed til en anden, i

det

det Mellemrum af Tiden, hvori Nationerne stige og falde.

10. At det ofte er meget forgieves, at ville spørge om Hensigterne til de store Statsforandringer. Undertiden have de ingen anden Grund end den, at man vil giøre noget, som kan fortælles engang i Historien; og naar de have en anden Grund, er den ofte saa selsom, at, om Personerne fortalte den selv, skulde man ikke kunne troe dem. En Historieskriver behøver derfor kuns ikke at plage sig med mange Gisninger. Det er nok, at han fortæller hvad der er skeet; fordi det skeede kuns i den Hensigt, at han skulde fortælle det.

11. At det er ofte ligesaa forgieves et Arbeide, at ville udfinde en besynderlig Grund til de adskillige Meninger og berømte Secter, som der have været i Verden. De fleste have ingen anden Grund havt end at sige noget Nyt selv, eller og at modsige andre, som sagde det. I de heftigste Tretter have begge Partier sielden forstaaet, hvad de selv sagde, ikke meent meget af det, som de ivrigst forfægtede, og derfor selv handlet tvertimod det, som de lærte.

12. Og endelig, at det menneskelige Hierte er saa bedrageligt, at mange have indbildt sig selv at mene det, som de ikke meente, og at de

hand-

handlede efter bevægende Grunde, som vare tvertimod deres virkelige Hensigter.

Naar jeg betragtede Livet fra en Øiepunct, som tillod mig at see lidt dybere ind i Tingenes Væsen, end det er muligt ved Hielp af den almindelige Erfarenhed alene, vilde jeg i Følge af disse og andre flere Grundregler aabenbare mange Ting, som vare langt interessantere end alt, hvad der kan fortælles i den beste og sandfærdigste Historie, og jeg torde endog troe, at jeg ved saadant et Verk skulde giøre mere Nytte end ved mangen sandfærdig Historie. Ikke desmindre vilde jeg dog sætte alt dette tilside, saasnart det faldt mig ind engang at være virkelig Historieskriver: Jeg vilde da ikke forestille andet, end hvad der kunde erfares, og, uden at dømme om Gierningerne enten efter Hensigterne eller Udfaldet, vilde jeg rose alt, hvad der var godt, og laste alt, hvad der var ondt. De beste Hensigter, naar jeg endog havde allermeest Aarsag til at formode saadanne, og det lykkeligste Udfald skulde aldrig forlede mig til at undskylde nogen ond eller daarlig Gierning. Jeg vilde prise alle vise Foretagender, hvor ulykkelige de end vare, og hvor meget de end bleve misbrugte. Jeg vilde agte nyttige Sandheder, hvor store Feil jeg end merkede hos dem, som først opfandt eller udbredte dem, og jeg

vilde

vilde være en god Handling, om jeg end havde nok saa megen Aarsag til at troe, at den kom af en forfængelig Grund. Det Ondes Nytte og det Godes Misbrug, Dydens Forfængelighed og Lykkens Ustadighed skulde ikke forvirre mine Begreber eller bevæge mig til at forandre de Grundregler, efter hvilke man bør dømme om Sæderne og Lovene. De skulde kuns lære mig at tilbede det Væsen, som bestyrer Verden efter høiere Love, og som alene kan dømme om det, der er skiult i Mennesket.

No. 259.

Mandagen, den 11 Julii 1763.

Man berettede for nogen Tid siden i de offentlige Tidender, at en Bonde i Kirke-Værløse, ved Navn Anders Nielsen, havde været dristig nok til at vove adskillige Forsøg til Agerdyrkningens Forbedring, og allerede med Nytte betient sig af en nye Plov. Man ønskede tillige, at denne gode Landsmand maatte blive bekiendt med Bonden i det patriotiske Selskab, og dette Ønske var ikke forgieves. Det giorde saa megen Virkning paa min gode Ven, Bonden i dette

Sel-

Selskab, at jeg ikke havde Roe for ham, førend jeg opsatte et Brev, som han tilsagde mig, for at stifte nærmere Bekiendtskab med sin gode Landsmand. Han tillod mig at bekiendtgiøre det, men ikke at forandre noget deri, og jeg maae tilstaae, at han ikke havde Uret. Brevet skulde have tabt al sin Værdie, saasnart jeg havde anbragt nogle af de Phraser, som ere brugelige iblant skikkelige Folk. Ikke desmindre maae jeg tilstaae, at det kostede mig nogen Umage at afholde mig ganske fra alle disse Züirligheder, som man lærer fra Ammestuen af. I Begyndelsen sneg jeg mig til, at lade nogle indflyde i Brevet, nogle indløb af dem selv og ved Vanen, uden at jeg merkede det; men jeg maatte udkradse dem alle igien. Saasnart en Mening var til Ende, maatte jeg forelæse min Ven, hvad jeg havde skrevet, og udslette alt, hvad han ikke havde sagt. Jeg vil skrive, som jeg taler, sagde han, og tale som jeg tænker, og ikke bedrage ærlige Folk. I min Skolegang selv, var jeg ikke under saa haard en Tugt; og naar jeg undtager den Møie, som det kostede mig undertiden at finde saadanne Phraser, som min Skolemester holdt for at være det beste Latin, har intet Arbeide været mig saa besværligt, som dette Brev. Jeg skulde før, troer jeg, lære at skrive saaledes, at jeg kunde fornøie baade en Hofmand, en Procurator og

en

en Cancellist, end at føre en Stiil, som var efter denne Mands Hoved. Saa adskillig er Beltalenheden, og lige saa adskillige ere dens Virkninger; thi om de fleste Læsere ikke fandt noget i dette Brev, som kunde røre dem, er jeg dog vis paa, at den gode Mand, til hvilket det er skrevet, ikke skal læse det ganske uden Rørelse. Her er det:

Til Anders Nielsen i Kirke-Værløse.

Min kiære Anders Nielsen!

Dersom I virkelig er til, og er saaledes, som I beskrives, da er jeg ret Eders meget gode Ven; thi jeg holder meget af alle stræbsomme Folk, og af dem, som har Lyst til at forsøge noget nyttigt. Nogle Mænd i vor Bye, som veed, hvad jeg selv har gaaet igiennem, og som tænke lidt anderledes nu end da, undre dem ikke saa meget over det I har giort, som at I er dristig nok til at lade Eders Navn sætte i Aviserne; Den Mand, sige de, er ikke mere sikker paa Landeveien. Min Naboe, som hedder ligesom I, fortalte mig, at, da han for nogen Tid siden kom ind i en Kroe, slog Bønderne en Kreds om ham, og spurgte, om han var den Anders Nielsen i Kirke-Værløse, som vilde indføre nye Skikke i Landet. En afsat

Foged

Foged havde nylig fortalt dem, hvad man skrev om Eder i Aviserne, og min gode Naboe troer ikke, at han var kommen vel af Huset, dersom ikke Verten havde forsikret dem, at han hverken var Bonde i Værløse, eller var af det Slags Folk, som indførte nye Skikke.

Jeg har selv, min gode Anders Nielsen, forsøgt meget saadant, siden jeg begyndte at tænke i nogle Ting lidt anderledes end andre Siællandsfarer; og dersom jeg ikke tillige havde været noget listigere end mine Byemænd, havde det kuns lidt hiulpet mig, om det og var sandt, hvad de selv troede om mig, at jeg var klogere end de. Siden jeg har faaet noget til Beste, og har baade Husbonden og Præsten paa min Side, har man ladet mig i Fred; og jeg haaber, min kiere Landsmand, at det skal gaae Eder ligesaa: Derfor vær kuns ved et godt Mod, og tænk, at med Taalmodighed overvinder man alting. Det er bedre at misundes end at ynkes.

Var det kuns saa sandt, kiere Anders Nielsen, alt, hvad man skriver om Eder, da vilde jeg være meget glad paa Eders Vegne; Men I maae ikke tage det ilde op, at jeg endnu tvivler noget derom, og kan ikke saa let troe alt, hvad man fortæller. I forrige Tider troede jeg, ligesom andre Bønder, alt, hvad jeg saae paa Prænt, og det giorde jeg saa længe, indtil jeg begyndte

at læse mere selv. Jeg merkede da, at alle Ting ikke vare saa skiønne, som man beskrev dem, og at nogle Ting ikke lade sig saa let giøre, som sige. Disse studerede Folk, kiere Anders Nielsen! som giøre Historier og Beskrivelser, have en forunderlig Drift til at forstørre alting. Det er dem fast umueligt, at blive ved den bare Sandhed, at tale, som andre Folk, og at nævne enhver Ting ved sit rette Navn. Saasnart man har fortalt dem noget, og de kuns tage Pennen i Haanden, for, som de sige, at føre det i Stiil, bliver alting strax saa forvendt, at en ærlig Mand ikke kiender mere igien, hvad han dog selv har giort eller sagt. Endog over dette Brev, som jeg lader skrive Eder til ved en af mine gode Venner, som og er Eders Ven, maae jeg hvert Øieblik trette med denne gode Mand, for at faae ham til at skrive det, som jeg tænker. Jeg skulde jo ellers have bedraget en ærlig Mand i det første Brev, som jeg skrev ham til. Jeg skulde have givet mig ud for en anden, og I skulde have taget mig for en anden, end jeg virkelig er.

Den samme gode Ven har ladet nogle Blade udgaae paa Prænt, hvori han undertiden har talt om mig, ligesom man i Aviserne har talt om Eder. Det er sandt, han har vel ikke ganske løiet; thi jeg har baade sagt og giort noget saadant: men

men efter den Beskrivelse, som han giør deraf, kiender jeg mig dog selv neppe igien. Hvad der synes mig ganske enfoldigt og naturligt, det ophøier han ofte saaledes, at jeg enten maatte troe, at en Bonde kunde undertiden være klogere end mange af de Høilærde, eller at disse i nogle Henseender vare enfoldigere end Bønder.

I har vel selv, gode Anders Nielsen, lige saavel som jeg, hørt mangen Liigprædiken over Eders Byemænd, hvori den Døde fik langt mere Berømmelse, end han havde fortient; og jeg tænker, at der er vel ikke mere Sandhed i de store Liigprædikener over Herremændene, som man har ladet udgaae paa Prænt. Jeg har i det mindste læst nogle, af hvilke jeg ikke kan slutte andet, end dette, at om det end var sandt alt hvad man fortalte om den afdøde Herre, havde han været lykkeligere og rigere, men derhos ikke visere eller bedre end hans Bønder.

Kiere Anders Nielsen! Jeg finder, at Verden har paa nogen Tid meget forandret sig. I gamle Dage, om det ellers er sandt, hvad man fortæller, levede baade Bønderne og Herremændene vel. Man giorde noget af en god Bonde, saa længe han levede, og begravede ham i al Stilhed paa Kirkegaarden, naar han var død. En ærlig Mand forlangte paa den Tid ingen anden Liigprædiken, end det Vidnesbyrd,

at han havde svaret enhver, hvad han var ham skyldig, og efterladt sin Gaard i god Stand. Siden vilde man knap tale til en ærlig Bonde, saa længe han levede; Man tog fra ham alt hvad han fortiente, uden at takke ham engang derfor: men naar han var død, fik han en Liigprædiken over sig lige saavel som Herremanden. Omsider blev dette ogsaa gemeent, at Herremanden lod sig nøie med sine Penge, og med den Høitid, som han nød i sit Liv, uden at agte det ringeste hvad Folk sagde om ham, naar han var død. Nu derimod, kiere Anders Nielsen, har Bladet vendt sig igien. Man taler ikke alene med en skikkelig Bonde, som med et andet Menneske; men man skriver og lader Bøger udgaae om ham, endog mens hans lever.

Hvad synes Eder, kiere Anders Nielsen, om alt dette? Jeg har selv tidt giort mig adskillige Betænkninger derom. Nogle mene vel, at Bønder ere reent følesløse, og at de forstaae sig slet intet paa alt det, som skikkelige Folk kalde Ære; Men jeg har ladet mig sige, at de, som kaldes fornemme Folk, tænke ligesaa om dem, som kaldes skikkelige Folk. Ikke desmindre er der jo ingen af disse, indtil Ridefogden og hans Dreng, som jo tænker engang at blive noget Stort; og hvorfor skulde da en Bonde ikke ogsaa kunne

have

have nogen Indbildning om sig selv? Saavidt begriber jeg nok, at Bondens Indbildning ikke kan gaae, at han, som andre skikkelige Folk, skulde kunne leve af Æren alene, eller indbilde sig at være det, som han ikke er. Om een vilde kalde mig Deres Høilærdhed, og en anden Deres Velbaarenhed, vidste jeg jo dog meget vel, at jeg derfor hverken var Adel eller Lærd. Man maatte give os nok saa mange Titler, og sige os, at vi vare kloge, rige og velhavende Folk; det fornøiede os altsammen slet intet, uden saavidt vi vidste med os selv, at der var noget Sandt deri. Og naar det nu ogsaa var sandt altsammen, og man beviste os nok saa megen Høitid, overtalede man os dog med alle disse skiønne Ord ikke til at giøre noget, som vi holdt for Uret eller Synd. Nei, vi giorde ikke for Penge engang noget uærligt. Derimod kan jeg ikke nægte, kiere Anders Nielsen, at naar jeg først har, hvad jeg skikkelig kan leve af, og jeg veed med mig selv, at jeg efter min Formue giør alt, hvad man kan forlange af en ærlig Bonde, hører jeg meget gierne, at Folk tale vel om mig, og at de rose mig for noget, som er Roes værd. Man kan for et godt Ord faae mig til at gaae en lang Vei; og for at være yndet af gode Folk, giør jeg gierne alt, hvad jeg kan, og hvad Ret er. Saaledes tænker jeg om Æren, *tænke* I ikke ligesaa, min

gode Anders Nielsen? Jo I giør. Det har vel og fornøiet Eder, da I læste Eders Navn paa Prent; thi endskiønt jeg endnu ikke har været dristig nok til at tillade min gode Ven, at giøre mit Navn bekiendt, maae jeg dog tilstaae, at det er mig ret kiert, naar andre giette, at jeg er den Bonde, som han beskriver, og endnu kierere er det mig, at min Husbond saa tidt kalder mig ind i Stuen, klapper mig paa Skuldren, og siger, at jeg er en af hans beste Landmænd. Da jeg sidst var hos ham, og Ridefogden stod ved Bordet, for at aflegge nogle Regnskaber, bad den gode Herre mig sidde ned, og sagde til en fremmed Mand, som var i Stuen hos ham: Der see De den gode N. N., som er mere berømt her i Landet end mange af de Høilærde.

Det er ikke af Hoffærdighed, min kiere Anders Nielsen, at jeg fortæller Eder dettē. Jeg holder mig derfor slet intet bedre end I eller en anden brav Mand. Men jeg er allerede saa meget Eders gode Ven, at jeg maae aabenbare Eder alt, hvad jeg har paa Hiertet. Vi har en skiøn Mand til Husbond, og ligesaa brav en Mand til Præst. Naar jeg har snakket en Times Tid med disse gode Mænd, er det ligesom de havde betalt mig for mange Dages Arbeide. Der kommer og en Kiøbmand til dem undertiden, som er en god, ærlig og velhavende Mand.

Disse

Disse Folk besøge mig ofte, og, naar vi ere samlede, har vi gierne en god Ven hos os, som beskriver alt, hvad vi tage os for. Hans Talemaader falde vel, som jeg allerede har sagt Eder, undertiden lidt høitravende; men det kan, som han siger, ikke være anderledes, fordi han lader noget deraf trykke; og dersom han beskrev det saa ligefrem, vilde ingen skikkelige Folk læse det; og disse, siger han, trænge dog ofte meer til Oplysning end Bønder. Naar han skriver for Folk af vor Stand, skriver han ganske anderledes. Han har et Sprog til hver Stand, og taler ligesom han havde mange Tunger i een Mund. Snart er han lystig, og snart ærbar. Undertiden snakker han saa høitravende, at jeg ikke forstaaer ham, og til andre Tider taler han saa enfoldig, som en Bonde. Han har udgivet en Norsk Bonde-Wise, som uden Tvivl er bekiendt i Eders Bye; og han har i denne Wise skrevet noget foran til Bønderne, ligesom andre, der giøre Bøger, pleie at skrive noget for i disse Bøger til de Store.

Mig synes, at jeg havde meget mere at fortælle Eder endnu; men jeg skriver ikke læselig nok selv, og den gode Ven, som skriver Brevet for mig, begynder at blive utaalmodig. Han siger, at det skikker sig ikke, at giøre et Brev saa langt; og jeg maae troe ham, som en studeret Mand.

De Høilærde have Maal paa alting; og ligesom en Prædiken ikke maae vare længer end en Time, saa har vel og et Brev en vis Længde. Godt, jeg vil da og ende dette her. —— Men hvad nu! Det maae jeg ikke heller. Brevet, siger han, maae endelig have en Slutning, ligesom Ende og Slutning ikke var et, og ligesom et Brev ikke var sluttet nok, naar man ikke har meer at sige. Dette vil min gode Ven ikke forstaae, og jeg maae lade ham Ret, men tillige bekiende, at dersom de Høilærde have flere saadanne Meninger for dem selv, kunde jeg snart troe, at de i nogle Ting vare ligesaa meget eenfoldigere end vi, som de synes at være klogere. Et Brev, siger denne gode Mand, kan ikke sluttes uden et Ønske eller en Venskabs Forsikkring. Nu vel da, min gode Anders Nielsen, er det ikke nok til at giøre Sagen klar, da ønsker jeg Eder alt Godt, og siger gierne endnu engang, at jeg er Eders meget gode Ven.

No.

No. 260 og 261.

Fredagen den 15de, og Mandagen, den 18de Julii 1763.

Er det og Umagen værd at giøre flere Anstalter til at dyrke Sproget og Veltalenheden? Ingen undre sig over, at jeg endnu engang fremkommer med dette Spørgsmaal. Det skeer nu ikke for at forsvare Modersmaalets Dyrkelse imod nogle uskiønsomme og blinde Tilbedere af det Gamle, som ikke vide selv, hvad de sige, og som laste i et Sprog, hvad de rose i et andet; Det skeer for at undersøge andre Indvendinger mod Nytten af Veltalenheden, som ere langt vigtigere, og som ere fremsatte af saadanne Mænd, der selv ere de største Kiendere af den rette Sprogkonst.

Er det sandt, hvad disse sige: „At vi ikke „engang vide mere at skiønne paa den Veltalen„hed, som Verden for saa mange hundrede Aar „siden har tabt, og som ikke er tilovers uden i de „gamle Grækers og Romeres Verker; at vi „mangle baade de Anledninger, Opmuntringer, „Øvelser og Belønninger, hvorved de Gamle „bragte det saa vidt i denne Konst, og at hver-

„ken vore Statsforfatninger, eller den Maade,
„paa hvilken Religionen og Videnskaberne læres,
„nu omstunder tillader mere at haabe saadant;„
Er dette sandt, hvorfor skulde vi da spilde vor Tid og Umage paa saadanne Beskieftigelser, hvorved vi ikke mere kunne udrette noget, og som efter Verdens nærværende Tilstand deels ere umuelige, deels unyttige?

Den Ubeqvemhed til at dyrke Veltalenheden, som Herr Gibbon i hans Essai sur la Litterature, og Forfatteren af det skiønne Skrift von den Empfindungen, og flere, i visse Henseende tilskrive vores Alder, synes den berømte Herr Michaelis i Fortalen til Herr Lowths Forelæsninger, at ansee som en nødvendig Følge af alle vore Indretninger. Det er hans Meninger fornemmelig, som jeg har anført i det foregaaende, og som jeg her har foretaget mig at undersøge.

Nogle Mangler ere af den Beskaffenhed, at vi ikke alene maae tilstaae dem, men og ansee det for en Lykke, at der overalt iblant de offentlige Lærere findes Mænd, som have Mod og Dristighed nok til at bestride de Feil, som længe nok have hersket i Skolen og Kirken. Hvem uden de, som selv ere blevne gamle nok i saadanne Misbruge, for at være uforbederlige, skulde ikke tilstaae, hvad Herr Michaelis dømmer om Veltalenheden, saaledes som den i Almindelighed

dyrkes

dyrkes ved Skolerne og Akademierne? „Hvor-
„ledes, siger han, skulde det vel være mueligt,
„uden den ringeste retskafne Øvelse, at kunne
„opnaae den Færdighed, som Grækerne og Ro-
„merne forhvervede dem sildig og efter saa megen
„Flid? I Skolerne holde vi vel Taler, men
„som Børn, ikke for at overtale eller bevæge,
„men kuns for at faae nogen Roes. De, som
„lære Videnskaberne ved Akademierne, holde og
„ved visse Anledninger Taler. Jeg vil ikke
„undersøge, hvorledes de ere beskafne? Hvorfra
„de fleste saa hastig faae den Veltalenhed, om
„hvilken de aldrig før bekymrede sig.— Jeg
„vil kuns erindre dette, at de fleste vælge sig
„saadan en Materie, om hvilken en Demosthe-
„nes eller Cicero selv ikke skulde kunne have sagt
„noget Skiønt. Nogle tale om forslidte og al-
„mindelige Ting, og de, som ere lærdere, vælge
„sig en vanskelig Materie, som skikker sig til
„en Afhandling, men ikke til en Tale. Over
„denne Materie tale de saaledes, at det ikke kan
„være deres Hensigt at bevæge Gemytterne, eller
„opvække Affecter (hvilket dog egentlig er Tale-
„rens Sag). Det er dem nok, derved at efter-
„komme de akademiske Love, eller og, om de
„søge mere, da at blive roste.„ De, som selv
have bivaanet saadanne Taler, skulde ikke troe,
at Herr Michaelis siger for meget, og de, som

enten

enten selv ikke have hørt eller ikke forstaaet dem, kunne kun bede nogle af deres lærde Venner oversætte en eneste Periode af andre, som ere holdne ved de allervigtigste Anledninger, og trykte med megen Pragt. Saadan en Oversættelse skulde, uden videre Critik, være nok til at bevise, at Talekonsten dyrkes allermindst paa de Steder, hvor dog de Genier burde dannes, som siden ved deres Veltalenhed skulde tiene Kirken og Staten. Dog, dette er Talernes, og ikke Talekonstens Feil; det beviser ikke, at Veltalenheden er unyttig i vores Alder; det beviser kuns, at den er forsømt. Deraf følger ikke, at det er forgieves at giøre flere Anstalter til dens Opkomst; det beviser meget mere, at man trænger høit til saadanne Anstalter.

Men hvad, om Veltalenheden nu omstunder var ikke mere til nogen Nytte enten for Kirken eller Staten? Da var det sandelig ikke heller Umagen værd at tale meget om den, og endnu mindre at giøre store Anstalter derfor: Man kunde da endog afskaffe nogle af dem, som allerede ere giorte, saa mange Lærere ved hver Skole, som ikke giøre andet end lære unge Mennesker Begyndelserne af en Konst, som de siden ikke bruge, tre eller flere akademiske Lærere i Sprogene, alle de Penge, som dertil anvendes, og det, som er endnu mere, saa mange Aars Møie,

som

som baade Lærere og Discipler spilde paa en unyttig Ting, Veltalenheden blev da i det høieste kuns et Arbeide for den menneskelige Nysgierrighed, og alle Græske og Romerske Verker duede ikke til andet, end til at pryde Bibliothekerne dermed, ligesom vi for Rarhedens Skyld giemme endnu i Konstkammerne nogle Beviis af de forlorne Konster, som man enten ikke mere bruger, eller ikke mere forstaaer at giøre.

Denne Slutning er uden Tvivl meget langt fra deres Tanker, som tvivle allermeest om Talekonstens Nytte i vore Tider, og det er ligesaa langt fra mine Tanker, at ville tillegge nogen en Mening, som han ikke selv antager, hvor meget den end syntes at følge af hans Grunde: Min Hensigt er kuns at advare mod visse Lærdommes Misbrug, som tildeels kunne være sande, men dog overdrives saaledes, at der fulgte mere deraf, end nogen Fornuftig enten tænkte eller tilstod.

Hvad den geistlige Veltalenhed angaaer, da vil Hr. Michaelis selv ikke have det, som han siger om dens Mangler, saaledes forstaaet, „som om det var plat umueligt, at en geistlig „Taler kunde, naar han blev fri for den Tvang, „som nu indskrænker ham, opnaae engang Græ„kernes og Romernes Fuldkommenhed i Tale„konsten. Saadan en Taler, siger han videre, „skal maaskee fødes engang i de sildigere Tider,

„naar

„naar Videnskaberne ret blomstre i Kirken.„ Han mener kuns, at saadan en Taler ikke er fød endnu, og at der først maae foregaae adskillige Forandringer. Uden at undersøge, hvor vidt denne Dom om de geistlige Talere, som Kirken allerede har frembragt, er grundet eller ei, vil jeg kuns alene erindre, at Sagen er i det mindste baade af den Vanskelighed og af den Vigtighed, at en Mand af saa stor en Kundskab i de gamle og nye skiønne Verker, som Hr. Michaelis selv, skulde behøve al sin Lærdom og Skarpsindighed for at anstille saadan en Sammenligning imellem de gamle Græske og Romerske og nogle af de nye geistlige Talere, som kunde overtyde Læserne om det store Fortrin, som han tilskriver hine fremfor disse. Anvendelsen af Talekonsten er uendelig efter dens adskillige Brug og Hensigter. Talere, som have levet til adskillige Tider og paa adskillige Steder, som have talet til adskillige Folk og i adskillige Hensigter, kunne aldrig, naar man betragter deres Verker stykkeviis, forene lige de samme Fuldkommenheder: men de kunne derfor alle være lige store Talere. Værdien, Konsten og Skiønheden af det Hele, kan i den største Forskiellighed baade af Hensigter, og af Midler til at opfylde disse Hensigter, være lige stor; og det lader, som de, der tillegge de Gamle saa overordentlige Fortrin, begik alle den Feil, at betragte

tragte disse Mesterstykker i en saa besynderlig Hensigt, at enhver stor Mesters Arbeide, naar det blev betragtet paa samme Maade, skulde med ligesaa stor Ret kunde siges at være uligneligt. Om Raphael og Correge ikke vare ligesaa ypperlige i en vis Art som Apelles og Xeuxis, kunde de derfor ikke være ligesaa store Malere? var Malerkonsten derfor uddød? De gamle Talere vare store og maaskee uligneligt store, naar det kom an paa at samle hastig Stemmer i en Raadsforsamling; Men har da Talekonsten slet ingen anden Nytte? Er det saa meget lettere en Sag at overtale Folk til at aflegge skadelige Fordomme, og til at bestride herskende Tilbøieligheder? Er dette, siger jeg, saa meget lettere en Sag, end at bevæge dem til at forsvare deres Frihed og Eiendom? er det saa meget, at overtale dem til at giøre en Lov, og intet eller og en meget ringe Sag, at bevæge dem til at holde den? og ved Oplysning og Overtalelse at antænde saadan en Nidkierhed i deres Hierter, uden hvilken de beste Love lidet nytte?

Men hvilke ere da de Aarsager, hvorfor det skulde være saa meget vanskeligt for en geistlig Taler, nu at opnaae Grækernes og Romernes Veltalenhed? „Hvem, som vil tale for Bønder, „siger Hr. Michaelis, for Folk af den nedrigste „Stand, for gamle Kierlinger, og tale saaledes, „at

„ at han lærer og bevæger, maae i sit Foredrag „ nedstige til deres Begreb. Han kan ikke und„ gaae en vis Nedrighed baade i Ord og i Tanker, „ som maae mishage oplyste Tilhørere.„ Ingen kan uden Tvivl bedre end den lærde Forfatter selv sige os, hvor liden Oplysning der var iblant den Hob af Borgere, som gav Stemmer i Rom og Grækenland. Det var ikke rart at finde saadanne deriblant, som ikke vidste selv at skrive deres Stemmer. Jeg tør vist sige, at Borgerskabet i de store Stæder i Europa er nu omstunder ikke saa vankundigt, som det var i Athenen og Rom, paa den Tid, da der dog allerede vare store Talere. Har vel Cicero og Demosthenes havt lutter oplyste Tilhørere, har Flechier og Bossuet talet alene for Bønder og gamle Kierlinger? Dersom man ikke kunde nedlade sig til de Enfoldiges Begreb, og giøre vigtige Sandheder meget klare, uden selv at blive nedrig, da havde Plato ikke været veltalende, og man kalder ham dog, endog for hans Veltalenheds Skyld, guddommelig. Det er egentlig ikke paa de meget oplyste Tilhørere, at Talekonsten skal vise sig i sin fulde Styrke; De vide enten forud, hvad Talerne ville sige, eller kunne ved faa Ord erindres derom. Det er mere for Mængden, for dem, som behøve at ledes, opvækkes, lokkes og drives, for dem er det især, at denne Tydelighed i Foredrag, denne

Rig-

Rigdom af Ord og Beviser, disse mange Slags Vendinger, dette Uventede og Forunderlige, den Mangfoldighed, det Stavelsemaal, og den Action behøves, som Hr. Michaelis selv tilstaaer at være det Vigtigste i Talekonsten, og det, hvorved de Gamle fornemmelig have fortient den Roes, som man tillegger dem. Derved er det, at en Taler, endog naar han har ikke meget oplyste Tilhørere, finder Leilighed til at vise sin Kundskab om den menneskelige Tænkemaade, om Hiertets Bevægelser, og de adskillige Maader, paa hvilke Sandhederne kunde foredrages. Den levende Overbeviisning, de naturlige Rørelser, som han derved frembringer, bevise mere hans Konst, end de Oplystes kolde Roes, der gemeenlig er bygt paa nogle antagne Regler, blant hvilke ere mange Fordomme. Maaskee, naar vi ret undersøgte Aarsagerne til den Forskiel, som der er imellem den gamle og nye Veltalenhed, skulde vi finde, at denne var en af de vigtigste, at de Gamle vare Originaler, som fulgte Naturen, gave agt paa det menneskelige Hierte, og søgte kuns dets Bifald, da derimod de Nye søge alt for meget at efterligne, ere Slaver af visse Regler, og søge kuns at opvække Beundring hos dem, som regieres af de samme Fordomme som de. Jeg tilstaaer gierne, at paa den Tid, da Talekonsten var meest dyrket hos de Gamle, fandt

Talerne en stor Opmuntring i den Mængde af oplyste Tilhørere, som omringede dem; men hos disse udrettede Taler vel allermindst af det, som egentlig var Hovedhensigten af de Tiders Veltalenhed. En stor Taler kiendte selv alle disse Konstgreb for vel til at lade sig beherske deraf; han beundrede, han misundte sin Rival, men han gav ham ikke sin Stemme: men det var jo, som Hr. Michaelis selv siger, ikke Æren, ikke Beundring, det var Stemmernes Mængde, som paa den Tid beviste Talekonstens Styrke.

Det er her ikke Sted, at besvare dem, som mene, at Religionen ikke behøver Veltalenheden. Hr. Michaelis erkiender alt for vel, hvor meget Forsynet har brugt alle Arter af Sindets Gaver, til at stifte Religionen og udbrede den. Lad være, som han siger, at Talekonsten iblant Jøderne ikke var bragt til den Fuldkommenhed, som i Grækenland og Rom; Mon de andre Videnskaber, som vi nu bruge til Religionens Forsvar og Udbredelse, vare det mere end Talekonsten? Det er nok, at Forsynet brugte Midlerne i den største Fuldkommenhed, hvori de fandtes paa det Sted i Verden, hvor den da virkede, og at den forsmaaede ikke disse Midler endog paa den Tid, da den stadfæstede Religionen ved synlige Underverk og umiddelbare Indflydelser. Dette beviser jo nok, at Gud vil, at vi skulle bruge de

fuldkomnere Midler, som han giver os til en anden Tid; og dersom det er saa fornødent til det menneskelige Hiertes Forbedring, hvilket dog er Hovedhensigten af Skriften, at vide saa meget om de Gamles Sprog og Sæder; er det vel mindre nyttigt at kiende noget til de naturlige Midler, ved hvilke dette Hierte røres?

Dog, om den geistlige Veltalenhed fortviler Hr. Michaelis ikke ganske. Han holder det, som jeg tilforn har sagt, dog ikke for plat umueligt, at Kirken engang kan frembringe Talere, der ligne de Græske og Romerske; og det er saa langt fra, at han troer, at Religionen skulde tabe derved, at han anseer det endog som et Tegn og en Frugt af en fuldkomnere Tilstand, hvori Kirken maaskee engang ved Kundskabens videre Udbredelse skal befinde sig. Saadan en Tilstand er maaskee endnu mere muelig end man troer. Det skal være en af de herligste Nytter af de levende Sprogs Dyrkelse, hvorved Kundskaben baade i Religionen og andre nyttige Videnskaber, indtil Veltalenheden selv, skal engang blive saa udbredet, at det ikke skal være saa vanskeligt for en geistlig Taler at finde Tilhørere, der i det mindste ere ligesaa oplyste om de Ting, hvorom han taler, som Borgerne i Athenen og Rom vare i Henseende til Indholdet af deres Taleres Verker; og skulde Kundskaben om

Religionens Sandheder ikke allerede være nok saa almindelig iblant os, som Statskonsten og Lovkyndigheden var i Athenen og Rom? Saavidt ere vi allerede komne, siden man ved Reformationen ophørte at forrette Gudstienesten i et dødt Sprog; og hvor meget er den geistlige Veltalenhed og tilligemed samme den sande Oplysning ikke steget fra den Tid af?

Men Staten, den synes, efter Herr Michaelis Mening, ikke mere at kunne vente sig nogen Nytte af Talekonsten. „Veltalenheden, „siger han, er en Datter af Friheden, og kan „ikke blomstre, uden i de Republikanske Stater; „der, hvor de offentlige Sager ikke afgiøres af „nogle faa Personer, men af hele Folket, som „maae ledes og overtales.„ Denne Mening, som flere have tilfælles med ham, er atter en Følge af de indskrænkede Begreb om Talekonstens Hensigter, som vi have taget af Grækernes og Romernes Statsforfatninger. Fordi vi ikke behøve Talekonsten just i den besynderlige Hensigt, som disse gamle Folk, deraf har man sluttet, at vi behøvede den slet intet. Naar vi betænke Sagen lidt nøiere, skulle vi finde, at Talekonsten ikke i en men i mange Hensigter kan være ligesaa nyttig efter vore Statsforfatninger, som den var det efter de Gamles. Der behøves ikke stor Kundskab enten om Mennesket eller om Staterne,

for

for at overbevises om den vigtige Sandhed, at gode Love alene ikke kunde udrette meget, dersom de ikke understøttes af Tænkemaaden og af Sæderne; og hvor meget end denne Sandhed synes at være forglemt af vore Geistlige, Statsmænd og Lovkyndige, skal det dog ikke være vanskeligt at bevise, at den gode Virkning, som Lovene have, endog hos Almuen, kommer mere af Tænkemaaden og Sæderne, end af Tvangsmidlerne. Kundskabens Udbredelse ved Religionen, og noget af Talekonsten selv, giør hemmelig mere Nytte end vi troe; og endnu langt større Nytte skulde de giøre Staten, dersom man agtede mere derpaa. Uden at indlade mig i en vidtløftig Undersøgning af alt, hvad der kunde giøres i den Sag, eller af alt, hvad der til andre Tider og hos andre Folk er giort, vil jeg kuns tale om de Indretninger, som vi allerede have, og som, ved Hielp af Sprogenes og Talekonstens Dyrkelse, kunde giøre Staten en uendelig større Nytte, end de ofte giøre. De Stiftelser, som overalt i Europa ere giorte for Religionens Udbredelse, og Folkets Underviisning, give de nye Stater et uendeligt Fortrin fremfor de Gamle, som ikke havde offentlige Lærere eller Talere i enhver Landsbye. Virkningen af disse Fortrin skulde blive meget kiendelig, naar den sande Veltalenhed engang blev mere almindelig iblant Religionens Lærere, og

naar disse giorde al den Brug deraf, som baade Religionens og Statens sande Fordele udkræve. De Gamle brugte Talekonsten ikke meget, uden i deres Raadsforsamlinger. Religionen giver vore Talere Anledning til at bruge den i den hele Sædelære, til alle Pligter og for alle Stænder. Skuepladsen, som aldrig kan være ligegyldig for Staten, og som, naar den var vel indrettet, skulde giøre meget til at forbedre Sæderne og Tænkemaaden, giver og en riig Anledning til Øvelser i Veltalenheden. Men er det saa vigtig en Sag, endog i Monarkierne, at danne Folkets Sæder, da er det ikke heller mindre fornødent at oplyse, bevæge og røre dem, som kunne have nogen Indflydelse i Lovenes Givelse og Statens Bestyrelse. Taler, Digter, Skuespil, og alle de Maader, paa hvilke Sandhederne kunne indklædes saaledes, at de røre Folk, som ere opdragne i Ærens og Velanstændighedens fineste Grundregler, og fæste deres Agtsomhed i den Mængde af Adspredelser og Forlystelser, hvormed de omgaaes; En Talekonst, hvorved man kunde forekomme den Ækel og Foragt for vigtige Sandheder, som kuns forøges ved et uforsigtigt, mørkt, haardt, ubehageligt og ofte latterligt Foredrag; alt dette var det vel efter Verdens nærværende Forfatning en ringe Sag? eller er det meget mere det eneste Middel,

som

som er tilbage, for at forbedre den? Udkrævedes dertil mindre Kundskab om det menneskelige Hierte, og om Midlerne til at bøie det, end naar man talede til Forsamlingen af et Borgerskab i den frieste Republik, og til Folk, som vare opdragne i Lighed og Tarvelighed?

Der ere endnu flere Tilfælde, hvori Talekonsten kunde giøre megen Nytte. Endskiønt Lovene ikke mere gives i store Forsamlinger, og der ikke mere tales offentlig for at bevæge Folk til at antage dem; saa dømmes der dog efter Lovene i saadanne Forsamlinger, og der tales for Retterne. Vil man sige, at de Personer, som beklæde disse Retter, ere mere oplyste, end de vare, for hvilke Cicero talede; da følger deraf ikke andet, end at de, som tale for disse oplyste Forsamlinger, burde og tale ligesaa meget bedre end han. Legger man endnu dette dertil, at Dommerne nu omstunder ikke alene ere mere oplyste end Folket i Rom, men og saa oplyste, at de behøve ikke ved nogen Taleres Konst at opvækkes til Agtsomhed og til at interessere dem i det, som foredrages, at den nøgne Sandhed er dem nok; da siger man uden Tvivl mere, hvorledes Dommerne burde være, end hvorledes de virkelig ere. Men sæt og, at de ere saa fuldkomne; hvorfor bruger man da saa vidtløftige Taler? For saa oplyste Dommere var det jo nok at fortælle Histo-

rien af Sagen, at oplæse Beviserne og afhøre Vidnerne? de maae selv vide Lovene og deres Anvendelse; Den Konst, som en Sagfører anvender paa at forklare, anvende og undertiden fordreie Lovene, maae for en oplyst Dommer være et langt kiedsommeligere og unyttigere Arbeide, end alle de Ziirligheder i Talen, hvorved man kunde betage ham Kiedsommeligheden af en lang Fortællelse; og for de Uoplyste ere falske Fornuftslutninger, og snilde Løgne, jeg vil ikke tale om Grovheder, nok saa farlige som alle Talekonstens Sminker. Man burde altsaa, synes mig, enten afskaffe meget i Processens Maade, hvorved den tilsidst blev ligesaa kort som i Tyrkiet, eller og tilstaae, at Talekonsten skikkede sig i det mindste for nogle af vore Retter ligesaa vel som for de Romerske. I det mindste skulde den giøre noget til at vedligeholde den Aatsomhed, Stilhed, Alvorlighed og Værdighed, som anstaaer saadan en Forsamling, og som ofte forstyrres ved slette og undertiden uanstændige Taler. Jeg vil ikke tale om Velanstændigheden engang, hvilken dog, ifald den og i borgerlige Ting skal iagttages, synes at udkræve nogen mere Agtsomhed af en Taler, naar han fremtræder for en Monarks Throne, end naar han harangerer sine Ligemænd og Borgerne i en Bye. Er man endnu ikke fornøiet med alle disse Grunde, med mindre de blive

stad-

stadfæstede ved erfarne Sagføreres og Lovkyndiges Myndighed, som have levet i et Monarkie, da vil jeg henvise Læserne til den Franske Cantzlers Daguesseaus Verker; Der skulde de finde, baade af hvad Vigtighed Veltalenheden er i vore Stater, og hvor vel den kan bruges for Retterne.

Æren, som er den store Drivefieder i en monarkisk Regiering, giver Talekonsten endnu et høiere Sving. I Rom selv steg den først til sin Høide under Monarkiet. Og med al den Høiagtelse, som Cicero fortiener, tør jeg frit sige, at der findes ligesaa meget mere Veltalenhed i Plinii Lovtale over Trajan, som Smagen af hans Tilhørere var finere, og Indholdet af Talen høiere, end naar Cicero talede i en privat Mands Sag for en borgerlig Forsamling. Men hvad er det, som opvækker og vedligeholder, som renser og luttrer denne Ære? Er det Titler alene, Ordenstegn og Stands Ophøielser? Disse kunne ikke strække sig til alle Stænder; De krone ikke heller altid Dyden. Naar et Monarkie skal blomstre, maae der være en anden Ære, som den fortiente Borger i alle Stænder kan haabe, uden at forlade sine Grundregler; en Ære, som, om den end undertiden misbruges, dog ikke saa let kan ødes, som en Titel, og blive til et Rov for dem, som ere plat uværdige; en Ære, som er ikke grundet paa nogle faa Personers Bifald,

paa en ved nedrige Dientienester tilsneget Gunst, men paa offentlige og bekiendte Fortienester, paa Publici og Efterkommernes upartiske Domme; En Ære, som den i sin Levetid enten undertrykte eller ikke nok agtede Dyd kan haabe, og som store Siele agte høiere, end alle de udvortes og stumme Ærestegn, som forblinde Hoben. Denne Ære kan Forstand, Vittighed og Veltalenhed alene lære Menneskene at kiende. De kunne og alene skienke den, og de giøre det, naar de ved værdige Levnetsbeskrivelser, Lovtaler, Heltedigte og Sørgespil snart belønne fortiente Mænd, snart antænde hos andre en Lyst, til at efterligne dem. Saaledes har det Franske Folk belønnet sine Konger, sine Statsmænd, sine Helte og sine Lærde; og med disse uforvisnelige Laurbærkrandse har en stor Monark i Europa selv kronet sine Ministre og Feltherrer. Hvo, som kiender disse Verker af Veltalenheden, og veed, hvor stor Indflydelse Æren har i de Europæiske Statsforfatninger, hvor meget Krigskonsten, Søevæsenet, Videnskaberne, og alt det, som kan prises i en Lovtale, er steget siden Romernes Tid, maae uden Tvivl tilstaae, at om de nye Talere endnu ikke havde opnaaet de Gamle, var det ikke af Mangel paa Materie, eller fordi de ikke havde Anledning nok til at øve deres Veltalenhed. Maaskee er det, som Herr Michaelis tillige anmerker,

merker, af Mangel paa Anstalter og Belønninger for Talekonsten? Deri havde visselig de Gamle et stort Fortrin, og det bliver vel og det eneste. Om Belønninger vil jeg ikke tale engang. Penge alene, om man og holdt det værd undertiden at anvende nogle derpaa, kunne ikke giøre det. Ligesom det er ved et oplyst Publici Bifald alene, at Taleren ærer sin Helt, saa er det og kuns ved denne Ære alene, at han paa en værdig Maade belønnes selv. Saadant et Publicum maatte dannes først, førend man kan vente, at Heltene og Talerne fremstille sig, og det var endnu ikke nok; Konsten er ikke lært ligesaa snart som Belønning tilbydes: Talerne maae og dannes; og dersom vi troe Cicero, var det ikke saa let en Sag, endog der, hvor alting synes at være indrettet derfor: hvor meget vanskeligere maae det da være paa de Steder, hvor ikke alene denne Anførsel mangler, men hvor den naturlige gode Smag fordærves, endog ved Læremaaden selv.

Jeg fortiente megen Bebreidelse af mine Læsere, dersom jeg sluttede denne Afhandling, uden at tale et Ord om en Indretning, hvorved den milde Regiering, under hvilken vi leve, har villet igien ophielpe en Videnskab, hvilken, naar den bruges vel, kan giøre baade Religionen og Staten saa megen Nytte. At denne Nytte ikke

allerede

allerede er opnaaet, kan ikke synes forunderligt, naar man betænker, hvad jeg nylig har sagt. Talere og Digtere opvoxe ikke som Svampe paa en Nat, og at bringe et Sprog, der ikke alene har været forsømt, men og saa foragtet og mishandlet som det Danske, til den Fuldkommenhed, som Veltalenhedens rette Hensigter udkræve, er ikke et Verk af nogle faa Aar. Det Selskab, som har forenet sig til denne Hensigt, har ved en nye Indbydelse, som af de offentlige Tidender er Læserne bekiendt, sigtet til tvende af Talekonstens vigtigste Øiemerker, som er at gavne baade Religionen og Staten. Det har lovet Belønninger til dem, som ved gode moralske Afhandlinger dyrkede den geistlige Veltalenhed, og det har bestemt en Priis for den værdigste Lovtale over Admiral Niels Juel, en Mand, som iblant vore Helte især fortiener at bemerkes, fordi hans store Handlinger ikke vare Virkninger af Lykke eller Overmod, men af en Tapperhed, som blev bestyret af Klogskab og Forsigtighed, og som var hærdet ved lang Erfarenhed. Et Liv, der er saa rigt paa store Handlinger og merkværdige Scener, og som synes at interessere vores Nation ved alt, hvad der meest formaaer at sætte os i Bevægelse, maae endelig opvarme vore Taleres Indbildningskraft, og antænde saa megen Ild i deres patriotiske Hierter, at denne Heltes Ihu-

kom-

kommelse kan blive æret ved en værdig Lovtale. Og hvor stor en Belønning var det ikke for Taleren selv, at have flettet en Ærekrands, som blev fundet værdig til at krone en af vore gamle Helte, og skiøn nok for at antænde en Lyst hos de nu levende, til at fortiene engang ligesaa ærefuldt et Eftermæle.

Den Mængde af ypperlige Mestere i alle Arter af de skiønne Konster, som Fædrenelandet Tid efter anden opdrager, og som er Frugten af det Academie, hvilket Hans Majestæt har stiftet for Konsterne, giver mig Anledning til et nyt Ønske. Dersom dette Academie, som fremfor mange Stiftelser kan rose sig af en stor og uventelig Fremgang, efter Exempel af det Ferdinandinske i Spanien, udsatte ogsaa Priser for dem, som anvendte Maler-, Bildhugger- og Kobberstikker-Konsten, til at forevige vore Heltes og fortiente Landsmænds Afmindelse; hvor nyttige og opbyggelige skulde da ikke Konsterne, og ved dem vore Forlystelser selv blive saavel i Husenes indvortes Prydelse, som i de offentlige Gallerier og Spadseregange. I stedet for nogle Beviis af de Gamles Overtroe og Fordærvelse, som vi laane af Grækernes og Romernes Fabel-Lære, skulde vi overalt see Grækernes og Romernes sande Dyder fremstillede under Billeder af vore egne Landsmænd, og ved saa rørende et Syn

frem-

frembringe nogle af de Bevægelser, som vore Talere endnu ikke kunne udtrykke. De skiønne Videnskaber skulde fremspire af de skiønne Konster, og store Handlinger være Frugter af dem begge.

Af Selskabet for de skiønne Videnskaber kunne vi uden Tvivl vente, at det efterhaanden udsætter Priser i alle de Deele af Veltalenheden, som kunne være Religionen og Staten til nogen merkelig Nytte. Jeg haaber i det foregaaende at have beviist, at denne Nytte ikke er ringe, og jeg formoder derfor, at enhver Landsmand giør, hvad han formaaer, til at befordre den i det mindste ved billige Domme. For oplyste Patrioter skal det ganske vist ikke synes saa vigtigt, at en Landsmands Arbeide bliver roest, og at det vinder Prisen, som at det svarer til sin Hensigt, og giør Staten, Religionen, Dyden, og Heltene Ære. De skulde heller ønske, at ingen Priser bleve uddeelte, end at den slette Smag blev endnu mere udbredet, ved at krone maadelige Arbeider; De skulde troe, at Selskabet kunde ved Intet saa meget mishage Publicum, som om det ved mange vidt udsøgte Grunde vilde forekomme Læsernes Dom, og retfærdiggiøre deres Valg; om det tænkte at kunne skiule Manglerne i et Verk, ved at ønske, at det havde været bedre,

dre, eller ansaae det for en Bisag, som i saa mange Betragtninger bør være Selskabets vigtigste Øiemerke.

No. 262.

Fredagen, den 22 Julii 1763.

Hvorledes er det gaaet Eder til denne 11 Junii? sagde Herremanden nylig til Kiøbmanden i det patriotiske Selskab. Ret vel, svarede denne. Jeg har hverken vundet eller tabt, fordi jeg hverken har givet noget ud eller taget noget ind. Jeg handler med mine egne Penge, og de staae alle i Handelen. Men hvorfor spørge I mig derom, sagde han videre? En Kiøbmand maae ikke have mange Penge paa Rente; Den Sag gaaer mere Herremændene an. Man kan deele dem i to Classer; naar den ene taber, saa vinder den anden. For dem, som leve vel og fortære mere end de tage ind, og dette Tal er ikke lidet, er det ligesaa bedrøvelig en Tidende, at Renterne stige, som det er glædeligt for de andre, der legge Capitaler op og sætte dem paa Rente; thi anderledes kan jo en Herremand

mand ikke bruge sine Penge, naar han har nogle tilovers, og ikke strax kan faae en nye Herregaard tilkiøbs. Alle tænke dog vel ikke saaledes, svarede Adelsmanden, og for at bevise, at jeg i det mindste ikke er bange for, at Handelen skulde vanære mig, saa kom an, min Ven, ville I tage imod de Capitaler, som jeg har paa Rente, og anvise mig ligesaa stor en Summa igien i gode Handels-Vare, vil jeg bytte strax. Hvilken Ædelmodighed! sagde Kiøbmanden, at ikke forsmaae saadan en nedrig Gevinst, som der kan falde af en borgerlig Næring, naar man kan vinde Penge paa en langt anstændigere Maade; det er i Sandhed alt, hvad man kan forlange af en Adelsmand. Men have I og betænkt, min Herre! hvor meget I fornedre Eder ved dette Bytte? Som Rentier, kunne I vedligeholde al Høiheden af Eders Stand. I have hverken nødig at arbeide selv, eller at søge at forbinde Eder Folk, eller at frygte for ulykkelige Hændelser. Naar I have sat Eders Penge i et godt Huuspant, som er assureret i Brand-Cassen, kunne I lade Eders Debitor see til, hvorledes han fortiener Renterne; og det er nok, at I, naar Terminen kommer, have den Godhed at give Eders underdanige Tiener Audientz, saalænge mens I tælle hans Penge, og skrive ham en Qvitering derfor: Han anseer det endog for

en

en stor Naade, at I ikke sige ham Capitalen op. En Kiøbmand derimod har meget at bestille, førend han fortiener disse 5 pr. Cento, som en Rentier kommer saa let til; han maae søge sine Skyldnere, i steden for at de skulde opvarte ham; og, naar han har anvendt al sin Flid, er hans Fordeel endda sielden saa stor, og fast aldrig saa sikker, som deres, der leve af Renter." At jeg ikke skal tale derom, at naar disse, som leve af andres Arbeide, ere anseelige Folk i Staten, saa foragter man Kiøbmanden, som fortiener hvad de andre fortære. En god Kiøbmand, sagde Adelsmanden, har dog vel til visse 5 pr. Cento, her i Landet; hvorledes skulde ellers de leve, som handle med andres Penge? og en Mand, der forstaaer Handelen, og har bragt det saavidt som I, maae paa et Sted, hvor der er saa liden Concurrence som her, endnu have mere. Jeg bliver endnu ved mit Ord; skal vi bytte Capital mod Capital. Jeg transporterer Eder strax alle mine Pante-Breve tillige med al den Ære og Sikkerhed, som der er ved at være Rentier: betænke I Eder endnu? Hvor ere disse Capitalister ikke blevne høflige, svarede Kiøbmanden, siden Renterne begynde at falde. Dersom de engang kom til 3 pr. Cento, skulde vi faae saa mange adelige Kiøbmænd, at de toge Næringen reent fra os. Men alvorlig, lagde han til, er det

Eder endelig derom at giøre, at faae 5 pr. Cento for Eders Penge, da skal jeg strax sige Eder en Leilighed dertil: Saa sikker er den vel ikke som naar man laaner paa et Huuspant, der er assureret i Brand-Cassen; men naar man vil vinde, min Herre! maae man og vove lidt. Det var for meget, om baade Sikkerheden og Profiten skulde være paa deres Side, som ikke arbeidede; og Kiøbmanden, Haandverksmanden, Arbeideren, de skulde foruden Møien tage baade al Tab og Hazard paa dem. Paa den Maade veed jeg nu ikke mere at skaffe Eder 5 pr. Cento, og jeg holder Eder for alt for god en Patriot til at fortrydde derpaa; men ville I vove noget, kiender jeg en ærlig Mand, som forstaaer Handelen meget vel; ham fattes kuns Penge. Ville I laane en Summe paa hans Obligation uden Pant, giver han Eder strax 5 pr. Cento, og dersom I ville hazardere noget af Capitalen i en Søe-Reise, som han agter at giøre, giver han Eder endnu meer. Naar det gaaer vel, er der altid vundet meget paa Eders Side. Lad være, at I hazardere noget; Det er kuns lidt for en Mand af Eders Formue. I have en Gevinst derved at haabe, og denne Gevinst faae I uden Arbeide; da Kiøbmanden derimod maae giøre en Reise for at fortiene sit, og vover sin hele Velfærd indtil sit Liv. Er det ikke endnu Fordeel nok for en Rentier?

Herre-

Herremanden spurgte, hvor stor Summen var; og da Kiøbmanden tillige forsikkrede, at han var saa overbeviist baade om Personens Indsigt og om hans Ærlighed, at man havde intet andet at befrygte end ulykkelige Hændelser, antog Herremanden Tilbudet, og lagde dette til, at det skeede mere for at tiene en ærlig Mand end for at vinde; thi det er saa langt fra, sagde han, at jeg besværer mig over Renternes Nedsættelse, at jeg endog finder det meget nyttigt ikke alene for det Almindelige, men og for enhver Stand især. Hvad jeg taber, sagde han til, paa mine Capitaler, det haaber jeg rigelig at vinde paa mit Landgods igien. Renternes Nedsættelse skal forhøie Landgodsernes Priis. De, som hidindtil af Frygt for den Usikkerhed, som Landvæsenet er underkastet, have sat deres Penge paa Rente for paa en mageligere Maade at komme til en større og sikkrere Gevinst, skulle nu ved Renternes Fald nødes til at søge til Landvæsenet igien. Ligesaa god en Virkning skal denne Forandring have for Handelen, Manufacturerne og alle Arter af Vindskibelighed. Denne Sandhed er saa klar, at enhver fornuftig Patriot maae holde det for et halvt Underverk, om Handelen og Landvæsenet har havt nogen Søgning i et Land, hvor Renterne ere høie; thi hvad skal bevæge Folk enten til at paatage sig det Arbeide og Omhyggelighed, som

en Handel og er Jordegodses Bestyrelse udkræver, eller til at underkaste sig de Risquer af Misvæxt, Sygdom, Ildebrand, Skibbrud og andre ulykkelige Hændelser, som forfølge Windskibeligheden i alle nyttige Beskieftigelser, hvad kan bevæge Folk, siger jeg, dertil, saa længe de uden Møie og Hazard kunde trække ikke alene de samme, men og ofte høiere Interesser af deres Capitaler? De rette og naturlige Grunde til Landvæsenets og Handelens Opkomst ophøre alle lige saa snart, som en Rentiers Vilkaar i et Land er bedre end Landmandens eller Kiøbmandens; og om Handelen og Landvæsenet desuagtet beholder nogen Søgning, er det ikke ved ordentlige Midler; Det er ved Lav, Monopoler, Privilegier, Forbud, og andre, at man opholder en synkende og for det Almindelige lidet fordeelagtig Handel. Landgosets Priis beroer da og paa lige saa svage Grunde; Det er visse Herligheder, Fornøielser og Beqvemmeligheder mere end sande Fordeele, som man søger; det er ved Karrighed, Udsuelse, Mængdens Undertrykkelse og Landets Ødeleggelse, at man opretter sit Tab. I stedet for at Handelen og Landvæsenet bør understøtte hinanden, og begge ved sande og naturlige Fordeele holde Windskibeligheden i Priis, lever, saa at sige, den ene Stand af den andens Ulykke. Landgodsets Søgning befordres ved Handels-Actiernes

Fald,

Fald, og disse stige ikke saa meget ved Handelens virkelige Fremvext, som ved de ulykkelige Hændelser, der møde Landmanden, og som bevæge Folk til at søge Handelen igien. I alle de ulykkelige Tilfælde, som vexelviis ødelegge begge disse nyttige Stænder, er en Rentiers Vilkaar uforanderlig; Han trodser med sine Pante-Breve og Assurancer endog Skiebnen selv; Midt i den største Ørkesløshed kræver han af Lovene og Staten en overordentlig og fast meer end menneskelig Sikkerhed for sin Formue. Dette er endnu ikke nok; han betaler ikke engang Staten noget derfor; Med større Fordeele og større Sikkerhed er han frie for alle Byrder; Formue-Skat har i alle Stater saa store Vanskeligheder, og saa farlige Følger for Handelen og Vindskibeligheden, at man derfor maae skaane dem, som af alle mindst burde skaanes, nemlig Rentiers. Den beste Maade, paa hvilken disse kunne sættes i saadan en Ligevægt med Landmænd, Kiøbmænd og Haandverksmænd, som er fornøden til Vindskibelighedens Befordring, er Renternes Nedsættelse; og I see deraf, min Herre, at efter min Tænkemaade have vi begge, I som Kiøbmand, og jeg som Landmand, kuns een Interesse, og denne er tillige saa vigtig for de Almindelige, at jeg derfor gierne opofrer alle de Fordeele, hvilke jeg som Rentier kunde have af et andet System.

Dersom alle Landmænd og Handelsmænd, sagde Kiøbmanden, tænkte ligesaa, og forstode hinanden saa vel som vi, skulde vi snart, uden nogen anden Lov eller Foranstaltning, bringe det dertil, at Renterne faldt af sig selv, og at de magelige Herrer, som leve af deres Renter, enten lode sig nøie med mindre, eller og brugte deres Penge til at fortiene noget selv. Det er mit System, lagde han til, det viger kuns i Maaden fra Eders, og ikke i Grunden. Jeg veed ikke, hvad J ville sige med Maaden, sagde Adelsmanden. Det er det, svarede Kiøbmanden, som jeg saa ofte har sagt, og som er Grundvolden til min hele Tænkemaade, at de simpleste Midler ere i alle Ting de beste. Hvad der skeer uden Tvang, og er en naturlig Følge af visse Grunde, udretter mere, end de konstigste Maskiner. J Herrer Statsmænd have ofte ypperlige Grundregler, og store Hensigter; men en vis roesværdig Iver og Høimodighed forfører, om jeg saa maae sige, Eder til at bruge Tvang der, hvor den ikke har Sted. Maaskee tager jeg feil heri, og lader mig af min Stands Grundregler forlede til en anden Yderlighed, som er alt for megen Forsigtighed, eller om J saa ville kalde det, Frygtsomhed. Jeg forlanger derfor ikke heller, at man i alle Ting skal tage os til Mynster; Det er kuns i det, som angaaer Handelen,

delen, at jeg bilder mig ind at have nogen Ret til at tale. I Grunden er jeg fuldkommen enig med Eder, at høie Renter ere en stor Ulykke for et Land; Men I vide tillige, hvad jeg saa tidt har sagt, at der er kuns lidt i Handelen, som taaler Tvang, og Intet, som taaler det mindre end Varenes og Pengenes Priis. Det er Varenes Overflødighed, Sælgernes og Kiøbernes Mængde alene, som bestemmer Varenes naturlige Priis; og ligeledes, min Herre, er det i mine Tanker, Pengenes Overflødighed, og Mængden af dem, som søge Penge, og som laane dem ud, der fastsætte Renterne. Alle de Forandringer i Varenes og Pengenes Priis, som komme af andre Aarsager, ere i mine Tanker skadelige.

I mine og, sagde Herremanden; Tænk ikke, at jeg vilde have høie Renter forbudet. Jeg veed alt for vel, at der ere Tilfælde, hvori Handelens Interesse udkræver baade at give og tage saadanne. Jeg taler kuns om de almindelige Renter, og endda vilde jeg ikke, at disse bleve nedsatte ved andre Midler, end dem, som I selv foreslaae, nemlig, ved at giøre Pengene overflødigere, ved nye Capitalers Tilbydelse, Opsigelse og Udbetaling.

Da Kiøbmanden havde forsikkret, at han holdt alle saadanne Midler til Renternes Forringelse meget nyttige, og begge disse Mænd altsaa

vare blevne enige baade i Grunden og i Maaden, begyndte Præsten at tale. Jeg eier, sagde han, som I vel vide, hverken faste Grunde, eller Skibe, eller Capitaler, og har altsaa paa mine egne Vegne aldeles ingen Fordeel af at tale enten for Landmænd og Kiøbmænd eller for Rentiers. Hvad det Almindelige angaaer, da begriber jeg og meget vel, at Landmandens og Kiøbmandens Fordeel er langt vigtigere for Staten, end det, som nogle magelige Rentiers vinde ved Aager og Rente; men forlad mig, mine Herrer, iblant Rentiers ere og nogle, som vi ikke kunne beskylde for Magelighed, nogle, som ikke fortiene deres Medborgeres Had og Afskye, men deres Medlidenhed, Enker, Faderløse og Fattige, som enten ikke kunde arbeide, og som ikke have andet at leve af, end Renterne af nogle smaa Capitaler, som de enten selv have samlet, eller og deres Mænd og Fædre have efterladt dem. Efter den Religion, som vi bekiende os til, er en større Rigdom og Overflødighed, som Staten kan vinde ved visse Indretninger, ikke saa vigtig, at man derfor skulde forøge deres Lidelser og Trang, hvilke denne Religion fornemmelig har anbefalet til vores Kierlighed og Omsorg. Og dersom jeg ikke tager ganske feil, mine Herrer, er det endog efter den sande Stats-Konst bedre for det Almindelige, at ingen mangler det Fornødne, end at nogle blive

rigere

rigere end de ere. Jeg veed vel, at denne Stats-Maxime er for nye i Verden til at alle Herremænd og Kiøbmænd skulde antage den, men for Folk, som tænke saaledes som De, behøver jeg ikke mange Beviis; I vore Forsamlinger har den altid været en Grundregel.

De andre Lemmer i Selskabet, og jeg tør legge til, Præsten selv indsaae vel, at denne Indvending ikke var nok, for gandske at til intet giøre det, som af saa mange vigtige Grunde var beviist om høie Renters skadelige Virkninger for det Almindelige: men den var dog i deres Øine tillige for vigtig, til at ikke tage deres Vilkaar i Betragtning, som kunne lide derved. Det almindelige Beste, sagde de, kan vel sielden befordres, uden at nogen lider derved: Saadanne Uleiligheder maae ikke afskrække os fra gode Indretninger; men man maae dog søge at formindske dem, saa meget som muligt er. Efter nøiere Undersøgning fandt Selskabet, at, om end Renternes Formindskelse giorde nogle fattigere end de vare, tiente den dog til at hielpe nok saa mange ud af deres Fattigdom; Hvad nogle Huusarme, som ikke arbeidede, tabte, det vandt de arbeidsomme, hvis Vindskibelighed tilforn blev undertrykt ved store Renter, og som ved Aager og Udsuelse bleve nødte til at gribe til Bettelstaven. De virkelig Arme, som tillige arbeidede, vandt altsaa ved

Renternes Forringelse, og dette Slags Fattige fortiente først at forsørges. De andre, som ikke arbeide, og leve af smaa Capitaler, have dog noget, og fortiente altsaa ikke saa megen Medynk, som de, der intet have: Dersom de ikke vilde arbeide, fortiene de det endnu mindre; Det er endog til Religionens, Statens og deres egen sande Fordeel, at de ved saadanne Indretninger nødes dertil. Nogle kunne ikke arbeide enten af Svaghed og Alderdom; men deres Tal er lidet, og derom er talet paa et andet Sted, eller og fordi deres Stand ikke tillader det. Disse ere det vel fornemmelig, som lide ved Renternes Nedsættelse. Selskabet var enig deri, at deres Vilkaar, efter vore borgerlige Indretninger, vare værd at beklage. Fattigdom var dem ikke alene en Byrde, men og en Skam. Den er en ulykkelig Virkning ikke saa meget af deres egen Forseelse, som af deres Forældres Forfængelighed, af en slet Opdragelse, og af en almindelig Fordærvelse i Tænkemaaden og Sæderne. Men hvorledes, sagde de tillige, skal denne Fordærvelse kunde udryddes iblant os, uden ved saadanne Midler, som undertrykke Ladheden og opmuntre Windskibeligheden? Lad være, at nogle af vore rangsyge Borgeres Enker og Børn ikke mere kunne vedligeholde den Rang og Magelighed, i hvilken de ere opfødte. Vi beklage dem, fordi de ved deres

Tænke-

Tænkemaade ere virkelig ulykkelige; men vi kunne derfor ikke forandre vore Grundregler, de stadfæstes meget mere derved. Naar vore forfængelige Medborgere see af saadanne Exempler, at det ikke er nok til at giøre deres Familie lykkelig, at forskaffe dem selv en Titel, eller og at sammenskrabe en Capital til deres Børn; skulle de herefter antage selv fornuftigere Grundregler, anføre deres Børn til nyttige Ting, ære Vindskibeligheden, og i stedet for at løbe efter Titler, og tænke paa at leve af Renter, Pensioner og Almisser, skulle de dyrke Landet, Videnskaberne, Handelen og Konsterne.

Samtalen blev tilsidst endt med denne Betragtning. Der er en Fattigdom i en Stat, som kommer af ulykkelige Hændelser; Den rører kuns faa Personer, den ophører igien, og der behøves ikke store Capitaler for at raade Bod derpaa. Men der er en anden Fattigdom, som kommer af en fordærvet Tænkemaade og slette Indretninger, af Magelighed, Forfængelighed, Vindskibelighedens Foragt, Arbeidernes Undertrykkelse, Udsuelse, Aager og Trældom. Denne Fattigdom er almindelig; den ophører ikke af sig selv, og alle Hospitaler i Verden kunne ikke raade Bod derpaa. De forøge den kuns, saa længe Aarsagerne dertil ikke borttages.

No.

No. 263.

Mandagen, den 25 Julii 1763.

Man har tilsendt mig adskillige Efterretninger om en og anden god Handling, som fortiente at antegnes i Selskabets Protocol; og da mine Correspondenter uden Tvivl undre dem derover, at jeg ikke oftere har talet derom, maae jeg engang retfærdiggiøre mig. En Handling maae, før at prises offentlig, ikke alene være god, men og i nogen Betragtning overordentlig. Ved at rose middelmaadige Fortienester, spilder man den Ære, som bør kuns være en Belønning for vigtige og nidkiere Bestræbelser. Vel er det sandt, at en Handling, som for sig selv betragtet, ikke er stor, kan i en vis Hensigt være meget overordentlig. Dyden er meget ofte rar, og den almindelige Fordærvelse stor nok, for at giøre ved Sammenligningen alene en maadelig god Gierning til en skinnende Fortieneste. Der ere, desværre, Tilfælde i Livet, i hvilke man endog bør rose Menneskene, fordi de ikke giøre Ont. Anledningerne dertil kunne være saa store, Begierlighederne saa stærke, Exemplerne saa forargelige, Forførerne saa

listige,

listige, Hyklerne saa smigrende, og Sandhedens Bekiendere saa faa, at der udkræves meer end almindelig Indsigt, Dyd og Standhaftighed, for at undgaae store Feil. Naar man nøie undersøger, hvad det er, der saa meget prises i de fleste Lovtaler, hvori de Naader, de Ædelmodigheder, de Beskyttelser bestaae, hvorved nogle Mennesker have giort dem saa meget bemærkede frem for andre, sige de ofte ei andet, end at disse Store ikke have været saa blodtørstige, saa ubarmhiertige, saa følesløse som andre Folk af deres Vilkaar. Hvor meget Ondt kunne de derfor ikke have giort? Hvor meget Godt kunne de have forsømt? og hvor lidt fortient af den Ære, med hvilken store Dyder og Heltegierninger alene bør krones. Usle Berømmelser, og en bedrøvelig Roes, som ikke beviser andet end Verdens dybe Fordærvelse! Naar ville Menneskene lære engang at foragte saadanne Æresbeviisninger, som kuns beskiemme dem? Den Riige holdt det dog ikke for en Ære, om man agtede ham lidt meer end Betleren; En Skiønhed skulde troe, at man forhaanede hende, dersom man ikke sagde andet til hendes Roes, end at hun ei var vanskabt; og de, som ere bestemte af Forsynet til at beskytte andre, agte det for stort, at de ei undertrykke dem! og Dommeren vil roses, fordi han ei er uretfærdig! og Borgeren mener, at han fortiener megen Ære, fordi han ei overtræder

træder Lovene, og forurretter sin Næste i Handelen, fordi han ei er ligesaa trodsig, utaknemmelig, lad og fordærvet, som Hoben!

Det er en slet Ære, at ikke fortiene anden Roes end den, at ikke være saa ond som andre. I en meget fordærvet Verden er den vel ikke ganske at foragte, endskiønt naar man endelig vil maale sig med andre Folk i det, som duer intet, maae man og være meget Ond, for ikke at finde nogle, som endnu ere værre; Men saadanne Fortrin ere ikke værd at tælle. Det er ofte vigtige Mangler og Ufuldkommenheder, som giøre Menneskene ligesaa uvirksomme til det Onde, som de ellers ere kolde og langsomme til at giøre Godt. Lad f. E. et vist Land kunne rose sig deraf, at der ikke skrives saa mange onde Bøger som paa andre Steder; det bliver det kuns til liden Roes, dersom det er ligesaa fattigt paa gode Skrifter. Lad et Folk have mindre Forfængelighed end andre; Lad Modenarrernes og Spradebassernes Tal ikke være saa stort paa et Sted i Verden, som paa et andet; hvad hialp det, dersom de sande Krigsdyder, og den rette Handelsgeist vare lige saa rare? Pragten kan være mindre i et Land end i et andet, og den mindre Pragt dog være mere ødeleggende, fordi den er samlet med mindre Formue, og med mindre Vindskibelighed. Mange Mennesker ere taabelige nok, for at bryste sig af det, som

som de ikke ere, og andre ikke fuldkomne nok; for ei at hovmode sig af deres virkelige Fortrin; men om der vare nogle Folk til, som ikke bleve stolte af de Videnskaber, som de selv foragte, af de Rigdomme, som de ei forhverve, og af de Beqvemmeligheder, som Fremmede forarbeide, var det da saa stor en Dyd? Vare de derfor bedre end andre, som dyrkede disse Videnskaber, som forhvervede disse Rigdomme og forarbeidede disse Beqvemmeligheder, om de undertiden hovmodede dem deraf, om de end undertiden misbrugte dem?

Ingenlunde. At rose saadanne Handlinger, var kuns at fordærve dem, som man roste, og at beskiemme andre. Dersom Selskabet anførte sligt i Historien af vores Alder, skulde Efterkommerne troe, at vi havde været mere fattige paa Dyder end andre Folk. Vel have vi mange historiske Verker iblant os, som, endskiønt de synes at være skrevne med megen Iver for Nationens Ære, dog ikke kunde give skiønsomme Læsere høie Begreb om de Personer, hvis Handlinger de beskrive. Men det er ikke Selskabets Hensigt at forøge Tallet af saadanne Efterretninger; at skrive en Mands Historie, alene fordi han har beklædet et vist Embede, hørt til en vis Stand, eller formeeret et vist Slægt-Register; at igientage i hundrede Levnets-Beskrivelser det, som hændes alle Mennesker, og hvori de fleste ligne hinanden;

almin-

almindelige Omstændigheder af Folkes Fødsel, Opdragelse, Skolegang, Reiser, Giftermaal, Befordringer, Forlystelser, Selskaber, Sygdomme og Dødsfald. Selskabet optegner kuns saadanne Handlinger, som ikke ere ganske almindelige, og hvorfor et Menneske, kan fortiene at bemerkes fremfor andre. Personen maae være, hvem han vil, og have giort nok saa meget af det, som man i andre Levnets-Beskrivelser Millioner gange har fortalt, uden endnu at være bleven kied deraf. I Protocollen kommer intet af alt dette. Man bekymrer sig kuns om Personernes Handlinger, og disse dømmer man efter saa strenge Regler, at en Patriot maae holde sig lykkelig nok, om han i sit hele Liv kan giøre en eneste Handling, som bliver funden værdig at optegnes.

Jeg har allerede sagt, at Protocollen endnu holdes hemmelig: Aarsagerne dertil ere adskillige. Nogle Handlinger maae skiules, fordi de, som enten have giort eller berettet dem, ikke ville tillade Selskabet at bekiendtgiøre dem, og disse Handlinger ere de beste. Jeg maae derfor fortie mange, som jeg helst ønskede at fortælle. Det maae være nok at anføre nogle faa til et Forsøg. Mine Correspondenter kunne deraf see, hvorfor nogle af deres Beretninger ikke ere blevne antagne af Selskabet.

* * *

At Folk ikke søge Embeder, hvortil de ere plat uskikkede, eller ganske forsømme dem, som blive dem betroede, men enten selv, eller i det mindste ved en Fuldmægtig forrette saa meget, som der befales i Lovene og Instruxerne, det tør man vel dog formode, er endnu ikke saa ganske rart i Verden, at det skulde fortiene at bemerkes som en besynderlig Fortieneste. Men, „at en Person i sin Ungdom ikke vilde modtage et Embede, „hvortil han endnu ikke holdt sig beqvem nok, „reiste derfor først i nogle Aar, for at giøre sig „mere duelig til Landets Tieneste, og udvalgte „siden, efter hans Hiemkomst, af flere Embeder, „om hvilke han kunde giøre sig Forhaabning, de „mindst fordeelagtige, fordi han kunde deri giøre „meest Nytte; at han siden, da flere og vigtigere „Embeder bleve ham betroede, nedlagde de, som „han ikke selv kunde forrette, og uden Hensigt „til Fordeelene, forbeholdt sig de vigtigste og „vanskeligste; at han endog i en tiltagende Alder „giør ofte besværlige Reiser, for at have Tilsyn „med sine Underhavende, og opfylde saadanne „Pligter, hvortil Folk ikke kunde tvinges.„ Dette er uden Tvivl noget, som fortiener at bemerkes; og i et Liv, der giør Religionen saa megen Ære, bør man vel ikke heller glemme den Omstændighed: „At alle hans Beskiestigelser endnu ikke

„have holdt ham fra at bivaane den offentlige
„Gudstieneste, hvilken han aldrig har forsømt,
„uden naar Svaghed har hindret ham.

* * *

Taknemmelighed er saa stor og almindelig en Pligt, at Menneskene vel ikke fortiene at roses meget, fordi de ei ganske sætte den tilside. Ikke desmindre, siden det dog er en af de Pligter, hvortil Menneskene ikke kunne tvinges, og naar den udøves med nogen besynderlig Ædelmodighed, er det i det mindste en langt større Handling, end at ikke giøre Ondt, eller at opfylde de Pligter alene, hvortil Lovene forbinde os. „B* (dette Bogstav er nok, til at giøre Personen kiendelig paa det Sted, hvor Handlingen skeede) „saae en
„af sine Velgiørere i ulykkelige Omstændigheder,
„og forladt af alle sine forrige Venner. B* an-
„vendte en anseelig Deel af sine aarlige Indkom-
„ster paa hans Underholdning, saa længe han le-
„vede, og lod ham efter hans Stand begrave.
„Værdien af saa god en Handling forøges ikke
„lidet derved, at B* ikke blev altid vel be-
„gegnet af hans forrige Velgiørere, hvilken, uag-
„tet sin nærværende Trang, endnu vilde tilegne
„sig en Myndighed over ham, og undsaae sig
„ikke ved at betragte det Gode, som man beviiste
„ham, for en Skyldighed.

Vores

* * *

Vores Borgerskab har i disse Tider havt Anledning til at udvise nogle af de patriotiske Egenskaber, ved hvilke deres Fædre have forhvervet dem saa anseelige Privilegier. Ved Forsynets naadefulde Bestyrelser og Regieringens Mildhed kom det ikke saa vidt, at de behøvede at vise al den Nidkierhed, som man kunde vente at finde hos saa fortiente Fædres værdige Efterkommere. Her handledes endnu ikke om at bestige Byens Volde, for at forsvare sig mod en overmægtig Fiende, men kuns om at giøre nogle Vagter i Garnisonens Fraværelse, og at huse for en Tid nogle Folk, som vare forsamlede fra Rigets yderste Grændser, for at tiene Fædrenelandet, og som havde forladt deres egne Huse og Familier, for at beskytte deres Landsmænd. Man veed at fortælle adskillige Exempler af den Redebonhed, hvormed disse Folk bleve modtagne af deres Medborgere; men hvor gode end saadanne Handlinger ere, fortiene de dog ikke alle at bemerkes. At efterkomme villig og uden Fortrydelse de nødvendige borgerlige Skyldigheder, er vel altid roesværdigt, men dog i en almindelig Fare ikke saa rar en Dyd. Selskabet har derfor og kuns optegnet saadanne Handlinger, som vidnede om en besynderlig og meer end almindelig Nidkierhed. Til et Exempel vil jeg anføre følgende. „En

„Haandverksmand fandt en syg Norsk Soldat
„liggende paa sin Trappe. Da ingen af Huus-
„folkene vilde hielpe ham, kaldede han sin Fami-
„lie tilsammen; Hans Kone bar Soldatens Ge-
„vær, og hendes Søster Randselen; Selv
„tillige med nogle af hans Folk bar han Soldaten
„ind og lagde ham paa en Seng. Da Solda-
„ten var kommen til sig selv, thi i Begyndelsen
„kunde han ikke tale, var hans Vert kuns om-
„hyggelig for at vide, hvad han ønskede, og
„sørgede selv tillige med hans Familie for at han
„fik hver Dag, hvad han forlangte. Huusfol-
„kene, som først neppe vilde røre ved den Syge,
„eller see til ham, bleve saa forandrede ved dette
„Exempel, at de lode bære Mad til ham, og
„efter nogle Dage var Soldatens Seng saa om-
„ringet med Skaaler og Fade, at han ikke vidste
„selv, hvad han skulde vælge. Soldaten blev
„snart frisk igien, og var paa sin Side saa tak-
„nemmelig, at han til Afskeed tog en Skind-
„pung op, for, som han sagde, i det mindste
„at betale Qvarteerpenge. Men hans Vert
„lod ham ikke alene beholde sine Penge, han
„gav endog nogle dertil, og sagde, at han kunde
„nok have dem nødig, naar han kom til Holsteen.„
Dersom en almindeligt Pligt kunde blive til en
stor Dyd derved, at mange forsømte den, kunde
man og anføre til denne Borgeres Roes: „at
„han

„han aldrig har leiet andre til at giøre Vagter „for sig.„ Men han tænker selv for vel til at ansee dette for meer end en Skyldighed, og denne Tænkemaade giør ham Ære.

* * *

En af mine Correspondenter, som i sidste November tilsendte mig nogle Efterretninger, har siden ved et Brev villet forespørge om mine Tanker derom. Jeg kan ikke svare ham andet, end at hans Brevverling fornøier mig, og at hans Efterretninger skulle blive brugte, saavidt som Selskabets og Tilskuerens Hensigter tillade. For at give endnu tydeligere tilkiende, hvilken Correspondent jeg meener, er det den, paa hvis Brev fandtes følgende P. S. „Jeg er saa got som „ene i Verden; Jeg har intet kierere, næst „Guds Naade, end de Dydiges Bifald. Jeg „har ingen at gaae i Raad med, og vil ikke heller „være endeel af mine Handlinger bekiendt for en„hver.„ Dersom det kan være Forfatteren til nogen Fornøielse, som han siger, at blive underrettet om Tilskuerens Tanker; Da maae han kuns troe, at intet kan glæde Tilskueren mere end det, hvorom Brevet forsikrer ham, at disse Blade have tient undertiden til at fornøie og opmuntre en Landsmand af saa god en Tænkemaade.

No. 264.

Fredagen, den 29 Julii 1763.

Dersom vi vidste Historien af Konsternes Oprindelse, skulde vi i nogle af dem, som vi nu agte meget ringe, finde mere at beundre end i de allerstørste af vor Alders Opdagelser.

Hvad er nyttigere, hvad er almindeligere, og hvad er tillige mindre agtet end Ilden? Ikke des mindre er det troeligt, at den Ild, som nu brænder paa hvert Fyrsted, og hvis Opfindelse ingen mere holder for nogen Konst, at denne gemene Ild har kostet de første Mennesker mere Umage og Tid at opfinde, end det hele Artillerie og alle de Forandringer i Krigskonsten, som ere Virkninger af Krudets Opfindelse. Hvor rimeligt end dette er af Fornuften, lader det sig dog ikke ganske bevise af de bekiendte historiske Efterretninger. Men er det ikke og tilladt at slutte sig til noget? Er Fornuften ikke lige saa troeværdig, som Sanchoniathon eller en anden gammel Historieskriver, om hvilken man har Aarsag til at formode, at han ikke alene er utilforladelig, men og forfalsket? Er det ikke lige saa vel tilladt at indklæde en

rimelig

rimelig Formodning i en historisk Fortællelse, som at giøre det ved en Fabel? Jo. Men man bør ikke give sine Gisninger ud for mere end de ere. Man maae hverken, som de gamle Lærde, ansee en critisk Formodning som en beviist Sandhed, ikke heller, som de nye Historieskrivere, fortælle Gisninger som virkelige Tildragelser. Det er uden Tvivl Reglerne; og naar man iagttager dem, beholder en Forfatter uden Sandhedens Fornærmelse saa megen Frihed, at han kan indklæde sin Fortællelse som han vil, i en Digt eller Fabel, i en Drøm eller Aabenbarelse.

Nu vel da. Jeg har fra det underjordiske Archiv faaet nogle forlorne Blade af Sanchoniathons Efterretninger om Verdens Oprindelse og første Tilstand, og i disse Blade fundet en Fortællelse om Ildens Opfindelse, som jeg holder meget rimeligere end noget af det, som ellers fortælles paa denne gamle Historieskriveres Myndighed, og som man virkelig kan bevise af overblevne Stykker af hans Skrifter.

Af disse er det allerede bekiendt, at Ildens Opfindelse tilskrives trende Brødre, Phos, Phur og Phlox, hvilke Navne betyde Lys, Ild og Lue. Men hvorledes de have opfundet den, ved hvor mange Forsøg, og hvad Virkninger enhver Opdagelse har giort paa de uerfarne Til-

skuere, det fortæller han os ikke. Men jeg vil fortælle det.

De første Mennesker beundrede alt i Naturen, fordi det var dem nyt og ubekiendt, men intet mere end Ilden. Af Solens Egenskaber og Indflydelse paa Jorden sluttede de, at Ilden, som det reneste og herligste af alle synlige Ting, var Grunden til al Virksomhed og Bevægelse. Den naturlige Varme i Legemet, som var Tegn til Sundhed og Ungdom; Den Fyrighed i en munter Siel, som opvarmer Legemet endnu mere end stærke Sindbevægelser, bevægede dem til at troe, at baade Liv og Tanke i Mennesket vare Gnister af denne Ild, som brændte i Solen. De betragtede Ilden som en velgiørende og oplivende Kraft. Solens Brynde, hidsige Sygdomme, Lynildet, og ildsprudende Bierge lærte dem og at ansee den som et ødeleggende Væsen. Med faa Ord, Ilden var efter deres Mening Kilden baade til Ondt og Godt. De elskede, frygtede og tilbade den.

Af denne Høiagtelse for Ilden fulgte naturligviis den Tanke, at Mennesket formaaede Alting, saasnart det blev Herre af dette Element. Alle de forunderlige Ting, som man siden har udrettet ved de naturlige Tings Kræfter, ere intet mod det, som disse Mennesker forventede af den første Gnist og Lue, som de selv kunde

bringe

bringe tilveie; men dette var og i deres Tanke saa stor en Konst, saa langt over det, som et dødeligt Menneske torde haabe, at de ansaae det for langt vanskeligere, end vi at giøre Guld. De, som underskode sig at holde det for mueligt og at giøre nogle Forsøg dertil, bleve betragtede som Alchymisterne i vore Tider og som de første Naturkyndige, det er: som Narre eller ugudelige Mennesker.

En Gnist, som de undertiden slog ud af en Steen, og som i det samme Øieblik forsvandt i Luften, var i lang Tid lige saa rar en Erfaring iblant dem, som Electriciteten. De lovede dem store Ting deraf. De forsøgte at helbrede Sygdomme og forlænge Livet ved disse Gnister, hvilke de ansaae for smaa Sole, for Væsener af samme Art, som den Ild, der oplivede Verden, og brændte i dem selv. Efter mange igientagne Forsøg troede de vel, at Menneskene havde en Magt til at fremkalde Aander af Stenene: men Gnisterne de forsvandt alt for hastig igien til at haabe, at man skulde kunde bemægtige sig dem; Dersom saa fiine og flygtige Væsener, sagde de, skulle nogen Tid giøre en fast Bolig iblant Menneskene, og lade sig bruge til deres Nytte; maatte de overtales dertil ved Bønner. Denne Slutning var, som man forsikrer, den første Anledning til Ilddyrkelsen.

Ildens Fremkaldelse af Stene blev snart til mere end et naturligt Forsøg. Det blev til en hellig Handling, som ingen tordte foretage sig uden de; der vare indviede til Ildens Dyrkelse. Phes, den ældste af de tre Brødre, hvilke man tilskriver Ildens Opfindelse, blev Solens Præst. Han forsøgte hver Morgen ved Solens Opgang at fremkalde af Stenene den uforgiengelige Ild, som brændte i Solen, og som siden til Erindring deraf blev forvaret i alle Huse af Ildens Tilbedere. Det blev uendeligt, om jeg vilde beskrive alle de selsomme Handlinger, Ceremonier og Besværelser, som han giorde ved hvert Slag paa Flintestenen; hvor mange underlige Ting han indbildte sig at see og opdage hver Dag, og hvor meget mere han ventede at finde endnu, naar hans Forsøg engang lykkedes. Det er nok, at jeg siger, at alt hvad vore Astrologer, Alchymister, Chiromantici og alle Physiske Charlataner have tænkt, giort og sagt, var intet derimod: men med alle disse Arbeider og Forhaabninger kom han dog ikke saavidt engang, som vore Naturkyndige med deres electriske Forsøg; han giorde kuns Gnister.

Hans Broder Phur, som og gierne vilde giøre sig berømt ved noget, og som havde merket, at naar man gneed to Stykker Træe paa hinanden, bleve de varme, haabede derved at finde den Ild,

som

som hans Broder forgieves søgte at fremkalde af Stene. Han gneed sine Træet saalænge, indtil han virkelig fik Ild; en Ild, der ikke forsvandt i Luften som Gnisterne af Flinten, der opholdt sig i Træet, fortærede det, og udbredte sig; En Ild, som brændte og røgede. Jeg maae ikke glemme nogen af disse Egenskaber, fordi enhver af dem, hvor almindelig den er nu, var da et nyt Underverk, der ikke før var seet paa Jorden. Phur kunde ikke længe skiule Hemmeligheden, om det og havde kostet hans Liv; og er det Under? Naar har en lærd Mand kunnet fortie en nye Mening, som han troede, at han selv havde opfundet? Vel agtede han disse Forsøg endnu kuns for lidt af det, som han ventede at finde, og deri lignede han og vore nye Opfindere, som altid love dem store Ting af deres Forsøg. Phur tænkte paa intet mindre end at skabe nye Sole, giøre Vinter til Sommer, og Nat til Dag, at antænde en evig Ild, hvorved Jorden blev altid frugtbar og Menneskene udødelige; Men det, som satte meest Mod i ham, var, at han ved denne Ild tillige haabede at ødelegge alle sine Modstandere. Med saa store Forventelser var det Phur umueligt at bie, indtil han havde giort flere Forsøg; han løb med sin brændende Stikke til Solens Altere, for at vise den til den hele Forsamling. Men hvad skeede? Stikken slukkedes paa Veien; Thi Phur

havde

havde giemt den for vel; hvor klog han end var, vidste han dog endnu ikke, at Ild brænder ei uden Luft. Phur var fortvivlet; det hialp ikke, at han fremviste den sorte og forbrændte Plet paa Træet; Ingen uden han selv alene vidste, at det var en Virkning af Ilden. Man vilde steene ham som en Bedrager, han ansaae selv Ildens Udslukkelse som en overnaturlig Hændelse og Virkning af Solens Vrede. Men Æren var dog endnu stærkere end Frygt for Døden. Man tilbød, at lade ham løs paa de Vilkaar, at han ikke mere vilde giøre Ild. Det hialp intet. Han bad ikke om Livet, men kuns om Tilladelse at giøre endnu et Forsøg, førend han døde. Saa bestandige ere nogle Mennesker i deres Meninger, og vare de det ikke, skulde vi maaskee endnu ikke have forstaaet den Konst at giøre Ild. Alle hans Bønner vare forgieves; Det forsamlede Folk var den Gang lige saa nidkier mod Ildens Opfindere, som det paa andre Steder har været mod dem, der vilde udslukke Ilden. Til Uheld for den arme Phur, var der endnu ingen Øvrighed i Verden, som kunde styre Pøbelen, og beskytte Konsterne. Phur blev dræbt, og paastod selv indtil det Yderste at være Ildens Opfindere.

Efter saa ulykkeligt et Exempel skulde man troe, at ingen saa hastig havde forsøgt at giøre Ild. Men see vi ikke af den hele Historie, at

Viden-

Videnskaberne voxe nok saa stærkt under Forfølgelser? De store Siele ere elastiske, de udvide sig jo mere de trykkes. Phlox, den tredie Broder, som havde merket noget af Konsten, havde Mod nok til at samle Pindene op, medens Folket endnu stenede hans Broder. Denne Umage gav han sig, fordi han troede, at Konsten beroede allene paa Pindene, og at ethvert Stykke Træe duede ikke til at giøre Ild. Han gneed dem saa længe, indtil de brændte. Men han var saa meget forsigtigere end hans Broder, at han ikke giorde Opfindelsen bekiendt, førend han var sikker derpaa. Phlox giorde Ild for hele Folkets Øine; Man undersøgte den, og merkede til alles Forundring, at endog Solens Præster brændte dem derpaa. Heraf sluttede Folket, at det var virkelig Ild; Men Præsterne vilde endnu giøre ham til en Bedrager; hans Ild, sagde de, havde ikke alle Solens Egenskaber, den varmede kuns; men lyste ikke; thi Phlox havde endnu ikke bragt det saa vidt, at han kunde giøre Lue. Til Lykke for ham, deelte Hoben sig i tvende Deele; Nogle holdte med Solens Præster, og paastode, at der var ikke Ild uden Lue; men de fleste troede hvad de saae for deres Øine, og dette Partie fik Overhaand. Endskiønt Phlox var saa meget lykkeligere end hans Formand, var han endnu ikke fornøiet. Nogle sagde, at han pløiede med andres

Kalve,

Kalve, og tilskrev Phur Ildens Opfindelse. Phlox kunde derfor ikke give sig tilfreds, førend han havde opfundet Luen; og hvor megen Umage gav han sig ikke derfor? Han forsøgte meget og giorde Alting uden just det, som han skulde giøre. Han gneed alle Slags Træer, slog Ild af alle Stene, pressede Saften af alle Urter; men han blæste ikke. Mange Ting forsøges ei, fordi man holder dem alt for lette, og i det man søger et, finder man ofte et andet. Saaledes gik det Phlox; han fandt med alle sine Forsøg ikke, hvorledes han kunde giøre Ild til Lue, men kuns, hvorledes han kunde slukke Ilden. Denne Virkning havde, til hans store Forundring, Vandet i alle Kilder og Vædskerne af alle Planter. Phlox giemte længe denne Opdagelse for sig selv. Folket, tænkte han, skulde tabe meget af deres Høiagtelse for Ilden, dersom de troede, at det var saa let at slukke den. Nogle forsikre, at Phlox tog deraf Anledning til at sammensmedde det første System, om tvende Aarsager til Alting, som siden blev saa almindeligt i Verden. Ilden var efter hans Mening den ene af disse Aarsager, og Vandet den anden. Af Ilden kom Liv, Tanke, Bevægelse og alt Godt. Vandet derimod var Aarsag til det Onde. Disse tvende Aarsager førte Krig med hinanden overalt i Naturen. De gamle Perser, Ildens Tilbedere, gave dem siden

andre Navne, de kaldte den Gode Mithras eller Oromasdes, og den Onde Arimanius. Saa rin-ge en Hændelse, siger man, skal have været An-ledning til en Lærdom, som er Grunden til de fleste Systemer, og som baade Philosophien og Overtroen siden har indklædt paa saa mange Maader.

Men for at komme til Hoved-Sagen igien; thi Menneskets Trang var endnu for stor i Verden til at føde sig længe med Griller. En Hændelse lærte Phlox at finde den Lue, som han forgieves havde søgt ved saa mange Forsøg. En stærk Vind, som indfaldt paa en Tid af Sommeren, da Al-ting var meget tørt af Heede, oppustede Ilden i hans Pinde, og i et Øieblik stod den hele Hytte i lys Lue. Ilden greb videre om sig, og antænd-te mange af Naboernes Huse, og nu blev Phlox ikke mere anseet som Gudernes Ven, og en Vel-giører af Menneskene; de betragtede ham som en Misdæder, der havde ført Ild ned af Himmelen til at fortære dem. Phlox tilbød sig at slukke den; men det vilde man ikke heller tillade. Det var et nyt Bedragerie, sagde Solens Præster, og en Forgribelse mod den hellige Ild. Folket vilde stene ham, baade fordi han havde opfundet Il-den, og fordi han understod sig at slukke den. Lee ikke, kiere Læser, dersom du ikke har læst Gul-livers Reise til Lilliput, saa tænk hvad der skeede

for

for kort Tid siden paa Amager; Historien er
af saadanne Tildragelser. Phlox døde ikke
Gang; Han tog Mod til sig, slog Vand
Ilden, slukte den, og blev beundret som
der havde Magt baade til at skabe og til intet g
Ilden. Solens Præster selv torde ikke mere
te, at det var Ild. Men den vigtigste Følg
denne Hændelse var, at Phlox lærte deraf,
man giør Lue ved at blæse.

Man kiendte endnu mere til de skadelige
til de nyttige Egenskaber af Ilden, og af F
for, at saa farlig en Materie skulde misbru
blev det afgiort i Folkets Forsamlinger, at i
uden Phlox alene maatte giøre Ild. Saa g
ere Monopolier. Dersom denne Lov var bl
holdt, skulde Konsten maaskee være uddød
ham; men Phlox kunde til Lykke ikke tie.
et par unge Lam fik man den hele Hemmeli
at vide. Men det blev derfor ikke enhver ti
at benytte sig deraf. Man brugte den sa
Forsigtighed med Ilden som med andre fa
Ting. Ingen maatte giøre eller have den
særdeles Tilladelse. Det varede og derfor la
førend man lærte at bruge Ilden. Nogle
drede Aar efter Phloxis Tid lærte man fø
kaage Mad. Endnu flere Aar forløb, fø
man opfandt den Konst at giøre Svovelstikke
Lamper. Der vare allerede store Byer i

den, førend man ved en ulykkelig Ildebrand lærte engang at smelte Metaller. De første Redskaber, hvorved man først opbygte disse Byer, vare af slebne Stene og af Metaller, som vare fundne i hele Klumper, og forarbeidede ved Hammerslag. Saa lang Tid gik hen, førend man opfandt i Verden alt det, hvortil Ilden kan bruges, men endnu længere varede det, førend man troede, at den duede til andet end til at lyse og varme, og at den Ild, som smeltede Metaller, sprengede Kampestene, og fordærvede Byer, var den samme som gnistrede i Flintestenen og brændte i Solen; thi Fyrstaale og Brændeglas ere meget sildigere opfundne, deres Opfindere troede længe, at det var en anden Ild, end den, der kom ud af Træet, og ventede derfor at giøre lige saa store Mirakler dermed, som Phur ved Gnisterne af hans Pinde. Saa mange Erfaringer udkræves der til at opfinde noget, og endnu flere til at kiende Nytten deraf. Først forfølger man Konsterne, siden tilbeder man dem. Hovmod og Vankundighed misbruge dem til Bedragerie; og det varer ofte meget længe, førend Menneskene lære at kiende baade Videnskabernes sande Værdie og deres Grændser.

No. 265.

Mandagen, den 1 Augusti 1763.

Hvor meget der end er skrevet og talt om Forbedringer i Finanz-Væsenet, har ingen dog endnu opfundet saadan en Indretning, hvormed alle Folk vare fornøiede. Det er vel ingen Under, vil Læseren strax tænke. For at giøre alle Folk fornøiede, maatte en Cameralist forstaae den Konst at giøre Guld, eller opfinde en anden Maade at berige Staten, uden at Folk gav noget dertil. Saa længe den offentlige Skat derimod skal samles ved Paalæg, og det er jo ikke let begribeligt, hvorledes det kan skee anderledes, maae i det mindste de blive misfornøiede, som betale.

Saaledes har jeg selv tilforn tænkt, kiere Læser, og derfor ogsaa troet, at man ikke burde forlange af nogen Financier, at han skulde giøre saadanne Indretninger, som kunde forebygge alle Klagemaal og Misfornøielser. Det var nok, har jeg meent, naar man balancerede Uleilighederne af alle Paalæg, thi enhver har sine, for at undgaae de største, dem, som meest skade

Credi-

Credsten og svække Vindskibeligheden. Videre troede jeg ikke, at man kunde bringe det enten i Finantzvæsenet eller i nogen Deel af Statskonsten: og jeg holdt derfor den Indretning for den beste, som havde de mindste Ufuldkommenheder; ikke den, med hvilken alle vare fornøiede, men den, hvorover kuns den mindste Deel havde Aarsag til at beklage sig. Med disse Grunde har jeg søgt at stille nogle tilfreds, som klagede over deres Byrder, og jeg har endelig, skiønt ikke uden mange Forestillinger, bragt dem til at troe det, som ved første Øiekast synes at være saa klart: at saa længe de fleste Mennesker beholde det Sindelav, at de heller ville have end give, bliver det umueligt at opfinde nogen Skat, med hvilken alle skulde være fornøiede.

Ikke desmindre har en Projectmager nylig været saa dristig at paastaae det, som er tvertimod, og at foregive, at han har opfundet et slags Paalæg, som alle skulde betale med Fornøielse, og som skulde indbringe nok saa meget, som alle andre baade ordentlige og overordentlige Skatter. Forslaget kom mig strax saa urimeligt for, at jeg ikke engang forlangte at vide, hvori det bestod. Den almindelige Kundskab, sagde jeg, som enhver har om Mennesket, er jo nok for at bevise dets Umuelighed. Og I, min Herre, svarede Projectmageren, maae være en slet Financier,

og endnu en slettere Tilskuer, dersom I ikke kiender Mennesket bedre. Det er just, lagde han til, af denne Kundskab om Mennesket, som I snakker saa meget om i Eders Blade, at jeg beviser Muligheden af mit Forslag, og det saa klart, at I ikke kan omstøde det uden at nægte de sikreste Erfaringer.

Om hvilke Mennesker taler I, min Ven, sagde jeg videre til ham? Er det om hine Lacedemonier, som hverken agtede eller brugte Penge? Er det om de gamle Romere, som af Ære og Kierlighed til Fædrenelandet opofrede alting? Om de første Christne, som gave alt, hvad de eiede, til Menigheden? Er det om Indbyggerne i Paraguai, som ved deres Vindskibelighed stedse berige Selskabet, uden nogen Tid at forlange større Beqvemmeligheder for dem selv? Er det for disse Folk, lagde jeg til, at I giør Projecter; Da tilstaaer jeg, at det vel ikke er saa umueligt, hvad I siger, men det vigtigste Spørgsmaal bliver da: Hvor man finder saadanne Folk? Skaf os først, sagde jeg, om I kan, en Stat af Christne, af nøisomme Folk og Patrioter, som føle den sande Ære, og jeg vil ikke alene tilstaae, at det skal blive Eder meget let at bringe alle de Penge tilveie, som Staten behøver til sine sande Fornødenheder, men og, at disse Folk skulle uden mange Penge giøre mere, end

andre med al Verdens Rigdomme. Er dette, min Herre, Hensigten af Eders Project, da endskiønt I maaskee er den første Financier, som fra den Tid, at Cameral-Væsenet blev giort til en Videnskab, har bygt et System paa saa ædel en Grund; maae jeg dog trøste Eder saa ilde, at bekiende reent ud, at efter det, som jeg kiender til Verden, bliver der ikke meget at giøre for Eder i Europa. I Paraguai og Pensylvanien derimod skulde I maaskee udrette noget.

Min Projectmager blev vred, og spurgte, hvad jeg ansaae ham for at være, for en Pietist, Jesuit, Herrenhuter, Chiliast? Jeg er intet af alt dette, sagde han, men en gammel Cameralist, som kiender det Solide i Verden for vel, til at føde mig med søde Drømme; Mit System er ikke bygt paa overdrevne Dyder, men paa de menneskelige Svagheder. Jo større disse ere, desmere haaber jeg at udrette. Enhver Indbildning, Phantasie og Passion er en Guldmine, naar man veed at bruge den ret; og det er just det, sagde han, som jeg agter at lære Verden ved mit System. O! er det ikke andet, raabte jeg, saa tie stille; Et System, som er bygt paa Menneskenes Fordærvelse, er værre, end alle Undertrykkelser. Der ere Penge nok i Verden, min Ven! tag dem alle indtil den sidste Skierv, skaan ingen; men lad os beholde den liden Grad af sund Fornuft og

Dyd, som endnu er tilbage; thi hvorledes skulde man ellers kunne regiere alle disse Penge, især naar de bleve samlede paa et Sted.

Min Tanke, svarede han, er just ikke at giøre Verden værre, end den er; Jeg haaber endog, at noget af mit Forslag skal tiene til at forbedre den. Men overalt, sagde han videre, Dyden har altid været fattig; og da det, som I selv tilstaae, er umueligt at udrydde Lasterne af Verden, hvorfor skulde man da ikke bruge dem? hvorfor ikke drage noget Godt deraf? hvorfor ikke lokke Menneskene ved deres egen Begierlighed til at giøre med en god Villie det, som de ikke mere ere fuldkomne nok til at giøre af Dyd? See det er Grunden af mit System, sagde han, hvad synes Eder derom?

Jeg maae kiende det nøiere, svarede jeg, førend jeg kan dømme noget. Som Cameralist, vil jeg ikke just sige, at det er Eders egentlige Kald at forbedre Verden; men førend jeg bifalder Eders Forslag, maae I forsikre mig, at denne Verden, som I vil berige, ikke bliver ved alle Eders Finantz-Maximer et eneste Gran daarligere og slettere end den er.

Mit Forslag, svarede han, er grundet paa fire almindelige Erfaringer, som jeg anseer for lige saa mange Kilder til nye Rigdomme. De tre første kunne endog forbedre Verden; men de

skulde

skulde alle tre tilsammen ikke indbringe nær saa meget, som den fierde; og, naar Verden blev ganske fornuftig, lagde han til, hvilket vel ikke er at befrygte, hørte de alle op.

Den første almindelige Erfaring var denne: At Lyst til det Vanskelige og Kostbare er saa stor, at Folk skulde endog med Begierlighed giøre mange Ting, som de nu giøre nødig, dersom disse Ting ved visse Hindringer eller Paalæg bleve giorte lige saa vanskelige, som de nu ere lette: Denne Erfaring, lagde han til, har bevæget mig til at foreslaae visse Afgifter.

1) For Tilladelse at gaae i Kirken. Naar Prisen af saadanne Billetter blev fastsat efter Personens Stand, og enhver nød et Stolestad, som svarede til hans Rang, mener Forfatteren, at fornemme Folk, som ellers meget sielden gaae i Kirken, ikke skulde forsømme nogen Prædiken.

2) For Tilladelse at bære indenlandske Manufacturer. For de sletteste skulde betales meest, og det maatte endda kuns tillades Folk af de første Classer at bære dem. Virkningen deraf blev, som han formoder, ikke alene den, at de indenlandske Manufacturer fik mere Søgning; men ligesom man nu indstiæler det Fremmede, fordi det er lettere og finere, saa skulde man da stiæle

sig til at bære det Indenlandske, fordi det var saa meget fornemmere, som det er grovere og dyrere. Formuende Folk, siger han, skulde endog til Distinction bære Listerne og Stemplerne paa deres Opslage, ligesom man ellers bær Pleureuser.

3) For Tilladelse at opfinde og bekiendtgiøre nye Sandheder, straffe skadelige Feil og Misbrug, eller paa andre Maader at tiene det Almindelige. Endog de faa Viise, som der ere i Verden, siger han, skulde have Forfængelighed nok, for at opmuntres mere ved saadanne Paalæg end ved Præmier. Og Prisen af de forbudne Bøger skulde rigelig erstatte alt, hvad en undertrykt Forfatter betalte for Opreisning eller Tilladelse at sælge sit eget Arbeide.

Den anden Grundregel er taget af den Erfaring, at der er noget Godt, som visse Folk maaskee gierne giorde, dersom de ikke troede, at det var Skam at giøre det. Man maatte derfor for en vis Afgift give dem et Skyts- og Leide-Brev, Opreisning eller Æreserklæring, under høi Straf for alle dem, som understode sig at foragte saadan en god Gierning. F. Ex.

1) Tilladelse for alle fornemme Folk, som havde Lyst til at dyrke Videnskaberne og Konsterne, at studere lige saa meget, som

de

de lystede, og at blive lige saa lærde, som de kunne blive, uden at behøve nogen videre Æreserklæring eller Rehabilitation, end og om de selv, eller nogle af deres Descendenter fornedrede sig indtil at skrive Bøger. Til desto mere Opmuntring kunne og efter Personens Rang og Sagens Beskaffenhed meget fornemme Forfattere dispenseres fra alle Logiske, Critiske og Gramaticalske Regler.

2) Tilladelse for fornemme Fruentimmer at opamme, undervise og opdrage deres Børn selv uden mindste Tab af deres gode Rygte og Reputation. De, som vilde være fri for at holde Gold-Ammer, Barnepiger eller Françoiser, betale noget meer, og Bevilgningen skrives paa stemplet Papiir, af samme No. som Nobilitations-Brevene.

3) Opreisning til dem, som, for at opfylde Pligterne af deres Kald, og tiene det Almindelige, undertiden giøre noget, som ikke skikker sig for Folk af deres Stand.

4) Dito for en fornemme Mand, som ved en vis Leilighed har været høfligere, ydmygere, mere venlig og beskeden, end hans Værdighed tillod.

5) Privilegium til at modsige undertiden en stor Herre, eller et smukt Fruentimmer; hvilket, som han meener, dog ikke bør tilstaaes nogen, uden alene i de Tilfælde, naar man tilspørges paa sin Samvittighed.

6) Tilladelse at spise og drikke, hvorledes og til hvad Tid man vil, at klæde sig samt i alle andre Maader at indrette sin Huusholdning og Levemaade, efter egen Formue og Beqvemmelighed, uden derved at tabe noget af den borgerlige Anseelse.

7) Tilladelse at gaae til Fods for dem, som efter deres Rang altid burde kiøre. Naar det er i Byen og paa Gaderne alene, betales mindre; Uden for Porten mere, og allermeest, naar man for Beqvemmeligheds Skyld tillige vilde bære Hatten paa Hovedet, eller bruge Soelskierm og Reisekapper. Fornemme Folk, som meene, at de efter deres Stand burde selv holde Heste og Vogn, kunde forsikres om at beholde deres Rang mod en vis Afgift for Tilladelse at age i en Hyre-Karet. Hvorimod deres Kudsk endog uden Livrée skulde være berettiget til at tage Plads for alle Porte efter hans Herskabs Rang.

Den tredie Grundvold til Projectmagerens System er denne Erfaring, at nogle Daarligheder endnu ikke ere saa almindelige, at jo mange ønskede at kunne lade dem, dersom kuns Moden og Velanstændigheden tillød det. Man kunde derfor for visse Afgifter dispensere dem fra saadanne Mode-Love, hvis Brydelse dog ikke giør Staten nogen Skade. F. Ex.

1) Tilladelse at være i skikkelige Selskaber uden at spille Kort, eller og at kunde, uden sin Æres Forliis, spille, hvad Spil, og hvor høit man vil.

2) Tilladelse at have nogle Retter mindre paa Bordet, og holde mere sielden Giestebuder end andre Folk af samme Stand.

3) Dispensation for at holde flere Folk end man bruger, og kiøbe flere Meubler end man behøver, og leie større Huse end man kan beboe.

4) Dispensation fra at adlyde sin Vert, naar han forlanger, at man skal spise eller drikke meer end man kan taale, og at sige endog sin beste Ven Nei, naar han forlanger noget, som er uanstændigt.

5) Tilladelse at ikke rette sig efter en fordærvet Tænkemaade og en slet Smag, om end nok saa mange Folk forsvarede den samme. Man kunde bedre, synes mig, kalde saa-

dan

dan en Bevilgning et Skyts- eller Leide-Brev til alle Forfattere, som understaae sig at modsige Hoben. For nogen Tid siden havde jeg gierne givet meget for saadant et Leide-Brev: Nu derimod er jeg saa lykkelig, at jeg har Beskyttelse nok i mine Læseres Bevaagenhed.

Den fierde og sidste Grundregel er den, paa hvilken Forfatteren af Forslaget bygger sit største Haab. Den skulde, meener han, saa længe Menneskene blive som de ere, endog i det fattigste Land indbringe meer end den rigeste Guld-Mine. Folk af en honet Ambition, siger han, finde Midler til alle Bekostninger, saasnart de troe, at Æren udkræver det. Ingen Byrde er dem da for tung, og naar de kunde giøre saa store Bekostninger alene fordi Moden og Belanstændigheden udkræver det, hvorfor skulde de da ikke kunde give noget til det Almindelige? Saadanne Folk af en honet Ambition, siger han, findes i alle Stænder; men man har, som han meener, endnu ikke benyttet sig nok af deres Forfængelighed. Forfatteren paastaaer at have giort adskillige Opdagelser, hvorved den kunde komme Staten endnu mere til Nytte: Man maatte f. E. for en vis Afgift tilstaae Folk efter Begiering:

1) Tilladelse at have altid Ret, og i alle Selskaber at beholde det sidste Ord; Frihed

at

at tale alene i en heel eller halv Time; at sidde, naar andre staae, eller og at nikke med Hovedet, naar andre bukke Ryggen, o. s. v.

2) Tilladelse at bære en Guld-Snoer om Hatten: Naar det er kuns paa Landet, betales mindre derfor; mere naar man vil bære den i Byen, og endnu mere, om man og vil have Frihed til at bedække sig i Stuen.

3) Rehabilitation for gamle Pebersvenne, Jomfruer, og andre Folk, som ere heslige og ubeqvemme til Ægteskab eller Embeder, med Rettighed at blive overalt anseete for unge, smukke, velskabte, dygtige og beqvemme.

4) Titel af Høilærd og Vidtberømt. 1) Til lærde Folk, som ville beholde deres Lærdom for dem selv, og som af lutter Beskedenhed ikke giøre noget, som er værd at tale om. 2) Til Ustuderte, som kunde have saadanne Betieninger, hvortil man meenede at der behøvedes nogen Videnskab.

5) Tilladelse at kaldes Ædle for dem, som skamme sig ved at være Ærlige, Hæderlige, Høilærde, o. s. v.

6) Titel af Velfortient til dem, som lade deres Embeder forrette ved Fuldmægtige.

7) Til.

7) Tilladelse at kaldes Naadige Herre, endskiønt man hverken har nogen at befale over, eller noget at give bort.

8) Titel af Konstnere, til Haandverksfolk, som enten ikke forstaae deres Profession eller skamme sig ved det, som de have lært, og derfor vilde have Navn af noget andet, som de ikke forstaae.

9) Titel af Amtsmester til dem, som enten ingen Profession have lært, eller endnu ikke udstaaet deres Lære-Aar.

10) Tilladelse at betale Formue-Skat af de Midler, som man ikke eier, for at ansees for rigere end man er.

Alt dette, sagde Projectmageren tilsidst, er kuns nogle Forsøg af min Plan. Den er endnu meget vidtløftigere, og jeg opfinder hver Dag noget Nyt; De menneskelige Begierligheder ere uendelige, og mit Project er ligesaa utømmelig en Kilde til nye Rigdomme. Hvad synes Eder, sagde han til mig, derom?

Mig synes, svarede jeg, at Projectet var meget godt, dersom vi trængte til flere Beviis af denne bedrøvelige Sandhed: at naar det kommer an paa at tiene det Almindelige, har den rigeste intet tilovers, og at alle Folk derimod ere formu-

ende

ende nok, saasnart der handles om at fyldestgiøre deres egne Phantasier, og at efterabe de Stores Forfængelighed.

No. 266.

Fredagen, den 5 Augusti 1763.

Man beskylder det Engelske Folk for at have en besynderlig Lyst til det Selsomme og Overordentlige. Det er ikke rart, siger man, at see Folk af alle Stænder i London langt mere henrykte ved Synet af et Vedunder eller en Vanskabning, end ved de største af Naturens eller Konstens Mesterstykker. Lyst til det Besynderlige giør dem ikke alene nysgierrige, men og lettroende. Enhver, som giver sig ud for at giøre noget Selsomt, kan, om det og var nok saa urimeligt, altid vente at blive troet af nogle.

Lad være, at denne Lyst til det Selsomme, lige saa vel som alle andre Tilbøieligheder, er noget stærkere hos et Folk, i hvis Caracter alle Egenskaber af den menneskelige Natur ere saa meget kiendeligere, som de have mere Frihed til at yttre dem: Den bliver derfor denne Nation ikke mere

egen

egen, end alle de Dyder og Feil, i hvilke den synes at overgaae andre. Aarsagerne dertil ere alt for almindelige til at de skulde virke paa een Nation alene. Det Selsomme og Overordentlige er lettere at fatte end det Fuldkomne, og de giøre stærkere Indtryk end det Naturlige. Hvor megen Indsigt udkræves der ikke for at dømme ret om Naturens eller Konstens Arbeider? og naar man og besidder denne Indsigt, ere Trækkene i disse Mesterstykker alt for fine til at giøre saa stærk Indtryk paa os, som det, der viger fra Reglerne, og støder baade Fornuften og Sandsen. I de sande Konster beundre vi Naturen, af hvilken de ere Efterlignelser; I det Overordentlige derimod, som er et Verk af Phantasien, beundrer Mennesket sig selv og sin skabende Geist. Konsten er, saavel som Naturen, sig altid selv liig; Den virker efter faa og uforanderlige Regler, som ere grundede i Fuldkommenheds Lov. Phantasien derimod er mere ubunden, fordi den søger ikke det Beste, men kuns det Rare og Vanskelige; den lader sig ikke indskrænke af Fuldkommenheds Lov, og erkiender ingen Grændser uden det Umuelige. Jo mere den nærmer sig til denne Grændse, jo mere den trodser Naturen, og jo frækkere den er i sin Flugt, des mere kildrer den ofte det forfængelige Menneske, som i dets Ufuldkommenheder selv finder Materie til at nære dets Stolthed.

hed. See, saa mange Aarsager forene sig i Mennesket for at frembringe den besynderligste af alle Tilbøieligheder, en Drift til at krone Erobreren fremfor Lovgiveren, til at agte Taskenspilleren høiere end Konstneren, og Narren mere end den Viise.

En Tilbøielighed, som er saa almindelig som denne, bør ikke tilegnes noget vist Folk. Thi lad enhver Nation kuns fortælle hvad den veed om sine vandrende Riddere, Øiendoctere, Qvaksalvere, Liniedansere, Taskenspillere, Spaamænd, Hexemestere, Udyr og Vanskabninger, hvilke Vedundere de have giort, hvor rare Ting man har seet, og hvor lidt alt andet var imod det store, som blev lovet, det større, som man ventede, og de utroelige Ting, som man hørte af andre. Lad den tillige opregne alt hvad den veed om sine Lovgivere, sine Anførere, sine Lærere, sine Konstnere; og vi skulle af den Færdighed, med hvilken den erindrer sig alle disse Merkværdigheder, af den Passion, med hvilken den fortæller dem, af Tonen og Stemmen alene kunne dømme, hvor meget hiine altid ere blevne beundrede frem for disse. Følgende artige Afhandling, som findes i Journal Encyclopedique for Decembr. Maaned 1762, er derfor alt for almindelig til at fortiene den Titel, som man har givet den, af Satire over det Engelske Folks Lyst til Ved-

under. Enhver Nation i Europa har en Ret til at tilegne sig noget deraf, som man ikke kan betage den uden at nægte den Menneskeligheden.

Det hele Folk, siger Forfatteren, fra en Mylord af indtil en Baadsmand, er begierlig efter at see Vedundere og Vanskabninger. Man har fortalt mig om en Mand, som levede meget vel af at giøre saadanne Vedundere og sælge dem til Folk for Penge. Hans første Forsøg i det Slags var, at lade sig see under en Figur af Vox, bag ved en Glas-Dør i et Mariouet-Spil. Da han saaledes viiste sig i en vis Afstand fra Tilskuerne, og havde en Kobber-Krone paa Hovedet, forekom han dem meget naturlig, og ligesom han var levende. Han fortsatte dette Spektakel med Fremgang, indtil han ved at nyse engang imod sin Villie blev levende igien i alle Folkes Paasyn, og følgelig for den Gang aldeles unyttig til at spille sin Rolle.

Da han ikke mere vilde være Støtte, tog han sig for at paalegge Skatter under Figur af en Indiansk Konge: Han malede sit Ansigt, tudede som en Vildmand, og skrækkede baade Fruentimmer og Børn med en utroelig Behændighed. Paa denne Maade kunde han have næret sig meget vel, dersom han ikke var bleven anholdt for en Gield, som han havde giort paa den Tid, da han endnu var et Vox-Billede. Ved denne Hæn-

delse

delse blev hans Ansigt imod hans Villie saaledes afvasket, at han fik baade sin forrige Farve og sin forrige Armod igien.

Da han nogen Tid derefter kom ud af dette Fængsel, blev han mere viis, og i Stedet for at give sig selv ud for et Vedunder, besluttede han kuns at giøre Vedundere; han lærte den Konst at tilberede Momier, og han var altid meget lykkelig i at efterligne Naturens Spil. Man forsikkrer endog, at han har solgt til en berømt Naturkyndig syv Krebs, som vare blevne til Steen i hans egne Hænder. Men den lærde Cracovius Putridus har foretaget sig at igiendrive det i en meget smuk Afhandling.

Af denne besynderlige Lyst til det Forunderlige skulde man slutte, at Engelænderne fandt mere Behag i at see Tingene saaledes som de ikke bør være, end i at betragte dem saaledes som de ere af Naturen. Man agter ikke en Kat, som har alle sine fire Been, om den var nok saa nyttig; men dersom den har kuns to Been, og ikke mere er skikket til at fange Muus, er den uskatteerlig. En Mand af Smag gav gierne for den alt, hvad man forlangte. Den skiønneste Karl, om han end var saa velskabt som en Silphe, kan døe af Hunger. Men naar han er saa fuld af Vorter og Skrammer, som et Pindsviin, er hans Lykke strax giort, og det for hans hele Leve-Tid.

En god ærlig Kone i mit Naboelav, som havde lært at sye Fruentimmer-Klæder, kunde neppe leve, endskiønt hun arbeidede temmelig vel. Men da hun ved en ulykkelig Hændelse blev nødt til at lade begge Arme afskiære indtil Albuen, blev denne Ulykke just hendes Lykke. Man holdt hende mere beqvem til hendes Handverk end før. Hun fik Arbeide nok, og Nationen gav Penge for at see den Person, som syede de smukke Manteliner uden Hænder.

En Adelsmand, som viiste mig en Samling af Skilderier, opholdt sig ved et af dem, som han beundrede især. See der, sagde han, et Stykke, som ikke kan betales. Jeg betragtede det længe uden at kunde opdage nogle af de Skiønheder, som henrykte ham saa meget. I mine Øine var det tvertimod det sletteste i den hele Samling. Jeg spurgte ham, hvad det var for en Skiønhed, som jeg ikke kunde see? Min Herre! svarede han, Fortienesten af dette Stykke er ikke i det selv, men i Maaden, paa hvilken det er forarbeidet: Mahleren har giort det altsammen med sin Fod, og han holdt Penselen imellem sine Tæer. Jeg har betalt det meget dyrt; thi Egenskaber, som ere saa rare, fortiene Belønning.

Saa stor Lyst, som dette Folk har til det Forunderlige, saa gavmild er det og imod dem, som forskaffe det saa besynderlig en Art af Fornøielser.

ser. En Krøbling kan berige sig ved at kaste et Halmstraae med Foden op til Næsen. En anden har opfundet, at den beste Maade at nære sig paa, er at spise Ild. En anden, som ringer med nogle Klokker, der ere fæstede paa hans Hue, er den eneste, som jeg kiender, der fortiener Penge med sit Hoved.

En ung Forfatter, som havde Videnskaber, beklagede sig engang for mig over Tidernes lätterlige Gavmildhed. Jeg har anvendt, sagde han, nogle af mine beste Aar paa at undervise og fornøie mine Medborgere: Men Foragt, Armod og Bebreidelse have været min Løn. En anden derimod, som besidder nogle usle Gaver til at giøre Opsigt ved Bagateller, eller som maaskee har lært at pibe paa en besynderlig Maade, agtes, roses og belønnes. Unge Mand, sagde jeg til ham, veed I endnu ikke, at i saa stor en Bye, som denne, er det altid fordeelagtigere, at fordrive Tiden for Folk, end at gavne Selskabet. Kan I springe og røre ved Foden fire Gange, førend I sætte den til Jorden? Nei, min Herre! Kan I staae oven paa to Heste, som løbe i fuld Galop? Nei, min Herre! Kan I nedsluge en Pennekniv? Nei, jeg forstaaer intet af alt dette. Ei! raabte jeg, saa er der ikke heller andet tilbage for Eder at giøre, end at lade hele Byen vide, at I krøb i alles

Paasyn vil bide Næsen af Eder selv, om der findes Prænumerantere nok, for at betale Eder Umagen.

Jeg har ofte beklaget, at ingen af de Østerlandske Taskenspillere er nogen Tid kommen til Engeland. Jeg ønskede at see alle de Penge circulere i Asien, som man lader gaae til Frankrige og Italien for at see Liniedansere og Narre. Nogle af deres artige Indfald skulde giøre Engelænderne megen Fornøielse. Folk af Levemaade skulde forelske dem i de Østerlandske Danserinder, og Damerne beundre deres Fyrverker. Men af Østerlandske Underverk, tør jeg sige, at ingen var nyttigere, ingen fornøieligere end Laos Speil, som forestiller Sielen ligesaa vel som Legemet. Man foregiver, at Keiser Chusi befalede alle sine Maitresser at speile dem deri hver Morgen for at pryde paa engang baade deres Hoveder og deres Hierter. Naar en af disse Skiønne var for hendes Toilette, saae han imidlertiden over Skuldrene for at betragte hende i Speilet, og man forsikkrer, at iblant 300 Fruentimmer, som vare i hans Serail, fandtes ikke en eneste, hvis Siel jo var meget skiønnere end hendes Legeme.

Jeg tvivler ikke paa, at jo dette Speil skulde giøre samme Virkning her. De Engelske Damer, Nympherne, og alle Skiønne skulde ved

Hielp

Hielp af saa trofast en Raadgiver giøre meget artige Figurer. Dersom vi saae over Skuldrene af et Fruentimmer, naar hun er for hendes Toilette, skulde vi ikke merke noget Træk i hendes Ansigt af en umaadelig Spille-Lyst, af Fortredelighed, af Frækhed, Forfængelighed, eller Lyst til at fare om i Selskaber; og naar der fandtes nogen merkelig Feil i hendes Siel, skulde hun giøre sig mere Umage for at rette den, end for at oplive igien de døde Træk af en forfalden Skiønhed. Jeg troer endog, at Fruentimret vilde finde mere sand Fornøielse i Brugen af dette Speil, end i alle de smaa Krammerier, som man fører hiem fra China.

No. 267.

Mandagen, den 8 Augusti 1763.

Det store Spørgsmaal i alle Foretagender er ikke saa meget, hvad der er nyttigt, som hvad der er meest fornødent. At opregne mange Ting, som man kunde og burde giøre, og som alle vare meget nyttige; Det er ikke saa stor en Konst. Men at sige, hvilken af disse gode Ting

nu eller da er den vigtigste, og hvad man først bør giøre; dertil udkræves megen Eftertanke og lang Erfaring. Dertil er det ikke nok, at et vist Forslag, for sig betragtet, har en Slags Nytte; man maae have sammenlignet det med mange andre, som og vare nyttige, og betragtet enhvers Indflydelse paa det Almindelige. Uden saadant et Overlæg nytter det beste Forslag ligesaa lidt, som en nye Viser paa et forrustet Uhr.

Det blev uendeligt, om jeg skulde opregne alt hvad Selskabet har fundet tienligt og nyttigt, hvor mange Ting det endnu troer at der kunde forbedres, alt hvad det holdt værd at forsøge, og hvor meget det ønskede, at der maatte giøres af det, som endnu ikke er giort. Mange Aargange skulde ikke forslaae til at beskrive alt dette; og naar det var sagt altsammen, var det endda kuns lidt mod alle de Forslag, som enhver selv kan læse i Bøgerne, og de mange flere, som giemmes i alle Nationers Archiver. Jeg vil derfor kuns nævne nogle faa af de Forslag, som Selskabet efter lang Overlæg anseer for de Vigtigste, og som det betragter som en fornøden Forberedelse eller Grundvold til alle andre Forbedringer.

I. Erklæringer ere et fortreffeligt Middel til at prøve Forslagene, førend de iverksættes; Et Middel, som bruges i alle gode Regieringer, hvis Fuldkommenhed fornemmelig bestaaer deri,

at

at faa dømme og vælge efter det, som mange have tænkt, foreslaaet og undersøgt. Denne Sandhed er bekiendt nok. Det kommer kuns an paa Anvendelsen deraf, og derved forekomme fornemmelig to Spørgsmaale: 1) Hvorledes de Personer skulde være beskafne, hos hvilke saadanne Erklæringer eller Oplysninger søges, og 2) Hvorvidt Erklæringerne selv ere fornødne. Hvad Personerne angaaer, da maae de ikke alene have Indsigt, men og billige Grundregler. Det er ikke Egennytte, Misundelse og andre almindelige Passioner alene, som forlede Menneskene til at modsige de nyttigste Ting. En blot Egensindighed og Caprice er nok til at misbruge al sin Indsigt, for at hindre et Forslag, som man endnu ikke ret begriber, alene fordi det er nyt. Det gaaer saadanne Folk ofte ligesom man fortæller om Borgerne i nogle af de smaa Rigsstæder, at de paa Veien til Raadstuen beslutte at sige Nei til alt, hvad Magistraten forestiller dem. Saadant et seendrægtigt og egensindigt, eller som man kalder det paa Siellandsk, trevent Væsen, er en Virkning af liden Indsigt og slette Sæder; denne fordærvelige Rust i Hiulene, som først maae affiles, førend Maskinen kan komme i Gang. Kan man ikke ganske forbedre Sæderne, der er dog allerede vundet meget, dersom kuns Betienterne have den

Indsigt, som de bør have. En fornuftig Man skammer sig ved at forsvare en slet Mening; e naar han taler for sin egen Nytte, siger han de altid noget, som kan tiene til Oplysning. Me hvad er det for Videnskaber, som Betiente maae have, for at give gode Erklæringer? D er ikke nok, at de vide Lovens Bogstav, handle derefter; de maae og forstaae Loven Grunde; de maae kunde tænke og slutte; T maae vide, at der er mere mueligt end det, so er giort, og iblant saadanne Muelighedеr kun vælge det Beste. En Dommer kan f. Ex. ha dømt mange Tyve meget lovlig til Galgen, dog give en slet Erklæring paa det Spørgsmaa om det er fornødent at straffe Tyverie paa Livet En anden kunde efter ligesaa lovmæssig en On gang have dømt nogle Skiøger til Kagen, han skulde dog være ligesaa forlegen som de første, om man spurgte ham til Raads, for oprette et Tugthuus. Den tredie kan være m get beqvem til at jage Staadere af Byen, ell i det mindste bringe det dertil, at ingen me lode dem see Gaderne; Det var derfor ikke sag at han vidste, hvorledes man kunde skaffe dis Bетlere noget at fortiene. Betientere, so skulle give Erklæringer, maae altsaa have V denskaber, de maae vide mere end Loven og Pr cessen, og hvad om de ikke vide dette engang

At forlange, at de skulle være ganske uegennyttige; det var vel for meget. En fornuftig Mand, som har sin Ære kier, lader sig ikke af en ringe Egennytte forlede til at kuldkaste et nyttigt Foretagende; Men dersom det ganske strider imod hans Interesse, nytter det vel ikke meget at spørge ham til Raads; Man kan da sielden vente andet end Hindringer, Modsigelser og falske Beretninger, som, i stedet for at befordre Undersøgningen, giør den endnu mere besværlig. Denne Regel holder Selskabet for at være meget vigtig.

Saa nyttige som Erklæringerne ere i Almindelighed, saa meget kunne de og misbruges til at giøre klare Ting tvivlsomme, til at omstøde almindelige Grundregler, og til at forlade igien saadanne Foretagender, som ere byggede paa sikre Grunde. Det maae sættes forud, at disse Grunde ere bekiendte nok for dem, som skulde dømme; thi, uden det nytte Erklæringer ikke, og da bliver det i de fleste Tilfælde sielden Spørgsmaal, om Tingen skal skee, eller ei, men kuns paa hvilken Maade den efter Tidernes og Stedernes Beskaffenhed best kan sættes i Verk. Det kan, for Exempel, efter Reglerne af den sande Stats-Konst aldrig være et tvivlsomt Spørgsmaal, om høie Renter ere skadelige? om det er godt, at et Folk har selv Manufacturer? om Concurrence og Frihed til at arbeide er nyttig? om Lav ere

skade-

skadelige? o. s. v. Herpaa behøves ingen Erklæring, fordi den hele fornuftige Verden allerede har erklæret sig derpaa; og om et heelt Publicum eller den største Deel deraf var enfoldig nok, for at troe, at der var endnu noget at sige derimod, fortiene de ei at høres, fordi saadanne Spørgsmaale styrke kuns Folk i deres ugrundede og egensindige Tvivl; Saadanne Folk bør undervises, og ikke spørges til Raads. I Henseende til Udøvelsen derimod af disse i sig selv sikre Grundregler, kunne der være mange Ting at iagttage, Ting, som ikke kunne vides af andre end de, som kiende Stædernes og Landets besynderlige Leiligheder. Dog er vist, at, naar Tingen i sig selv er nyttig, er det bedre, at den skeer, om det end ikke var paa den allerfuldkomneste Maade, end at den ikke skeer. Bestandighed i Grundreglerne, og Forsigtighed i Udøvelsen, ere begge meget fornødne Egenskaber, og den ene maae ikke være den anden til Hinder. Denne første Betragtning af Selskabet er Grunden til flere.

2. Da den Kundskab, som en Betient egentlig behøver til at dømme efter Lovene, og til at handthæve dem, ikke er nok til at oplyse Lovgiveren ved gode Erklæringer, og det desuden er meget almindeligt, at naar en Betient har to adskillige Forretninger, undskylder han med den ene de Forsømmelser, som han begaaer i den anden,

og

og følgelig forretter ingen af dem begge til Gavns; saa var det og godt, om der i Byerne og Provincerne vare tvende Slags Betientere; Nogle, som handthævede Lovene og de allerede giorte Indretninger, og andre, som gave agt paa saadanne Ting, som kunne tiene til Oeconomiens, Manufacturernes, Handelens og Justicens Forbedring. I de fleste Kiøbstæder vare vel to saadanne Embedsmænd nok. I det mindste forefalder der sielden i Henseende til Justicen mere at bestille, end een Mand alene kunde overkomme, og dog bruges der ofte fem eller sex Magistrats-Personer dertil. Dersom disse Folks Indkomster og Forretninger bleve deelte imellem to Personer, skulde Justicen intet tabe derved, Betienterne levede bedre, og Staten havde overalt Folk, som vare opmerksomme paa det, som tiente til Landets Opkomst. Disse skulde være bedre skikkede end andre til at give gode Erklæringer, fordi det var deres Hovedsag, fordi de havde intet andet at undskylde sig med, og fordi de ikke havde den Aarsag til at hindre nyttige Foretagender, som de Betientere, der have Executionen af Lovene, og som frygte, enten at deres Forretninger skulde formeres, eller og deres Fordeele indskrænkes ved Lovenes Forbedring.

3. Men hvorledes faaer man saadanne Betientere? hvorledes bevæger man dem til at

opfylde

opfylde deres Pligter? Det er to store Spørgsmaale, som endelig maae besvares. Hvad Indsigten angaaer, da er det allerførste, som dertil udkræves, at man holder den fornøden, og lige saa fornøden til andre Embeder, som til Præste-Embedet; at Vankundighed og Mangel af Videnskab hos en verdslig Betient ansees for lige saa farlig en Sag, som Simonie. Uden dette ere alle andre Raad forgieves. Til Indsigten udkræves, foruden de almindelige Videnskaber, som læres i Skolerne og Academierne, hvorom siden skal tales, ogsaa Kundskab om Landets Beskaffenhed. Men hvorledes skulle unge Mennesker lære dette? Selskabet meener, at de skulde reise i Landet, især i de Provincer, hvor de ventede at blive befordrede; og at de skulde give Beretninger om deres Reiser. Det meener, at saadanne Reiser ikke alene skulde blive langt nyttigere for Staten end de fleste udenlandske Reiser, men og koste meget mindre. De offentlige Stipendier skulde tillige med et lidet Tillæg være nok til at underholde dem, som selv ingen Midler havde, og andre, som kunne leve af deres egne Midler i en stor Bye, kunde og leve paa Landet. De, som ingen Forelæsninger høre, uden for at faae en Examen, tabte intet i deres Studeringer derved, og andre kunde ligeledes uden Tab bruge de lange Ferier til saadanne Reiser. De bleve derved fun-

de,

de, muntre og mere nyttige til Statens Tieneste, end ved meget af de Sprog og den Philosophie, som de studere paa deres Kammer. Saaledes kunne de faae Videnskaberne, og Videnskaberne give altid nogen Lyst og Midkierhed til at forsøge det, som man har lært. For at underholde dem i denne Drift, naar de engang havde faaet Embeder, maatte de 1) lønnes saaledes, at de kunde leve af deres ordentlige, visse og bekiendte Indkomster, hvilket kunde skee, naar Lønnen af flere smaa Betieninger blev forenet, og de unødvendige afskaffede. 2) Alle andre Fordeele ikke tillades, 3) og Embederne holdes i Anseelse efter deres Vigtighed, uden at laane nogen Glands af fremmede Titler.

4. Virkningen af alle Anstalter kommer tilsidst an paa Indsigten og Sæderne. Det er saa klar en Følge af alt, hvad der hidindtil er sagt, at enhver Læser vel allerede har tænkt det for sig selv, og hvilken Lov, hvilken Indretning, hvilket Forslag kan der optænkes, om hvilke det ikke er lige saa vist, at Udfaldet beroer ikke saa meget paa Planen, som paa deres Indsigt og Gemytsart, som skulle udføre den. En Sandhed, der er saa klar af den daglige Erfarenhed, behøver dog vel ikke at siges og bevises oftere. Jeg vil derfor og kuns alene tale om de Midler, som Selskabet holder for de tienligste til at sætte den i

Verk.

Verk. Enhver begriber let, at det her fornemmelig kommer an paa Opdragelsen og Underviisningen: Men alle betænke maaskee ikke, hvor mange Ting der maae forbindes tilsammen, for at giøre begge ret nyttige for Staten. Her maae ikke sørges for visse Videnskaber og visse Stænder alene, men for alle. Det er ikke for den Geistlige Stand alene, for Lovkyndige og Læger, at der skal oprettes Skoler og Academier, og skrives Bøger; det er og for Adelstanden, Krigsstanden, Søefolkene, Kiøbmændene, Haandverksfolkene og Bønderne. Det er ikke nogle almindelige Begreb af Videnskaberne alene, som disse Folk skulde lære, men deres Sæder skulde og dannes; I det mindste burde de anføres til saadanne borgerlige Dyder, som ere nødvendige efter enhver Stands Grundregler. Arbeidsomhed, Nøisomhed, Ordentlighed og Maadelighed ere nødvendige for alle, men især for Krigsmanden og Arbeideren. Det er ikke nok, at Forstanden oplyses, Legemet maae og fra Ungdommen af hærdes og giøres beqvemt til dets Forretninger. Almuen trænger især meget til saadanne Anstalter. Sæt og, at den fattige Ungdom i de Skoler, som ere oprettede for dem i Byerne og paa Landet, lærer at læse, at skrive, at regne, og at svare paa alle de Spørgsmaale, som indeholdes i en vidtløftig Forklaring af Religionen. Lad

dem

dem og forstaae noget deraf; hvortil nytter det, dersom de tillige ere opdragne i Egensindighed, Dorskhed, Leddiggang, Feighed, Kielenskab, Fylderie, og ikke have lært at giøre noget med Hænderne? Mener man da, at disse Bogstaver, som de have lært at stave, disse Caracterer, som de have lært at male, disse Tal, som de kunne legge sammen, disse Svar, som de have lært uden ad, om de og altid vare indrettede efter deres Begreb, og de virkelig forstode noget deraf, mener man, siger jeg, at disse Ting bevare dem siden fra de Laster, hvortil Armod, Ledigang og onde Vaner forlede Menneskene? Er det derved, at man giør dem til gode Tienestefolk, til duelige Borgere, Bønder og Huusfædre? Det havde baade for Staten og for dem selv, for Sielen saavel som for Legemet, været bedre, om de i nogle af disse Timer, som de fordrive paa en Skolebænk, lærte at røre og bevæge deres Lemmer, at taale Luften og Kulden, og efter deres Alder at giøre nogen nyttig Haandgierning, at skiære med en Kniv, at grave med en Spade, at bruge en Øxe, en Sav, en Høvl, et Huggejern, eller andre Redskaber, at sye, spinde, strikke, o. s. v. Ere disse Ting saa rare, saa kostbare, saa vanskelige at lære, at saadanne Indretninger ikke kunde skee uden stor Konst og Bekostning? Lad Degnenes og andre overflødige

Kirke-Betienteres Indkomster blive lagte til Skolerne; det, som der burde giøres, er dog langt vigtigere end at sige Amen eller at bære en Tavle om i Kirken; maaskee den Forandring alene skulde være nok til at bestride Omkostningerne, og, om den ikke var det, hvorledes kunde da nogen Tid Penge bedre anvendes end paa saadanne Stiftelser? Fra disse fattige Skoler, hvis Vigtighed og sande Nytte vi saa lidet kiende, indtil Academierne og Universiteterne, maatte alt, hvad der angaaer Underviisning og Opdragelsen, bestyres efter en uforanderlig Grundregel, som er denne: At agte, befordre og udbrede Videnskaberne efter deres Nytte i Henseende til Menneskenes adskillige Alder, Stand og Bestemmelse, og det uden at bekymre sig enten om gamle Sædvaner eller nye Moder, om Videnskabernes Rarhed eller Vidtløftighed, om Faculteternes Rang, Skolernes Ælde, Privilegier og Monopolier. Alt, hvad Forfædrene havde givet til Videnskaberne og Opdragelsen, maatte ansees for det, som det virkelig er, ikke visse Selskabers eller Personers Eiendomme, men en til Staten fortroet Skat, som vel stedse paa det helligste bør bevares, men tillige bruges og anvendes efter Hovedhensigten deraf, som er Kundskabens Udbredelse og alle Stænders Opbyggelse. Alle Indretninger, som havde dette til Hensigt,

maatte

maatte sættes i saadan en Forbindelse tilsammen, at den ene tiente til at understøtte den anden. Skolerne paa Landet tillige med Skriver- og Regne-Skolerne i Stæderne, saavel som Veysenhuse, Børnehuse, Stiftelser for Hittebørn, og alle andre saadanne Indretninger maatte betragtes som Seminarier for Almuen i Bondestanden, Krigsstanden og Haandverkerne, uden dog ganske at udelukke dem, som fandtes særdeles bequemme, fra Videnskaberne og Konsterne. For Folk paa Landet, som ikke just vare Bønder, men ventede at blive Selveiere, Forvaltere, Ridefogder, o. s. v., saavel som Konstnere og Kiøbmænd, maatte være et andet Slags Skoler, som var indrettet efter deres Bestemmelse, ligesom de saa kaldede Latinske Skoler ere for den geistlige Stand, og Cadet-Skoler for Krigsstanden. Universiteternes Sag blev det derimod, at befordre Hensigterne af alle disse Indretninger, ikke alene ved at forøge Videnskaberne, men især ved at skrive beqvemmere Lære-Bøger og danne gode Lærere; og da, naar de giorde dette, fortiente de først Navn af Universiteter d. e. af Steder, hvor alle nyttige Videnskaber blive dyrkede efter deres Forbindelse, Vigtighed og Indflydelse paa det Almindelige. Men der maatte da forandres meget i den gamle Inddeling. I nogle Videnskaber behøvede man min-

dre og i andre flere Lærere. Mange af de Ting, om hvilke man nu maaskee troer, at de ikke engang bør læres paa et Academie, bleve dog vigtigere, end meget af det, som man nu holder for at være det. Man maatte f. Ex. ikke alene taale, at Malerkonsten, Handels-Videnskaben, Land-Oeconomien, Skibbyggeriet og flere saadanne fik en Plads iblant de saa kaldede høie Videnskaber, men og, at de, som lærte saadanne Ting, havde ligesaa meget at sige ved saadan en Stiftelse, som en anden, der lærte Metaphysiken eller et gammelt Sprog. Og endelig, for at bestyre saa mange Indretninger, hvis Nytte udbreder sig over hele Staten, i en fuldkommen Harmonie, og saaledes, at den ene Stiftelse ikke hindrede eller undertrykte den anden, var det vel fornødent engang at iverksætte et Forslag, som adskillige bekiendte Forfattere for lang Tid siden have giort, og som synes saa naturligt, at enhver skulde falde derpaa, at oprette nemlig et særdeles Collegium for alt, hvad som angaaer Opdragelsen og Videnskaberne. Dette Collegium maatte bestaae deels af Patrioter, som agtede Videnskaberne alene efter deres Nytte for det Almindelige, deels af Folk, som vare erfarne i saadanne Videnskaber især, som efter Hovedhensigten vare de vigtigste, ikke alene af Geistlige, Jurister, Naturkyndige, Mathematiker, men og af Landmænd, Officerer,

Kiøb-

Kiøbmænd og Konsinere. Hvem, som har Lyst til at læse mere om Nytten og Fornødenheden af saadant et Collegium, kan eftersee en Bog, som nyelig er udkommen under Titel af Lettres sur l'Education.

Jeg har i dette Blad uden Tvivl sagt mere, end nogle Læsere skiøttede om at læse paa engang. Det er for meget, vilde de sige, paa et Blad, og for en Uge. Ja, maaskee nok at tænke paa for mange Aar. Det patriotiske Selskab har ikke heller saa hastig tænkt disse Ting, som jeg har skrevet dem; Selskabet troer ogsaa, at de ikke ere saa let giorte, som de ere sagde, ikke fordi de ere saa vanskelige i sig selv, som fordi de Forslag, der sigte til at udvirke nogen merkelig Forbedring i Tænkemaaden og Sæderne, synes at sætte saadan en Forbedring forud, og følgelig, at Virkningen maatte være til førend Midlerne og Aarsagen. Denne Vanskelighed, som ikke er let at opløse, giør mange gode Ting umuelige. Enhver Læser, som er færdig til at fordømme alt, hvad der ikke er overeensstemmende med hans Tænkemaade eller Interesse, giør strax sit til at forøge denne Vanskelighed, og dersom mange Lærde tænke ligesaa, bliver det snart giort ganske umueligt, fordi det er disse vore oplyste Medborgere, som skulde giøre det meste dertil. Skulde jeg med Forhaabning

have fortørnet nogle af denne Stand, haaber jeg, at de forlade mig det, naar jeg forsikkrer dem, at dette Blad er det sidste i Tilskueren, hvori der bliver talt om nogen Forbedring i Læremaaden. Denne sidste Aargang er nu snart til Ende, og jeg har nogle andre Ting paa Hiertet, som jeg gierne vilde sige, førend jeg forlader Skuepladsen.

No. 268.

Fredagen, den 12 Augusti 1763.

Romerne vare tilsidst forfængelige, overdaadige og vellystige, ligesom vi. De overgik os endog langt i mange af de Ting, som en fordærvet Verden til alle Tider har kaldet Galanterie, Artighed og Levemaade. Men siden vi endelig ville tage disse gamle Folk til Mønstre, burde vi og efterligne dem i det, som tiente nok saa meget til at adskille dem fra Barbarer, som deres Anretninger og Giæstebuder. Jeg vil kuns nævne to Ting, som giorde Levemaaden i Rom midt i den største Overdaadighed ligesaa meget galantere end vores, som den virkelig var fornuftigere. Det var den Frihed, med hvilken Folk

af de meest ulige Vilkaar omgikkes hinanden, og den fornuftige Mode, at blande Sindets Fornøielser med de andre selskabelige Forlystelser.

I Henseende til Friheden vare Romernes Sæder ligesaa meget bedre end vores, som den Franske Levemaade er artigere end den Tyrkiske. En urimelig Belanstændighed havde endnu ikke indført den Skilsmisse iblant Menneskene, som ikke alene giør de Store saa uskikkede til at opfylde Pligterne af deres Kald, men og berøver dem de største af alle selskabelige Fornøielser. Ingen fornemme Mand holdt det da uanstændigt, at lade sig see paa et Sted, hvor hans Nærværelse kunde være ham selv eller Publicum til nogen Nytte og Fornøielse. Han troede ikke, at hans Værdighed tabte ved at tale med et Menneske, som enten kunde tiene ham, eller behøvede hans Hielp. Keiserne spiste ofte i aabne Telte. De gik selv til Fods, uden stort Følgeskab, omkring i Byerne. De kaldede ikke alene Philosopherne og Poeterne til dem; men de kom og selv i deres Skoler. Der, hvor nu en ung Adelsmand skammede sig ved at sees, sad Marc Aurel selv, da han allerede var Mand, Keiser, og Philosoph, og tegnede paa en Skrivertavle, hvad han hørte af Sexti Forelæsninger. Ceremoniellen var baade i Tale og Skrifter saa kort, at man uden Omsvøb kunde foredrage sit Ærinde, sige

meget med faa Ord, og følgelig udrette mange vigtige Ting, i den Tid, som nu spildes paa Titler, Ceremonier, Formaliteter, og tusende unødige Vidtløftigheder, hvilke tilsidst kunne gaae saa vidt, at de vestlige Nationer have intet mere at bebreide de Østerlandske Folk, og at Klædedragten bliver det eneste, hvori vi kunne siges at være lidt friere og fornuftigere end de.

Sindets Fornøielser udgiorde saa væsentlig en Deel af Romernes selskabelige Forlystelser, at enhver formuende Mand havde nogle iblant sine Huusfolk, som forstode at afskrive Bøger, og som vare øvede i at læse med Zirlighed og Eftertryk, for derved at fornøie ikke alene Herren selv, men og hans Giæster. Om Titus Pomponius, en Mand, der var ligesaa berømt for sin Levemaade og behagelige Omgiengelse, som for sin Forstand og Redelighed, fortælles, at alle hans Folk indtil den ringeste Opvarter, forstode begge Dele. Saa fornuftige vare de Romerske Tienere; endskiønt de vare Slaver. Deres Herrer lode dem selv oplære i smukke Videnskaber; og forstode dog alle Lakeier saa meget, kunde man ikke undre sig saa meget, om det undertiden faldt dem ind, at søge Betieninger. I stedet for at omringe et Bord som stumme Maskiner, fornøiede disse Folk Selskabet ved Sange, Concerter og Forelæsninger af Digter, Skuespil, Histo-

Historier eller andre skiønne Verker. Uden saadanne Forelæsninger havde en Romer af nogen Levemaade ikke agtet den prægtigste Anretning, men troet om sin Vert, at han var en Mand, som forstod meget slet at fornøie Folk. Med alle de Konster, som Romerne havde opfundet, for at kildre Ganen, og hvori de langt overgik de kræsneste og ødselste Folk, som nu leve i Verden, var deres Smag dog fiin nok, for at have anseet med Væmmelse et Selskab af Mennesker, som i nogle Timer ikke vare beskieftigede med andet end at æde. En god Læser blev søgt med ligesaa stor Begierlighed, som en berømt Kok, og naar han havde meget besynderlige Gaver, giorde han sin Herre i det mindste saa megen Ære, at en fornemme Mand nu ikke kan blive saa berømt ved den beste Løber ellet anseeligste Heidukke.

Uden at paastaae, at Romerne paa den Tid vare fuldkomnere eller dydigere end vi: er det nok til at bevise, at de vare meget galantere, og forstode langt bedre at fornøie sig. Et Selskab af stumme Ædere hører til den Faiske Levemaade, og saadant et Selskab fornøiede ikke engang Barbarer. Men hvormed skal man underholde saa stor en Forsamling? Med disse almindelige Talemaader, disse forslidte Høfligheder, disse smaa Agtsomheder, som besvære alle og fornøie ingen? Med Opmuntringer til at drikke? Det er ikke at

indbyde Folk for at fornøie dem, men for at dræbe dem, og giøre dem Tiden kiedsommelig. At tale om Ting, som kunne interessere fornuftige Folk, var vel det beste og anstændigste, om ikke det eneste Middel til at fordrive disse Kiedsommeligheder. Men hvem skal føre disse Taler? I de fleste Selskaber ere vel ikke mange, som kunne tale meget fornuftigt af dem selv. Det var godt, om de alle havde Indsigt nok til at finde Smag i det, som andre sagde, og Fornøielse i at tilhøre. At føre Ordet alene i et Selskab, er baade besværligt for Personen selv, og for ydmygende for hans Tilhørere. Det anstaaer desuden ikke alle, at tale lige meget; En vis Alder, Rang eller Rigdom kan alene give det Fortrin, som til Ulykke ikke altid falder i de Viiseste Lod. Hvad bliver da tilbage for at beskieftige et stort Selskab? Ikke andet end at læse. Naar man vilde underholde et Selskab, uden at trætte nogle eller beskiemme andre, og uden enten at fordømme nogen til Taushed, eller være nød til at høre urimelige Samtaler, maatte man udsøge smukke Stykker af saadanne Verker, som ere skrevne i den Hensigt at opbygge og fornøie Selskabet, og tillade enhver, at tage saa megen Deel deri, som han vil, og som han kan. Saaledes opfylder man allerbeest baade Høfligheds og Velanstændigheds Regler, uden at støde enten Fornuften

nuften eller Smagen. Om de andre langt vigtigere Følger, som saadan en Omgang kunde have til at udbrede Indsigten og forbedre Sæderne og Smagen, vil jeg ikke tale engang. Min Hensigt er kuns her at bevise, at Romerne vare meget galantere og forstode langt bedre at leve, end vi.

Men vi trænge maaskee ikke til saadanne Fornøielser? Vore Anretninger ere prægtige og overflødige nok for at beskieftige os ganske alene, uden mindste Hielp af Fornuften? — Nei, endog de Romerske Anretninger vare prægtigere end vores. En anden Gang, naar jeg faaer i Sinde at tale noget om den Deel af Levemaaden, som er saa vigtig, at den fortiener en Afhandling for sig selv, skal jeg bevise, at vore Kokke ere store Fuskere mod de Romerske, og at de prægtigste af vore Anretninger fortiene ikke at lignes mod deres. Maaskee er Omgangen nu omstunder fornuftig, fri og behagelig nok for ikke at nødes til at tage sin Tilflugt til Bøgerne, denne usle og bedrøvelige Tidsfordriv, som ingen Skikkelige Folk søge, uden naar de ere syge eller indsluttede? Ja, naar det kommer an paa, hvor der snakkes meest, og hvor meget der tales hen i Veiret, dersom det er Tegn paa Fornuft og Frihed, da troer jeg, at vi overgaae Romerne. Af deres Forelæsninger skulde man i det mindste slutte, at de hørte og tænkte

mere

mere end de talede; I en Forsamling af Mennesker, hvis Smag var kræsen nok, for at udsøge de skiønneste Steder af deres Forfattere, og lade dem læse med en besynderlig Eftertryk, der maae det sandelig ikke have været saa let at sige noget, som kunde fornøie Selskabet, og hvorved man kunde tilvende sig dets Opmerksomhed. Det største Genie skulde have betænkt sig vel, førend han i saadant et Selskab faldt Læseren ind i Talen, da det dummeste Indfald derimod er nok i en anden Forsamling, til at døve den beste Forelæser ved en overgiven Latter. Hvor vittige Herrerne selv have været i Rom, det er vel i Almindelighed vanskeligt at bestemme. Saa meget veed man, at det var i det mindste ingen Skam, at dyrke Videnskaberne. De berømteste Forfattere vare enten selv Folk af Stand eller de Stores Venner. Videnskaberne frigiorde ofte, og forædlede end og Slaver. Rige Folk anvendte vel der som andensteds mere Tid paa Selskaber og Forlystelser end paa Videnskaberne; men i de Romerske Giæstebuder kunde man og lære noget, og en riig Mand maatte være meget dum, dersom han gik af et Selskab i et andet, og hørte en skiøn Forelæsning efter en anden, uden at blive klogere end han var. Deres Lakeier maae endog have været vittigere end mange nyemodige Herremænd, thi de kunde dog vel ikke have læst saa mange skiønne

Werker

Werker i deres Moders Maal, uden at have tænkt noget derved, med mindre man vil troe, at de Romerske Lakeier vare lige saa tykhovede, som de Lærde, der have læst alle Romerske Skribentere igiennem, uden for det mindste at have forbedret deres Smag.

Jeg troer derfor, at vi, uden at dømme for ringe om os selv, gierne kunde antage det, som en afgiort Sag, at hverken vort Anretninger ere saa prægtige, ikke heller vores Omgiengelse saa fornuftig, at vi ikke skulde behøve disse Forelæsninger lige saavel som Romerne. Foruden de almindelige Uleiligheder af store Selskaber, som jeg tilforn har opregnet, og som findes hos alle Folk og til alle Tider, have vi nogle, som Romerne ikke kiendte, og som giøre vore Selskaber meget besværligere og kiedsommeligere end deres. Det er just det, som jeg talede om i Begyndelsen; Den Tvang og Skilsmisse iblant Menneskene, som en overdreven Belanstændighed har indført i Verden, og som den menneskelige Hovmod, Forfængelighed, Rangsyge, Nedrighed og Hyklerie forøger hver Dag.

Den Østerlandske Forfængelighed, som Romerne ikke kiendte, og som enten Saracenerne først maae have indført i Europa, eller og Europæerne lært paa deres Korstoge og Valfarter, har, foruden den virkelige Forskiel, som Magt,

Rigdom

Rigdom eller Fortienester kunne giøre iblant Menneskene, indført saa mange indbildte Forskieller, og opfundet saa mange Mærker til at betegne alle disse saa vel virkelige som indbildte Værdigheder, at der udkræves lige saa vidtløftig en Beregning til at bestemme den Agtelse, som tilkommer enhver Person i et Selskab, som at fastsætte Værdien af alle virkelige og ideale Mynter efter deres adskillige Titel, Vægt, Stempel og Vexel-Cours. Et hvert Selskab, især i de Lande, hvor der rullere mange saadanne smaa Mynt-Sorter, er som en Børs, hvor alle ere beskieftigede med at bestemme Værdien af deres Personer efter de adskillige Stempler, som man har trykt paa dem, og at beregne paa det allernøieste, hvor meget enhver gielder i Forhold til alle andre. Og ligesom i Handelen de ringeste Ting ofte kunde formindske Værdien af de indbildte Skatter, saa er og et Ord, en Tale, en Hilsen, en Mine, en Sundhed, en Stoel, og tusinde andre lige saa ubetydelige Ting nok til at spilde Fornøielsen af et Selskab, og til at foraarsage lige saa megen Forvirrelse iblant Folk, som en Forandring i Vexel-Coursen, eller i Actiernes Priis.

Jeg vil endnu troe, at denne Forfængelighed, hvor latterlig den end er, har dog sin Grund i saa almindelig en Fordærvelse af Mennesket, at Romerne skulde have været ligesaa barnagtige, lige-

saa

saa uselskabelige som vi, dersom de ikke havde opfundet en Maade at beskieftige en stor Forsamling, hvori alle toge lige Deel, og som i det mindste for en Tid ophævede de personlige Agtsomheder, som fordærve de beste Selskaber.

Men have vi da og slet intet, som kan sættes i Ligning med den Tidsfordriv, som Romerne søgte i deres Forelæsninger? Jo. Vore Spille-Partier, thi uden dem skulde vore store Selskaber være reent utaalelige. Jeg vil en anden Gang tale om deres Misbruge, og denne Gang kuns sige et Par Ord om deres store Nytte. Dersom man ikke spillede i Selskaberne, maatte fornuftige Folk snart sove, Narrene skulde aldrig tie, og Ceremonierne tilligemed det Fyldekalk i Talen, som man kalder Complimenter, fik aldrig Ende. Nu kan man dog ved Spille-Bordet i det mindste faae Folk til at sidde uden mange Omstændigheder, da et Es eller en Knegt afgiør i en Hast, hvem der i det Selskab skal være den fornemmeste.

No.

No. 269.

Mandagen, den 15 Augusti 1763.

Spil er saa betydelig en Deel af vore Selskabelige Beskiestigelser, at det fortiener vel, at jeg taler noget mere derom. I det sidste Blad beskrev jeg med saa Ord Nytten deraf, og jeg troer endnu, at jeg dermed har sagt alt, hvad der kan siges til Kortspillets Berømmelse. Jeg har viist, at vi med al vores Levemaade endnu ere Børn mod de Folk, som vi længe nok have efterabet, for at vi burde engang have opnaaet dem; og hvormed skulde vi da beskiestige os i vore Sammenkomster, uden med Spil?

Dersom nogen troer, at det er for meget, hvad jeg her siger, da lad ham kuns betænke, hvorledes det vilde blive optaget i et af vore artige Selskaber, om nogen efter de galante Romeres Exempler vilde tilbyde Selskabet en Forelæsning af Gellerts eller Fontaines Fabler, i stedet for Quadrille eller Tresset. Jeg nævner just disse Forfattere, fordi jeg har fundet dem angenemme nok til at fornøie endog fornuftige Børn meer end Kortspillet. Derimod vedder jeg, at der endog

iblant

iblant vore gamle Lærde findes mange, som heller spillede med Tærningerne i Brettet, eller tømmede i et sluttet Selskab nogle Boutellier, end bivaanede med tørre Munde saadan en Forelæsning, hvor meget den end var i Moden hos deres saa høitelskede Romere.

Dog hvad vil jeg tale om saa alvorlige Ting. Man kan jo ikke vente, at Folk skulde have Lyst til at læse i deres Sammenkomster, saa længe de endnu ikke forstaae at lege ret? Der ere mange Slags Spil til, hvormed Folk kunde fordrive Tiden i Selskaber. Vi have kuns valgt et Slags, og dette er til Ulykke et af de sletteste. Saa lidt forstaaer man af den Levemaade, som dog i vore Tider er det eneste, man holder værd at vide. Der ere Spil, som beskieftige kuns Sindet, og der ere andre, som tiene til at bevæge Legemet. Nogle komme an paa Forstanden og Agtsomheden alene, andre paa Lykken; Nogle spilles om Penge, andre for Ære alene eller Fornøielse. Burde man ikke giøre nogen Forskiel imellem disse Spil, og bruge ethvert efter Personernes, Tidernes og Stedernes adskillige Beskaffenhed? Folk, som leve i store Byer, hvis Forretninger eller Levemaade ikke tillader dem megen Bevægelse, som spise, sove og sidde meget, skikker det sig vel for dem at sætte sig i nogle Timer ned ved et Bord, for at lege med malede Pa-

pirer? Eller var det en langt naturligere, behageligere og nyttigere Beskieftigelse for dem, om de dansede, spillede Bold, Kegler eller Billiard? De allerbarnagtigste Fornøielser, naar de kuns tiene til at bevæge Legemet, vare dem anstændigere end et Kortspil. Men dersom de endelig ere saa forelskede deri, at de ikke kunne lade det, saa længe de leve i Stæderne, er det dog alt for ufornuftigt, om de slæbt disse Blade med sig paa Landet, og nedgrave sig som Muldvarper paa den Tid, da alle andre Dyr glæde sig ved at kunde forlade deres Huler, for at søge Skoven og Marken. Der ere Spil, som beskieftige Sindet, hvori Lykken ingen Deel har, og som giøre den menneskelige Forstand Ære. Disse synes at være anstændigere for Folk af en vis Alder, som have Videnskaber og alvorlige Forretninger, end at vove sine Penge paa et Terningkast eller paa et Kortblad. Saadanne Folk trængte vel mere til andre Forfriskelser, til opmuntrende Beskieftigelser, til Legemets Øvelser; men er man ikke ligesaa ubevægelig og nagelfast ved et Spillebord, som ved et Skakspil? En Totus, en Galadon, opmuntrer den Sindet mere end en fordeelagtig Stilling paa Skakbrettet? De, som kunne tænke saaledes, maae være Folk, som spille for at vinde andres Penge, og ikke for Fornøielse. Det er sandt, et Spil, som udkræver

kræver megen Eftertanke, er just ingen lindrende Afvexling for en Siel, som altid er meget beskiefstiget, og jeg troer derfor, at saadanne Folk giorde bedre, om de i deres Sammenkomster fornøiede dem med lette og behagelige Samtaler og muntre Skrifter; thi at foreslaae dem et Partie, hvori Fornuften har saa liden Deel, som i et Spil Kort, og at nøde dem til at beskieftige sig i nogle Timer med det, som ikke kunde fæste deres Agtsomhed uden for nogle faa Minuter, det var jo kuns at giøre dem Tiden kiedsommelig, og at fordærve Spillet for andre.

Men det er ikke saa meget for disse Folk, som kuns have liden Tid at spilde i de almindelige Selskaber, og som ere ligesaa lidt skabte for disse Selskaber, som Selskaberne for dem; Det er ikke for deres Skyld alene, at man maatte ønske, at de fornuftige og alvorlige Spil bleve mere almindelige; Det var en Begyndelse i det mindste til at forbedre de nøgne, udannede, og tankeløse Siele, disse selskabelige Kreature, som opdrages i Selskaberne, og som opvoxe og henbringe deres hele Liv i Selskaber, uden nogen Tid at tænke paa at gavne Selskabet. At ville beværte disse unge Herrer, som de Romerske Cavallerer, med en Forelæsning, det stred ligesaa meget mod den Agtsomhed, hvilken enhver god Vert bør have for sine Giæsters Tænkemaade og Smag, som

at indbyde døve Folk til en Concert. Skakspillet skulde vel i Begyndelsen ikke fornøie dem meget mere; men det er dog et Spil; og saasnart det kuns var Moden, skulde de lære det, hvor megen Umage det end kostede dem at tænke ordentlig. Naar vi undersøge, hvad Nytte Videnskaberne giøre, saaledes som de læres i Almindelighed ved Skolerne og Academierne, bestaaer det fornemmelig deri, at Forstanden bliver øvet i at tænke, og at den faaer en Færdighed i at opløse, sammenligne og forbinde adskillige Begreb. Begrebene selv ere endnu, og førend de blive dannede ved Eftertanke og Læsning, saa raae, ufuldstændige, og lidt overeenstemmende med Tingenes virkelige Beskaffenhed, saaledes som vi siden erfare dem, at de gavne Menneskene ikke meget mere i deres Forretninger, end den Tænkekonst, som man lærer af et Skakspil, og ofte ikke saa meget engang. Et Spil, der er sammensat af Brikker, der har saa forskiellige Bevægelser, og hvori saa mangfoldige Træk og Forandringer ere muelige, øver os ikke lidet i at agte paa de utallige Tilfælde i Livet, som udkræve saa mange Indskrænkninger, Undtagelser og nøiere Bestemmelser af Reglerne; det giver Mennesket meget af den practiske Forstand og det lykkelige Øiekast, uden hvilket Grundene af Videnskaberne nytte os ligesaa lidt i deres Udøvelse,

som de blotte Regler i Skakspillet. En lærd Mand, som forstod dette Spil meget vel, sagde engang, at det giorde mere til at skierpe Forstanden, end den Logik, som man lærer i Skolerne, og han beviste det med nogle af de Grunde, som Herr Gibbon anfører, for at tillegge Critiken lige saadant et Fortrin for den mathematiske Methode. Dersom denne Mand har Ret, hvor meget var der da ikke vundet ved at giøre Skakspillet mere almindeligt i vore Selskaber; Det er dog vel forgieves at vente, at vore unge Herrer skulle søge Videnskaberne der, hvor de Romerske Cavallerer og Marc Aurel selv søgte dem, i lærde Selskaber og offentlige Forelæsninger.

For Fruentimret derimod, saaledes som dette Kiøn er i Almindelighed, synes denne Beskieftigelse at være alt for alvorlig. Maaskee holdt man det ikke tienligt engang, at raade dem meget til et Spil, som opvækker lutter mandige og stridbare Passioner; Deres indskrænkte og tvungne Levemaade, især i de store Byer, udkrævede heller en anden Tidsfordriv, som forskaffede dem nogen Bevægelse. Begge Kiøns Bestemmelser og Forretninger ere saa adskillige, at det maae være meget vanskeligt at opfinde et Slags Fornøielse, som skikker sig lige vel for dem begge. Naar en Mand havde jaget hele Dagen igiennem, og hans Kone imidlertid siddet med en Synaal i

Haanden, var det, synes mig, ligesaa naturligt, at Konen giorde sig en Bevægelse til Hest, som at Manden sætter sig hen ved et Spillebord. Og hvorfor skulde det ikke være et Fruentimmer tilladt at ride? Mene nogle, at det er for mandig en Beskiestigelse for Kiønnet, da skulle andre vel have ligesaa god Ret til at troe, at det var nok saa qvindagtigt for en Mandsperson at fordrive mange Timer med et Spil Kort. Og af to Yderligheder var det vist bedre, at Fruentimret blev lidt mere mandigt, end at Mændene bleve mere qvindagtige. Vi have efterlignet Fruentimret saa meget i dets Tænkemaade, Tilbøieligheder, Klædedragt og Forlystelser, at jeg troer ikke, at vi kunde gaae meget videre, uden at underkaste os et Kiøns Foragt, som, hvor lidt det end er skabt selv til stærke Beskiestigelser, dog elsker i Mændene en vis Alvorlighed og Virksomhed. Den Mödelov, som har indskrænket al selskabelig Omgang til en buntet Rad af Mandsfolk og Fruentimmer, som omringe et firkantet Bord, fuld af malede Blade, synes derfor at være ligesaa lidt opfunden for at skaffe Menneskene en behagelig Afvexling, som for at beskiestige dem paa en Maade, der skikker sig til begge Kiøns Grundregler; Det er at sige, den gode Smag, og denne maae dog være Grunden til den rette Levemaade, har ikke mere Deel deri,

end

end Fornuften. De Romerske Damer vare ingenlunde udelukte fra de Giæstebuder, hvori man fornøiede sig med skiønne Forelæsninger; Romerne vare alt for galante dertil; og Fruentimret bør virkelig have nogen Høiagtelse for et Folkes Moder, som har giort meget til en stor Deel af dets Frihed. Ingen har skrevet mere til Fruentimrets Ære, ingen talet værdigere om dets Fortienester, ingen forstod bedre de Forelsktes Sprog, end de Romerske Digtere: Iblant disse findes endog Martyrer for Kiønnet. Men Fruentimmeret giorde og disse skiønne Geister ikke alene den Ære at høre med Andagt deres Sange, naar de bleve forelæste i Selskaberne; de gave dem ved det behageligste Udtryk og den skiønneste Stemme nye Yndigheder, og forbandt sig derved ikke alene Digterne, men og Selskabet saa meget, at et Fruentimmer bliver nu aldrig saa elsket eller beundret, om hun end forstod Fiinheden af alle Spil. Disse fortryllende Stemmer, og den behageligste Maade at udtrykke sig, var det, som gav Fruentimmeret saadant et Herskab over deres Elskere, at de foragtede alle andre Selskaber. „Sæt mig hen, siger „en af de Romerske Digtere, paa et Sted, „hvor intet Træ forfriskes af Foraarets Luft, „ved Enden af Verden, hvor en evig Taage for„mørker Himmelen. Sæt mig under den bræn-

 „dende

„dende Soelvogn i et Land, hvor ingen Hytter „findes. Jeg vil dog elske Lalage.„ Saa vel talede denne Skiønne, saa vel sang hun. Og hvorledes skulde den arme Mand ellers have holdt det saa længe ud? Ubehageligheden af en formørket Himmel, og en brændende Soel, er dog alt for stor til at glemme dem ganske i Selskab med en eneste Person, som ikke veed andet at forslaae Tiden, end at spille Kort.

Vil man endelig spille, og ikke giøre andet end spille, da burde man dog i det mindste have saa megen Levemaade, at ikke beskiemme og vanære den eneste selskabelige Forlystelse, som vi kiende, ved at giøre den til den nedrigste Vinding, til et Verk af Gierrighed, den foragteligste af alle Tilbøieligheder, til et Haandverk for Spidsbuber og Bedragere, som forfører Ungdommen, og ødelegger Familier. Det er ikke om Hazard-Spil, ikke om Kroer og Vertshuse alene jeg taler, men om de høie Spil, som de Riges Stolthed eller Gierrighed indføre i andre Selskaber, og som de mægtige Modelove, understøttede af en falsk Ære, nøde andre til at underkaste sig, endskiønt de hverken have Lyst eller Formue dertil. Man skammer sig ved en ærlig Handel, og holder det dog for en Ære at giøre sit eget Huus til en Børs for den nedrigste af al Handel. En Kiøbmand, som paa en lov-

lig

lig Maade beriger Staten, foragtes, og en Spiller er antagen i alle Selskaber.

Det lader, som man ikke kiendte engang andre selskabelige Dyder; En Mand, som vil bringe sit Huus i Anseelse, veed intet bedre at foretage sig end at spille høie Spil, og han troer, at hele Byen er ham forbunden, fordi han ofte indbyder Folk til en kiedsommelig og ødeleggende Tidsfordriv. De Riges Daarligheder have altid været Mønstre for Levemaaden, og de have ikke nødig at begaae disse Daarligheder meget ofte, førend alle Skikkelige Folk troe, at de vare beskiemmede, dersom de ikke giorde det samme. En Mand, som alle Øieblik klager, at han ikke kan leve, maae sætte alt, hvad han eier, paa et Kort-Blad, for ikke at være ringere end en anden, som er rigere end han, og den Rige troer, at han havde ingen Fornøielse af sine Penge, dersom han ikke kunde bruge dem til at ødelegge sin Naboe.

Men naar da en riig Mand er saa ulykkelig, at han ikke veed, at forskaffe sig nogen bedre Fornøielse for sine Penge; Naar han troer, at det er ham saa stor en Ære, at vise en Ødselhed, hvori der hverken er Forstand eller Smag, og naar han er grum nok til at søge sin Forlystelse i at opvække ulykkelige Passioner hos andre med sine Penge, da ere der andre Maader, paa hvilke

han kan opnaae alt dette langt vissere end ved Spil. Lad ham samle Pøbelen sammen, og kaste sine Spille-Penge ud af Vinduet; Hans Rigdom og Ødselhed skal da snart blive hele Byen bekiendt, og han skal selv have den grumme Fornøielse, at see Folk skiære Næse og Øren af hinanden for at deele hans Penge.

No. 270.

Fredagen, den 19 Augusti 1763.

Naar jeg endelig skulde bekiende mig til en af de Secter, som den menneskelige Fornuft, overladt til sig selv, har stiftet, betænkte jeg mig ikke længe, førend jeg blev Platoniker. Den Epikureiske Philosophie er mig for nedrig, og den Stoiske for stolt. Jeg sætter for megen Priis paa Fornuften til at være Sceptiker, og jeg troer den ikke nok, for at blive Aristoteliker. Man behøver ikke megen Philosophie, for at overbevises derom, at Sandhed og Dyd ere elskværdige Ting; og at der er noget sandt, noget got til, det understaaer den største Tvivler sig ikke let at nægte; Spørgsmaalet er kuns, om Mennesket

er

er stærk nok af sig selv, til at finde Sandheden, og til at øve Dyden. En Sceptiker nægter Mennesket ganske al Formue dertil, og alle de andre Secter, den Platoniske undtagen, tillegger Mennesket for meget. En Aristoteliker taler, som om han ved sin Fornuftlære kunde befrie os fra al Tvivl, og giøre Fornuften sikker mod alle Vildfarelser. En Epikureer troer, at der er intet mere vanskeligt i Dydens Øvelse, fordi han indbilder sig at kunne bevise alle Pligterne af Vellyst og Egennytte. En Stoiker indseer vel Utilstrækkeligheden af disse Beviis; han erkiender Dydens Høihed; men han vil ikke troe, at Mennesket er svagt nok, for at behøve andre bevægende Grunde til at øve Dyden end dens Nødvendighed. Fornuften, synes mig, siger os det, at der fattes noget i alle disse Systemer; men hvad er det? Vi kunne prøve vore Begreb og Fornuft-Slutninger efter visse Regler, det er sandt; men kunne vi og give os selv disse Begreb, og sætte dem i al den Klarhed som vi vilde? eller beroer det meget mere paa de Omstændigheder, i hvilke vi sættes, og paa tusinde smaa sammenløbende Aarsager, som ikke ere i vores Magt, hvis Grunde vi ikke kiende, og som vi derfor kalde Lykke og Hændelser, endskiønt der er alt for stor Viisdom og Orden i det Heele, for at troe, at disse Ting ikke lige saa vel som alle andre bestyres af et viist og Alting ophol-

dende

dende Væsen. Naar vi undersøge Brugen o Fremgangen af den menneskelige Forstand, ve hvor besynderlige Anledninger Sandhederne opfin des, og hvorledes de udbredes i Verden, er de paa Menneskets Side alt for megen Lykke deri for at indbilde os, at det er vor egen Forstand som giør alt dette; og der er tillige for mege Viisdom deri for at troe, at det kommer alt a en Hændelse. Uden at antage et Væsen, som e mere end Materiens første Bevæger, og som uden at være bundet af en blind Skiebne, vaage over enhver oprigtig forskende Siel, og giver han den Anledning og Hielp, som han behøver til a finde Sandheden; uden at antage saadant et Væ sen, maatte vi med al vor Forstand og alle vor Videnskaber frygte for at forfalde til lige saa stor Vildfarelser, som andre, der have havt lig saa megen Forstand, og lige saa god en For nuftlære.

Beroer Fornuftens Brug saa lidt paa os selv da maae Dyden sandelig ikke være mere i vore Magt. Vi kunne ikke giøre det Gode, uden a kiende det; men naar vi ogsaa kiende det, er de endnu ikke nok til at giøre det. En Philosophi der, som den Aristoteliske, giør Kundskaben o Betragtningen til det høieste Gode, er Menneske uanstændig, og den er lige saa falsk, som lære at der ikke udkræves mere til at giøre det Gode

end at kiende det. Saa umueligt som det er at bevise alle Pligter af Egennytte, saa umueligt er det og at bøie Passionerne og at bevæge Villien ved kolde Forestillinger af en Slags Overeenstemmelse eller Nødvendighed. Det er ikke nok, at Forstanden kiender og agter Dyden; den hele Siel maae indtages af den og elske den; Men hvorledes skal denne Kierlighed opvækkes? Den kan vel begynde fra os selv, men den kan ikke blive staaende eller ende der. Naar vi skulle øve store Dyder, tiene det hele Selskab, af hvilket vi ere Lemmer, og gavne det Almindelige, til hvis Nytte vi ere fødte, da maae Egenkierligheden regieres af en høiere Drift. Vi maae være forelskede i noget, som er høiere end det, som vi kalde vort eget, for hvis Skyld vi kunne opofre noget af dette, eller i hvis Nydelse vi kunne vente at finde igien et større Gode, end det, som vi opofre. Men hvor er der at finde i Naturen saadant et Maal for vores Kierlighed? saadant et høieste Gode, til hvilket Sielen kan opsvinge sig, og i hvis Nydelse og Beskuelse den kan agte det ringe, som den taber selv ved at gavne det Hele? Er det den Fornøielse, som Sielen finder i sine egne Begrebers Overeenstemmelse, og i Sandhedens nøgne Betragtning? Dette er i det høieste kuns en Fornøielse for de meget tænkende Siele, og disse ere ikke altid virksomme nok; de elske ofte i

Sand-

Sandheden kuns dem selv. Er det Pligternes Nødvendighed, er det Skiebnens haarde Lov? O den afskrækker kuns, den giør endog de lette Pligter tunge, og den mindste Indskrænkning af Friheden utaalelig? Er det Fuldkommenheden af det Hele, og dets Skiønheder, som indtage Sielen? Maaskee; men hvorledes finde vi disse? Kiender vor Siel nok af det Hele, for at forelske sig i dets Orden? Er det denne synlige Verden, denne for os ubegribelige Samling af Luft, Vand, Skov, Urter og Dyr? Er det den, som er Maalet af vor Kierlighed, hvor skal den da begynde eller ende, paa hvilken Ting skal den især fæste sig? Enhver Deel for sig betragtet er forgiengelig, den forsvinder i det den vil nyde det. Vi finde den ved nøiere Betragtning lige saa fuld af sandsynlige Mangler, som vor egen Skiebne ikke elskværdig, uden i Betragtning af det Hele, af den uforanderlige Orden, som Ting, der i sig selv ere ufuldkomne og forgiengelige, iagttage i deres Afvexlinger. Saavidt dette Hele og dets Orden er en blot Tanke i os, en Egenskab, som vor Fornuft har uddraget af Tingene, og snart ikke findes i nogen Person eller Væsen især, saavidt kan den lige saa lidt være Maalet for vores Kierlighed, og en bevægende Grund til Dyden, som den Fuldkommenhed, vi finde i en rigtig Tanke, og i et mathematisk Beviis? Det

Hele

Hele bliver os ikke ret elskværdigt, førend vi betragte dets Orden og Fuldkommenhed, som en Virkning af et tænkende Væsen, der overseer, ordner og bestyrer Alting efter kierlige og godgiørende Hensigter.

I dette Væsen, som er Grundeu til al Orden, og alle Fuldkommenheders Kilde og Mønster, finder Sielen først den Grund, hvorpaa den kan bygge sikre Slutninger og sande Dyder. Da, naar den i en god Hensigt søger Sandheden, og erkiender, hvor meget den behøver dette alene viise og Alting bestyrende Væsens Indflydelse, for at finde den, da alene kan den vente at undgaae skadelige Vildfarelser, at kiende saa meget af den evige Sandhed, som den behøver til at giøre sig selv og andre lyksalige, og at kiende det med den Grad af Klarhed og Overbeviisning, som giør Kundskaben levende og virksom. Da kan den i Haab om samme Væsens Bistand fatte Mod til at bestride de Begierligheder, som Forstandens kolde Bifald alene ikke er nok til at dæmpe, og som, naar de ere undertvungne, ved den mindste Anledning frembrød igien, dersom ikke den samme godgiørende Aand bevarede Mennesket fra saadanne Fristelser. Da kan Sielen ikke alene i Haab om en Erstatning og Belønning opofre noget, for at elskes af det Væsen, som regierer alle Ting; Den kan endog giøre det af Kierlighed; Alt hvad

der findes elskværdigt hos sig selv og hos sine Lige, alt hvad der er skiønt og beundringsværdigt i Naturen eller Konsten, samler sig i Begrebet af dette Væsen, og igiennemtrænger Sielen med saa mange Straaler af Guddommen, at ingen Kierlighed, ingen Bevægelse i Sindet kan lignes ved den Henrykkelse, som de Gamle betegnede med et Ord, som betydede et Værelse og Iboelse af Guddommen, og blev brugt til at betegne den brændende Iver, hvormed store Helte, Lærere og andre Velgiørere af det menneskelige Kiøn opfylde Pligterne. Dette Ord blev siden misbrugt og tilsidst foragtet. Nogle Sværmeres Raserier gav først Anledning dertil, og en tør Philosophie, som satte sit høieste Gode i Betragtningen aleene, fandt det fordeelagtigt at giøre Navnet latterligt, for des lettere at udrydde Tingen selv.

Et Begreb om et høieste Gode, som bestod i en Forelskelse i Guddommen, var Grunden til det Platoniske System; den skikkede sig saa lidt til den Bygning, som Aristoteles opreiste paa Ruinerne af den Socratiske og Platoniske Lære, at baade de Peripatetiske Philosopher og deres Efterfølgere arbeidede alt hvad de kunde paa at udrydde ikke alene Navnet, men og Tingen. Ord uden Begreb, daarlige Spørgsmaale, unyttige Tretter, og en forfængelig Videnskab uden Aand og Kraft, skiulte længe Kundskabens sande Nytte

og

og Hensigt for Menneskene; man betragtede den ædleste af alle Bevægelser som en Svaghed i Sielen og en Fiende af Fornuften; og i det man ødede Forstandens herlige Gaver paa lutter Griller og Spidsfindigheder, troede man, at der var intet saa farligt for Mennesket, som at overgive sig til de Følelser, hvilke Dydens og Guddommens Betragtning opvakte i Mennesket.

Den Socratiske Philosophie opløftede Mennesket saa høit, som Fornuften kan svinge sig ved sine egne Kræfter, men den forlod det i en beskeden Beundring af de guddommelige Ting, i en dyb Følelse af sin egen Uformuenhed, og i en brændende Attraae efter et høiere Lys og en nærmere Forening med Gud. Ved Christi Aabenbarelse brast Forhænget; Det Skiul, som hidindtil havde bedækket Sielen, faldt, og Religionen førte den ind i det Allerhelligste til Guddommens nærmere Beskuelse. Ordet, dette Almagtens Bliv, denne skabende og ordnende Viisdom, i hvis Beskrivelse man mener at finde nogen Lighed imellem de Evangeliske og Platoniske Udtryk, blev Kiød, det boede iblant os, og vi saae dets Herlighed, som en Eenbaarnes af Faderen, fuld af Naade og Sandhed. Ingen Philosophie var i Grunden mere Christendommens Ven, end den Platoniske, en Philosophie, som var bygt paa Beskedenhed og Kier-

lighed, og erkiendte Nødvendigheden af en guddommelig Indflydelse og Medvirkning baade til at kiende Sandheden og øve Dyden. Af dens Skole udkom store Lærere, som med deres Viisdom, Dyd og Veltalenhed opbyggede Kirken. Da Fordærvelsen i Religionen begyndte, kom den Peripatetiske Philosophie op igien. Man fandt den beqvemmere til Ordkrige og unyttige Trætter. De Christnes Skoler vanærede baade Religionen og Philosophien. De hedenske Sophister og Jødernes Skriftkloge giorde neppe saadan en Misbrug af Fornuften og Skriften, som hine Angeliske og Seraphiske Lærere, der sammensmedede de første Scholastiske Systemer, Systemer, i hvilke man finder ligesaa lidt af den Christelige som af den Socratiske Lære. I det man saaledes indbildte sig at ville antænde et nyt Lys i Kirken, og at have samlet i disse vanskabte Indbildningsfostere et Rustkammer mod Kiættere og Sværmere, blev Verden overfaldet af et Barbarie, som gik saa vidt, at man ikke læste Skriften mere i Kirken, og at de verdslige Viise ikke kiendte engang den Philosophie, som Socrates siges at have bragt ned af Himmelen. De skiønneste saavel hellige som verdslige Skrifter bleve ikke mere læste. I de Scholastiske Bøger alene troede man at finde Lys, Orden og Klarhed, og i alle andre kuns

Forvir-

Forvirrelse og Enthusiasterie. En almindelig Grovhed i Sæderne, og ligesaa umenneskelig en Smag i Konsterne, vare Frugter af en Læremaade, som undertrykte Fornuftens rene Lys tilligemed alle naturlige og menneskelige Følelser.

Verden har ved Hielp af Sprogkonsten og en sundere Philosophie udviklet sig igien af dette Barbarie; men er det og i Skolerne uddøet nok, for ikke at have nødig at raade de Studerende til at forbinde i det mindste med Læsningen af deres Systematiske Verker saadan en Philosophie, der var lidt mere Socratisk eller Platonisk end den almindelige? Man seer let, at jeg her taler kuns om Maaden. Jeg nægter ikke, at jo Fornuften kan siden Videnskabernes Opkomst have opdaget mange nyttige Sandheder, og af disse vilde jeg ikke, at man skulde udelukke en eneste, fordi den ei fandtes hos Plato. Jeg ønskede kuns, at man gav Agt paa hans Philosopheremaade, for at lære den Beskedenhed i Undersøgninger, og den Maade at overbevise og indtage andre for Sandheden, som man sandelig ikke lærer af den almindelige Logik. Den Engelske Kirke har, fremfor nogen anden i Christenheden, frembragt sande og christelige Philosopher, opbyggelige Lærere, fyndige Talere, og rigtige Fortolkere; og jeg tør sige, at den Høiagtelse, som man i de Engelske

Skoler stedse har bevaret for den Platoniske Philosophie, er ikke en af de ringeste Aarsager til disse Fortrin.

No. 271.

Mandagen, den 22 Augusti 1763.

Er da Forstand, Vittighed og Smag det eneste, hvoraf Menneskene kunde giøre for meget? Saaledes taler man i det mindste, naar man klager over en vis Overdaadighed i Genie, og en Delikatesse i Smagen, hvilken, som man siger, er nær ved at fordærve os. I en Republik, som Lacedæmon, hvor man foragtede baade Rigdomme og Beqvemmeligheder tilligemed alle de Videnskaber og Konster, som forskaffede dem, lod dette sig høre, endskiønt Lacedæmonierne baade elskede Musiken og læste Homer. Men, naar nogle rangsyge og magelige Borgere, som, for at fyldestgiøre deres Phantasier, førde Statens Formue paa en fremmed Pragt, tale i deres overdaadige Giestebuder om Yppighed i Genie, som om noget, der fordærver Menneskene og ødelegger Rigerne; Naar en lærd Mand, som

ikke veed andet end nogle gamle Gloser, Navne eller Aarstal, beklager Videnskabernes Skiebne, fordi Taleren og Poeten fornøier og opbygger Menneskene i nogle af de Timer, som den Lærde selv spilder paa frugtesløse Undersøgninger, skulde man ikke da troe, at Forstand, Vittighed og Smag var det eneste; hvoraf Menneskene kunde giøre for meget, og at en magelig og vellystig Betient, en Døgenigt, en Spiller, en Mode-nar, en Fraadser og en Pedant, vare ikke saa skadelige Lemmer af Selskabet, som de, der giorde for meget af skiønne Tanker og ziirlige Taler?

Om man i en vis Betragtning kunde giøre for meget af disse Ting, om nogle virkelig giorde for meget deraf, og om saadan en Smag var saa nær ved at indtage os, som den sandelig er langt derfra, var det da ikke en Lykke, om saa mange Mennesker, som dog have foresat sig at spilde Tiden, anvendte den paa noget, som i det mindste ikke var saa daarligt, saa bekosteligt og saa fordærveligt baade for dem selv og for Staten, som det, hvilket de nu foretage dem. Lad være, at saadanne Sindsforlystelser ikke altid vare saa vigtige i sig selv, skulde de dog maaskee have den Nytte, at afvende Menneskene fra den sandselige, grove og ødeleggende Tidsfordriv, hvorved de blive saa uskikkede til at øve alle borgerlige Dyder, af

 hvilke.

hvilke jeg gierne tilstaaer at den mindste er mere værd end den skiønneste Tanke og det prægtigste Udtryk.

Saaledes skulde uden Tvivl Lycurg selv have tænkt, om han i ligesaa fordærvet en Alder, som vores, havde foretaget sig at giøre noget af det, som han giorde i Lacedæmon. Hvor meget han end i sit Hierte agtede en god Huusfader, Krigsmand, Bonde eller Borger høiere end den største Taler eller Poet, skulde han dog have anseet disse for langt værdigere Lemmer af Selskabet, end lærde Haarkløvere, som forvildede Menneskene og fordærvede den sunde Fornuft; end nogle forfængelige og uduelige Borgere, som ikke havde andet at bryste sig af, end deres Titler, deres Rigdomme, deres Pragt og Beqvemmeligheder. Og naar han ikke strax kunde have omskabt alle disse Folk til nøisomme, tapre, duelige og vindskibelige Borgere, hvilket vel ikke var muligt, skulde han have troet, at der dog var vundet noget, om han kunde overtale dem til at forlade deres Dyriske Selskaber for at høre en skiøn Digt, som blev siunget til Orphei Lire.

De Græske Stater, som vare bygte paa Lighed og Tarvelighed, taalede ikke alene disse Sindets Fornøielser; Deres Lovgivere og Philosopher holdte dem endog nødvendige. Regieringsfor-

ringsformen var ikke den eneste Aarsag til deres Høiagtelse for Talekonsten; Det var ogsaa for Sædernes Skyld, at de dyrkede Veltalenheden, Poesien og Musiken. Alle deres Philosopher indtil Aristoteles selv ere enige i at prise Tonekonsten, som et beqvemt Middel til at formilde Sæderne og forbedre Smagen. Plato beviser selv Talekonstens Nytte ved de samme Verker, hvori han angriber den; og Eurupides søgte efter Socratis Raad at forene paa Skuepladsen de skiønne Videnskaber tilligemed de skiønne Konster.

Saa langt var det endnu fra, at man troede, at disse Ting fordærvede Menneskene; og lad være, at nogle holdt det fornødent at advare mod Misbrugen deraf; Plato selv troede dog, at det baade var det mindste og det sidste Onde, som man havde at befrygte. I Planen af den allerfuldkomneste Stat var det maaskee fornødent at være betænkt paa Midler til at indskrænke endog Dyderne selv; Men i den beste af alle Stater, som ere til, behøver man endnu ikke denne Omsorg. Man kan i det mindste spare den indtil man først har rettet tusende andre Misbruge, af hvilke den allerringeste giør Staten mere Skade end alle Talekonstens Overdaadigheder.

Om en sand Philosoph, en Sædelærer, so
var vant til at beskiefstige sig med lutter store o
vigtige Sandheder, om en patriotisk Borge
som agtede ikke andre Handlinger, end saadan
hvori der var ligesaa stor en Nytte, tænkte u
dertiden saaledes, maatte man taale det, og a
see det for en overdreven Iver. Men naar a
dre, som enten forøde deres Midler i en ypp
Levemaade, eller spilde Tiden paa frugtesl
Foretagender, som ikke fornøie engang, kla
over en Fordærvelse, hvortil de skiønne Vide
skaber skulde være Aarsag, da er det troelig
at det er hverken for Lærdommen eller Sæder
at de tale; De befrygte maaskee, at dersom den
Overdaadighed i Genie, denne Pragt i Tank
og Udtryk, nogen Tid kom i Moden, skulde hv
ken deres Titler, eller deres skiønne Vogne, e
ler deres Giestebuder, eller deres Snyltegie
gielde nok i Verden, for at skaffe dem den A
seelse, som det falder dem selv alt for møiso
meligt at fortiene.

Ingen har nyelig talet Videnskabern
Sag bedre end Hr. Saurin i hans Indtrædelse
Tale til det Franske Academie, hvoraf jeg vil a
føre et Stykke: „Det er ikke Videnskabern
„siger han, det er Overdaadigheden, som fo
„dærver Sæderne og ødelegger Rigerne. M
„serne, det er vel sandt, have en Epoke tilfæll

„m

„med Overdaadigheden; Staternes Magt og
„Sikkerhed er Aarsag til dem begge. Men det
„er saa langt fra, at Videnskaberne befordre
„Fordærvelsen, at de tvertimod modstaae den af
„alle Kræfter, indtil Sæderne, fordærvede ved
„Overdaadigheden, fordærve Videnskaberne selv,
„hvis Fald da ikke er langt borte.

„Naar er det vel, at Videnskaberne blom-
„stre? Det er da, naar deres Dyrkere forestille
„sig Æren, som den ædleste Belønning for de-
„res Arbeider? Men hvem uddeler denne Ære,
„er det ikke Publicum? Dette Publicum kroner
„ikke en Skribent, med mindre han taler Dy-
„dens Sag, og beskytter de fattige og foragtede
„Fortienester imod de Rige, som forhaane dem,
„og de Mægtige, som undertrykke dem. Pu-
„blicum, endskiønt det snart i en større, snart i
„en mindre Grad er selv befængt af Fordærvelsen,
„finder det dog fordeelagtigt, at man prædiker
„mod den, fordi Fordærvelsen, i det den befor-
„drer nogle faa Menneskers Egennytte, skader
„altid det Almindelige. En Skribent derfor,
„som vil behage Publicum, maae tale Dydens
„Sprog. Lad os kuns gaae hen paa de Ste-
„der, hvor det forsamlede Publicum uddeler sine
„Stemmer; hvad er det, som der finder meest
„Bifald; er det ikke saadanne Træk, som giøre
„Menneskeligheden Ære?„ (Forfatteren taler

her om et Publicum, hvis naturlige gode Smag enten allerede er forbedret ved Videnskaberne, eller i det mindste ikke fordærvet ved slette Skrifter og Forestillinger, og som midt i en almindelig Fordærvelse er, om ikke dydigt, saa dog fiint og poleret nok, for ikke at røbe offentlig en Tænkemaade, som strider mod den sunde Fornuft og de naturlige Følelser) „hvilken Afskye for Narcisse; „hvilken indtagende Beundring for Burrhus! „og dersom det er mig tilladt, at nævne mine „egne smaa Verker, hvad er da Aarsagen til „den Bevaagenhed, hvormed Publicum har „modtaget Spartacus? er det ikke de ædle og „dydige Træk, hvormed jeg har søgt at male „min Helt?

„Jeg tilstaaer, at naar Fordærvelsen er „steget høit, naar Lyst til Rigdom er bleven et „Folks herskende Tilbøielighed, naar disse For„domme alene prises, naar en almindelig Høi„agtelse er kuns de Fattiges Trøst, og naar en „anstændig Ærelyst er bleven latterlig; Jeg til„staaer, siger jeg, at denne Lyst uddøer da og „tilsidst i alle Stænder, og at disse indtages alene „af Lyst til Rigdomme. Det hænder sig da des„værre alt for ofte, at Muserne lade sig hverve „til hykkelske Tienester; at Folk af store Sindets „Gaver spilde den Tid paa Opvartninger, som „de burde anvende paa Videnskaberne; at de blive

verds-

„verdsligsindede, fordærvede, og tilsidst nedri„ge Mennesker.

„De Folk, som ere misundelige over al „personlig Fortieneste (og saadanne Folk ere alle „de, som denne Fortieneste ydmyger, fordi de „have selv kuns en fremmed og laant Anseelse) „alle disse Folk, siger jeg, triumphere ved den „mindste Feil, som begaaes af dem, der dyrke „Videnskaberne. De giøre ingen Forskiel mere „imellem dem. Man samler med stor Flid alt, „hvad der kan siges til Musernes Vanære; og „legger dem det til Last, at deres Tilbedere ere „Mennesker. Man tilgiver ikke mere en Mand „af Genie nogen Feil, om det end var en af „Barndommens uskyldige Friheder og Uforsig„tigheder. Man giør i Videnskabernes Repu„blik det samme, som man giorde fordum i den „Athenienisiske. Man ophidser nedrige Folk til „at bagtale store Mænd, som have tient det Al„mindelige. Man samler Stemmer til at for„dømme dem, for hvilke man burde oprette Ære„Støtter.

„Jeg vil ikke undersøge, om vi ere langt „fra denne Fordærvelse eller nær ved den; Det „er mig nok, at vise, at vore Klagemaal over „Videnskaberne ere ubillige, og at de have ingen „Deel i det Onde, som Overdaadigheden alene „foraarsager, og som er en Følge af Staternes

„ Magt og Vedvarenhed. Videnskaberne have
„ tvertimod ofte hemmet dette Onde. Det Ro-
„ merske Rige var aldrig lykkeligere end under de
„ Keisere, som vare Philosopher. Og, naar
„ man undtager nogle barbariske Erobrere, skal
„ man i Historien ikke finde nogen stor Konge,
„ Anfører eller Minister, som jo har elsket og be-
„ skyttet Videnskaberne. De, som giøre store
„ Ting, ville have store Mænd, som kunne ære
„ dem. Den Konge, der, som August, har
„ foreviget sit Navn i Historien af den Alder, som
„ er bleven kaldet efter ham, som stor i Medgang
„ og i Modgang endnu større, bestemte baade
„ Videnskabernes og Monarkiets Skiebne, Lud-
„ vig den Fiortende, rakte fra Høiden af sin Ære
„ Muserne en velgiørende Haand: Han satte Eder
„ under Skyggen af sin Trone: Han troede, at
„ ingen uden Monarken selv alene var en værdig
„ Beskytter af et Selskab, hvori de største iblant
„ hans Undersaatter og de ærværdigste Personer
„ af alle Stænder giorde dem en Ære af at
„ ikke agte andre Fortrin end dem, som Viden-
„ skaber og Fortienester kunne give Menneskene.

„ Efter denne for Eder saa lykkelige Tids-
„ punct har Apols hellige Træe, efterat være voxet
„ maaskee til en større Høide end i Grækenland
„ selv, udbredet sin Skygge over en Forsamling
„ af store Mænd, som saae Ludvig midt iblant
„ dem.

„dem. Frankrige frembragte Helte, og den „fandt iblant Eder Digtere, som vare værdige „til at besynge dem.„ — —

Hvad denne Franskmand har sagt om Videnskabernes Nytte og til Ære for deres Beskytter, det har en af vore Landsmænd nyelig udtrykt i en Tale, som giør det Danske Sprog ikke mindre Ære, og som vidner ved prægtige og talende Beviis om Sprogets Beqvemhed baade til at dyrke Videnskaberne og til at belønne deres Velgiørere. Begyndelsen af den nye Epoke i Videnskaberne og Konsterne, som det Danske Folk kan regne fra Frederik den Femtes Alder, der har tilbagekaldet en Augusts og Trajans Tider, er skildret med rørende Træk i Slutningen af den Danske Tale, som i dette indeværende Aar er holdet ved Sorøe Academie paa Hans Majestæts Høie Fødsels-Dag. Hele Talen fortiener at læses som et af de skiønneste Verker i vort Sprog; den beviser til denne høie Skoles Ære, at den sande Veltalenhed ikke er saa ganske uddød i vore Tider, som nogle meene; og at man og ved de sædvanlige Academiske Anledninger kan tale vel, naar man tænker vel, naar man har Sproget i sin Magt, og taler om værdige Ting.

No.

No. 272 og 273.

Fredagen den 26de, og Mandagen, den 29de Augusti 1763.

Uvidenhed og en falsk Kundskab ere tvende Yderligheder, som vi stedse bør vogte os for. I den almindelige Underviisning er man saa beskiefstiget med at udrydde Vankundigheden, at man ofte opfylder Sielen med urigtige Begreb. Nogle oplyste og retsindede Lærere have indseet og lastet Feilene af denne Læremaade. Deres Erindringer have giort megen Nytte; Men de ere og blevne misbrugte. Man har ikke saa snart undgaaet en Yderlighed, førend man er nær ved at falde i en anden. Iblant mange fortreffelige Skrifter, som vise os de skadelige Følger af en falsk og ufordøiet Kundskab, ere der og nogle, som i det mindste kunde misbruges til at forsvare Vankundighed og Tvivl. Jeg ønskede, om det var mueligt, i dette Blad at kunne forekomme nogle saadanne Misbrug.

Dersom intet Begreb om en Ting altid var bedre end et ufuldkomment, blev et Menneske aldrig gammelt nok til at lære noget. Vi

maatte

maatte da stedse, saa længe vi leve, skye Kundskaben, af Frygt for de Mangler, som aldrig ganske kunde adskilles fra den. Forfatteren af Emile synes ikke at have havt denne Sandhed nok for Øine i alle de Erfaringer og Undersøgninger, som han anstiller, for at opdage de fine og ufor- merkte Maader, paa hvilke Vildfarelserne indsnige sig i Mennesket ved Underviisningen selv, og for at vise, hvor lidt et Barn ofte begriber af det, som man troer at det forstaaer allerbest. Dersom han havde fortsat disse Betragtninger igiennem al Menneskets Aldre, skulde Slutningen være bleven den samme; To Mennesker tænke aldrig fuldkommen lige om en og den samme Ting; Den viseste af dem udtømmer aldrig nogen Tings Begreb. Der bliver altid store Mangler og megen Utydelighed i den største Kundskab, og endnu flere maae der være i de første Begreb, som vi giøre os om Tingene; Saadanne Mangler indsnige sig ikke alene ved Underviisningen, men og ved Sandserne, ved de Indtryk, som Tingene giøre paa os, og ved Sielens egne allerfrieste Virkninger. Dersom denne Ufuldkommenhed i den menneskelige Forstand skulde afskrække os fra at bruge den, bleve vi aldrig gamle nok for at lære noget; vi maatte ikke alene forbyde Underviisningen, men og Fornuftens Brug; det var ikke nok at ei dyrke Forstanden, man maatte og

tilstoppe

tilstoppe Sandserne, og for at undgaae alle Fordomme og Vildfarelser, hverken tænke eller fornemme. Der følger altsaa af denne Forfatters Grundregler mere end han selv antager, og mere end nogen kan antage. Et Beviis, at de ikke ere nok bestemte.

I det første Begreb, som et Barn giør sig om Solen eller Maanen, forestiller det sig ikke meget andet end en liden rund Plade af Guld eller Messing. Men Hr. Rousseau vil jo derfor ikke, at man skal indslutte det, eller tillukke dets Øine, han vil tvertimod, at hans Emile skal meget tidlig bruge alle sine Sandser, og de første Begreb, som opvækkes ved disse Sandser, ere dog alle lige saa fulde af Mangler og Uvisheder, som Begrebet af Solen. Hvad skal man giøre for at undgaae dem? Skal man sige til den unge Emile, at han ikke maae forlade sig paa sine egne Erfaringer? at Sandserne bedrage? at Solen er ganske anderledes end han forestiller sig den? Ingenlunde, siger Herr Rousseau, saa længe Emile endnu ikke begriber Aarsagen til alt dette, nyttede det ikke til andet, end til at forvilde hans Forstand, og opvække Mistillid til hans egne Erfaringer; Der bliver altsaa ikke andet tilbage end dette: Vi maae tillade Barnet at giøre sig urigtige Begreb om Tingene, saa længe indtil det kan fatte dem bedre. Vi maae endog opvække

og

og formere disse Begreb, ved at føre det fra en Tings Betragtning til en anden, endskiønt vi forud see, at Barnet vil giøre sig mange falske Forestillinger om alle disse Ting. Endnu mere, vi bør endog være meget vaersomme i at bestride disse Vildfarelser, som følge med de første Begreb, af Frygt for at opvække skadelige Tvivl, og for ikke at bestride Fordomme paa en Maade, som omstøder Grunden til al menneskelig Vished.

Men maaskee er det lettere at rette Feilene i de sandselige Forestillinger, end at raade Bod paa Forstandens Vildfarelser? En Philosoph troer det ikke lettelig, han veed, at det er Fornuften og ikke Sandserne, som farer vild, at det ikke er Synet selv, men de falske Slutninger, som vi deraf giøre om Tingenes Størrelse, Forbindelse, Lighed og Afstand, som forføre os. Den sandselige Forestilling af Solen er i Stiernekigeren den samme, som i Barnet, og det er Fornuften alene, som lærer den første ved Hielp af mange Slutninger og Erfaringer at forestille sig den rigtigere. Men førend et Barn kan tænke alt det i Sammenhæng, som det behøver at vide, for ikke at forestille sig Solen som en rund Messingplade, kan det vist have lært mange Ting, som ere langt vigtigere, og som det kan vide med lige saa stor Vished.

Der ere maaskee nogle Ting, om hvilke det er bedre, at ikke have noget Begreb, end at have et urigtigt. Men det er og vist, at der ere andre, om hvilke et ufuldkomment og utilstrækkeligt Begreb er bedre end intet. Den faderlige Myndighed maae vise sig ved Straffer og Belønninger, førend Barnet endnu kan have noget tilstrækkeligt Begreb om Grunden til denne Myndighed, og Hr. Rousseau nægter det ikke selv. Onde Vaner skulde ellers faae saa stort et Herredømme over Sindet, at den fuldkomneste Oplysning siden ikke var nok til at bøie det. I de første Virkninger af den faderlige Myndighed seer Barnet, efter Rousseaus egen Anmerkning, ikke andet end den Ret, som Overmagten giver en Stærkere, og hvor meget end denne Forestilling forringer Begrebet af den ædleste iblant alle menneskelige Forbindelser, finder dog Forfatteren af Emile det selv fornødent at taale den, indtil Forstanden efterhaanden kan opdage de bedre Grunde til den faderlige Ret. Godheden og Viisdommen, som ere de rette og ægte Grunde til denne Ret, kunne endnu ikke aabenbare dem uden paa en meget ufuldkommen Maade. Saa længe Barnet ikke selv begriber Nytten af det, som befales, kiender det ikke heller ret Faderens Godhed; det seer den kuns i Belønningen, som ofte er en meget ringe Ting. Barnets

Kier-

Kierlighed er derfor endnu ligesaa ufuldkommen som dets Begreb. Det føler ikke endnu sin Trang til Forældrenes gode Raad, det skiønner ikke paa den fornuftige Kierlighed, som Forældrene vise, i det de bestyre alle dets Handlinger, alene til dets eget Beste. Det elsker kuns Forældrene for smaa Belønningers Skyld, og i det høieste for Føde og Klæde.

Saa ufuldkomne ere Børnenes Begreb om den første og nærmeste af alle Forbindelser, og skulde den Ufuldkommenhed i vore Begreb vel nogen Tid ganske ophøre? Hvor mange Mennesker ere der vel, som kunne elske det Gode med en ganske reen Kierlighed? Der kommer vel en Tid, da vi giøre en god Handling, eller lyde en viis Befaling, hverken af Frygt for Riset eller af Haab om saadanne Ting, hvormed man belønner Børn. Men indsee vi derfor altid Handlingernes Følger nok, for ikke at frygte andet Onde end det, som der er i Lasterne selv, og for ikke at haabe anden Belønning end Dydens indvortes Gode? Dersom vi ikke skulde lære, hvad Forbindelse, hvad Lov, hvad faderlig Myndighed og Regiering var, førend vi begreb alt dette og vare komne til den Fuldkommenhed, at vi kunde regieres af saa rene Grunde alene, hvor sildig skulde vi da lære det?

Opdragelsens nødvendigste Pligter udkræve, at man tidlig opvækker disse Begreb, og vi behøve kuns at legge et Begreb dertil, for at giøre Siælen beqvem til at kiende en Gud. Dette Begreb er Nødvendigheden af en alle Tings Aarsag. De alleralmindeligste Erfaringer i Naturen lede Fornuften paa denne Tanke, hvilken uden Tvivl er den allerførste Slutning, som Siælen uddrager af sine Erfaringer, og ældere end alle de Grundregler, som den behøver, for at bruge ret sine Sandser. Er det vel f. Ex. troeligt, at den unge Emile skulde kunde lære af Diesynet at dømme om Tingenes Afstand, deres Størrelse og Vægt, førend han endnu var i Stand til at begribe den Sandhed: At alting maae have en Aarsag? Er der ikke i Dyre- og Plante-Riget, overalt i den hele Natur Beviis nok deraf, som ere fattelige endog for den spædeste Forstand? Naar man af de almindelige Erfaringer forklarede ham Oprindelsen til det, som han seer for hans Øine, hvorledes Urterne saaes, Træerne plantes, Dyrene avles, hvad Nytte Solen giør, o. s. v., skulde det da aldrig falde ham selv ind at spørge, hvorfra det første Frøe, det første Dyr, det første Æg, den første Plante var kommen, hvorledes Solen og Jorden var bleven til? Hvo som har omgaaet med Børn, behandlet dem fornuftig, og givet agt paa sine

egne Erfaringer, skal sandelig ikke troe, at et Barn begynder først meget sildig at giøre saadanne Spørgsmaale. Den Drift at spørge i alle Ting hvorfor, ytrer sig saa tidlig, at man har kuns nødig at være bekymret for at fyldestgiøre den paa en fornuftig Maade.

Men denne Alletings Aarsag er vel for høit et Væsen til at kiendes af et Barn? Og lad være, at det engang faldt paa at spørge derom, det forstod dog intet af alt hvad man svarede det. Maaskee Svaret kunde være saa besynderligt. Men om man sagde, at denne første Aarsag til alt hvad det saae, var fuldkomnere, end alt hvad det saae. Det kunde Barnet dog ikke finde saa utroeligt. Men det begreb dog ikke, siger man, hvori disse Fuldkommenheder bestode. Jo, af adskillige smaa Erfaringer kan det have lært, at man ikke kan giøre noget Konstigt uden Videnskab, Forstand, og uden Magt til at behandle, som man vil, de Ting, som man danner; Det har af ligesaa almindelige Erfaringer og af naturlige Følelser lært at kalde det Godhed, naar man giør noget, som er det til Nytte og Fornøielse. Det er paa denne Maade vant til at frygte Magten, og elske Godheden i sine Forældre, og dette er jo nok for at giøre den Slutning, at den, som har giort alt hvad vi see, alt hvad der føder og glæder os, maae være viis,

mægtig og god, fremfor alt hvad vi ellers kalde viis, mægtig og god, at han bør frygtes og elskes over alle Ting.

Men Barnet, siger man, har endnu ingen rette Begreber om det, som vi kalde Viisdom, Godhed, Magt, meget mindre om en uendelig Viisdom, Godhed og Magt. Det er mere Ord end Begreb. Det Væsen, som man tillegger disse Egenskaber, er desuden usynligt, og B rnet maae derfor enten giøre sig et urigtigt eller og intet Begreb om Guddommen.

Et Barns Begreb om Viisdom, Godhed og Magt, ere, efter det, som jeg har sat forud, opvakte, ikke ved Ordene alene, men ved Erfaringer og indvortes Følelser, følgelig grundet paa virkelige Ting. Han føler i sig selv, at han tænker, han beundrer i andres Foretagender Forstandens Virkninger. Han erfarer i sine egne Kræfters Brug, og i andres Modstand, hvad Magt er; De Beviis, som han modtager af andres Kierlighed og Godhed, opvække i ham selv de meest levende Følelser af Kierlighed og Godhed. Ere alle disse Begreb ikke ligesaa virkelige og ligesaa klare, som alt hvad han fornemmer med sine udvortes Sandser? Uendeligheden selv af disse Egenskaber, og hvad en grændseløs Viisdom, Godhed og Magt er, det begriber Barnet vel ikke; men begribe vi det?

fatter

fatter det klogeste Mennneske det anderledes, end ved Sammenligninger med de største Fuldkommenheder, som vi kiende i Skabningen, og ved at forestille os noget, som overgaaer dem alle? Barnets Forstand bliver vel staaende paa denne Stige nogle Trin neden for et Menneske af en mere moden og dyrket Forstand; men denne Forskiel er som intet mod det øvrige af saa uendelig en Stige, som ingen af dem overseer. Deres Begreber om Guddommen ere vel adskillige i Grader, men væsentlig dog de samme. Naar en Philosoph tæller Stiernerne, og beregner deres Størrelse og Afstand, for at giøre sig de høieste Begreb, som han kan, om den Forstand, som i et Øieblik overseer hele Verden, hvor meget begriber han da om Guddommen mere end det Barn, hvis Tanker ikke gaae videre end det seer?

Hvorledes kiende vi de fleste Ting, som vi see for vore Øine? er det ikke ligesom vi kiende Gud af Verden? er det ikke af deres Virkninger? Af disse vide vi, at Ilden lyser, varmer og brænder, at Vandet lædsker, og at tunge Legemer synke deri; Et Barn lærer snart at kiende Ilden og Vandet af disse Virkninger, men Virkningernes Grund, Ildens og Vandets Væsen, og deres indvortes Beskaffenheder kiender det endnu ikke. Det indbilder sig vel at have Begreb der-

om; men naar det vil forklare sig, siger det os kuns hvad Ilden virker, men ikke hvad den er. Og lad os spørge en Philosoph derom. Jeg veed ikke hvad han vil svare; Men det veed jeg, at dersom han ikke havde lært at skye Ild og Vand, førend han lærte at begribe det, som han siger, da kunde han i den Tid være hundrede gange druknet eller brændt op. Vi kiende Gud i Naturen kuns af hans Virkninger, det er sandt; men dersom denne Kundskab kunde tiene til at bevare Menneskene fra nogle Handlinger, som ere dem nok saa skadelige, som at brænde eller drukne, skulde vi da forkaste den Kundskab, fordi den endnu ikke var fuldkommen nok? skulde vi opsætte den indtil vi kunde tage mod en fuldkomnere?

Men et usynligt Væsen, en usynlig Magt, en usynlig virkende Aarsag, hvad Begreb skal et Barn giøre sig derom? — — — Ligesom et Barn ikke havde Begreb om mange Ting, som ei ere sandselige eller synlige; alle indvortes Fornemmelser, alt det, som Sielen erfarer af sine egne Virkninger, er jo af den Beskaffenhed, og hvor længe varer det, førend et Barn veed af egen Fornemmelse ligesaa vel hvad det er at tænke, at begiere, at elske, som hvad det er at see, at føle, at høre? Det har vel endnu ikke saa tydelige Begreb derom, at det kan forklare det for

andre;

andre; men ere de sandselige Begreb ikke ligesaa ufuldkomne? om man spurgte et Barn hvad det er at brænde, at lædske, at see, at høre, vidste det da vel bedre at giøre Rede derfor? En usynlig Aarsag bliver os begribelig ligesaa snart som vi veed, at et Huus ikke kan bygge sig selv, og at det maae have en Bygmester, endskiønt vi aldrig have seet ham. Et Barn behøver ikke at være meget gammel, for at begribe, at der i en Urt eller Plante maae foruden det, som man seer, være en indvortes og skiult Kraft, som udskyder i Blade og Blomstre, og førend det deraf paa en Slags Maade kan forestille sig lige saadan en usynlig og opholdende Kraft i hele Naturen. Forstand, Godhed og Kierlighed ere Egenskaber, som Barnet føler i sig selv, men som det ikke seer uden for sig, uden i Virkningen alene, naar man giør noget, som opvækker dets Kierlighed eller Beundring. Saasnart Barnet f. Ex. begriber, at den Haand, som byder det en Frugt, ikke skaber den, og det maae ikke være meget gammelt, for at begribe det, kan det og elske Skaberen; det begriber vel endnu ikke ganske hvad dette Ord vil sige; Men skulde et Barn ikke vise sig erkiendtlig mod den, som giorde noget til dets Nytte, førend det vidste paa hvad Maade man giorde det? Og naar vi giøre os de allerhøieste Begreb om Skabelsen, som om en

Virkning, hvorved Intet bliver til Noget, veed vi da mere end Barnet, hvorledes dette gaaer til?

Det Væsentlige i Kundskaben om Gud, det, som er nok til at erkiende en Alletings Aarsag, et viist, mægtigt og godgiørende Væsen, som vi bør elske og frygte, kan meget tidlig opvækkes i den menneskelige Siel. De første Begreb om dette Væsen ere ligesom, om alle andre Ting meget ufuldkomne, men de bør derfor lige saa lidet forkastes, som andre Begreb, hvori der ere lige saa store Mangler. Begreb, der ere saa fornødne som disse, til at understøtte Fornuften, og give alle dens bevægende Grunde en Vægt, som er stærk nok til at bøie Villien og tæmme Begierlighederne, saadanne Begreb, siger jeg, kunne ikke tidlig nok indprentes, fordi det er ikke ved Grunde alene, men ved en lang Vane, Øvelse og Færdighed i at tænke, at de faae denne Kraft og Overvægt i Sindet, og fordi Erfarenheden viser, hvor meget alt, hvad som skal bøie og bevæge Sindet, kommer an paa de første Indtryk. Et Menneske, som var født blind, og først begyndte at see, naar han allerede var gammel, skulde meget før lære at dømme rigtig om Tingenes Afstand, end et Menneske, som var opdraget i Uvidenhed om et Høieste Væsen, skulde lære at kiende dette Væsen saaledes, at han af Kierlighed og

Ærbø-

Ærbødighed for det samme indskrænkede sine Begierligheder. Saa vist som det er, hvad Forfatteren af l'Esprit des loix beviser mod Bayle, at en ufuldkommen Religion er bedre end ingen, saa vist er det og, at man heller tidlig maae giøre sig ufuldkomne Begreb om det Høieste Væsen, end henleve længe i Uvidenhed om dette Væsen.

Denne til Menneskets Lyksalighed saa nødvendige Kundskab om Gud bliver ikke giort os vanskeligere ved det aabenbarede Ord; det hielper tvertimod, naar det bruges ret, paa mange Maader til at giøre os Kundskaben klarere, lettere og mere levende. Gud nedlader sig i dette Ord til Mennesket, han lemper sig efter dets Begreb, han taler om sig selv og om sine høie Egenskaber menneskeligviis, og forestiller høie og guddommelige Ting under beqvemme Billeder, tagne af de Ting, som vi erfare. Guddommen giør sig derved endnu paa en klarere Maade fattelig for os, end den er det i Naturen. Skriften viser os i Historien af enkelte Personer, af hele Slægter, og i en Kiede af merkværdige Tildragelser igiennem mange Aarhundrede, den besynderlige Omsorg, hvorved Forsynet vaager over Mennesket, og bestyrer baade det Onde og Gode, til at belønne Dyden og straffe Lasterne. Gud aabenbarer sig ved Tegn og under synlige Skikkelser; Han taler i menneskelige Gestalter ved Mennesker;

og paa en menneskelig Maade til Mennesker, og endelig taler han i dette Ord til os ved sin egen Søn, ved ham, som ikke ved Ord og Tale alene, men og ved sine Handlinger og Lidelser beviser saa klarlig den Guddom, hvis Fylde boede i ham. Den i sig selv uforanderlige Gud har i dette Ord aabenbaret sig for Menneskene i saa adskillige Grader af Klarhed, efter Personernes og Tidernes Beskaffenhed, at alle Mennesker, af hvor forskiellig Alder, Begreb, Videnskab, Folkeslag de end ere, deri finde noget, som skikker sig til deres Evne og Maade at begribe, og som giør dem endog de vigtigste Sandheder fattelige, saavidt det behøves til at opfylde Skriftens Hensigt. Denne Hensigt er ikke at føre os til den fuldkomne Kundskab, som kaldes Beskuelsen, meget mindre at stille vor Nysgierrighed, men kuns at vise os, som i et Speil, saa meget af Guddommen, som vi behøve til at forarbeide vores Lyksalighed her i Livet, og til at forvisses om en større Salighed tilligemed en fuldkomnere Grad af Kundskab hisset. Vee dem, som læse Skriften i en anden Hensigt, og paa hvilke det passer sig, som Christus siger om Pharisæerne, at de have taget Kundskabs Nøgel. De komme selv ikke derind, og formene andre at komme der.

En fornuftig og christelig Lærer holder det derimod for sin Pligt, at læse og randsage dette Ord,

Ord, ikke alene for deraf at kiende selv paa den fuldkomneste Maade, og efter den ham givne Indsigt, de guddommelige Sandheder, som det indeholder; men og for at lære deraf de adskillige Maader, paa hvilke disse Sandheder kunde fremsættes og forklares efter Menneskenes forskiellige Alder, Begreb og Vilkaar. Dersom han tillige er en sand Philosoph, finder han i denne Brug af Skriften nok saa megen Anledning til at vise en sand og nyttig Lærdom, som i at afgiøre nogle Trætter, der tilsidst løbe ud paa Ordkrige, og hvorved Kundskaben sielden og den sande Christendom aldrig vinder noget. De, som bruge Philosophien og Skriften i den rette Hensigt, skulde selv ved Sandhedernes nærmere Eftertanke finde mange Maader, paa hvilke de ikke alene kunde giøre dem fattelige for Børn, men endog indtrykke dem saa dybt i deres spæde Siele, som det behøves for at giøre dem ret virksomme og u-udslettelige. Jeg vil her kuns nævne nogle deraf, hvortil Skriften selv giver Anledning, og som Fornuft og Erfaring bifalder.

Den første Begyndelse maae skee ved at fremstille ofte og ved alle Anledninger de kiendeligste og synligste Velgierninger, som vi nyde af Skabningen og Forsynet, og det paa en Maade, som om det ikke saa meget var vores Hensigt at lære eller undervise de Unge derom;

som

som at fornøie dem ved at fæste deres Agtsomhed paa saadanne Ting, som kunne røre og indtage, og giøre dem Nydelsen af alle disse Ting mere angenem. Naar man saaledes har giennemgaaet adskillige Led af Naturens Kiede, og viist den nøie Forbindelse, som der er imellem alle de Ting, som vi behøve til Liv, Sundhed, Klæde, Føde og Fornøielse, hvorledes det ene understøtter det andet, og intet kan bestaae ved sig selv; for derved at berede et Barn til at fatte Nødvendigheden af en første Aarsag, man maae mere ved sit eget Forhold og Exempel end ved paanødte Lærdomme og Formaninger opvække Lyst til at kiende nærmere dette Væsen. Saaledes befaler Gud selv ved Moses det Israelitiske Folk at undervise deres Børn. Naar din Søn, siger han, spørger dig, hvad det er for Vidnesbyrd som Herren vor Gud har givet Eder; Da skal du sige til din Søn: Vi vare Pharaos Tienere, og Herren udførde os. Hvad var det, som skulde give Sønnen Anledning til disse Spørgsmaale? Naar skulde Faderen undervise ham saaledes? Naar de spiste Paaske-Lammet og det usyrede Brød; Naar de og deres Sønner og deres Døttre aade for Herrens Ansigt; Naar de vare glade i alt det, som de udrakte deres Hænder til, og i hvilket Herren havde velsignet dem; Naar de

sad

sad i deres Huse, naar de gik paa Veien, naar de lagde dem, og naar de stod op. Da, naar en gudsfrygtig Huusfader tog Anledning af alt det, som mødte ham, til at prise selv med Glæde, Andagt og Taknemmelighed den Høieste, baade for de Velgierninger, som han daglig nød, og for dem, som han tilforn havde oppebaaret, da, naar han ved en Andagt, som vidnede om hans egen inderlige Overbeviisning og Rørelse havde opvakt Opmerksomhed hos sin Søn, da var det Tid at underviise ham om den Gud, som han tilbad; om de Velgierninger, som Gud beviiste dem, og om de Skikke og Rette, som han havde budet dem. Hvilken Forskiel imellem saadan en Underviisning, og den, som desværre er saa almindelig i Christendommen! Naar Forældre og Lærere, som selv sielden eller aldrig vise nogen ret Kierlighed og Høiagtelse for Guddommen, som skamme dem ved at læse i deres Børns Nærværelse en Bord- Morgen- eller Aften-Bøn, og som troe, at de spildte deres Fornøielse, og beskiemmede dem selv, om de ved nogen glædelig Anledning i deres Huus-Selskaber, i deres Giestebuder, i deres Lystreiser, talede med nogen Passion og Andagt om Gud; Naar saadanne Folk, siger jeg, med sure Ansigter tvinge deres Børn til at læse en Bøn, som de skammede sig ved at læse selv, og behandle den hele Under-

viisning

viisning i Religionen som en bedrøvelig, tvungen og barnagtig Forretning, uden Liv, uden Glæde, uden Høitideligbed; Naar de, uden at tage enten Natur eller Skrift til Veiledere, paanøde Forstanden, uden nogen Forberedelse, de allerhøieste og ubegribeligste Sandheder i Religionen; Naar de indvikle disse Sandheder i menneskelige og selvgiorte Ord, som giøre dem endnu uforstaaeligere, da har man vist Aarsag til at frygte, at saadan en Underviisning fordærver mere end Vankundigheden selv; og det er ondt at sige, hvilke der skade Religionen og Staten meest, enten de, som give unge Folk saa forkeerte Begreb om Religionen, eller de andre, som opsætte Underviisningen alt for længe. En Doctor irrefragabilis har ofte lært meget af Cathedret, som giorde Religionen mere Skade, end nogle af de Bøger, som man har brændt.

2) Næst daglige Betragtninger af de Velgierninger, som Gud beviser os i Naturen, bør Skriften selv være den fornemmeste Ledsager i Underviisningen. Det er merkværdigt, at med alle de Kunstgreb, som den menneskelige Forstand har brugt, for at giøre denne Bog tydeligere, er den dog, naar den bruges ret, endnu fremfor alle Cathechismer og Forklaringer den allerbeqvemmeste, til at undervise Menneskene. Vi have ikke nødig at forandre eller tilsætte noget i dette

usan-

uforbederlige Skrift. Det er nok, at vi bemerke og uddrage det deraf, som skikker sig for Ungdommen; thi i en Bog, som er skrevet for det hele menneskelige Kiøn, er det jo ikke Under, om der findes nogle Ting, som ikke just passe sig til enhver Alder eller Omstændighed især. I et eneste Brev, som en Apostel skrev til sin Menighed, maatte der giøres saadan en Forskiel; der maatte være noget, som var sagt til de Gamle, og andet, som var skrevet til de Unge. Saadant et Udtog af Skriften kunde begynde med den Bibelske Historie; det var nok at anføre deri saadanne Tildragelser, som ikke udkrævede en meget besynderlig Forklaring; merkværdige Exempler af de almindelige Dyder og Laster, af Forsynets Forelsyr, og hvorledes det best har bestyret alle Hændelser, saavel Onde som Gode, til at belønne, straffe og forbedre Menneskene. I stedet for at søge kuns det Overordentlige i de hellige Mænds Handlinger, hvis Historie er optegnet til et Exempel for det hele menneskelige Kiøn, ønskede jeg, at man fæstede Ungdommens Opmerksomhed mere paa de almindelige Omstændigheder af disse Mænds Liv, paa det, hvori deres Opførsel kunde tages til Mønster af alle, denne vise Enfoldighed, Aabenhiertighed, Maadelighed, Tarvelighed, Redelighed, Oprigtighed, Godgiørenhed og Retskaffenhed, som giorde

dem saa lyksalige selv, som nyttige, elskværdige og opbyggelige for andre, til værdige Fædre, Venner, Borgere, Dommere, Anførere og Konger. For at udrede de rette og sande Grundregler af alle disse Stænder, i den Chaos af Fordomme, Vaner, Meninger, Skikke og Misbrug, som vi nu kalde Sæder, og for at kiende Dyden ikke i Speculation alene, men i virkelige Exempler, maae vi opstige til disse ærværdige Mænd, som den hellige Historie har fremsat os til Mønstre, og i hvis Liv den har viist os Mueligheden og Fortreffeligheden af de Handlinger, som Verden nu holder umuelige eller latterlige. Den almindelige Fordærvelse er vel alt for stor til at formode, at disse døde Mænds Exempler, naar de og giorde allermeest Virkning paa de unge Siele, skulde altid være stærke nok, til at modstaae saa mange levende og forargelige Exempler, som de see for deres Øine. Men de skulde dog holde dem noget tilbage. I det mindste er den Høiagtelse for disse Mænds Sæder, som Religionen og Alderdommen har vedligeholdt i Verden, det eneste, som giør Fordærvelsen nogen Modstand. Paa et i Vankundighed og Forsømmelighed opvoxet Menneske giøre de vel saare liden Indtryk; men i et ungt Hierte, som endnu ikke er fordærvet ved onde Vaner og Indskydelser, taler den sunde Fornuft og Naturen selv saa

meget

meget disse elskværdige Fædres Sag, at saadant et Hierte ikke kan andet end elske, bifalde og føle en Drift hos sig til at efterligne dem. Jeg sætter forud, at deres Historie foredrages Ungdommen af Folk, som have Gaver til at fortælle, vælge og skildre saadanne Træk, som vise Mennesket saaledes, som det bør være, og opføre sig i de fornemmeste Tilfælde i Livet med en bestandig Anvendelse paa sig selv, og uden at forsømme nogen Anledning dertil.

Jeg behøver vel ikke at sige, hvor meget den Deel af den hellige Historie, som indeholder Jesu Liv, fortiener at læses fremfor alle andre Historier. Hvor fuldkomment, og for Børn endog elskværdigt et Mønster den giver os at efterligne, og da Christus selv saa ofte har sagt, at dette fuldkomne og følgeværdige Exempel, som han gav os, var en betydelig Hensigt af hans Aabenbarelse, Prædiken, Omgang, Lidelse og Død, saa tør jeg vel og efter hans Mund sige det uden at befrygte, at man derfor skulde beskylde mig for at mene, at det var den eneste Hensigt, hvorfor han kom til Verden. Vi bør, det er vist, være meget omhyggelige for ikke at glemme nogen af de vigtige Lærdomme, som Christus har lært os. Der er intet Overflødigt i hans Taler; Men vi bør og, troer jeg, give vel agt paa den Orden og Maade, paa hvilken han har fremsat

dem, hvorledes han underviiste ganske Vankundige, og ved hvor mange Forberedelser han giorde sine Disciple selv beqvemme til at forstaae Guds Riges Hemmeligheder. Vi bør, troer jeg og saa, have nogen mere Høiagtelse for den Orden og Maade, som Jesus selv har brugt, end for den, som Menneskene have indført. Det er ikke nok, at vi troe, at Jesus er den Christus, Dievlene selv, som han uddrev, bekiendte ham at være den. Vi maae give agt paa hvad han har giort, og søge, saavidt vi formaae, at efterligne ham; derpaa, siger han selv, at man skal kiende, om vi ere hans Disciple. En fornuftig Lærer, som betænker dette, behøver ikke anden Erindring for at giøre i Underviisningen den rette Brug af den Evangeliske Historie. Samvittighedens Vidnesbyrd skal i et Menneske af det svageste Begreb, som endnu ikke er indtaget af forudfattede Meninger, være stærkt nok til at stadfæste Sandheden, og Fuldkommenheden af ethvert Træk i Frelserens Historie. Det viseste og fuldkomneste Menneske skal være overbeviist i sin Samvittighed, at intet blot Menneske kunde handle som Jesus, og det svageste Begreb skal tillige være stærkt nok til at indsee, at saadanne Handlinger som hans, alene fortiente Navn af fuldkomne Dyder: At et Liv, som fremstiller Dyden uden alle Pletter og i sin høieste Reenhed,

et

et Liv som nogle i en mindre, og andre i en større Grad kunde efterligne, uden dog nogen Tid fuldkommen at opnaae, fortiente alene at fremsættes til Mønster for det hele menneskelige Kiøn.

3) Af alle de Navne, som tillegges Gud i Skriften, og som bruges til at giøre os hans Egenskaber, hans Kierlighed, hans Omsorg, hans Herskab over de fornuftige Skabninger, hans straffende Retfærdighed selv, og Forsoningens Nødvendighed, med faa Ord alle Hovedlærdomme af Religionen ret fattelige, er Faders Navn det vigtigste. Til at betegne en af de største Hemmeligheder i Guddommen selv, finder Skriften ingen beqvemmere Ord end Fader og Søn. I dette Begreb af Faderlighed, som Skriften kalder det, lader alle de saliggiørende Lærdomme sig baade forbinde og forklare paa den allerbeqvemmeste Maade, og Grunden selv til dette Begreb, det, hvoraf det er uddraget, er noget, hvorom et Barn har klare Begreb, saasnart det kiender noget til de første og naturligste Forbindelser, hvori Skaberen har sat det. Fornuftige og christelige Forældre, som stræbe i deres Forhold at efterligne den Himmelske Fader, og at treffe i Omgang med deres Børn den rette Middelvei imellem Haardhed og Kielenskab; Forældre, som behandle deres Børn som fornuftige Skabninger, som befale og straffe kuns

af Kierlighed; Saadanne Forældre giøre ved den daglige Omgang, og førend Underviisningen endnu ret begynder, dette Begreb hver Dag klarere og klarere i Børnenes Forstand, og legge derved en fortreffelig Grund til den allerbeste Underviisning. Saasnart Børnene have lært at giøre dem rigtige Begreb om denne jordiske Faderlighed, og det kan ikke vare længe, skal det ikke mere være saa vanskeligt at bringe dem til at forestille sig i den Altings Aarsag, som de erkiende ved lette og almindelige Betragtninger af Naturen, en Fader, som i Viisdom, Godhed og Magt langt overgaaer de jordiske Fædre, hvilke de allerede have lært at ære, elske og frygte; En Fader, som ved den Kraft, der lyser og varmer i Solen, lever i Dyrene, og udbryder i Urter og Frugter, frembringer en beqvem Materie til alt det, som de legemlige Forældre kuns bruge og tilberede til Børnenes Nytte og Underholdning; En Fader, hvis Varetægt og Forsorg bevarer Børnene i de Tilfælde, i hvilke Forældrene ikke kunne vogte eller beskierme dem; en visere Raadgiver, og en trofastere Ven end alt, hvad der kaldes Fader paa Jorden, og som tillige har mere Magt ikke alene til at beskierme og belønne, men og til at tvinge og straffe. Disse sidste Begreb, som staae i Forbindelse med saa mange andre vigtige Sandheder,

ere vel de vanskeligste at fatte, som i den faderlige Myndighed saa og i Religionen. Saa langsom, som et Barn er til at erkiende Straffens Nødvendighed, og dens Forbindelse med de andre faderlige Egenskaber, saa meget støder Fornuften sig og ofte over alle de aabenbarede Lærdomme, som handle om Guds straffende Retfærdighed og om en Forsonings Nødvendighed. Naar Fornuften har grublet allermeest paa disse Sandheder, kommer den dog ikke meget videre, end saavidt de kunne bevises af de almindelige Grunde til en faderlig eller anden menneskelig Retfærdighed. Men, hvor haard denne Lærdom end er for Naturen, varer det dog ikke længe, førend et Barn selv kan erkiende noget af Straffens Nødvendighed. Det kommer fornemmelig an paa, hvorledes Forældrene selv udøve denne vigtige Ret af den faderlige Magt. Dersom de søge, saavidt de kunde, at overbevise Børnene om de skadelige Følger af deres Handlinger, førend de straffe dem, dersom de ikke straffe uden Villiens Feil; dersom de giøre det uden Passion, og med en Koldsindighed, som overbeviser Børnene, at det ikke er en vredagtig og hevngierrig Tilbøielighed, men en Fornødenhed alene, som er Forældrene selv ubehagelig, der nøder dem til at straffe, da skulde Børnene selv snart kunne begribe, hvorle-

des Straf kan bestaae med Kierlighed. T
finde vel altid, saa længe de endnu ere und
Tugt, en naturlig Modbydelighed for en Sandhe
der i sine Virkninger ikke er angenem; og det
skal maaskee opvække hos Børnene lige saadan
Tvivl, som dem, med hvilke en syndig og b
ængstet Siel understaaer sig undertiden at a
gribe Guds Retfærdighed. Men det er no
at Aarsagen er i Barnet og i den gamle Synd
den samme. Saa meget som Forstanden er sv
gere i den ene, saa meget giør gamle Synd
vaner den anden blindere. Hvad der er skiu
for Fornuften i den aabenbarede Lærdom,
hvad en fordærvet Natur krymper sig ved at a
tage, det er en lige stor Hemmelighed for de
begge. Imidlertid bliver den faderlige Myndi
hed, saavel her, som i andre Tilfælde det bes
Middel til at oplyse, om ikke ganske at forkla
denne Hemmelighed. Lærer Skriften os at e
kiende i Gud en Retfærdighed, som gaaer lan
videre end den menneskelige, da aabenbarer de
os og i Guddommen en Kierlighed, som ove
gaaer langt al faderlig Kierlighed paa Jorde
Disse Lærdomme maae aldrig adskilles, men sted
paa det nøieste forbindes tilsammen, og da sk
det ikke blive saa vanskeligt endog for den svages
Fornuft at antage en Lærdom, som beskriv
Gud som en Fader, der straffer enhver mod

villi

villig Synd paa det allerhaardeste, men som tillige er kierlig nok til at sende sin egen Søn til Verden for at frelse forlorne Børn, for at undervise, lide og døe for dem. Denne Hemmelighed engang forudsat og foredraget efter Jesu egen Maade, skal opfylde Sielen med de sødeste Følelser af Religionen, opvakte ved de ømmeste Begreb af en faderlig og broderlig Kierlighed. En Fader, som giver det Allerkiereste hen for at frelse endog ulydige Børn; En Søn, som underkaster sig sin Faders Villie, endog i de bitterste Lidelser, som fornedrer sig selv, lider og døer alene for at frelse sine Brødre, for at giøre dem til sine Medarvinger, og forskaffe dem den fortabte Børne-Rettighed igien. E Broder, som midt i den forsmædeligste For og Forfølgelse, hvormed han begegnes af sine Brødre, ikke aflader at bede for dem, at elske dem, og at formane dem til at elske hverandre. Hvilke herlige, hvilke skinnende, hvilke indtagende Billeder opvække ikke disse Tanker i Sielen! Billeder, som ere tagne af de første og sødeste Forbindelser, som vi kiende, men som Religionen uendelig ophøier og forædler: Skulde det vare længe, førend disse Forestillinger kunde giøre Indtryk paa et Barn? og naar de giorde det, naar saadanne Bevægelser tidt bleve opvakte og ret ind-

tage det unge Hierte, hvilket Menneske indtil Religionens Fornægtere selv, dem, som agte Dyden alene for den Nytte, som den giør i Livet, hvem iblant alle dem, siger jeg, skulde ikke tilstaae, at dette var den beste Grund, som der kunde legges i et menneskeligt Hierte, til alt hvad der fortiener at kaldes godt, ædelt, stort og elskværdigt?

Til at udføre dennne Plan videre og opreise den hele Bygning af Christendommen, dertil giver den hellige Skrift, denne Grundvold, som er lagt af Propheterne og Apostlerne selv, men især Jesu Taler en riig og uudtømmelig Anledning, naar vi kuns følge den Methode, som Jesus selv har brugt, lempe os efter enhvers Begreb, betiene os af enhver beqvem Anledning, ved vel indrettede Spørgsmaale udlokke Sielens Tanker, og ved egne Tilstaaelser, ved beqvemme Lignelser, ved antagne og klare Grunde lede Fornuften fra det Bekiendte til det Ubekiendte; men for Alting i vor egen Tale og Forhold vise den Oprigtighed, med hvilken vi søge Sandheden, den Ærbødighed, med hvilken vi troe og antage den, og at det er Kierlighed alene, som giør os saa omhyggelige for at indprænte den i andre. Hvo som ikke har disse Gaver, han søge aldrig at blive Lærer, og bede Gud, at han aldrig vil betroe ham Børn. Der er ingen Stand

i Ver-

i Verden, hvori han kan giøre mindre Nytte og mere Skade, fordi det er bedre at dræbe mange Mennesker, end at fordærve en Siel.

No. 274.

Fredagen, den 2 September 1763.

Vores Bonde har sine Øieblik, i hvilke han er meget alvorlig, eller som man i Almindelighed kalder det, Hypochondrisk. Nogle tilskrive det hans megen Læsning og Grublen, og slutter deraf, at det ikke var godt, om det blev almindeligt iblant Bønderne at tænke. De har maaskee Ret, naar de meener vore Fæste-Bønder, saaledes som de ere i Almindelighed. I det mindste ere deres Vilkaar eleudige nok, for at troe, at en vis Dumhed og Følesløshed er det eneste, som kan giøre dem taalelige, og at Bondens Lyksalighed, om han endnu har nogen tilbage, ophørte lige saa snart, som han begyndte at tænke og man berøvede ham de tvende mægtige Trøste-Grunde, Vankundighed og Brændeviin.

Selskabets Bonde er derimod i saadanne Omstændigheder, at han ikke har Aarsag til at

være misfornøiet med sin Stand; og han er det ikke heller. Det er saa langt fra, at hans Indsigt skulde forlede ham til at ønske, at han var mere end han er, at den tvertimod bevarer ham fra alle saadanne daarlige Ønsker, som Vankundighed og Lediggang føder og vedligeholder i en fordærvet Middelstand: Alle de Fortrin, som han besidder fremfor andre Bønder i Forstand, Videnskab og Formue tiener kuns til at overbevise ham mere og mere om hans Stands Værdighed, og at prise den lyksalig frem for alle andre. Skulde der mangle endnu noget i hans egen Fornøielse, var det kuns det, at andre og maatte erkiende det, og at Standens Nytte og Værdighed maatte indsees nok, for at en god Bonde kunde nyde den Agtelse og Ret i Selskabet, som ham tilkommer. Men hvor lyksalige end hans egne Vilkaar ere i Ligning med andre Bønder, er hans Hierte dog menneskeligt nok for ikke at glæde sig saa meget derover, som han ellers kunde, saa længe han seer saa mange af sine Medbrødre sukke under et haardt Aag og i en yderlig Elendighed. Hans Medlidenhed viser sig i Gierningen. Der er neppe en Familie i hans Bye, som han jo adskillige Gange har reddet fra Undergang; og dette er ham saa naturligt, at han ikke finder noget besynderligt deri uden det, at andre kunde forundre dem derover. Det falder ham vel og undertiden ind,

at tænke lidt videre ind i Tiden og at yttre nogen Bekymring for sine Efterkommeres Skiebne. „Jeg „er lykkelig nok, sagde han selv engang i Selska„bet, og naar mine Børn maatte blive ligesaa „lykkelige, vilde jeg aldrig ønske dem at blive „andet end Fæste-Bønder; Men hvor mange „Selveiere, sagde han til Herremanden, er der „vel, som tænke saaledes som De, min Herre?„ Saa vidt tænke vel andre Bønder ikke, og vores Bonde synes altsaa at være i den Betragtning ligesaa meget ulykkeligere end de, som han har mere Forstand; dog, denne Forstand, som undertiden foraarsager ham nogle Bekymringer, veed og at indskrænke dem. Han begriber meget vel, at alle menneskelige Ting ere underkastede nogen Usikkerhed, og at endskiønt dette ikke bør afskrække dem, hvis Sag det er, at forøge Sikkerheden saa vidt det er mueligt ved gode Love og Indretninger, saa bør dog ingen foruroelige sig over det, som ikke staaer til ham at ændre, eller vente her i Livet at bygge en fuldkommen Sikkerhed paa anden Grund end paa Forsynet alene. „Naar jeg „betænker, sagde han engang i Selskabet, hvor „mange Familier af Selveiere og Stam-Herrer „der ere blevne ødelagde i den Tid, som jeg kan „mindes, da forsvinder al min Bekymring for „det Tilkommende, fordi jeg begriber deraf, at „den er ganske unyttig; om jeg selv blev Selv-

„eier,

„ eier, og man giorde min Bondegaard til et „ Stamgods, kunde mine Børn dog blive Tiggere, „ dersom de ikke vare gode Arbeidere og Huushol„ dere. Dersom jeg kuns ved Opdragelsen kan „ forskaffe dem de Egenskaber, som har giort mig „ af et fattig Barn til en lykkelig og velhavende „ Bonde, og dersom jeg kan bevare dem fra den „ Fordærvelse, som har ødelagt saa mange rige „ Junkere, vil jeg troe, at det er den beste Eien„ dom, det sikkerste Stamgods, og den største Her„ lighed, som jeg kan efterlade dem. „

Vores Bonde er altsaa ikke Hypochondrisk, fordi han er misfornøiet med sin Stand; han er det ikke heller fordi han tænker mere end andre; Det er tvertimod ved saadanne fornuftige Tanker at han fordriver de Bekymringer, som ellers skulde plage ham, og hvoraf nogle endog kunde undskyldes? Hvad er det da i hans Opførsel, vil man sige, som bevæger Folk til at troe det om ham? Hans Byemænd har længe troet det; En Mand, som ikke drikker Brændeviin, som ikke gaaer paa Kroen, som ikke gierne kommer til Gilder eller andre Forsamlinger, som er taus og stille, naar han ikke finder Anledning til at sige noget fornuftigt, og som ikke snakker, buldrer og støier lige saa meget som andre Bønder; han er altid i deres Tanker melancholisk; og man troer gierne om saadan een, at han enten er en Troldmand,

eller

eller har giort en Ulykke, og vil snart hænge sig selv. Man sagde derfor og i Begyndelsen om ham, som jeg allerede har fortalt, at han havde en Gaard-Nisse, og sørgede, fordi Tiden snart var ude. Da han engang beklagede sig for Præsten over dette Rygte, som blev udspredt om ham, svarede denne gode Mand: At han kuns ikke maatte fortryde derpaa; Det gik ham selv ligesaa. „Jeg „ finder ikke Fornøielse i at spille Kort, sagde han, „ jeg kan ikke taale at drikke meget, jeg sidder ikke „ gierne længe til Bords, og naar jeg undtager „ et udvalgt Selskab af gode Venner, kommer „ jeg ikke gierne i andre; En fornuftig Samtale „ med en af mine Sognefolk fornøier mig meer „ end et stort Giestebud, hvor Tiden bliver mig „ lang. I seer mig aldrig nedslaaet eller fortre- „ delig, jeg er fornøiet i mit Huus, munter i „ mine Forretninger og venlig mod alle. I veed „ selv, hvor meget det glæder mig, naar jeg fin- „ der mine Sognefolk glade i deres Arbeide, og „ at jeg søger kuns at giøre Eder Religionen be- „ kiendt, som det beste Middel til at være altid „ glad. Ikke desmindre siger alle Folk om mig, „ at jeg er Hypochondrisk, og I maae vide, „ min Ven, sagde han med en Smiil, at iblant „ Folk af min Stand, iblant dem, som man kal- „ der Skikkelige Folk, betyder dette Ord noget „ slemmere end en Troldmand. I forrige Tider

„ sagde

„ sagde man og saadant om nogle Præster, som „ vare lærdere end deres Herreds Brødre; men „ nu omstunder er det kuns iblant Bønder alene „ at man taler om Troldmænd. Dersom en Mand, „ sagde han tilsidst, som har saa megen sand „ Aarsag til at glæde sig, som I, virkelig var „ det, som andre meener at I er, tungsindig og „ melancholsk, da vilde jeg være den første, som „ lastede Eder derfor, og jeg vilde troe, at jeg „ var forbundet til at giøre det, ikke alene som „ Eders Ven, men og som Eders Præst. Bliv „ derfor kuns ved at være altid saa glad, som jeg „ hidindtil har seet Eder, og I skulle blive det, „ naar I stedse følger Eders egen Overbeviisning „ og Drift, uden at bekymre Eder om andres „ Tale. „

Man har ikke heller siden merket, at saadanne smaa Gienvordigheder have giort megen Indtryk paa denne gode Bonde, men tvertimod fundet ham altid ved en jevn Munterhed. I Selskabet har han endog været opremt nok for at kunne skiemte undertiden; Det er først paa en meget kort Tid, at man har merket mere Stilhed, Taushed og Alvorlighed i hans Omgang end tilforn. Præsten besluttede at udforske Aarsagen dertil. I Begyndelsen forekom det ham til hans store Forundring, som om Bonden ikke mere havde den gamle Fortroelighed til ham.

Det

Det lod endog, som det fortørnede ham og giorde ham mere bedrøvet naar Præsten søgte at opmuntre ham med sin sædvanlige Venlighed; og naar han bragte andre Ting paa Bane, naar han spurgte om Tilstanden i hans Huus, om hans Avling, Qvæg, svarede han paa alt dette med en Ligegyldighed, der var ham ganske usædvanlig, og som giorde Præsten endnu mere opmærksom. Han troede derfor, at der maatte være noget skiult under alt dette, som fortiente en alvorligere Undersøgning, og holdt derfor ikke op, førend han ved de meest indtagende Forestillinger baade af Religionen og Venskab overtalede Bonden til at aabenbare ham hvad han havde paa Hiertet. Han tilstod da, " at han for nogen Tid siden var bleven bekiendt med en geistlig Mand, som havde " sagt ham, at det ikke anstod en Christen at bekiæftige sig saa meget med det Verdslige; at " han burde kuns sørge for det ene Fornødne, for " det indvortes Menneske; hvem som kiendte ret " Naturens Fordærvelse, kunde aldrig være saa " glad som han var, han kunde ikke skiemte, " ikke finde saadan en Fornøielse i at snakke om sin Jord, om sin Huusholdning, ikke agte " den verdslige Ære og Folkets Bifald, han " maatte ikke engang glæde sig ved sine Dyder og " gode Gierninger, fordi de vare alle kuns glindsende Synder, som forførte Menneskene til Hov-

„ mod og Forfangelighed, og hindrede den sande
„ Omvendelse mere end aabenbar Ugudelighed.
„ Og endelig, at den groveste Synder, en Tolder,
„ en Skiøge, en Røver var nærmere til at komme
„ i Guds Rige, end saadan en udvortes from og
„ ærbar Mand. Hvor selsom denne Tale end
„ forekom mig i Begyndelsen, sagde Bonden vi-
„ dere, syntes mig dog, at han beviste, hvad han
„ sagde, af Skriften, og viiste i alt dette en Nid-
„ kierhed og Omhyggelighed, for at redde
„ min Siæl, som ikke kunde komme uden af den
„ inderligste Overbeviisning og den redeligste Hen-
„ sigt, at jeg ikke kunde andet end love ham de to
„ Ting, som han til Slutning bad mig om, det
„ ene var: at jeg i det mindste for nogen Tid
„ vilde legge mit sædvanlige Arbeide bort, og an-
„ vende Dagen allene til Bøn og Betragtning;
„ Jeg skulde da selv snart erfare Sandheden af det
„ som han sagde mig. Det andet var, at jeg ikke
„ vilde tale til Eder derom, I var en naturlig
„ god Mand, sagde han, men i lige saa farlig en
„ Tilstand som jeg, og kunne derfor ikke raade mig
„ i denne Sag. Det sidste, sagde Bonden, for-
„ aarsagede mig virkelig nogen Bekymring, men
„ det første giorde jeg strax, og jeg maa bekiende,
„ at jeg fra den Dag af er bleven som et andet
„ Menneske. Mine Bekymringer tage hver
„ Dag til, og jeg taber efterhaanden Lysten til alt

„ det

„ det som tilforn fornøiede mig; Jeg kan neppe „ taale, at andre tale derom. I mig selv finder „ jeg vèd nøiere Prøve intet andet end Ondt, og „ uden for mig seer jeg ingen Aarsag til nogen sand „ Glæde. „

I Stedet for at blive empfindtlig over det som angik ham selv i denne Tale, følte Præsten kuns den kierligste Medlidenhed over sin Ven, og søgte med lige saa stor Sagtmodighed at bringe ham tilbage igien. " Jeg vil ikke, sagde han, i „ den Tilstand, hvori jeg finder Eder, bruge man„ ge Grunde. Jeg veed af Erfaring, hvorvidt „ de hielpe alle tilsammen, naar det kommer an paa „ at overbevise Folk om Falskheden af det, som de „ indbilde dem at føle og erfare. Eders beklage„ lige Tilstand, min Ven, er kommen deraf, at „ I har ladet Eder overtale til at legge Eders sæd„ vanlige Arbeide bort, og at I har forladt Selskab, „ Forretninger, Venner, for at overgive Eder alle„ ne til nogle bedrøvelige Forestillinger. Dersom „ I ikke havde giort det, skulde den Oplysning, „ som I selv har, have været tilstrækkelig nok til „ at overvinde Eders Tvivl; Det skal skee endnu „ inden kort Tid, dersom I vil følge mit Raad, „ og gaae til Eders forrige Arbeide igien. Jeg „ forlanger kuns, at I vil forsøge det i nogle Dage, „ og dersom I ikke ville troe mig, min Ven, da „ kom, jeg vil forelæse Eder hvad en anden ærlig

„ Bonde har giort og erfaret i de samme Omstæn-
„ digheder; Jeg tør forsikre, at dersom I vil
„ giøre det samme, skal I ikke allene snart blive
„ trøstet selv, men og ved disse Forsøg blive lige
„ saa beqvem til at trøste og opbygge andre.„

Det er den Philosophiske Bonde i Schweitz, sagde Præsten, om hvilken vi saa ofte har talt. Hør engang hvorledes denne gode Mand trøster sin Ven: „ Naar jeg merker, siger han, at et
„ Menneske er bedrøvet, fordi han troer, at han
„ ikke er fuldkommen nok, og tænker alvorlig paa
„ at forandre og forbedre sig, da frygter jeg me-
„ get, at han ikke skal gribe Sagen an paa den
„ rette Maade. Hvor mange ere der ikke, som
„ troe, at det er nok, naar de kuns græde og sukke
„ meget, som meene, at den hele Gudsdyrkelse be-
„ staaer i at bede stedse og læse gudelige Bøger,
„ og som for Resten ikke ere skikkede til at giøre
„ noget Godt. Saadanne Folk ere tabte baade
„ for dem selv og for Selskabet. Deres Ange-
„ ster formere sig daglig, og det Partie, som de
„ have taget, fører dem jo længere jo mere fra den
„ rette Vei. — — Jeg har selv forsøgt det.
„ Jeg havde, ligesom andre Folk, begaaet nogle
„ Daarligheder i min Ungdom; jeg begyndte at
„ kiende mine Feil og at blive melancholsk.
„ I denne Tilstand lod jeg mig forføre af nogle,
„ som man kalder Pietister, Herrnhuter og Zin-

„ zen-

„ zendorfianer; Jeg anvendte hele Tiden paa at
„ læse og bede; men det blev derfor ikke bedre
„ med mig. Det var min gode Kone, som først
„ bragte mig paa den rette Vei igien, hun fore-
„ stilte mig den slette Tilstand, hvori vi vare, og
„ formanede mig til at arbeide. Jeg betænkte,
„ at da Gud havde ladet mig føde til en Bonde,
„ havde han derved kaldet mig til at dyrke Jor-
„ den, og at opdrage mine Børn til det samme;
„ Jeg tog fra det Øieblik af den Slutning, at
„ jeg vilde arbeide af alle Kræfter, og ikke være et
„ Øieblik ledig; foresættende mig derhos, at giø-
„ re ved alle Leiligheder i Henseende til andre
„ Mennesker, hvad jeg ønskede at de i samme
„ Tilfælde skulde giøre mod mig; en Grundregel,
„ som efter Frelserens egne Ord indbefatter baade
„ Loven og Propheterne. Derved fandt jeg mig
„ hver Dag mere lettet i Sindet, og, naar jeg i
„ mine frie Timer tog den hellige Skrift for mig,
„ fandt jeg alt det meget klart og tydeligt, som til-
„ forn var forekommet mig som mørkt og ufor-
„ staaeligt; og naar jeg bad, følte min Siel den
„ allersødeste Trøst. Jeg fornam da, at alle
„ disse andægtige Øvelser i Religionen nytte til
„ intet, saa længe man forsømmer Pligterne, da
„ de derimod, forenede med Pligternes Opfyldel-
„ se, give Sielen en besynderlig og overnaturlig
„ Styrke.„

Denne Forelæsning giorde allerede megen Indtryk paa Bonden; han gik Dagen efter til sit Arbeide igien, og da han havde forsømt det i nogle Dage, fandt han overalt nok at bestille; Det varede ikke længe, førend han erfarede Sandheden af det som hans gode Ven Præsten havde sagt ham, og førend han kom selv ligesaa glad, som han pleiede at være, for at takke ham for hans gode Raad.

No. 275.

Mandagen, den 5 September 1763.

Bonden har siden læst hver Dag i Historien af den Philosophiske, eller, som han kaldes i den Franske Oversættelse, den Socratiske Bonde. Han taler ikke om andet; Saa meget har denne Bog indtaget ham. Et Exemplar deraf har han ladet meget prægtig indbinde, og sat det, som et Monument til Bondestandens Ære, øverst paa sin Hylde. Et andet bær han om Dagen i Lommen, og om Natten ligger det under hans Hovedpude. Med faa Ord: Denne Bog er for ham det samme som Odyseen var for Alexander. Klein-

jog

g er hans Ulysses, og Docter Hirzel hans Ho-
er. Den Høiagtelse, som han bær for dem,
gge, er ubeskrivelig, den gaaer saa vidt, at
n taler om at lade en af sine Sønner reise til
chweitz, for at lære Agerdyrkningen, men især
: at gaae i Skole hos Kleinjog.

I den sidste Samling søgte han at overtale
elskabet til at besørge en Dansk Oversættelse af
:te Skrift. Det er en Bog, sagde han, som
tiener at blive vore Landsmænd mere bekiendt,
) den kan være af de faa Efterretninger, som
lskueren har givet os i det 197 Blad. Atter
nyt Arbeide for mig, tænkte jeg; men, sva-
e jeg mig selv igien, dersom et Menneske, som
e har forstaaet andet end at bruge Pennen,
ıde dermed tiene saa mange ærlige Folk, som
ie Jorden, for at føde ham, var det jo ikke
te end hans Pligt. En lærd Mand, som
mmede sig ved at arbeide til Soldatens, til
ndens, til Borgerens Nytte, giorde sig der-
selv uværdig til alle de store Tienester, som
e Folk giøre ham. Jeg ventede altsaa kuns
Selskabets Befaling for at begynde strax paa
ersættelsen, da Bonden forekom mig ved at
, at han ønskede, at den blev oversat af en
ınd, som havde mere Kundskab om Landvæ-
:t og Agerdyrkningen, end Tilskueren: Skulde
ikke være en Doctor Hirzel, sagde han, blant

vore Provincial-Læger, som havde lagt sig noget efter Landvæsenet, og som kiendte vort eget Land nok, for at føie saadanne Anmerkninger dertil, som kunde giøre Bogen endnu brugeligere hos os? Saadan en Provincial-Læge, lagde han til, kunde tillige hielpe meget til, at hans Oversættelse blev bekiendt iblant Proprietairerne og Bønderne, og han skulde selv maaskee tilsidst finde iblant vore Siellandske Bønder en Kleinjog, hvis Venskab, om han ellers tænkte som Doctor Hirzel, skulde belønne ham for hans Umage. Dersom det kom an paa Penge, sagde han tilsidst, har jeg en Pung med nogle Kroner staaende hiemme. Dem gav jeg med Fornøielse for det første Exemplar af en Dansk Oversættelse. Jeg har just sat dem hen i en Krog, for at have dem tilrede, om jeg engang i en Hast skulde behøve en Doctor. Siden jeg har lært Hr. Tissots Methode at helbrede Sygdomme, troer jeg, at jeg i de fleste Tilfælde kan hielpe mig selv; og overalt, mine Herrer, jeg behøver vel ikke at forsikre Eder, at jeg gav heller alle mine Kroner bort for en Oversættelse af den Socratiske Bonde, end for nogle ildesmagende Pulvere.

Man talede siden i Selskabet meget om dette Skrift, og fornemmelig om Slutningen deraf, hvori man meente at finde et Forslag til Agerdyrkningens og Bondestandens Opkomst, som for-

fortiente at iverksættes. Hensigten deraf er, som Forfatteren selv siger: „At fordoble Fliden og „Stræbsomheden i Arbeidet selv, og at forskaffe „Folk en rigtigere og mere almindelig Kundskab „om den beste Maade at indrette Landhuusholdningen. Til det første udkræves en almindelig „Forbedring i Landmandens Levemaade og Sæder; og til det andet Physiske Undersøgninger.

„Intet, siger han videre, opmuntrer saa „meget til Flid og Stræbsomhed, som den Nytte, „hvilken Arbeidet indbringer, og den Ære, „som forbindes dermed til Belønning. Lyst til „Æren er en af de stærkeste Drivefiedre i den „menneskelige Natur. Hvorledes kunne vi see „denne bevægende Grund virke saa stærk paa alle „Mennesker og i alle Stænder, uden at erkiende „den viseste Hensigt af Skaberen, som indbyder „derved Lovgiverne til at benytte sig deraf. „De viseste iblant dem have og aldrig forsømt at „bruge den. Feilene bestaae kuns deri, at man „i at uddele Æreстegnene ikke altid iagttager den „Forsigtighed og Retfærdighed, som man burde. „Den fordærvede og vankundige Verden giør da „ikke mere Forskiel imellem Ærestegnene og Æren „selv; og naar de ofte gives til Uværdige, tabe „de tilsidst al deres Værdie. Dersom Adelskab „og Ridder-Ordener vare altid tilforladelige Vidnesbyrd om Tienester, som man havde beviist

„Fædrenelandet, skulde man ved Synet af en „Adelsmand og en Ridder see alle Hierter brænde „af Begierlighed til at fortiene ved en fordoblet „Flid de samme Ærestegn. Naar man der„imod seer de foragteligste Mennesker nyde dem „ligesaa vel som de værdigste, giøre de ikke anden „Virkning end at de forlede Menneskene til at „bruge de nedrigste Konstgreb for at opnaae dem „uden nogen Fortieneste. Lyksalig er den Stat, „hvor Værdigheder ere Belønninger kuns for „Dyd og Fortienester. Alle gode Ting have der „den ønskeligste Fremgang. Enhver Borger „brænder af Begierlighed til at tiene det Almin„delige. Den ene søger at overgaae den anden „i alt det, som kan fortiene Høiagtelse, og alle „stræbe at indplante i deres Børn fra den spædeste „Ungdom af den Tanke, at Videnskab, Flid „og Redelighed alene kunne forskaffe dem Ære „og Anseelse. Derimod er alting forloren, saa„snart denne samme Ære bliver et Rov for Lad„hed, Liderlighed og tusende andre Laster; alt „Godt undertrykkes; de vigtigste Forretninger, „som betroes til nedrige og lade Folk, forsøm„mes; al Emulation ophører, og man seer i „dens Sted kuns nedrige og krybende Practiker, „ved hvilke man søger at forskaffe sig Anseelse „iblant sine Medborgere.

„Dersom

„Dersom man vilde opvække Vindskibelig-
„hed iblant vore Agerdyrkere, ved visse Belon-
„ninger og Ærestegn, maatte man for alting
„see til, at de bleve paa en retfærdig Maade ud-
„deelte. Til den Ende maatte der oprettes et
„Selskab, der bestod af meget agtbare Folk,
„som med en usvigelig Redelighed forenede en
„grundig Kundskab om alt, hvad der angaaer
„Landhuusholdningen, og som allerede havde
„forhvervet dem en almindelig Høiagtelse; Thi
„den, som ved sit Bifald skal opmuntre andre
„til at giøre noget Godt, maae selv være en
„Mand, som er agtet. Deres Kundskab
„maatte ikke alene være laant af Bøgerne, den
„maatte og være en Frugt af deres egne Under-
„søgninger. Saadanne Folk maatte ansee det
„for deres Hovedpligt, at kiende til Grunde Lan-
„dets Beskaffenhed, hvilket i Betragtning af
„Provincernes og Stædernes Adskillighed ud-
„kræver et meget vidtløftigt og møisommeligt Ar-
„beide. ——— Selskabet maatte forskaffe sig
„Efterretninger om alle de Maader at dyrke Jor-
„den, som vare brugelige over hele Landet.
„Det maatte til den Ende lade forfatte i hvert
„Amt eller Herred en udførlig Beskrivelse af den
„Maade, paa hvilken Landhuusholdningen vir-
„kelig og for nærværende Tid blev ført i enhver
„Landsbye, om Indbyggernes Tal, hvor me-

„get

„get Qvæg de have, hvor meget Land, og hvad „det indbringer, om ethvert Steds naturlige „Beqvemheder o. s. v. Man maatte tillige er„kyndige sig om saadanne Landmænd, som „bleve ansete for de beste og lykkeligste Huus„holdere, og lære af dem, hvad Midler de have „brugt til at forøge og formere deres Gods. „Lemmerne af dette Selskab maatte desuden giøre „selv undertiden saadanne oeconomiske Reiser, „for at forbedre deres egne Begreber, ved at „tage Tingene selv i Øiesyn. Saaledes skulde „det omsider blive beqvemt til at opmuntre ved „Belønninger for de beste Landhuusholdere Ind„byggerne til en større Flid og almindelig Forbe„dring. Jeg ønskede og, at man under Opsigt „af dette Selskab giorde vel overlagte Forsøg af „nye Opdagelserne, først i Haverne, og siden, „naar de lykkedes, i aaben Mark. Selskabet „skulde flittig optegne alle Virkninger deraf, „og naar det var overbeviist om Nytten af en „nye Opfindelse, offentlig bekiendtgiøre den, „for at indføre den tilligemed andre Forbedringer, „og derfor udgive en udførlig Efterretning om „alt, hvad man behøvede at vide for at sætte den „i Verk.

„Naar dette Selskab havde saaledes for„skaffet sig al den Indsigt, og giort alle de Ind„retninger, som behøvedes til saa vigtigt et Verk,

„skulde

„ skulde det foresætte sig hvert Aar at besøge et vist „ Antal af Landsbyer, af hvilke det paa en bestemt „ Dag lod kalde de beste Bønder til sig, for der „ i alles Overværelse at rose dem paa den meest „ rørende og indtagende Maade for deres Flid „ og Vindskibelighed, fremsætte dem som Mønstre „ for andre, og give dem til et Beviis paa det „ almindelige Bifald, som de have fortient, de „ dertil udsatte Priser. Jeg vilde f. Ex. vælge „ dertil en Medaille, som forestillede paa den ene „ Side en Arbeidere, som gik ved sin Plov, og „ en Genius, som kom for at krone ham med en „ Krands, som var flettet af adskillige Frugter, „ med disse Ord: For den beste Agerdyrker. „ Saadanne Belønninger skulde giøre uendelig „ mere til en almindelig Forbedring i Jordens „ Dyrkelse, end den ellers brugelige Maade at „ udsætte Priser for den beste Afhandling over et „ fremsat Spørgsmaal. Ved at følge mit For„ slag kom man umiddelbar til Iverksættelsen „ selv, hvilket ellers ved de beste Forslag meget „ sielden, i det mindste kuns sildig opnaaes.

„ Jeg slutter med en Tanke, som den udø„ delige Xenophon har anbragt i hans Hiero, og „ som kommer fuldkommen overeens med det, som „ jeg har foreslaaet. En af de nyttigste Ting, „ hvortil man endnu ikke har søgt at opmuntre „ Menneskene ved Emulation, Agerdyrknin-

„gen

„gen, skulde blomstre meget mere, dersom man „udsatte Belønninger i Landsbyerne for dem, som „dyrkede Jorden best. Saadanne Priser skulde „have den Virkning, at Bondens Vilkaar over„alt forbedredes; at Statens Indkomster for„meredes; at Maadelighed og Afhold blev un„derstøttet ved Arbeidsomhed, uden at regne en„gang den store Fordeel, at vindskibelige Folk „ere mindre tilbøielige end andre til at giøre „Ondt.„

Selskabet bifaldt meget dette Forslag, og det havde ikke andet at erindre derved end dette, at saadant et Collegium eller oeconomisk Selskab maatte først være betænkt paa en almindelig Forbedring i Bondens Vilkaar, førend det kunde vente, at Belønninger skulde udrette meget. Alle Mennesker, sagde de, føle Æren nok, for ved den at kunne bevæge dem til store Ting; Men saaledes, som de ere i Almindelighed, søge de dog først Klæde, Føde og de almindelige Nødvendigheder. Og til at giøre meget for Æren alene, udkræves en vis Opløstelse i Sindet, som vel ikke er bundet til nogen vis Stand, Fødsel eller Værdighed; men saadanne Siele boe ikke gierne i Slaver. Et Menneske, som er hungrig og nøgen, og som lever i en bestandig Frygt, for at man skal berøve ham det, som han forhverver, saadant et Menneske søger man forgie-

ves at opmuntre til Flid ved en Belønning som hverken føder eller klæder ham, eller giver ham nogen Sikkerhed, for at nyde selv noget af det, som han forhverver ved sin Flid. Giv ham derimod denne Sikkerhed, og det skal være let at opvække hos ham Lyst til Æren. De ringeste Ting ere gode nok dertil. Man behøvede ikke engang at giøre sig den Umage eller Bekostning at slaae en Medaille. En slet og ret Krands, som blev sat paa saadan en god Bondes Tag, en Sløife, som han kunde bære paa Hatten, naar han gik til Gilder og andre Forsamlinger, og tusende saadanne Ting, som giorde nogen Opsigt og faldt i Øinene, skulde giøre ligesaa megen Virkning paa Bønder, som de giøre paa andre Folk. Og denne Virkning skulde ikke saa hastig ophøre, fordi det maatte dog vare nogen Tid, førend Æren blev saa misbrugt i denne Stand, som den er bleven det i de andre.

No. 276.

Fredagen, den 9 September 1763.

Intet er vissere, end at Sæderne giøre mere til at bestemme Menneskets hele Forhold og Lyksalighed, end Lovene selv. Og dette er ikke alene saaledes at forstaae, at Sæderne udrette meget, som Lovene ikke kunne udrette; Endog det, som Lovene skulle giøre, beroer meget paa Sæderne. Disse bestemme ikke alene den Grad af Fornuft, Videnskab, Vittighed, Beirlighed, Mildhed, Godgiørenhed, Maadelighed, Tapperhed, Nidkierhed, som findes hos et Folk, tilligemed mange andre, saavel huuslige som borgerlige Dyder, hvortil Menneskene ei kunne tvinges; Det kommer endog an paa dem, hvor lidt eller hvor meget de borgerlige Tvangsmidler skulde udrette til at afværge aabenbare Uretfærdigheder og Voldsomheder. Saadanne Laster gaae ofte allermeest i Svang der, hvor Lovene ere allerhaardest, og hvor de udøves i den yderste Strenghed, naar de derimod ikke ere nær saa almindelige paa andre Steder, hvor Strafferne ikke ere saa store, og hvor de endog ofte formildes eller eftergives;

Hvad

Hvad er Aarsagen? Lovene understøttes paa et Sted i Verden mere ved Sæderne, end paa et andet. Den Sikkerhed, som i et Land ikke kan tilveiebringes uden ved de allerhaardeste Straffer, den vedligeholdes i et andet ved bedre Sæder under langt mildere Love; den staaer endog, naar disse Love ikke holdes, naar Straffene formildes og eftergives.

Historien indeholder saa mange Beviiser af denne Sandhed, at jeg ikke veed, hvilke jeg først skulde anføre, naar jeg holdt det fornødent at nævne nogle i Besynderlighed; Jeg vil kuns ved nogle almindelige Anmerkninger give Læserne Anledning til at samle selv saa mange, som de forlange af de Beviiser, der fremstille sig i Hobetal, og findes fast paa hvert Blad i Historien. Hvem veed ikke, at de Straffer, som nu omstunder bruges i Europa, ere meget mildere end de, som vare saa almindelige hos nogle Folk i den gamle Verden, og end de, som endnu udøves i de Østerlandske og Despotiske Stater. Med disse mildere Straffer finder man i vore Stater mere Sikkerhed og mindre Voldsomheder, end i de gamle eller Østerlandske Stater. Hvad er Aarsagen? En ved Christendommens Bekiendtgiørelse om ikke altid mere udbredet Dyd, saa dog mere almindelig Kundskab, bedre Vaner, og en ved Opdragelsen indpræntet større Afskye for Lasterne, giver de nye Nationer lige saadant et Fortrin fremfor

nogle af de gamle, som de mildere Grundregler ophøie de Europæiske Regieringer langt over de Østerlandske. Laster, som i barbariske, uoplyste, uchristelige og despotiske Stater neppe kunne afværges ved Straffer, hvis blotte Beskrivelse indjager os Skræk, ved Maader at pine og dræbe Menneskene, som giøre Døden langt forskrækkeligere, end den er i sig selv; Disse Laster, siger jeg, forebygges nu ved Straffer, som, naar man betragter Smerten alene og det physiske Onde, neppe ere følelige: ved nogle Dages Fængsel, en hastig og let Henrettelse, som betager endog Døden sine naturlige Smerter. Jeg nægter derfor ikke, at jo de Gamle have ofte ved smaa og lette bevægende Grunde udrettet store Ting; Jeg nægtet ikke heller, at der jo i vore Tider findes Exempler af meget haarde Straffer, som maaskee kunde være nødvendige; men hvorfor ere de det, uden fordi Sæderne tage af? Hvad var det, som giorde det undertiden saa let for de Gamle at twinge en Last, medens det kostede dem tillige saa megen Umage at udrydde en anden? Lad os kuns undersøge Aarsagerne dertil; vi skulle finde, at det var Sæderne, og kunde det vel være andet?

Det er ikke det Store og Vigtige i Sæderne alene, som har giort saadanne Virkninger; De ringeste og efter Anseelse ligegyldigste Meninger

eller

eller Skikke have ofte udrettet mere, end de vigtigste af alle andre bevægende Grunde. En Ægypter levede sparsom og maadelig, han arbeidede flittig for ikke at giøre Gield, og naar han endelig blev nødt dertil, betalede han den jo før jo heller; hvorfor? for at indløse sin Faders balsamerede Liig eller Mummie; thi andet maatte han ikke sætte til Pant; og dersom han ikke indløste det førend han døde, blev han ikke begravet; en Straf, som efter Ægypternes Tænkemaade var skammelig og haard nok, for at forebygge en Last, som de polerede Nationer i Europa nu straffe med evig Fængsel. Ved saa let en bevægende Grund, ved en Straf, som hverken berøvede Staten en Borger, eller Borgeren sin Frihed og Formue til at arbeide, ved en Straf uden Smerte, og uden noget virkeligt Tab, en Straf, som kuns var til i Indbildningen, udrettede man paa engang saa mange store Ting; Man giorde et heelt Folk arbeidsomt, flittigt og maadeligt; Man forebyggede Familiers Ødeleggelse; afskaffede Aager og Rente; formindskede Rentenerere, formerede Arbeidere, og indførte rigtig og hastig Betaling, Redelighed, Troe og Love i Handelen.

Begravelsen, denne for Mennesket i sig selv saa ligegyldige Ceremonie, var hos Ægypterne og hos mange flere Folk en mægtig bevægende

Grund, til at opfylde alle de selskabelige Pligter. Den Ret, som blev sat over ethvert Menneske, naar han var død, for at dømme, om han fortiente at begraves eller ei, bevægede Folk til at giøre meget, hvortil hverken Love eller Straffer kunde twinge dem, mens de levede. Den udrettede mere end den store Forsamling af tredive Dommere, som ikke kunde straffe andet end Misgierninger: og hvo som veed, hvad Magt saadanne Meninger og Vaner have over Menneskene, twivler vel ikke derom, at der jo har været mangen en Ægypter, som heller havde valgt den forsmædeligste Død, naar han kunde slippe dermed, end den Skam, at udelukkes fra de Begravelser, hvori hans Forfædres Mummier bleve bevarede og fremviste fra een Slægt til anden.

Lad os kuns betænke, hvor vigtig Begravelsen endnu ansees af Almuen, endskiønt disse Begreb nu ikke understøttes mere enten ved Lovene eller Religionen; hvad det vil sige, efter Folkes Tanker, at ikke komme i Christen Jord, og at begraves paa et Retterssted; En Tanke, der er saa afskyelig, at den og kan holde et Menneske tilbage, som har udrakt Haanden for at dræbe sig selv. Lad os betænke, hvor meget det er Mængden angelegen, at blive begravet i een Jord fremfor i en anden, og med mere eller mindre

dre af de brugelige Ceremonier, og vi skulde maaskee ikke holde det saa urimeligt, om nogen paastod, at der endog efter vore Tiders almindelige Tænkemaade var noget i denne Skik, som en Lovgiver kunde bruge til at formilde eller afskaffe andre Straffer, som skade Menneskene uden at forbedre dem, og giøre dem unyttige for det Almindelige; til at afværge saadanne Laster, som endog smertelige Straffer, den naturlige Egenkierlighed og Frygt for Religionen selv ikke kan forebygge; og endelig til at opmuntre dem til store Pligter, Pligter, hvortil Menneskene ikke kunne tvinges, og som den mægtigste Stat ikke var riig nok til at belønne med virkelige Fordele.

Jeg siger til store Pligter, fordi vi have Exempler af Nationer i Europa, som have belønnet deres Statsmænd, deres Helte, og deres Lærde, ved at indføre deres Liig i Kongelige Begravelser. Det har ikke alene været en Opmuntring for andre, men er og bleven giort til en virkelig Belønning for dem selv, i det man bestemmede dem denne Ære medens de endnu levede; og maae man ikke tilstaae, at dersom det Haab, at begraves engang ved Siden af sin Beskytter, kunde bevæge en troe Tiener til at giøre sin Herre endnu større Tienester, da kunde disse Tienester aldrig kiøbes lettere. Døden giør dog tilsidst alle lige; og naar store

Herret endelig føre med sig i Graven noget, som kan vidne om deres forbigangne Høihed, kunne de ikke vælge noget, som giorde dem mere Ære, end saadan en Samling af overblevne Levninger af de store Mænd, som havde oplyst deres Levetid; udbredet deres Ære, og blomstret under deres Beskyttelse.

Der blev vel ikke Plads nok i disse Grave til at rumme alle fortiente Mænd af alle Stænder; I det mindste var det at ønske. Men den fortiente Borger, den gode Bonde lod sig nøie med en ringere Ære; En frie Begravelse med lidt mere end sædvanlige Ceremonier, paa et særskildt Sted, og i det høieste et lidet Monument, skulde udrette nok, og denne Ære kunde fortiente Folk i alle Stænder nyde uden at forlade deres Grundregler. Opfinderen af en nyttig Konst, en duelig Landmand, skulde ikke forlade deres nyttige Stænder, naar de arbeidede i det Haab, at blive ved saadant et Monument erindrede af Efterkommerne paa en Tid, naar deres rangsyge Borgere vare forglemte. De, som beloe dem derfor, maatte enten være selv frie for alle Forfængeligheder, de maatte hverken agte Fødsel, eller Titler, eller Stand, eller Værdigheder, eller og de fortiente først at belees selv. Og naar de endog ikke agtede selv alle disse Ting, maatte de dog betænke, at Lyst til at erindres af Menneskene

for

for noget, som fortiener deres Kierlighed og Høiagtelse, er ikke saa gauske forfængelig en Passion, som Lyst til at gaae paa den høire Side af andre, enten man fortiener det eller ei. De maatte betænke, at alle Mennesker kunne ikke handle af lige fuldkomne Grunde; og endelig, at naar man tog alle de Straffer og Belønninger bort, hvori Indbildningen har nogen Deel, blev der ikke andet tilbage end de grove og sandselige; Man maatte love Menneskene nye Vellyster, som mere fordærvede dem, eller og pidske og pine dem til at opfylde deres Pligter.

Jeg formoder ikke, at nogen skulde indvende, at Religionen ikke tillod at bruge en Ceremonie, hvorved en Christen bør giøre sig langt vigtigere og alvorligere Tanker, til verdslige Hensigter. Skulde imod Formodning nogen tænke saaledes, da vilde jeg svare ham: at Hensigter, som ere grundede i Menneskenes sande Gavn, bør aldrig i en ond Mening kaldes verdslige; at det er just saadanne Handlinger, som Christus agter vigtigere end at helligholde Sabbathen; at alle Øvelser i Religionen, indtil Sabbathens Helligholdelse selv, kunde misbruges; at sande Christne gierne kunne foreene denne Hensigt med andre, som ere vigtigere; og endelig, naar alle disse Grunde ikke kunde hielpe, vilde jeg bevise af Skriftens egen Historie, at det var med saadan en Ære,

som man behager at kalde forfængelig, og at anse for en Misbrug af en hellig Ceremonie, at Guds eget Folk belønnede deres fromme og gudfrygtige Konger. Man begrov dem i Davids Grav, og brændte Røgelse over dem; Propheten Jeremias lover selv i HErrens Navn Kong Ezechias, at han skulde nyde denne Ære, som var bleven beviist hans Fædre; De Onde derimod, som Joram, bleve vel begravede i Davids Stad, men ikke i Davids Grav, og man giorde ikke Røgelse til deres Ære.

Jeg veed vel, hvor meget alle saadanne bevægende Grunde foragtes af nogle Lovkyndige, efter hvis Grundregler det hele menneskelige Kiøn kan inddeles i to Classer, af hvilke den ene er fuldkommen nok til at regieres af lutter mathematiske Beviis, og den anden saa skiisk, at den ikke kan regieres uden ved Svøber. Det er dem, meene de, ikke anstændigt, at bruge andre Motiver end saadanne, som skikke sig til et Philosophisk Beviis af Pligterne, eller findes i de sædvanlige Clausuler af Criminal-Lovene. Alle andre Grunde, som tages af Æren eller andre almindelige Tilbøieligheder, Skikke, Vaner, synes dem enten for ringe eller og ikke stærke nok, og dog er det ved saadanne smaa Ting, som man behager at kalde Fordomme og Svagheder, at de viise, polerede og navnkundige Nationer have ud-

rettet

rettet mange af disse store Ting, hvortil Philosopherne ikke overtalede mange ved alle deres Beviis, og som andre ikke kunde udrette med de strengeste Love. Dersom vi levede i en Alder, hvori Tænkemaaden var enten simpel eller philosophisk nok til at foragte Titler, Ceremonier, og alle i sig selv ligegyldige Ting, vilde jeg ikke undre mig derover. Men paa en Tid, da Verden er saa fuld af alt dette, da vore Statsmænd og Philosopher selv kræve saadan en ømmelig Behandling, da de forlange saa meget, at man skal skaane deres Fordomme, deres Vaner, deres Ærgierrighed, og ved lutter venlige Overtalelser, ved Høfligheder og Æresbeviisninger lokke dem til at opfylde endog saadanne Pligter, som Lovgiveren har Ret til at kræve med en bydende Stemme; Paa saadan en Tid, siger jeg, synes mig ikke, at det anstaaer dem saa vel, at tale idelig om at skierpe Strafferne, formere Frygten, og ved haarde Tvangsmidler at nøde Menneskene til det, som de maaskee giorde frivillig, dersom man gav sig den Umage at overtale dem dertil ved nogle af disse smaa Tilbøieligheder eller ligegyldige Meninger, som vi foragte, endskiønt vi ofte regieres selv af mange Fordomme, som ere langt daarligere.

No. 277 og 278.

Mandagen, den 12te, og Fredagen, den 16de Septbr. 1763.

Naar Hr. Linnæus i den Fortegnelse, som han giver os af de adskillige Folke-Arter, kalder Europæerne et Slags Mennesker, som regieres af Meninger, kan ingen Beskrivelse tillige være kortere og rigtigere end denne. Der har aldrig, saa vidt vi vide af Historien, været et System af saa mange og adskillige Nationer til, som lignede hinanden saa meget som disse Folk, der nu beboe Europa. Fra de almindelige Stats-Maximer af, indtil de ligegyldigste Ting, finder man midt under nogen udvortes Forskiellighed i Religion, Regierings-form og Interesse, saa stor en Eenformighed i alle andre borgerlige Indretninger, indtil Skikke og Manerer, som om alle disse Lande udgiorde kuns lige saa mange og adskillige Provincer af en og den samme Stat.

Det er ikke i de udvortes Ting alene og Staternes indbyrdes Underhandlinger, i Sager, som angaae Krig og Fred, Gesandternes Modtagelse

gelse og Ceremoniel, at man er bleven enig om visse almindelige Regler, ligesom om de vare antagne paa en almindelig Rigsdag, eller foreskrevne af en fælles Overherre; endog de indvortes Sager i ethvert Land afgiøres efter en vis almindelig Plan, hvori Nationer, som i Betragtning af deres Landes Beliggende, naturlige Beskaffenhed og Statsforfatning ere meest forskiellige, ligne hinanden uendelig meer end de gamle Atheninenser og Lacedæmonier. Disse tvende berømte Nationer, som havde saa meget med hinanden at giøre, hvis Lande grændsede saa tæt tilsammen, som talede et Sprog, og begge tilsammen indtoge kuns en liden Strækning af et Land, hvilket selv er saa ringe en Deel af Europa, vare i Sæder, Levemaade og alle Grundregler baade af den offentlige og private Huusholdning mere adskillige, end de Folk, som nu omstunder beboe tvende Yderligheder af Europa, som tale adskillige Sprog, og have lidt eller intet med hinanden at giøre.

Det hele selskabelige Væsen indtil de ligegyldigste Ting, dem, som ellers ere allervanskeligst at bestemme ved almindelige Regler, ere overalt i Europa støbte efter en Form. Methoder og Systemer i Videnskaberne indtil de meest problematiske Sætninger, Maximer, Leveregler, Maader at klæde og bære sig paa, alt dette udbreder sig fra den ene Ende i Europa til den anden,

hastigere, end man i et almindeligt Monarkie og under en Enevolds-Regiering kunde indføre en nye Skik eller Lov i alle Provincer.

Hvad kan være Aarsag dertil? Religionen, Regieringsformen, Clima, Sproget og det ikke. I alle disse Ting finder man overalt megen Forskiellighed. Det Fortrin, som Europæerne besidde fremfor andre i Fornuft og Videnskaber, giør det ikke heller. Sandheder, som forplantes ved Grunde og Overbeviisning alene, udbrede sig ikke saa hastig i Verden, som en Mode bliver antaget fra en Kant af Europa til en anden; og der findes i denne store Eenformighed af Sæder mange Ting, som ere ligesaa vanskelige at bevise af Grunde, som Moder. Der maae altsaa iblant de almindelige Grundregler, som bestemme Tænkemaaden og Sæderne i Europa, være nogle, som enten ikke kunne bevises, eller som i det mindste ikke antages, fordi de ere beviste; Men saadanne uden Beviis antagne Grundregler ere just det, som man kalder Meninger.

Iblant saadanne Meninger kunne være mange Sandheder; men det er ikke for deres Sandheds Skyld, ikke af Overbeviisning, det er af Vane, af Høiagtelse for visse Folk, eller af andre saadanne udvortes og utilstrækkelige Grunde, at de antages. Det er rimeligt, at der findes mange saadanne, endog blant de gode Meninger,

som

som herske i Europa. De beste iblant dem alle have kiendelig nok deres Grund i den Religion, som giorde Franker, Gother, Cimbrer, Longobarder og Normænd af Barbarer og Verdens Skræk til milde og sædelige Folk, for at troe, at de menneskeligere Maximer, som man nu iagttager i Krigen, have deres Oprindelse derfra. Men er der og i denne Deel af Verden, som man kalder Christenheden, jeg undseer mig ved at spørge derom, Christendom nok, for at troe, at disse Maximer agtes altid endnu af Ærbødighed for Religionen? Fornuften, Videnskaberne, vil man maaskee svare, understøtte dem i Mangel af Religion; men, spørger jeg da igien, hvorledes kan denne Fornuft, som skriver Love for hele Europa, være saa uenig med sig selv, som den er i de mindste Stridigheder, der ytre sig? hvorledes kunne de Europæiske Lærde og Statsmænd være saa uenige, som de ere i nogle af Fornuftens allerførste Grundsætninger? har jeg Uret, om jeg tvivler, at denne Fornuft var stærk nok til at oprette saa almindeligt et Herskab i Verden, og til at handthæve Menneskeligheds Love i Krigen selv? Men, hvad bliver da Slutningen andet end denne: at Sandheder, som Religionen først har udbredet, bestaae endnu som antagne Meninger, ved Hielp af det System af Ære, som regierer Europa paa en Tid, da Religionen ikke gielder

nok,

nok, og Fornuften misbruges for meget, for at kunne tilskrive dem disse Virkninger alene.

En Erobrer for Ex., som hverken agtede Religionen eller Sæde-Læren nok, for af disse Grunde alene at iagttage Menneskelighedens Pligter, maatte dog for sin egen Æres Skyld have saa megen Ærbødighed for dem, at han ikke aabenbare overtraadde dem. Disse Talemaader af Christelige Folk, Christelige Sæder, en Christelig Maade at føre Krig paa, og andre flere, som anføres saa tidt som bevægende Grunde til en mildere og billigere Medfart, endog i Krigen selv, tilkiendegive, om ikke altid en sand Høiagtelse for Christendommen selv, saa dog en Ærbødighed for visse Grund-Love, som ere antagne i Christenheden, og som alle frie Nationer indtil Regenterne selv maae underkaste sig, saafremt de ikke ville ansees for Uchristne, det er at sige, upolerede Folk og Barbarer. Dersom vi altid kiendte de bevægende Grunde til de menneskelige Handlinger, og saae, hvor meget dette blotte Navn af Christendom, af Christne og Uchristne, giorde til at bevare og vedligeholde alle de Fortrin, som de Europæiske Statsforfatninger have fremfor andre, da skulde vi maaskee paa den ene Side forskrækkes over at finde saa lidt sand Christendom i Verden; men vi skulde tillige indtages af en hellig

Ærbø-

Ærbødighed for den Religion, hvis blotte Navn alene giør Menneskene saa meget Godt.

I dette System af herskende Meninger, som regierer Europa, findes foruden saadanne Pligter, som ere umiddelbare Følger af Religionen, ogsaa andre Grundregler, som tiene meget til at vedligeholde en almindelig Orden og Sikkerhed i denne Deel af Verden. Dersom man f. Ex. i noget Land i Christenheden foretog sig at afskaffe den almindelige og overalt antagne Rettergangs-Maade, og at indføre saadanne korte Processer, saadanne Stand-Retter, som de, der ere brugelige i Tyrkiet; Dersom man efter de Østerlandske Hoffers Maade hvert Øieblik forandrede og afsatte Betientere, confisqverede deres Gods, giorde Trælle til Herrer, og Herrer igien til Trælle; Dersom Staten tilegnede sig afdøde Folkes Efterladenskab: skulde Publicum af Europa holde saadanne Maximer for at være ligesaa uanstændige for et christeligt og poleret Folk, som om det afskaffede den offentlige Gudstieneste, nedbrød Templer og ophævede gudelige Stiftelser. Jeg siger Publicum af Europa, og dette Publicum bestaaer ikke af lutter Philosopher og Lovkyndige. Disse have mere end engang, og paa mere end et Sted priset i offentlige Skrifter og Forslag mange af de Østerlandske Maximer, den Korthed, med hvilken Trætterne afgiøres, den

Haard-

Haardhed, hvormed de mindste Forseelser straffes, den slaviske Frygt og bestandige Usikkerhed, i hvilken Ministre og Betientere leve, de pludselige Stands-Ophøielser og lige saa dybe Nedtrykkelser, som i de Østerlandske Riger forvirre alle Stænder, og giøre det hele Liv til et Lykke-Spil. Store og bedrøvelige Beviser, at Europæerne ikke altid kunne tilskrive deres større Indsigter i Philosophien, Stats- og Lovkyndigheden de Fortrin, som de besidde fremfor de Østerlandske Folk! At jeg ikke skal tale derom, at de fleste Grund-Maximer, som endnu iagttages i Europa, ere meget ældere end Videnskabernes Opkomst. Nogle have deres Grund i Religionen, andre i den Romerske Lovkyndighed, og atter andre igien i de Nordiske Nationers gamle Sæder og Statsforfatninger. Ved en Samling af tre saa adskillige Aarsager have Hændelser, bestyrede af Forsynet, frembragt det konstige System af Love og Stats-Maximer, som nu regiere Europa. Vore nye Philosopher og Lovkyndige have ikke giort andet end opsøgt Grunde og Beviser for det, som allerede var opfundet, giort og stiftet længe førend de bleve til. Deres almindelige Systemer ere en Samling af Religionens Love, af de Romerske Juristers Meninger og af Gothernes Skikke. Disse Systemer ansee de som deres egne Opfindelser, fordi de indbilde sig at være de første, som have opfundet

det de fornuftige Grunde dertil, endskiønt mange, naar de ere allerlykkeligst i deres Giøninger, treffe sielden de sande Hensigter, hvorfor alle disse Ting bleve stiftede. Det var dem nok at finde en Grund for det Antagne, uden at bekymre sig meget, om denne Grund passede paa Tiderne og Tilstanden. Mangel af historisk Kundskab har giort mange Philosopher dristige nok til at opkaste sig til Lovgivere for en Verden, som de ikke kiendte, og imidlertid regierede denne Verden sig selv ved Meninger, som vare baade ældere og stærkere, og undertiden bedre end al deres Philosophie.

Naar vi betænke derimod, hvor frugtbare de gamle Ægypter, Græker og Romere vare paa nye Opfindelser i Lovene og Statskonsten, og at et Land af saa liden en Strækning, som Grækenland, vrimlede af Stater og Byer, af hvilke enhver var i sit Slags en Original, som baade Philosopherne og Lovgiverne stedse søgte at forbedre, da kunne vi ikke andet end forundre os meget over den Eenformighed i Love, Meninger, Skikke og Manerer, som findes overalt i et System, der er saa stort og vidtløftigt som det Europæiske. Lande af saa adskillig en Beskaffenhed, Beliggende, Forfatning, Handel o. s. v., skulde de vel kunne bestyres efter en almindelig Plan af Love, som ere giorte af Romere og Gother? Folk, som meene, at de først have bragt Lovkyndigheden til en Vi-

denskab, og som i Historien have saa mange Aarhundredes Erfaringer, saa mange gamle Lovgiveres Stiftelser for Øine, skulle de ikke overgaae langt alle disse gamle Folk i Opfindelser og Original-Indretninger, som svarede paa det fuldkomneste til Tidernes og Landenes besynderlige Tilstand? Skulde de regieres af gamle Meninger, Vaner og Skikke, hvoraf mange have deres Oprindelse fra de vankundige Tider?

Ikke desmindre er det først i dette Aarhundrede, at man begynder at tænke lidt videre end de Romerske Lovkyndige, og at tale overalt om originale Forslag til store og vigtige Forbedringer. Men hvilke ere da Aarsagerne til den Langsomhed, hvormed saadanne gode Ting endnu opfindes, antages og iverksættes? Jeg meener, at de vigtigste af disse Aarsager kunne henføres til tvende Classer. Den første Hinder for Lovkyndighedens og Statskonstens videre Fremvext have disse Videnskaber tilfælles med alle de andre, som vi have fundet i de Gamles Skrifter. Disse gamle Folk havde vel ikke den Fordeel som vi, at have saa mange Aars Erfaringer, saa mange store Mønstre for sig, en Fordeel, som er meget vigtig, naar den bruges vel, naar den anvendes til at berige Opfindelses-Kraften og veilede Fornuften, men ikke til at undertrykke den. De Gamle, siger jeg, manglede vel disse Erfaringer og Mynstre; men de

stode

stode heller ikke den Fare for at misbruge dem til slaviske Efterlignelser. Deres Lovgivere og Statsmænd vare, ligesom deres Talere og Poeter, frie for alle de Fordomme af Alder, Myndighed, Vane, Skikke og antagne Meninger, som forblindede Efterkommerne og indskrænkede Fornuftens Brug. Ligesom deres Talere og Poeter havde Naturen alene for Oine, saaledes som den viiste sig for dem paa den Tid og paa det Sted, hvor de talede og sang, saa vare og deres Lovgivere og Statsmænd alene agtsomme paa Mennesket, saaledes som de fandt det for sig, med alle dets naturlige og tilfældige Tilbøieligheder. Uden at bekymre sig om hvad andre havde giort for dem, hvad der var brugeligt hos deres Naboer, hvad der blev roset eller lastet paa et eller et andet Sted i Verden, hvad der var hørt eller uhørt, gammelt eller nyt, sædvanligt eller selsomt, fulgte de alene de Regler, som deres egen Fornuft sagde dem at være grundede i de Tings Natur, med hvilke de havde at giøre.

Vore Tiders herskende Smag derimod er i alle Ting at efterligne. Med alle de Virkninger af den Eenformighed i Tænkemaade og Meninger, som caracteriserer Europæerne, og som jeg tilforn har opregnet, indskrænker den ikke lidet den menneskelige Forstands Fremvext. Til at forkaste det beste og nyttigste Forslag, er det ofte nok, at

man ikke har hørt saadant tilforn, og at det ikke skeer saa paa andre Steder. Ingen Nation vil være den første eller eneste, som forsøger noget. Man venter paa Exempler og Erfaringer, og det skeer ikke af Forsigtighed alene, men og af Undseelse for Publici Domme. Der ere visse gamle Indretninger i Sæderne, Videnskaberne, Rettergangen, indtil Skikke og Ceremonier, som ere saa gamle og saa antagne over hele Europa, og hvad vilde andre Folk sige, om man giorde nogen Forandring deri? om man var det eneste Folk i Verden, som handlede saa? Saa meget underkaster man sig ofte i sine egne allerfrieste Handlinger andre Nationers Domme, paa en Tid, da der føres saa mange blodige Krige i Europa, for at underholde Ligevægten og den offentlige Frihed. Man erkiender et Overherskab i Meninger og Skikke, i det man er saa misundelig over de mindste Fortrin i Rang eller Ære. Lad os kuns læse de offentlige Skrifter, og vi skulle finde, at det, om en Ting er hørt eller uhørt, er bleven en Grund for vore Europæiske Stats- og Lovkyndige, og som gielder mere i at afgiøre alle Krigs- og Fredssager, end hvad der er sandt eller falsk, ret eller uret, nyttigt eller skadeligt. I Stedet for at beraabe sig paa Fornuften, citerede man længe Grotius og Puffendorf, og nu anfører man kuns Exempler. Saaledes

gik

gik det til paa den Rigsdag, saaledes ved den Congres. Saaledes pleier man at erklære sig i det Collegium, saaledes at dømme ved den Ret. Der ere endog de Lande, hvor man ikke kan dømme anderledes, fordi man ikke har andre Love end Sædvaner og Vedtægter.

I det at Publicum af Europa binder saaledes Hænderne paa sig selv, og midt i den største Ligevægt berøver sig Frihed til at giøre efter enhver Nations Indsigt og Landets Beskaffenhed de beste muelige Indretninger, hænder det sig undertiden, at et vist Folk under Anførsel af en stor Regent eller Minister afkaster Aaget, og drister sig til at giøre i deres eget Land en nye og tilforn uhørt Indretning i Videnskaberne, Krigsvæsenet, Processen, Handelen, Financerne, eller nogen anden Deel af Statsforfatningen. Lykkes det ikke, fordømmer man det strax uden at undersøge Grunden og Hensigten dertil; Det er nok, at det var uhørt. Lykkes det derimod, bliver det strax eftergiort i andre Lande, enten det passer til deres Indretning eller ei. Saadan en Regents eller Ministers Tænkemaade regierer hele Europa for en Tid. Hans Indretninger blive til Mønstre, og den Skik, som han sætter paa sit Folk, til almindelige Sæder. Man efterligner dem ikke alene i Love, Maximer, Krigsdisciplin, men og i Klædedragt, Skikke og Manerer; Fornuften

og Videnskaberne dyrkes imidlertid forgieves hos alle andre Folk. Moden overraaber dem alle, og de nødes endelig til at tie, indtil der kommer engang saadant et mægtigt Genie igien, som kan give disse Mennesker, der ere kuns skabte til at efterligne, et nyt Mønster.

Iblant disse mægtige Genier have været mange store Krigshelte, Statsmænd og Financiers, men ikke mange Lovgivere. Iblant saa mange Reformationer i Religionen, Krigsvæsenet, Financerne, Videnskaberne, Smagen og Levemaaden, er der neppe skeet en betydelig Reformation i Lovene og Sæderne. Der er endnu ikke mere end to Nationer, som have deres egne og efter den nærværende Tilstand forbedrede Love. Hos alle de andre er Lovkyndigheden en unaturlig Blanding af Romerske Meninger og gamle Vedtægter. At indskrænke de for Staten selv saa skadelige Følger af en slet Opdragelse, af fordærvede Sæder, af Overdaadighed, Ulighed og Trældom, dette, som alle de gamle Lovgivere ansaae for Hovedsagen i Lovgiverkonsten, har man siden betragtet som Bisager, og som Ting, der vare ligegyldige for Staten, enten overladt dem til Hændelser, eller anseet dem for noget, der angik Religionen alene. Det Ord Sæder betyder, eftersom det i Almindelighed bruges, ikke andet end Manerer; i det mind-

mindste er den udvortes Belanstændighed, eller, som man kalder det, Folkelighed det, som man holder for det Vigtigste i Sæderne, og hvori man snart tager et, snart et andet Folk til Mønster.

Jeg veed vel, hvor mange stærke Fordomme og andre mægtige Hindringer der maatte overvindes, førend alt dette kunde skee; Men, naar jeg betænker tillige, hvor dristige og lykkelige hine mægtige Genier, som bestemme Tænkemaaden i Europa, have været i at overvinde andre Fordomme, som vare lige saa stærke og mindre skadelige, troer jeg ikke, at det skulde være saa umueligt, som det synes. Det halve af vore Europæiske Erobreres Mod skal være nok til at giøre dem større ved disse Freds Tropheer, end de kunne blive ved de lykkeligste Krigstog. Og det, som for høie Siele gielder mere end alle andre bevægende Grunde, de skulde i disse Krige ikke have andre Fiender at bestride end dem, som tillige ere Fiender af Menneskeligheden. I Stedet for de Sukke, som de ved Krigens Byrder og Elendigheder udpresse af vindskibelige Folk, Enker og Faderløse, skulde de, ved at forfølge Laster og Misbrug, ikke giøre andre misfornøiede end nogle magelige, egennyttige og uretfærdige Betientere, Bondeplagere, Aagerkarle, Udsuere, stolte, lade og fordærvede Mennesker.

En almindelig Reformation i Lovene og Sæderne synes altsaa endnu at være baade forestaaende og muelig. I det mindste trænger hele Europa, efter alle Nationers enstemmige Klager, meget høit dertil. Disse deels af en langvarig og ødeleggende Krig, deels af fordærvelige Vaner og Misbrug undertrykte Folk, fæste nu i den almindelige Fred deres Øine og Haab paa de store Mænd, som bestemme Europæ Skiebne baade i Freden og i Krigen. Og i det at Rygtet forkynder fra alle Kanter, at de Helte, som nyelig bevæbnede sig for at beskytte Friheden af Europa, tænke nu paa intet andet, end hvorledes enhver kan bruge sin Frihed til at giøre sit Folk til det lykkeligste, høre vi saa mange Folk fra alle Europæ Ender at raabe til denne Gudernes Slægt:

Aggredere o magnos, aderit jam tempus, honores
Clara Deûm soboles, magnum Jovis Incrementum
Aspice convexo nutantem pondere mundum,
Aspice, venturo lætentur ut omnia seclo.

No. 279.

Mandagen, den 19 September 1763.

Jeg har hørt adskillige Forældre klage over Tiderne, fordi skikkelige Folk vidste nu ikke mere, hvad de skulde giøre af deres Børn. Saa vanskeligt, sagde de, var det i alle Stænder at **komme frem**. Jeg bruger just disse samme Ord, som jeg har hørt af andre, fordi jeg finder dem saa meget beqvemme til at udtrykke det, som man egentlig vil sige med disse Klagemaal. Enhver skikkelig Mand forstaaer ved at **komme frem** ikke alene, at hans Børn komme i det, som man i Almindelighed kalder en æret Stand, men og, at de i denne Stand trænge dem frem for deres fortiente Medborgere til det Æretrin, som deres Forældre have opnaaet; og paa hvor mange forunderlige Maader end disse Forældre ere opkomne, om Faderen end var sprunget dertil fra Kareten og Moderen fra Kiøkkenet, ere de dog ærekiere nok til at ønske, at deres Børn maatte endnu paa en lettere Maade **komme frem**, det er at sige, at blive om ikke meer, saa dog i det mindste lige saa meget som

Forældrene selv. Nogle troe endog, at dem skeede Uret, om Børnene skulde begynde, jeg vil ikke sige der, hvor de have begyndt selv (thi disse Trin ere virkelig undertiden alt for nedrige) men lidt under deres nærværende Stand.

En Borgermand, som har faaet en Bestilling af nogen Anseelse eller og en Rang, som giør hans Person langt fornemmere end hans Betiening, holder det ikke alene uanstændigt at sætte sin Søn til Handelen, og at lade ham lære en Konst; det skikker sig ikke engang, at lade ham være uden Caracter saa længe indtil han har lært noget af det, som han skulde vide i den Stand, hvortil han er bestemt. Han maae enten, saasnart han kommer ud af Skolen, eller og før, om det kan lykkes, have en Titel, og hans Frøken Datter (thi denne Titel er allerede meget borgerlig) Frøkenen; siger jeg, hun maae endnu høiere op. Det skikker sig ingenlunde for hende, at tage en Mand, som har en mindre Rang end hendes Hr. Papa. Jeg vilde ikke heller raade saadan en ærlig Mand til at tage hende, med mindre han var meget overbeviist om hendes Fornuft. Hun skulde maaskee troe, at hun, ved at fornedre sig selv saa mange Trin, havde giort hendes Mand et Offer, som han hverken havde Penge eller Fortienester nok til at betale.

Jeg vil ikke spørge disse adelige Borgere, paa hvilken Grund de kunne selv tale saa heftig mod Adelens Hovmod. Dersom en Familie, som selv er opsprunget fra Intet, kan, saasnart den faaer en Titel eller Nobilitations-Brev, have Ret til at forlange, at alle dens Efterkommere beholde deres Titler og Adelskab, skulde da en gammel Familie, hvis Forfædre have i mange hundrede Aar tient Riget, ikke have den samme Ret? Jeg vil ikke, siger jeg, spørge dem derom, fordi nogle kunde maaskee være enfoldige nok til at svare, som de tænke, at de og deres egne Børn ikke kunde komme frem, dersom de ikke fortrængte disse gamle Familier; Jeg vil kuns bede dem betænke, at deres egen Tænkemaade og intet andet er Aarsag til det, som de klage over. I har 5 eller 6 Børn, sagde jeg engang til saadan en skikkelig Mand af en honet Ambition, og I forlanger, at de skulle alle blive det, som I er selv. En af dem kan kuns faae Eders Betiening, og i andre Betieninger ere og skikkelige Folk, som have Børn; Disse have den samme Ambition, og ligesaa god Ret, som I, til at forlange det samme. De fleste giøre det og virkelig, de tænke snarere paa at giøre deres Børn til mere end til mindre end de ere; hvor skulle alle disse Børn hen tilsidst? skal Staten skabe nye Betieninger for at underholde

dem?

dem? Naar de kunde leve af Titler, blev der maaskee Raad dertil; men saa mange Besoldninger, hvor skal man tage dem fra? Arbeidernes og de Skatskyldiges Tal formindskes hver Dag. I, min gode Ven, sagde jeg, har forladt Kiøbmandsstanden, en anden er løbet fra Ploven, den tredie fra Haandverkerne. Saa mange Familier ere der nu mindre i disse Stænder, som skulle føde de andre, og ingen af dem vil gaae tilbage igjen. Eders Frøkener og Junkere, hvilke, dersom Forældrene vare blevne i deres Stand, kunde have stiftet saa mange nye Familier af Kiøbmænd, af Agerdyrkere, af Konstnere, de vilde alle være Herrer og Fruer, og om der vare fer Gange saa mange Betieninger i Landet som der ere, var der dog ikke nok til dem alle; er det da Under, om nogle af dem blive staaende, og ikke kunne komme frem?

I det jeg sagde dette, kom en af mine gode Venner til. Han var og bekymret for sine Børn, men af langt andre Grunde. Jeg sørger ei, sagde han, for at mine Børn ikke skulle komme frem, i den Mening, hvori dette i Almindelighed siges. Jeg begriber, sagde han, meget vel, at alle Børn ikke kunne blive det, som deres Forældre ere; og om jeg end kiendte Maader nok til at skubbe (han brugte just dette Ord) mine egne Børn frem for andres, til saadanne Betieninger,

som

som kunde forskaffe dem nogen Rang og Levebrød, maae jeg tilstaae reent ud, at jeg ikke kunde betiene mig deraf. Min Ambition er at efterlade mig brave Efterkommere og en Slægt af duelige Folk, som ved Forsynets Bistand kunne giøre deres Lykke selv. Om Standen bekymrer jeg mig slet intet. En god Kiøbmand, en Haandverksmand ere i mine Øine langt ærværdigere Folk end en Betient, som er bleven hvad han er, for hans Faders Skyld, og jeg vilde heller, at en ærlig Arbeidskarl skulde bære mit Navn efter mig end saadan en, som beviiste kuns for hele Verden, at jeg havde misbrugt min Lykke til at stiæle Brødet fra værdigere og mere fortiente Folk, og til at fordærve et Embede med en slet Betient. Om jeg og vidste, at jeg ved Opdragelsen kunde giøre noget dertil, at mine Børn ikke bleve ganske uværdige til disse Æretitler, som alle attraae; valgte jeg dog, og det for mange Aarsagers Skyld, heller en anden Stand for dem, hvori de kunde selv arbeide dem frem, om det og var en af de ringeste, naar jeg kuns NB. vidste et sikkert Middel til at opdrage dem i de rette Grundregler af denne Stand, og at giøre dem til brave og duelige Folk.

Hele Selskabet studsede ved denne Tale. Holde I det da for saa vanskeligt, min Herre, sagde en til ham, at giøre en Kiøbmand, en

Haand-

Haandverksmand, en Bonde, en Soldat af Evers Søn? Ja, svarede min Ven til alles Forundring, det holder jeg for vanskeligt, og derover alene bekymrer jeg mig. De fleste Læsere finde uden Tvivl hans Tænkemaade ligesaa forunderlig som Selskabet, og jeg maae derfor sige, hvorledes han forklarede sig videre. Saa længe min Søn, sagde han, endnu er et Barn, og jeg har ham i mit eget Huus, og under min egen Opsigt, kan jeg giøre af ham hvad jeg vil; Jeg kan giøre ham haardfør, nøisom, dristig, vænne ham til hvilken Levemaade jeg vil, og give ham den Tænkemaade, som passer sig best dertil. Det beroer endnu paa mig, hvad Begreb han skal giøre sig om alle Ting, hvad for Vaner, og for en stor Deel, hvad for Hoved-Tilbøieligheder han skal faae. Dersom jeg heri viger fra den almindelige Vei; Dersom jeg foresætter mig en anden Hensigt i min Søns Opdragelse end andre skikkelige Folk, maae jeg vel taale, at de laste mig, og tilskrive snart Haardhed, snart Karrighed, snart Egensindighed den Omgang, som jeg finder at være grundet i min Opdragelses Hensigt. Men min Søn hører det endnu ikke, eller og han forstaaer det ikke; jeg bekymrer mig derfor ikke derom. Det er mig nok, at jeg veed at indrette alt dette saaledes, at min Søn er fornøiet med mig, og jeg med ham; at han er mere

frisk,

frisk, glad, munter; at han græder og klager sig mindre, naar jeg giver ham Vand og Brød, og lader ham gaae tyndt og slet klædt, end andre Børn, som man allermeest kieler for. Det er nok, at han elsker mig mere, end disse elske deres Forældre, endskiønt de hvert Øieblik søge at opfinde noget, som kan behage dem. Men nu skal min Søn engang begynde at see sig om i Verden; Jeg maae dog føre ham lidt i andre Selskaber, førend han kommer ud af Huset. Han maae omgaaes med andre Børn af hans Stand. Den hører han kaldes Junker, og Søsteren Frøken; een er klædt i Silke, en anden i Fløiel; Den Dreng har allerede en Kaarde ved Siden, som jeg har sagt til min Søn at han først skal fortiene; En anden har en hvid Fieder i Hatten; han beundres af hele Selskabet, fordi han er saa vel klædt; han taaler ikke, at min Søn rører ham for ei at krølle hans Manskietter og bringe hans Haar i Uorden; og han kan ikke gaae over Gaden; En Tiener maae bære ham for ikke at fordærve hans smukke Skoe og hans hvide Strømper.

Saasnart min Søn nogle gange har anseet denne Levemaade, som er saa almindelig iblant andre skikkelige Folk, maae han da ikke allerede begynde at troe, at jeg har giort ham Uret, og været en haard Fader imod ham? Det hele Sy-

stem

stem af det, som man kalder Ambition og Levemaade, er hastig lært; Man behøver kuns at føre et Barn, som kan læse, nogle gange i vore Selskaber, og han skal snart lære, hvilken forfærdelig Forskiel der er imellem en slet og ret Borger, og en borgerlig Rangsperson, imellem en Kiøbmandsdreng og en Junker, imellem en Person i en Klædes Kiol, og en anden, som bær Silke, Galoner og hvide Fiedre; og saasnart han har lært det, min Herre, meener I da ikke, at min Søn har baade for megen Ambition og Levemaade, til at tiene hos en Kiøbmand paa et Comptoir? Jeg vil ikke engang tale om andre Stænder, som endnu holdes ringere.

Men sæt og, sagde han videre, at jeg, ved at holde min Søn fra alt det, som man hos os kalder skikkelige Selskaber, kunde forebygge saadanne Tanker, indtil den Tid, da jeg skulde vælge ham en Stand. Alle Stænder, har jeg vel sagt, ere mig lige gode, men ikke derfor alle Folk i disse Stænder. Jeg vilde have min Søn sat i Lære hos saadan en Mand, som kunde giøre ham til et retskaffent Menneske i den Stand, som jeg valgte. Jeg vilde altsaa, naar han skulde være Kiøbmand, have ham hos en af vore beste Kiøbmænd, og der vare da ikke mange at vælge iblant. Sæt, at den beste iblant dem alle, at Kiøbmanden i det Patriotiske Selskab selv tog

ham

ham paa sit Comptoir. Han skulde da vist blive vel anført, han skulde lære noget nyttigt, og jeg vilde holde alt dette for en større Lykke, end om min Søn var bleven galoneret fra Hoved til Fod. Men nu, sagde han, da jeg synes at være allernærmest ved Maalet af mine Ønsker, da vaagner først min Bekymring. Nu kunde jeg dog ikke længer indslutte min Søn. Han fik tusende Leiligheder til at komme ud iblant Folk, og at høre, hvor meget vore rangsyge Borgere foragte den Stand, som jeg havde valgt til ham. Det varede ikke længe, førend han merkede, hvor meget en Junker, som dog ikke var af en bedre Familie end han, bildte sig ind at være meer end han, og førend han hemmelig bebreidede sine Forældre, at de ikke, lige saavel som andre skikkelige Folk, havde giort ham til noget, som han kunde have Ære af.

Sæt og, sagde han videre, at jeg ikke agtede disse Bebreidelser, og at jeg kunde overvinde den Sorg, som jeg maatte føle ved at see et elsket Barns Kierlighed aftage. Sæt, at min Kierlighed til ham var reen nok, for at kunne sige: Elsk mig mindre, min Søn, men bliv en god og nyttig Mand. Endog dette kunde jeg jo ikke mere haabe i en Stand, med hvilken han allerede var misfornøiet. Med den beste Opdragelse skulde det ikke vare længe, førend jeg saae ham befængt

med al den Ulyst, Langsomhed og Træghed, som er saa almindelig i alle nyttige Stænder, fordi de fleste vælge dem kuns af Nød, og for at forlade dem igien.

Naar jeg betænker, hvad jeg selv har seet paa andre Steder, hvor alle nyttige Stænder ere agtede nok, for at vedligeholde hos unge Mennesket den Følelse af Ære og den Lyst til Standen selv, som er saa fornøden til at giøre dem til muntre, duelige og vindskibelige Folk; og hvor meget saadan en Tænkemaade befordrer et Folks Velstand og Lyksalighed, da vilde jeg holde det for større Lykke, om jeg kunde sende min Søn hen for at blive opdraget paa saadant et Sted, end om jeg kunde efterlade ham nok saa mange Venner og Patroner.

Den eneste Trøst, sagde han tilsidst, som blev tilovers for mig, var, at, naar jeg havde giort mig al denne Umage forgieves, og forsøgt en Stand efter en anden; Naar jeg hverken kunde giøre en god Kiøbmand, eller Konstner, eller Soldat af min Søn, kunde jeg endnu giøre ham til lige saa god en Junker og lige saa artig en Person, som disse skikkelige Folkes Børn, som Forældrene vide saa vel at bringe frem. Han skulde snart blive lige saa kræsen og kielen, som nogen anden; Det kostede mig ikke megen Umage, og naar han i nogle Maaneder havde lært at

danse, fattedes der ham ikke andet end en Silke-Kiole og en hvid Fieder i Hatten, for at blive velkommen i alle Selskaber, og anseet for et haabefuldt ungt Menneske. Ingen skikkelige Folk skulde foragte ham, fordi han vidste Intet; Det skulde kuns forundre dem, at han endnu var Intet. Enhver var forlegen, fordi han ikke vidste, hvad han skulde tage ham for, og hvad han skulde kalde ham. Hvis jeg derfor ikke strax kunde skaffe ham en Titel, maatte jeg lade ham lære saa meget Latin, at han kunde blive indskrevet som Student. Dertil behøves endelig ikke meget, og altsaa kunde min Søn endnu blive til noget, og maaskee langt mere, end om jeg havde giort mig allermeest Umage for, at giøre ham værdig dertil.

No. 280 og 281.

Fredagen, den 23, og Mandagen, den 26 September 1763.

Man fremsatte engang i det Patriotiske Selskab dette Spørgsmaal: Hvad der meest hindrede eller befordrede gode Love og Indretnin-

ger? I Begyndelsen anførte enhver adskillige Aarsager, som alle vel havde megen Indflydelse paa Lovenes Iverksættelse, men af hvilke det tillige var vanskeligt at sige, hvilken der var den vigtigste. Præsten blev længe ved at paastaae, at det fornemmelig kom an paa Tænkemaaden og Sæderne, og han anførte nogle Exempler af de nu levende Nationer, grundede paa deres egne Klagemaal, og tagne tildeels af et Brev over Freden til Greven af *** som i dette Aar er udkommen til Lyon. Forfatteren af dette Brev paastaaer, „at det ikke er saa meget Regierings-„formen og Lovene, som Nationens herskende „Caracter, der bestemmer dens Skiebne og Lykke; „han anseer en almindelig Fordærvelse i alle „Stænders Grundregler som den sande og eneste „Aarsag til al den Forliis, som hans Lands-„mænd giorde i den sidste Krig. Og efter at „have balanceret alle de Uleiligheder, som følge „af saadan en Fordærvelse i Sæderne, med de „store naturlige Fordele, som hans Fædreneland „besidder fremfor hans Fiender, slutter han der-„af, at det ikke er physiske, men moralske Ting, „som foraarsage baade Rigernes Flor og deres „Undergang. Han ønsker, at Ministrene vilde „betiene sig af Freden til at optænke saadanne „Lægedomme, som vare de kraftigste til at hel-„brede disse indvortes Sygdomme, og at Folket

„vilde,

„ vilde, i Stedet for ved unyttige Klager at
„ giøre de beste Anslag til intet, i det mindste op-
„ sætte deres Domme, indtil man havde fuldført
„ de foretagne Forbedringer. De, som uden
„ at lade sig afskrække af Hindringer, arbeide
„ med en utrættelig Flid paa de forfaldne Sagers
„ Oprettelse, ligner han med den Romerske Ge-
„ neral, som, efterat han var overvunden og
„ drevet paa Flugten, blev dog belønnet, fordi
„ han ikke havde fortvivlet om at redde det Al-
„ mindelige; og hvor høit Fordærvelsen end er ste-
„ get, troer han dog, at der i alle Stænder fin-
„ des endnu nogle saadanne sunde Lemmer, en
„ frugtbar Sæd til det Gode, som behøver kuns
„ at opklækkes.

Selskabet var alt for overbeviist om Vigtig-
heden af Sædernes Indflydelse, til at nægte no-
get af alt dette. Man meente kuns, at Spørgs-
maalet endnu ikke var besvaret. De Love, sagde
man, som angaae Sæderne, ere just af alle de,
som have de fleste Vanskeligheder, og det bliver
derfor endnu et Spørgsmaal, hvad der er den
største Aarsag til disse Vanskeligheder? Efter nøie
Undersøgning deelte Selskabet sig i tvende Par-
ter. Adelsmanden og Præsten paastode, at mange
gode Foretagender ikke lykkedes, fordi man ei gik
langsom og forsigtig nok tilverks, fordi man vilde
giøre alt for store og hastige Forandringer paa

eengang; Kiøbmanden derimod og Bonden meente, at endnu langt flere gode Ting gik overstyre, fordi man var alt for langsom og fordi man af alt for stor Forsigtighed ikke giorde baade tidlig nok og hastig nok alt, hvad der behøvedes til at understøtte et nyttigt Foretagende. Denne Mening syntes at behøve meest Beviis, og jeg vil derfor fortælle, hvad Kiøbmanden sagde, til at bestyrke den.

Jeg veed ikke, sagde han, om det forholder sig med alle andre Love, saaledes som med dem, der angaae Handelen; men disse staae i saa nøie en Forbindelse med hinanden, at en eneste og efter Anseelse ikke meget betydelig Feil i Forfatningen kan giøre alle andre i sig selv nyttige og store Anslag til intet, eller i det mindste paa en merkelig Maade hindre Fremgangen deraf. Vi Kiøbmænd ere vante til at beregne alting; og naar jeg vilde undersøge alle Nationers Indretninger, skulde det ikke blive mig vanskeligt at bevise, at der ikke var i et Land en Lov eller en Anstalt, som har nogen Indflydelse Handelen, at den jo i Forhold til denne Indflydelse, hvor ringe den endog er, foraarsager en Forandring i Varenes og Pengenes Priis, som lader sig bestemme med et vist Tal, hvilket, hvor uendelig lidet det end er i detaille, dog giver en kiendelig Forskiel i den hele Summe af Handelen, til Fordeel eller Skade for en Nation. I

denne

denne Beregning, sagde han videre, indløbe ikke alene de store og kiendelige Anstalter, de, som umiddelbar angaae Handelen, men og tusende andre indtil Nationens Caracter, Levemaade, og Prisen af de mindste Levnetsmidler. Handelens Flør beroer ikke alene paa de Indretninger, som umiddelbar angaae den, paa Haandverkernes, Manufacturernes, Compagniernes, Toldens og Financernes Bestyrelse; Den beroer og paa Landvæsenet, Rettergangsmaaden, Politievæsenet; alt det, ikke alene i Lovene, men og i Levemaaden og Sæderne, som formerer eller formindsker Friheden, Sikkerheden, Arbeidsomheden, Folkemængden o. s. v., har en vigtig Indflydelse i Handelen, fordi det er disse Ting, som bestemme, hvor meget baade Pengene og Varene i et Land gielde mod Pengene og Varene i et andet. Alle disse Ting ere i Henseende til Handelen ligesom de Hiul, der høre til Væsenet af et Uhrverk eller en anden Maskine, og af hvilke det ene ikke kan bevæge sig uden det andet. Hvad vilde en Uhrmager f. Ex. tænke, om man sendte ham et smukt Uhr, med den Begiering, at han vilde sætte det i Stand, men for alting ikke røre ved visse Hiul deri, om hvilke man troede, at de vare alt for gamle og skrøbelige til at taale nogen Forandring eller Bevægelse? Han vilde uden Tvivl svare, at dersom man vilde have Uhret sat i den Stand,

at det kunde giøre virkelig Nytte, som andre Uhrer, maatte man lade det komme an derpaa; hvis det derimod ikke var os om Nytten at giøre, dersom man vilde kuns have et Uhr til Parade, og var fornøiet, naar det kuns paa Skiven saae ud som andre Uhrer, kunde man lade det blive som det var. Med faa Ord: han vilde sige, at for at faae et godt Uhr deraf, maatte man tillade ham at tage Hiulene fra hinanden, og at forbedre alt hvad der behøvedes til at sætte dem i Gang.

Denne Lignelse, mine Herrer! er altid faldet mig ind, naar jeg har hørt Folk tale med saa megen Tvivl, Frygt og Vaersomhed om saadanne Forbedringer, som de dog selv maatte tilstaae at være meget nødvendige og nyttige. Og naar jeg har seet et Folk i Europa kappes med et andet i nogle Anstalter for Handelen, som man giorde efter visse store Mønstre, uden at forbinde alt det tilsammen, som behøvedes for at sætte Maskinen i Gang, har jeg forestillet mig en galant Mandsperson eller et Fruentimmer, som for at være paa Moden, og have noget, der hænger ud ved Siden ligesaa vel som andre, bær et gammelt Uhr med en smuk Skive og et prægtigt Futteral, i en bred og konstig forarbeidet Kiede, som hænger langt ud paa Siden. Alting i Verden bliver til Moder. Ethvert lille Fyrstendom i Tydskland skal maaskee med Tiden oprette Banker og Han-

dels-Compagnier, ligesom de allerede have deres Ordener, deres Armeer og Universiteter.

Men det er ikke om saadanne smaa Stater, som leve under andres Beskyttelse, og som giøre Indretninger alene til Parade, at vi tale; Det er om dem, som Naturen har givet Fordele nok til at indtage en vigtig Plads i den Europæiske Ligevægt. For dem bilder jeg mig ind, at det ligesaa lidt er nok at have Armeer, Universiteter og andre Indretninger, hvori de ligne andre Folk, som jeg veed vist, at det ikke er nok, at de have Banker, Compagnier og andre offentlige Anstalter for Handelen; det frugtbareste Land, som har den fordeelagtigste Beliggende, behøver maaskee flere Indretninger, om det skal komme i nogen Ligevægt med andre; og et Folk, som har Ambition til at blive engang det, hvortil Naturen har bestemt det, maae tale uden Knur, at dets Lovgivere giøre saadanne Forandringer, om de end nok saa meget stødte visse Personers private Fordele, Vaner, Tænkemaade og Manerer. Jo sildigere et Folk begynder at kappes med andre i Handelen eller andre Indretninger, des mindre Tid er der at spilde, des mere maae man, saa at sige, giøre paa eengang, hvad andre, som ingen Rivaler havde, giorde langsom. Det er og lettere for saadant et Folk med et at giøre fuldkomne Indretninger, fordi de have saa mange Erfarin-

ger for dem. Der er i Handelen visse lykkelige Øieblik, som beroe paa fordeelagtige Conjunctu-rer, der give en ønskelig Leilighed til at giøre visse store Indretninger, en Leilighed, som maa-skee ikke gives meer end eengang. Disse Øie-blik maae bruges, og man maae da ikke være alt for langsom. Man maae endog undertiden vove, eller og aldrig begynde noget.

Overalt, mine Herrer! Ingen Forandring i Verden kan giøres, uden at nogle Folks Interesse lider, og uden at nogle blive misfornøiede; Der ere altsaa kuns to Ting at vælge, enten at giøre intet eller at taale denne Misfornøielse. Jeg er ingen Statsmand, og har derfor maaskee hverken fiin Følelse nok af denne Ære, som man søger ved at behage alle Folk, eller ikke Klogskab nok til at lempe mig efter alle de Meninger og Passio-ner, som regiere Menneskene. Jeg er kuns vant til at giøre mine egne Affairer, og naar jeg har afgiort dem efter de Grundregler, som jeg finder at være de beste, lader jeg alle Folk sige, hvad de ville. Jeg har tidt hørt Folk, som ikke vare uvittige, dømme meget ilde om mine Fore-tagender. Det har ikke anfægtet mig, fordi jeg vidste, at de enten snart skulde dømme om igien eller og i det mindste have dømt meget værre, de som jeg havde ladet mig bevæge af deres Domm

til at giøre noget, hvoraf jeg selv ikke kunde vente et godt Udfald.

Dette Udfald, som tilsidst bestemmer Publici Domme, staaer vel ikke i noget Menneskes Magt; Det kroner ikke altid de viseste Anslag: Men de giøre det dog vissere, naar man bruger alle Midlerne, end naar man af Frygt, Langsomhed eller en overdreven Forsigtighed forsømmer nogle. Maaskee naar vi indsaae Aarsagerne til de ulykkelige Udfald af saadanne Ting, som vare begyndte efter en fornuftig Plan; skulde man finde, at Ulykken var kommen deraf, at man ikke nøie og bestandig nok havde fulgt denne Plan, at man har lempet sig for meget efter andres Domme, ikke tilladt dem, som skulde udføre Planen, at giøre alle de fornødne Forandringer; med faa Ord: at man er bleven staaende ved halvgiorte Arbeider. Saadanne halvgiorte Arbeider, mine Herrer! er det, som jeg anseer for de største Hindringer i gode Foretagender; De ere langt skadeligere end at giøre intet. Det er ikke nok, at baade Arbeidet og Bekostningen er spildt; Man decrediterer endog derved de beste Forslag. Mængden, som dømmer efter Udfaldet, tvivler om de sikkerste Grundregler, fordi en Forsømmelse af visse fornødne Hielpemidler er Aarsag til, at Virkningen deraf endnu ikke viser sig kiendelig nok. Seer man derimod denne Virkning for Øine, vi-

ser

ser den sig hastig og kiendelig, hvilket ikke skeer, med mindre man giør paa engang alt, hvad der kan giøres og hvad der er fornødent, da bortfalde snart og af sig selv alle de Misfornøielser og vrange Domme, hvortil en stor og uventet Forandring kan have givet Anledning. Og den Ære, som kroner Verket, bliver saa meget desstørre. Jeg er ofte selv, ved at ende en lykkelig Affaire, hvori der ikke var megen Konst, bleven beundret som en Mand, der handlede efter den dybeste Speculation, af de selv samme Folk, som nogle Dage tilforn troede sig selv kloge nok til at dømme mig reent fra Forstanden, og som ansaae mig for en forvoven Mand, der handlede uden Overlæg.

Langsomme og frygtsomme Forandringer derimod give Folk hvert Øieblik nye Anledning til Modsigelser og Misfornøielser. De bestyrke dem endog deri. I saadanne langsomme Forbedringer indsnige sig efterhaanden nye Feil og Misbrug, som føre os snart lige saa mange Skridt tilbage igien, som vi nylig gik frem.

Men, mine Herrer! sagde han tilsidst, i det jeg raader saa meget til at ikke giøre halvgiorte Arbeider, til at ikke standse i en begyndt Forandring, men bringe Verket saa hastig som skee kan, og om muligt er, paa engang til Fuldkommenhed, i det jeg siger dette, maae De ikke tænke,

ke, at jeg udkræver lige saa megen Hastighed i Beslutningerne, som i Iverksættelsen. Man maae gierne anvende megen Tid paa Overlægget, naar man kuns ikke lader lykkelige Øieblik forsvinde, som sielden kunne kaldes tilbage igien, og saadanne Øieblik bilder jeg mig ind, at der forekomme i andre Ting ligesaavel som i Handelen, naar f. Ex. Følgerne af visse Misbrug, ved besynderlige Tilfælde, ere blevne meget kiendelige, naar disse Ting endnu ere i frisk Erindring, og alles Gemytter rørte af Skræk for en nys overvundet eller endnu forestaaende Fare; Thi midt i Faren selv er det sielden Tids nok at foretage nogen Forandring. Saadant et Overlæg er saa meget meer fornødent, som det neppe er mueligt at giøre nogen betydelig Forandring, uden at den har mange Følger og vidtløftige Forbindelser. Til at oversee alt dette, og ikke have andet til Øiemerke end det Almindelige, udkræves Folk, som have megen Indsigt og en ædelmodig eller i det mindste en ærekiær Tænkemaade. Grundreglerne af de fleste Stænder ere nu omstunder alt for vidtløftige til at noget Menneske kunde have al den Indsigt uden i en Stands Forretninger alene, den nemlig, i hvilken han var opdraget, og hvori han var øvet. I det mindste tænker jeg saaledes om Handelen; Jeg veed, ved hvor mange Slutninger og Erfaringer jeg selv er kommen til den Kund-

skab,

skab, som jeg har, og jeg slutter deraf, at saa meget som jeg selv forundrer mig undertiden over Folk af andre Stænder, som dømme om mine Affairer, ligesaa meget skulde disse ærlige Folk opholde sig over mig, om jeg vilde blande mig i Krigsvæsenet, eller det, som angaaer Religionen og Videnskaberne. Jeg taler her ikke om almindelige Grundregler, men om virkelige Planer, som indeholde al den Detail, der behøves til at udføre et stort Foretagende. Dertil, troer jeg, kan et Menneske kuns være skikket i een Metier alene. Men naar man og i enhver Stand fandt ikke alene een men mange saadanne kloge Folk, og nok deraf for at besætte hele Collegier og talrige Forsamlinger, var det dog med de Sæder, som nu regiere i Verden, neppe at formode, at saa mange skulde være uegennyttige, beskedne og patriotiske nok for at have kun een Hensigt, og for at blive enige i deres Slutninger. Jeg troer derfor, at enhver betydelig Forandring er et Verk, som i enhver Metier maae betroes til en Mand alene, i det mindste for den største Deel; det er at sige, saa vidt den Metier ikke staaer i Forbindelse med andre. Paa en Tid, da Æren gielder saa meget i Verden, er dette endnu mere fornødent. Naar flere have med en Ting at giøre, hindrer den ene ofte den anden, om ikke af andre Grunde, saa af Ambition. En Mand af

den største Indsigt og Redelighed, bliver tilsidst kied af saadanne Hindringer og Modsigelser, han falder til Lunkenhed og Efterladenhed; da han derimod, naar han veed, at Sagen beroer paa ham alene, og at ingen andre deele enten Æren eller Skammen med ham, anstrenger sine Kræfter for at bringe Verket til Fuldkommenhed.

Jeg veed ikke, sagde han tilsidst, om jeg tager Feil i at slutte fra mine egne Affairer til andres; men saaledes har jeg afgiort alt, hvad jeg ikke kunde giøre selv. Jeg har udsøgt til enhver Forretning en Mand, som var bekiendt for at forstaae den Metier allerbest; jeg har bedet ham afgiøre den Sag det beste og det hastigste han kunde, og sagt ham tillige, at naar det var giort, skulde saa meget af Fordelen være hans. Paa denne Maade er jeg altid bleven vel tient; og jeg maae tilstaae, at jeg i alle Metiers indtil de ringeste Handverker har fundet Folk, som arbeidede vel ikke alene for Gevinstens Skyld, men og for Æren, og for den Fortroelighed, som jeg havde til dem.

Efter at have nøiere overlagt Kiøbmandens Tale, fandt Selskabet ikke meget at erindre derimod. Man lagde især Mærke til det sidste, og tilstod, at fast den hele Historie syntes deri at være paa Kiøbmandens Side. Alle store Forbedringer, sagde Adelsmanden, i Krigsvæsenet,

i Lovene, i Religionen, i Videnskaberne, have gemeenlig været et Verk af en eneste Mand, og sielden eller aldrig en Slutning af en stor Forsamling og mange Raadgivere. Det hele System af Sæder, som udgiorde Fuldkommenheden af den Egyptiske Statsforfatning, og opholdt denne prægtige Stat i sytten hundrede Aar, var et Verk af tvende Konger. Alt, hvad der var godt i Persernes Indretninger, kom fra Religionen, som var givet dem af Zoroaster. Lycurgs Love regierede Lacedæmon i syv hundrede Aar. Den Athieniensiske Stat blev bevaret ved den Tillid, som Folket havde til Solon. Grundvolden til den hele Romerske Forfatning blev lagt under Kongerne. Numa Pompilius stiftede Religionen, Tullus Hostilius indrettede Krigsvæsenet, Servius Tullius udkastede selv Grundlovene af Republiken; det er denne store Konges Plan, som regierede Folket, da det ikke mere havde Konger. Alt, hvad der var stort og bestandigt i Republikens Forfatning, vare Følger af de gode Kongers Love. I Folkets Forsamlinger kunde ikke mange store Indretninger giøres; og da der var ingen Person mere i Verden, til hvilken man kunde eller vilde fortroe den lovgivende Magt, maatte dette stolte Folk, som i Krigen gav hele Verden Love, laane selv deres Love af Fremmede. Man sendte Folk til de Græske Stæder, for at

efter-

efterſee de ſtore Indretninger, ſom vare Verker af et eneſte Menneſke; man ſatte 10 Mænd til at efterſee dem, og overdrog tilſidſt Magten til den eene. Under Keiſerne bleve førſt Lovene fuldkomne, og de vare endnu ikke bleven det, derſom ikke Keiſer Juſtinian ogſaa havde betroet dette Verk til en eneſte Mand. Diſſe Love angik kuns de almindelige borgerlige Handlinger og Rettergangen; mere kunde man ikke vente af en Lovkyndig; at faſtſætte viſſe Grundregler for alle Dele af Staten, for Krigsvæſenet, Handelen, Financerne, Landvæſenet, Opdragelſen, Skolerne, Videnſkaberne, er mere end et Menneſke alene kan overſee. Dertil behøves en Tribonian i enhver af diſſe Stænder; En Feltherre ſom Agrippa til Raadgiver for Krigsvæſenet, en Mecoenas for Videnſkaberne, en Colbert for Handelen, en Sully for Financerne, og en Auguſt, en Henric, en Ludvig for dem alle. Enhver Deel af den lovgivende Magt er i et Syſtem, ſom det Europæiſke, af en vidtløftigere Omkreds end den hele Samling af Love i Grækenland og Rom.

Saa gierne, ſom jeg tilſtaaer Dem, ſagde Præſten tilſidſt, at Hoved-Forbedringerne i enhver af diſſe Stænder maae være en Mands Verk, og at det er godt at giøre alt, hvad man kan, paa engang; ſaa lidt troer jeg og, at De nægte, at naar ſaadanne ſtore Indretninger engang ere

 giorte,

giorte, bør man ikke for enhver ringe Feil forandre dem igien. Det var den anden store Artikel i de Gamles Lovgiverkonst. Saa ulykkeligt som det er for et Folk, hvis Sæder og Indretninger ere fulde af Misbrug, at være meget hengiven til det Gamle, saa fortreffelig en Virkning har derimod denne Drift hos de Nationer, som ved en viis og lykkelig Brug af den lovgivende Magt engang have faaet et fuldkomment System af Love, og hvor disse Love ved Opdragelsen og Tiden ere blevne til Sæder og Vaner. Da skader det ikke mere, om Brugen af denne Magt er langsom og sparsom. Da er det Tid at giøre i de menneskelige Stater det samme, som Gud har giort i Kirken. Da han i sin aabenbarede Lov havde tilkiendegivet Menneskene, hvad de behøvede at vide til at forarbeide deres Lyksalighed, ophørte Prophetierne, og Johannes fik tilligemed Menigheden tilsidst den Befaling: at bevare Bogens Ord uforandrede.

No.

No. 282.

Fredagen, den 30 September 1763.

I Sæderne ere ofte de mindste Omstændigheder meget vigtige. Naar man vil kiende det i en Nations Caracter, som er den virkelige Grund til dens Magt, Rigdom og Fortieneste, er det ikke altid i de store Handlinger at man skal søge det. Det er saadanne Træk, som neppe merkes i en Beskrivelse, smaa Omstændigheder af en privat Mands Liv eller af et Tingsvidne, som skildre undertiden en Nations Caracter langt bedre end de prægtigste historiske Malerier.

Historien af den ulykkelige Johan Calas, som i Aaret 1761 blev henrettet i Toulouse, er vel de fleste Læsere allerede bekiendt nok af de offentlige Tidender; og hvo af dem kiender vel igien i denne Historie Caracteren af den Franske Nation? Hoved-Handlingerne selv ere for grusomme dertil, og de have vel rørt de fleste Læsere alt for meget for at tillade dem at bemerke nogle smaa Omstændigheder, som man ikke pleier at agte engang i Fortællelser, der indeholde saa selsomme og overordentlige Ting. Jeg har selv, maae jeg

tilstaae, ikke agtet nok derpaa, forend jeg blev opvakt dertil ved en Anmerkning i the Gentlemans Magazin for Novbr. 1762, hvor denne bedrøvelige Historie fortælles. Historien selv vil jeg ikke her igientage. Den fremstiller kuns de allerbedrøveligste Beviis af de menneskelige Svagheder, og er tillige i vore Tider saa usædvanlig og uhørt, at man ikke kan giøre nogen almindelig Slutning deraf til Sæderne eller Caractererne. I Historien af de meest polerede Nationer finder man nogle saadanne Træk, som tiene kuns til at ydmyge Mennesket, og det, som er endnu besynderligere, jo mere de fortiene vor Afskye, desmere synes de at fornøie vor Nysgierrighed. I det vores hele Opmerksomhed er henvendt paa saadanne Pletter og Skamflikker i Menneskeligheden, agte vi alt for lidet paa det Naturlige og Enfoldige i Sæderne, som fortiener vores Kierlighed og Høiagtelse.

I Stedet for at føre Læseren nok engang igiennem de bedrøveligste Scener af denne Historie, som forestiller os en ulykkelig gammel Mand, som bliver beskyldt for at have dræbt sin egen Søn, og fordømt af en anseelig Ret, som ikke havde anden Grund for sin Dom, end et fabelagtigt Foretagende af en rasende Pøbel og en overtroisk Geistlighed, som giorde Sønnen, der havde hængt sig selv, til en Martyr, og Faderen, som begræd

hans

hans Ulykke, til en Morder; I Stedet for at skrække Læserne nok engang ved saa bedrøvelig en Fortælelse, som ikke beviser andet end det, som enhver allerede veed, hvor meget Ondt Overtroe og Vankundighed kan stifte i Verden; vil jeg kuns anføre nogle efter Anseelse meget ringe og ubetydelige Omstændigheder, som ere fortalte i Forhøret af denne Sag, og som i den ulykkelige Calas og hans Familie forestille os Levemaaden af en Kiøbmand og en fornemme Borger i Frankrige, en Levemaade, som er den sande Grund til denne fortreffelige Nations Rigdom og Magt, og som fortiener mere at tages til Mønster af andre Folk end meget af det, som vi kalde Franske Sæder; Disse Forfængeligheder, som vi enten uden Grund tillegge Nationen for at besmykke vores egne Feil, eller som vi lære af dens unge Spradebasser og rige Daarer.

„ Denne Fortællelse, siger Forfatteren af det „ Engelske Magazin, maler os en Huus-Omgien„ gelse, som maae komme en Engelsk Læser meget, „ og jeg tør vel sige en Dansk endnu mere frem„ med for. En Kiøbmand, som havde ladet sin „ ældste Søn studere Lovkyndigheden, i den Tan„ ke at blive brugt ved Retterne, sender denne „ Søn ud at kiøbe Ost, og har ikke flere Dome„ stiker end en eneste Tienestepige, hvilken, efter „ at have tillavet Aftens-Maden, sætter den paa

„Bordet Klokken syv, og lader Selskabet siden „skiøtte og opvarte sig selv. Dette Aftens-Maal„tid havde ikke desmindre hvad man kalder en „Dessert. Men førend den er opspist, forlader „den ældste Søn, som var en særdeles god Ven „af den indbudne Giest, Bordet, og gaaer i Kirk„kenet. Ingen spørger efter ham. Selskabet „bliver endnu et par Timer tilsammen. De gaae „efter Maaltidet ind i Sengkammeret, og den „anden Søn sætter sig imidlertid til at sove i en „Lehnestoel, indtil man vækker ham for at lyse den „Fremmede ud, som gik bort Klokken Ti.„

Et vanskeligt Sted i en Græsk eller Romersk Forfatter, som ved Tidernes og Sædernes Ulighed er bleven os allermeest uforstaaeligt, trænger vel ikke meer til Forklaring end dette. Naar jeg f. Ex. oversatte disse Ord af Horatz: Vivitur parvô benè, cui paternum splendet in mensa tenui Salinum; Naar jeg beskrev, hvorledes hine gamle Romere, hvorledes Curius, Fabricius, Regulus, Paulus Emilius og flere levede, skulde det neppe komme Læserne saa selsomt for, at høre fortælle om store Feltherrer, som boede i Hytter, spiste af Trækar, foragtede Guld og Sølv, og efter at have overvundet mægtige Fiender og beriget Staten med et anseeligt Bytte, forlangte kuns Tilladelse at gaae tilbage igien til disse Hytter for at dyrke deres Fædrene Agre, hvor

nogle af dem døde saa fattige, at de ikke efterlode sig Penge nok til deres Begravelse; Alt dette, siger jeg, skulde ikke komme dem saa utroligt for, som at høre tale om en Fransk Kiøbmand, som sender sin Søn, der allerede er Candidat, ud at kiøbe Ost; som holder kuns een Domestik; som gaaer til Bords om Aftenen Kl. 7, o. s. v. Dette er og virkelig efter vore Begreb noget langt forunderligere. Vi ere vante engang til at forestille os de Gamle som Folk, der foragtede Rigdom og Overdaadighed, og vi forundre os derfor ikke mere over deres Tarvelighed; men i Frankrige, vil man sige, der, hvor al Pragten og Overdaadigheden har sin Oprindelse, skulde en Kiøbmand der kunne leve saaledes? Ja, og jeg tør beraabe mig paa deres Erfarenhed, som kiende noget mere af dette Folks Levemaade end vore unge Hans Franzener. Jeg nægter derfor ikke, at jo Levemaaden i mange borgerlige Huse er meget overdaadig; men Overdaadigheden er ikke saa almindelig, den er af en ganske anden Art; Den besværer i det mindste ikke saa meget, og giør Menneskene ikke saa uskikkede til at tiene Selskabet, som den Overdaadighed, der hersker hos nogle andre Folk. For at giøre dette forstaaeligt, maae jeg forklare mig lidt nøiere.

Der er en Overdaadighed til, som er grundet paa en naturlig Følelse af det Angenemme og Be-

qvemmelige, og paa en Tilbøielighed til at forbinde sig andre ved en selskabelig Omgang, som fornøier uden at besvære. I denne Overdaadighed er ofte megen Forfængelighed. Der er en anden Overdaadighed, som ikke sigter saa meget til at fornøie sig selv, eller til at fortiene andres Kierlighed, som til at giøre sig ved sine Rigdomme anseet og bemerket. Denne Overdaadighed kommer af Stolthed. Begge disse Arter af Overdaadighed kunde drives saa vidt, at de ødelegge Menneskene; men det sidste Slags er dog meget mere ødeleggende end det første. I denne har Forfængeligheden selv sine Grændser, som bestemmes, om ikke altid af den strenge Fornuft, saa dog af en almindelig og naturlig Tilbøielighed. I det man søger kuns at fornøie sig selv og behage andre, skyer man i Overdaadigheden selv alt, hvad der ødelegger Formuen, indskrænker Friheden, foraarsager Fortrydelse, Væmmelse og Kiedsommelighed. Saadan en Overdaadighed har sine Regler, som ere grundede i en naturlig og ufordærvet Smag; Den, som kommer af Stolthed, har derimod ingen. Det er ikke Naturen, men Indbildningen, som regierer den. Her spørges ikke, hvad der er smukt i sig selv, hvad der fornøier os, og behager andre; men hvad der er brugeligt, hvad der er rart, og hvad der er kostbart; var det end i sig selv det hesligste og ubehagelig-

behageligste. Den Fornøielse, som man søger selv, bestaaer kuns i andres Beundring, og i de ydmygende Begreb, som vi opvække hos dem, om vore egne Fortrin i Rigdom og Pragt. De urimeligste Anretninger, den dummeste Pragt og de latterligste Optog ere gode nok dertil, naar de kuns koste meget, og enhver ikke har Formue til at giøre det samme. Naar man er overdaadig af Forfængelighed, giør man ikke altid saa meget Godt, som man kunde giøre, med sine Penge; men man skader dog ingen, man fornøier mange, og er stedse beskieftiget for at giøre baade sig selv og andre Livet behageligere. Den Stolte derimod misbruger endog sin Formue til at foragte og trodse andre; han er ikke alene ødsel, men og lad; han holder det for en Skam at giøre noget, hvorved han kunde fortiene de Penge, som han øder, og forbinde sig Selskabet.

Et Folk, som er overdaadigt af Forfængelighed, elsker meget Selskaber, og anvender en stor Deel af sin Formue paa selskabelige Fornøielser. Deres Huse staae altid aabne for alle; de indbyde mange; men det er mere for at tale, end for at spise med dem. Anretningerne ere mere velsmagende end kostbare og overflødige; og man troer, at man fornøier sine Giester mere ved den Frihed, som man tillader dem at beværte sig selv, end om man omringede dem med mange Opvar-

tere. Denne Frihed, som man under andre i sit Huus, bruger man selv. Man spiser til den beqvemmeste Tid, saa meget og saa lidt som man vil; Man gaaer uden Undskyldninger og Tilladelser fra Selskabet til Forretninger. Man klæder sig, gaaer, staaer, spiser og drikker efter sin Beqvemmelighed, og lader sig ikke ved en tvungen Velanstændighed afholde fra de fornødne Bevegelser... skiestigelser. Den offentlige Omgiengelse er hos saadant et Folk ligesom den private. Man seer dem paa Gaderne, Torvene og Børsene ligesom i deres Huse, at klæde sig efter deres egen Beqvemmelighed, gade til Fods, handle, kiøbslaae efter som enhver lyster.

Et Folk derimod, hvis Overdaadighed kommer af Stolthed, indslutter sig i sine Huse, og lader sig ikke see uden i store Tilberedelser. Naar man indbyder andre, er det som til en Fest, paa hvilken alle andre Forretninger hvile for at vise sig selv og sit Huus i den allerfuldkomneste Pragt. Det er ikke af Giesternes Fornøielse, men af deres Rang, af Retternes Kostbarhed, af Opvarternes og Carossernes Mængde, og den Tid, som der anvendes paa Giestebudet, at man dømmer derom. De mindste Bagateller have deres Regler, som alle ingen anden Grund have end Moden, og Verten er som en Forfatter uden Genie, der stieler noget af alle de Skuespil, som han

har seet, for at sammensætte en Farce efter Reglerne. Folk, som troe, at der behøves saa mange Anstalter, førend de tør lade sig see i deres egne Huse, maae endnu have mere at iagttage, naar de ville vise sig uden for. Der ere tusende Forretninger, som alle vare meget nødvendige, og som dog enten aldeles ikke skikke sig for dem, eller som de i det mindste ikke kunde giøre uden mange bekostelige Omstændigheder. Her behøves ikke Carosser alene for at føre dem af en Gade i en anden, men og Fuldmægtige og Tienere i Mængde, som skulde forrette det, som det ikke skikker sig for Herrerne selv at giøre, for at see de Ting, som det ikke anstaaer dem selv at see. Dets Kiøbmænd selv blive snart til saadanne Herrer; En liden Capital er nok dertil, fordi Rigdommene ere naturligviis rare hos et Folk, som er overdaadigt og stolt; og hvad vil jeg tale om Herrer og Hosbonder? Tienere, Lakeier, Kudske, Tienestepiger skulle hos saadant et Folk neppe ville giøre det, som en ærlig Hosbond og en skikkelig Borger giør selv paa andre Steder. En Kokkepige, hvor nyttig hun end er i Huset, var hun dog ikke fornemme nok til at være Stuepige; ligesaa unyttige men tillige fornemmere skulde Tienerne være fremfor Kudsken: Stuepigen kunde, uden at fornedre sig selv, ikke gaae ud og kiøbe noget til Huusholdningen, og det anstod Tieneren

ligesaa

ligesaa lidt at bære noget paa Gaden. Om der og i et Huus var mere at bestille end et Menneske let kunde giøre, skikker det sig dog hverken for det Menneske at giøre det, eller for hans Herre at tillade det. Man maatte holde tre eller fire unyttige Folk, og endda vogte sig vel, at man ikke i den enes Fraværelse forlangte af de andre, at de skulle forrette hans Tieneste. At bede en Stuepige, en Tiener; at gaae ud at kiøbe en Ost, var det samme som at jage dem paa Døren.

I Frankrige derimod giøre de, som vi her kalde skikkelige Folk, saadanne Ting ikke alene uden Undseelse, men endog som en Tidsfordriv og Fornøielse. Jeg behøver vel ikke at sige, hvor meget saadan en Tænkemaade giør til at underholde Virksomhed og Vindskibelighed. Der behøves meget liden Eftertanke, for at begribe, at et eneste Menneske udretter i saadant et Land ligesaa meget som 10 i et andet, at mange Familier leve paa en anstændig og behagelig Maade af det, som en eneste fortærer paa et andet Sted, uden at være agtet eller elsket, eller fornøiet. Saa meget udrette Sæderne alene hos et Folk, som vi have foretaget os til et Mønster, og maae vi da ikke tilstaae, at vi have været meget ulykkelige i at efterligne det.

No. 283.

Mandagen, den 3die October 1763.

Min gode Ven og flittige Correspondent, Haandverksmanden, har nyslig erindret mig om det, som jeg lovede i det 188 No. at ville bekiendtgiøre et Forslag, som han havde giort. Dette Forslag sigter til nogle Selskabers Oprettelse, som skulde i Henseende til Haandverkerne og Konsterne være det samme, som de, hvilke vi kalde lærde Selskaber, ere i Henseende til Videnskaberne.

Denne Tanke, synes mig, er meget fornuftig, og tillige saa naturlig, at man skulde troe, at mange for lang Tid siden vare faldne derpaa. Ikke desmindre er denne Mand, saavidt jeg veed, den første, som har tænkt paa saadan en Indretning, og hans Navn vil derfor engang maaskee blive ligesaa berømt i Konsternes Historie, som en Richelieus og en Colberts ere det i Videnskabernes Historie. De største Ting ere dog ofte Virkninger af et lykkeligt Indfald, som hundrede og tusinde maaskee kunne have havt tilforn,

men

men som een Mand alene har været dristig nok til at foreslaae og sætte i Verk.

Og i Sandhed, hvad kunde være lettere at falde paa, hvad tillige nyttigere, end saadant et Selskab af vittige og erfarne Folk i enhver Konst, som søgte at forbedre og udbrede den? I det Videnskabernes Academier arbeidede paa lutter høie og rare Opdagelser, hvoraf Nytten og Anvendelsen synes endnu at være langt borte, skulde disse Selskaber føre Menneskene umiddelbar til Maalet. De skulde begynde der, hvor Videnskaberne ende, og indbringe Selskabet en kiendelig, nærværende og øiensynlig Nytte. Praxis er dog i de fleste Ting ældere end Theorien, og Haandgrebene før opfundne end Beviserne. Om man ved disse Haandgreb faldt paa at giøre noget Nyt, som man endnu ikke kunde bevise, var Skaden da saa stor? Forringede det Konsternes Ære? Man har jo i Videnskaberne tidt beviist Mueligheden af mange Ting, som intet Menneske endnu har kundet giøre, og jeg mener, at Virkeligheden og Nytten af en Opdagelse opveie vel mod en Demonstration?

Men der har jo, vil nogen maaskee sige, længe været saadanne Selskaber til? Hvad ere Haandverks-Laugene andet? Og paa en Tid, da man taler saa meget om at afskaffe dem, hvorledes kan man da tillige foreslaae nye? Hertil svarer

rer jeg, at efter min Correspondents Plan er et Haandverks-Selskab noget ganske andet, end et Haandverks-Laug, og for at giøre denne Forskiel mere fattelig, maae jeg oplyse den ved en Lignelse af noget, som er os mere bekiendt. Det foreslagne Haandverks-Selskab forholder sig da til et Haandverks-Laug, ligesom et Selskab for Videnskaberne forholder sig til et Universitet. Dette sidste er gemeenlig et monopoliseret Selskab af graduerede Personer, hvis Hensigt egentlig ikke er at opfinde eller forbedre noget i Videnskaberne, men kuns at lære andre det Bekiendte, og at overhøre dem, som søge Tilladelse til at practisere Videnskaberne; at giøre lærde Svenne og Mestere. Det er just med et Latinsk Navn og i Videnskaberne det selvsamme, som man i Konsterne og Haandverkerne kalder et Laug. Den eneste Forskiel, som der synes at være imellem dem, bestaaer deri, at et Universitet, som bestaaer af adskillige Faculteter, er ligesom en Samling af mange Laug; men saadanne Samlinger finder man og iblant Konsterne og Haandverkerne. I nogle Stæder have Klædekræmmere, Isenkræmmere, Urtekræmmere, Hørkræmmere, og med faa Ord alle Slags Kræmmere, kuns et Laug tilsammen. Et Selskab for Videnskaberne har derimod til Hensigt at forbedre og formere dem ved nyttige Opfindelser; Det er ikke

indslut-

indsluttet til Folk af visse lærde Titler eller Grader, men aabent for alle dem, som have Indsigt i Videnskaberne, og som derfor ved udsatte Belønninger indbydes til at dyrke dem. Saadant et Selskab har og gemeenlig et vist Øiemerke, hvilket alle dets Lemmer med forenede Kræfter søge at befordre; det bestaaer ikke som et Universitet, af Folk, som dyrke Videnskaber, der have liden eller ingen Forbindelse med hinanden. Hvert Selskab, eller i det mindste hver Classe af Selskabet, har kuns med Videnskaber at giøre, som staae i den nøieste Forbindelse tilsammen. Jeg siger, at Selskaber for Videnskaberne ere gemeenlig saaledes indrettede; thi jeg veed vel, at ikke alle ere det. Der ere nogle, som i deres Sammenblanding af Videnskaberne og øvrige Indretninger ligne meget, maaskee alt for meget, Universiteterne, og disse kalder man vist lærde Selskaber.

Det er ikke saadant et Selskab, at min Haandverksmand vil oprette; thi foruden at han veed meget vel, at det Ord Lærd ikke kan passe sig til et Haandverk; saa troer han og, at man ikke uden den største Forvirrelse kunde blande Konsterne saaledes tilsammen, som man blander Videnskaberne. Han ønsker alle Konsters Opkomst, men tillige, at den ene ikke maatte være den anden til Hinder. Saadan en Ligevægt holder han van-

skelig

skelig at treffe i et almindeligt Selskab. Han vilde derfor have et stiftet for hver betydelig Konst især, og ingen kan fortænke ham, at han i dette Forslag først tænker paa sin egen. For denne ønskede han, at stifte et Selskab af det første Slags, et Selskab, som lignede det, som man har oprettet for Videnskaberne og for de Skiønneste iblant Konsterne.

Efter denne Forberedelse, som jeg holdt fornøden til at betage Læseren nogle af de Fordomme, som kunde indtage dem imod Forslaget, vil jeg nu lade min Correspondent selv tale; og uden at tilsætte eller forandre det ringeste i hans Forslag, vil jeg anføre det ligesom jeg virkelig har faaet det fra ham selv. Den eneste Frihed, som jeg har taget mig, er at udelukke noget, som, hvor vel det end var tænkt, dog ikke egentlig henhørte til Hoved-Diemerket.

1) „Selskabet, siger han, maatte bestaae „i det mindste af tre Personer, og var det lige „meget, om de vare Mestere, Svenne eller „Bønhasere, (hvorved han forstaaer vel ikke Fuskere, men dem, som ei ere i Lauget, og vil altsaa sige saa meget, som at Selskabet, uden Hensigt til Laugs-Rettighederne, indtager alle, som forstaae Haandverket). „Det skulde samles i „det mindste engang om Ugen, for at handle om „det indvortes i Professionen; hvorledes de

„ Materialier, som bruges, lettest bekommes; hvilke „ der ere de beqvemmeste; hvorledes de best an„ vendes og bruges; hvorledes Arbeidet kan lettes „ og forbedres, o. s. v. Jeg har allerede, siger han, „ bestemt en Præmie for nogle Ting, som jeg i „ Mangel af Indsigt, Leilighed og Tid ikke selv „ kan udfinde. Naar enhver saaledes efterhaan„ den gav sine Meninger og Erfaringer tilkiende, „ meener han, at mange nyttige Ting derved skulde „ opfindes; adskilligt, som nu holdes hemmeligt, „ blive bekiendt, og meget giort, som nu ansees „ for umueligt. Han troer og, at Arbeidet skulde „ blive lettere, mindre kostbart og tillige bedre.

NB. Jeg overspringer her nogle Artikler, som ikke angaae Professionen, men Tænkemaaden og Sæderne; Adskillige Love og Grundregler, som Selskabet ville antage i Henseende til deres indbyrdes Omgang, deres Opførsel i deres Huse, deres Huusholdnings- og Families Bestyrelse, samt andre menneskelige og borgerlige Pligters Opfyldelse. Grundregler, som alle ere vise og ædle nok, for at giøre min Haandverksmand værdig til at sættes ved Siden af den Sokratiske Bonde, men som tillige, efter den almindelige Tænkemaade, ere for høie til at vente at finde i et hvert Laug et Selskab af tre saadanne Personer.

„ Den

„ Den anden Artikel, som er den 6te i Forslaget, „ angaaer Svennene, hvilke, naar man fornam, „ at de havde bragt det vidt i deres Konst, skulde „ enten uden eller og for en meget ringe Bekost- „ ning antages i Selskabet.

3) „ Lære-Drengene vilde Selskabet søge at „ befrie, saa vidt muligt var, for saadanne unyt- „ tige Arbeider, som kuns hindre deres Lærdom „ og Fremgang, og at rette det, som ved deres „ forrige Opdragelse var bleven forsømt. De „ skulde ikke let tvinges ved Indskrivninger; og „ naar nogen ved en særdeles Flid og Vindskibe- „ lighed giorde merkelig Fremgang, skulde man „ forkorte noget af den fastsatte Lære-Tid. Der- „ som besynderlige Omstændigheder indfaldt, (jeg beholder med Flid disse Udtryk, som min Corre- spondent vel ikke har brugt uden Hensigt, da de Omstændigheder hos os maatte være meget besyn- derlige) „ som skulde forvolde, at fornemme „ Folks Børn vilde lære et Haandverk, kunde „ man indrette en beqvemmere og kortere Læremaade „ for dem; naar Mesteren derefter blev betalt.

4) „ Selskabet skulde have en Protocol, „ til at indføre vigtige Afhandlinger over det, som „ angaaer Professionen, hvem der havde fortient „ de udsatte Præmier, og andre merkværdige Om- „ stændigheder.

Dette Forslag, siger min Correspondent, har han længe havt i Sinde at ville bekiendtgiøre i de offentlige Tidender, for at udforske andres Tanker derom. Han forlanger, at jeg vilde dertil være ham behielpelig, og berette ham, baade hvad andre Folk og hvad jeg selv dømte derom. Mine egne Tanker har jeg allerede sagt. Jeg finder, kort at sige, at Forslaget er fornuftigt, nyttigt, og ikke vanskeligere at sætte i Verk, end saa mange andre Forslag og Selskaber, som have været Verden til langt mindre Nytte. Men dette er kuns mine Tanker. Om mange dømme lige saa, veed jeg endnu ikke. Jeg har vel besøgt nogle, i den Tanke, at vilde meddele dem Forslaget, og udforske deres Tanker; men een var beskieftiget med at oprette igien det forfaldne Selskab af Philosopher, som kaldte sig selv de sande Adepter; en anden talede meget om en Stiftelse, som skulde sigte til at oplegge paa nye alle de Bøger, som ingen mere skiøttede om at læse. Den tredie stod i Begreb med at oprette et Selskab af Fuglefængere, som skulde skrive Historien af alle vingede Dyr fra Drue af indtil Fluer. Alle disse sagde mig saa meget om Nytten og Vigtigheden af deres Foretagender, at jeg torde ikke tale om Forslaget. De forsikrede, at de vidste allerede Midler nok til at beskieftige sig selv, og underholde Publicum i mange Aar. Den første viiste

mig

mig en Mængde af Skrifter, som længe havde været færdige, og ventede kuns paa Tilladelse at blive trykte. Den anden sagde, at der mangslede intet uden at finde en Sahl, som var stor nok til at rumme alle de gamle Bøger, som man vilde udgive; og den tredie forlangte ikke andet end Jagt-Frihed. Fra disse Folk kom jeg til en af mine Venner, som og var beskiefstiget med et Selskabs Oprettelse. Denne gode Mand syntes at være noget lykkeligere end de andre. Jeg fandt alt det hos ham, som udkrævedes til et blomstrende Selskab: Love, Præmier, Indbydelser; men med Arbeidet selv var det endnu ikke kommen videre end til nogle faa Begyndelser, hvilke havde givet Anledning til en stor Pakke af Strids-Skrifter, som endnu ikke vare gamle nok for at blive trykte; thi hvad Skionheden angik, da havde jeg allerede lært i de andre Selskaber, at det ikke kom an derpaa. Denne gode Mand talede saa meget om Vanskelighederne af et Selskabs Oprettelse, at jeg begyndte ganske at fortvivle om Mueligheden af min Corresspondents Forslag, hvor let og eenfoldigt det end var forekommet mig tilforn.

Nogle Dage efter kom min Sk*** til mig, en ærlig gammel Amts-Mester, som hver gang han tager Maal af mig, fortæller med en ærværdig Mine af en Romersk Consul, hvor tidt han har været Oldermand. Jeg troede ikke, at no-

gen kunde være bedre skikket end han, til at undersøge Forslaget, og gav ham det derfor hiem med sig, med Begiering, at han vilde meddele mig sine Tanker derom, hvilke han og nogle Dage derefter tilsendte mig skriftlig. Her ere de:

1 Art. Der ere i de fleste Laug alt for mange Mestere; det var bedre at afskaffe nogle, end at antage flere. En klog Mand beholder, hvad han veed, for sig selv, og det maatte være en Nar, som vilde meddele andre sine Kundskaber og Erfaringer. For Drenge og Juskere kunde det maaskee være godt, at man udsatte Priser. Gamle Mestere derimod lade ikke deres Arbeide dømme af andre; De giøre ikke Prøver, men lutter Mesterstykker, og det skikker sig ikke at arbeide om Kap med Svenne og Bønhaser. Det gamle Arbeide er godt nok, og hvorfor skulle vi have det bedre end Forfædrene? Prisen paa Arbeidet bør heller stige end falde, og det maae være en slet Amts-Mester, som tænker anderledes.

2 Art. At giøre mange gode Svenne til Mestere, er at ødelegge Lauget. Det var bedre at udelukke dem. Jo flere og bedre Medarbeidere, desmindre Fortieneste for de gamle Amts-Mestere; Prisen falder; Konsten mister sin Anseelse; Svennene blive trodsige, og de gamle Mestere tabe deres Høiagtelse.

3 Art.

3 Art. Den gamle Læremaade er god nok. En Dreng bør ikke have det bedre, end hans Mester har havt det for ham. Tre gange Hug om Dagen, og eengang Mad, det er, med faa Ord, den beste Opdragelse. Naar Arbeidet var let, var det ingen Konst meer. Naar en fornemme Mand betalte mig vel derfor, vilde jeg nok lære hans Søn noget af mit Haandverk; men de rette Kneb og Hemmelighederne af Professionen vilde jeg have mig allene forbeholdne; han skulde ellers maaskee engang misbruge dem mod mig selv. Det var artig nok, om fornemme Folk lærte Haandverker; Nogle kunde maaskee være dem nok saa nyttige, som at studere. Men i Stedet for at giøre dem til Svenne og Mestere, holdt jeg for, at det var bedre, at man giorde gamle Amtsmestere til Borgemestere. Det er dog saa tungt, at arbeide sin hele Livstid.

4 Art. Efter mine ubegribelige Tanker behøves altsaa ingen Protocol, fordi der bliver intet at indføre.

N. N. Mester St*** og Oldermand.

Iblant alle de gode Folk, som jeg raadførte mig med, var en vis lærd Mand den eneste, som syntes at finde nogen Smag i Forslaget. Han arbeidede paa en Historie af alle Konster og Haandverker. Saadanne Selskaber, sagde han, kunde

maaskee give mig nogen Oplysning; men der maatte forandres meget i Planen. I Stedet for at undersøge Materialiernes Beskaffenhed, Anvendelse og Brug, og giøre andre Forsøg, som henhøre til det Indvortes, eller rettere at sige, til det Grove og Materielle i Professionen, burde man i disse Forsamlinger heller stræbe at udfinde: Hvorfra saadanne Materialier først ere komne; Naar Konsten er opfunden; Hvorledes den er bleven forplantet fra et Sted i Verden til en anden; Hvor gamle Laugene ere; Og hvor mange Forandringer der Tid efter anden ere foregaaede i deres Indretninger. Jeg holder Egypterne, sagde han, for de første Opfindere deraf, og troer, at Frimurer-Lauget i det mindste har sin Oprindelse fra deres gamle Mysterier : : .

Men dette er vel nok, for at vise, at jeg ikke var meget lykkeligere her, end jeg havde været paa de andre Steder. Alt, hvad jeg havde hørt af alle disse Raadgivere, tiente kuns til at forvilde mig. Saa farligt er det undertiden, at tage mange kloge Folk i Raad med sig, og jeg sluttede deraf endelig tilsidst, at om der skulde blive noget af Forslaget, maatte min Correspondent endnu overlegge det engang vel for sig selv alene; og dersom han da kunde finde to Personer af hans Profession, som vare af samme Tanker,

maatte

maatte han kuns, uden at tage flere i Raad med sig, strax begynde at sætte det i Verk.

No. 284.

Fredagen, den 7de October 1763.

Nogle af de meest uopløselige Knuder i Religionen, Sædelæren og Statskonsten, komme deraf, at det er saa vanskeligt at adskille i den menneskelige Skiebne, hvad der beroer paa Mennesket selv, og hvad der ere Virkninger af høiere og mægtigere Aarsager, af Forsynet, Naturen og Lykken. Vi tilskrive gemeenlig en af disse Aarsager enten for meget eller for lidt, og deraf kommer det, at vi i Religionen snart misbruge den Lærdom om Forsynet, om Troen, om Almagten og dens Medvirkninger, om Menneskets Indskrænkning, Svaghed og Fordærvelse, til at nægte Friheden og forsømme Midlerne, snart tilskrive os selv og vore egne Kræfter saa meget, at vi glemme, hvor stor Magt baade Natur og Hændelser have over os, og derfor falskelig ansee os selv som Herrer af vores Skiebne, Dyden som et Haandverk, og gode Gierninger som For-

tienester. I Sædelæren møde ligesaa store Vanskeligheder, naar vi ville bestemme Friheden og dens Grader, hvor vidt de gode eller onde Handlinger kunde tilregnes eller ei; og hvor meget de giøre til at befordre eller forhindre Menneskets Lyksalighed. Snart beskrive vi Dyden som alt for let, snart igien som alt for tung. Nogle tillegge Fornuften for stor-en Magt til at bestemme Villien og Skiebnen, naar andre derimod ansee Mennesket selv som en Maskine, der drives af Passionerne alene, og dets Skiebne som en Virkning af lutter Hændelser. Saa vanskeligt er det, at adskille, hvad Mennesket selv gior til at bestemme sin Skiebne og hvad det ikke gior, endog naar vi betragte et Menneske for sig selv alene. Vanskeligheden bliver endnu større, naar vi betragte det under alle de Forbindelser, som udgiøre et Selskab og en Stat. At adskille i den Mængde af sammenløbende Aarsager, som bestemme et heelt Folkes Skiebne, hvilke der ere inden i Mennesket selv, og hvilke der ere uden for det, hvad der er en Virkning af Fornuften, af Friheden, af Opdragelsen, Æren, Lovene o. s. v., og hvad der paa den anden Side kommer af Luften, af Landet, af Tiderne, af et Folkes eller Lands Forhold til et andet, af usædvanlige og uventede Hændelser; At adskille disse Ting, siger jeg, synes at være mere, end man burde forlange af et

Menne-

Rennesfe, og man forlanger det af enhver Hi-
oriefkriver, ja det, som enduu er mere, enhver,
m kuns har kastet et Øie i Historien, troer,
t han strax er i Stand til at afgiøre det. Vi
omme om hele Nationers Skiebne, om et Verk
f mange Aarhundrede, ligesaa letsindig, som
i domme om Udfaldet af et Feldtslag. Man
r ikke saasnart læst en Efterretning derom i de
fentlige Tidender, førend man strax er klogere
d Anføreren. Man seer ikke alene hans
ensigter, men og hans Feil. Man veed alle
arsager, hvorfor han vandt, eller hvorfor han
bte; og dersom man ikke veed dem, er det et
eilbarligt Beviis, at intet uden en blot Hæn-
lse allene var Aarsag dertil.

Det blev uendeligt at opregne alle de falske
rundregler, som foraarsage saa mange urigtige
omme om Historien; Domme, hvorved vi
rspilde dens allerstørste Nytte, som er at lære
domme ret om Følgerne af de menneskelige
andlinger. Jeg vil derfor kuns nævne nogle
raf. Vi see af Erfarenhed alt for tydelig, at
Mennesket kan giøre noget til Udfaldet; men vi
tillige, at det staaer i alt for stor en Forbindelse
ed andre Ting, til at troe, at dette Udfald be-
er paa Mennesket alene. Virkningerne af
verlæg og Hændelse ere gemeenligen saa blan-

dede

dede tilsammen, at man ikke let skulde falde paa at tilskrive enten den ene eller den anden alene Udfaldet af noget vigtigt Foretagende. Meget mindre skulde man ansee et heelt Folkes eller Riges Skiebne i nogle Aarhundrede som et Verk, der enten var fuldført af den menneskelige Forstand alene, uden nogen Medvirkning af Lykken, eller og en Virkning af lutter Hændelser. Begge disse Yderligheder i vore Domme modsige saa meget den almindelige Erfarenhed, at man ikke let skulde troe, at noget fornuftigt Menneske stod Fare for at falde til den ene eller anden. Ikke desmindre ere disse Feil meget almindelige. Store og berømte Historieskrivere have selv begaaet dem. Plutark saae i det Romerske Folks Ophøielse intet uden Lykke; og det blev uendeligt, om jeg skulde opregne alle dem, som have dømt det, som var tvertimod; at Romernes Fremgang var et Verk af den menneskelige Forstand alene. Nogle have villet gaae en Middelvei: Et vist Enthusiasterie, som bestod i en Blanding af heftige Passioner, af Lyst til Ære og Frihed, skal have udrettet det, som hverken Lovene eller Lykken formaaede at giøre. De have maaskee ret i Tingen; men jeg frygter kuns, at de med det Ord Enthusiasterie, som man saa ofte misbruger, enten sige Intet, eller og det samme, som andre allerede have sagt, og følgelig ikke noget Nyt. Grund-

Regler-

Reglerne af Romernes Opdragelse, Love og Stats-Forfatning have enten giort noget til at indblæse Folket disse mægtige Passioner, denne Lyst til Frihed og Ære, denne Selvfornægtelse og Kierlighed til Fædrenelandet, som man behager at kalde Enthusiasterie, eller og de have Intet giort dertil. I det første Tilfælde er Romernes Magt et Verk af den menneskelige Forstand, om ikke altid paa Folkets, saa dog paa deres Lovgiveres Side; I det sidste er det en Virkning af Hændelser. Baade det ene og det andet er uden Tvivl for meget sagt, og den rette Middelvei er at tilstaae, at ikke en af disse Aarsager alene, men begge have virket tilsammen. Saaledes bør vi uden Tvivl dømme, ikke alene om Romerne, men om et hvert Folkes Skiebne.

Men hvo kan nu adskille disse Aarsager? Ingen uden den Alvidende alene formaaer at giøre det fuldkommen. Ikke desmindre er det troeligt, at den menneskelige Forstand ved nogen Agtsomhed kan udfinde nogle af disse Aarsager; Saa mange Aarhundredes Erfaringer vare ellers ganske og aldeles spildte. Er det vel rimeligt, at Forsynet, som bestyrer den naturlige Verden efter visse og uforanderlige Regler, skulde have stiftet eller tilladt saadan en Forvirrelse i den moralske; at Menneskene ikke kunde giøre sig nogen visse Slutninger om deres Handlingers Følger,

eller

eller adskille i noget af det, som de foretoge sig, Virkningen af Overlæg fra Virkningen af Hændelser? Vi kunne vel begribe, at den sterste menneskelige Klögskab ikke er nok til at regiere Verden alene, og at det almindelige Beste af Verden ikke var tient dermed, at alle kloge Anslag altid lykkedes; Vi kunne begribe, siger jeg, at det er høist fornødent, at det høieste Væsen nu og da giver ved uformodentlige Hændelser Tingene et andet Udfald, end man skulde have ventet. Men dersom disse Hændelser giorde Udslaget i alle Ting, uden nogen Hensigt til det Moralske i Mennesket; hvad skulde da bevæge os til Virksomhed og Dyd, hvortil nyttede Fornuft og Love, hvorledes skulde et fornuftigt Kreatur i saadan en Verden kunde blive fuldkomnere? Hvortil tiente alle dets Slutninger og Erfaringer?

Historien beviser os alt for klart det, som er tvertimod. Hvor mange forunderlige og uopløselige Ting vi end finde i visse enkelte Handlinger og Tildragelser, er det dog af alle bekiendte Nationers Skiebne klart, at deres udvortes Lykke er steget eller faldet i det samme Forhold, som deres moralske Fuldkommenheder toge til eller af. Lad være, at vore Philosopher end vare sceptiske nok for at tvivle, om saadant et Folks udvortes Tilstand var en nødvendig Følge af dets Sæder. Historien og Erfarenheden sige dog, at de stedse

følges

følges ad; og hvis vi da endelig ikke ville ansee den ene for en Følge af den anden, maae vi ansee dem begge for Virkninger af en høiere Aarsag, det er at sige: vi maae troe, at de gode Følger vare om ikke altid Forstandens og Dydens egne Virkninger, saa dog Belønninger af et bestyrende Forsyn, og dette var nok til at bevare den Høiagtelse for Viisdom og Dyd, uden hvilken Religionen blev til en overtroisk Handling, Sædelæren til et Bedragerie, og Historien til en Roman.

Lad os sætte os et Øieblik i Romernes Enthusiasterie, og troe med dem, at de fremfor andre Folk vare bestemte af Guderne til at beherske Verden. Lad os troe med nogle Historieskrivere, at alle deres Seiervindinger, al deres Magt, al deres Anseelse vare Virkninger af dette Enthusiasterie, af Skiebnen, Lykken, hvad man vil kalde det. Det bliver dog ikke mindre vist, at denne store og heroiske Enthusiasme regierede dem, denne lykkelige Skiebne fulgte dem ligesaa længe, som de vare nøisomme og tapre, saa længe de elskede Friheden, Æren og Fædrenelandet over alle egne Fordele; saa længe de bevarede disse Love for Religionen, for Sæderne, for Opdragelsen, for Krigs-Disciplinen, som alle fornuftige Folk finde at være saa fortreffelige. Det bliver ligesaa vist, at i det samme Forhold, som alle disse Ting toge af, som Sæderne, Lovene og Krigs-

Disciplinen begyndte at forfalde, saae man og den Romerske Enthusiasme, som nogle holde for en blind Passion, andre for en af Guderne indblæst Drift, at tage af, og Roms Lykke, tilligemed Gudernes Beskyttelse, at ophøre, indtil den endelig tilsidst blev til et Rov for Barbarer. Ere alle disse Ting Virkninger af Romernes Forhold, af deres Tænkemaade, Sæder og Love; hvor meget kan da ikke Mennesket selv giøre til at bestemme sin Skiebne? Og ere de Virkninger af Hændelser; hvo seer da ikke, at disse Hændelser bestyres af et Væsen, som agter nøie paa Menneskets moralske Egenskaber? Hvilken af disse Meninger, man antager, saa bliver Slutningen denne: At Menneskets Lyksalighed er paa det nøieste forbundet med de Grundregler af Sædelæren, hvis Sandhed en sund og ufordærvet Fornuft saa let indseer. I det første Tilfælde er Lyksaligheden en naturlig Virkning af disse Grundregler; i det sidste er den en øiensynlig Belønning af Forsynet for deres Efterlevelse. Vil man ikke antage det ene, maae man dog tilstaae det andet. Fornuft og Dyd blive i begge Tilfælde lige nødvendige: Men det er uden Tvivl sikkerst, at ikke adskille dem; at troe, at Mennesket giør noget, men Forsynet endnu meer; at store Tildragelser hverken ere Menneskets eget Verk, ikke heller en ganske umiddelbar Virkning af Forsynet, men en

Følge

Følge af begge, en Virkning af mange sammenløbende Aarsager, som Forsynet bestyrer efter den Brug, som Mennesket giør selv af de Kræfter, som ere ham betroede.

Man behøvede kuns, siger den skiønsomme Polybius, at betragte Tilstanden af Rom og Carthago, saaledes som den var paa den Tid, da disse to mægtige Folk trættede om Herskabet af Verden, for at slutte, at Udfaldet maatte blive saaledes, som det blev. Og i Sandhed, naar man forestiller sig paa den ene Side et Folk af Borgere, som forsvarede deres Eiendom og Frihed, hos hvilket Krigsstanden var æret, som foragtede Rigdomme og Beqvemmeligheder: at føre Krig med et andet, hvis hele Attraae var henvendt paa disse Rigdomme og Beqvemmeligheder, som, for at nyde dem i Roe og Magelighed, leiede fremmede Folk til at forsvare Land og Eiendom, som af Stolthed og Magelighed foragtede disse arme Leiesvenne, og af Karrighed neppe vilde tilstaae dem den nødvendige Pleie og Underholdning. Naar det første af disse Folk tillige blev regieret af et Senat, i hvilket de meest patriotiske Hensigter havde stiftet den fuldkomneste Enighed; og det andet Folk derimod var deelt i Partier, af hvilke det stærkeste søgte kuns at giøre alle gode Anslag til intet; og endelig: Naar man paa den ene Side forestiller sig en Anfører,

som Fabius, der var klog og koldsindig nok til at betiene sig af alle sin Fiendes Feil og Overilelser. Naar man overveiede alt dette, troer jeg ikke, at man behøver at søge andre Aarsager til Udfaldet, end de, som ere saa kiendelige, eller at foregive nogen anden Medvirkning end den, hvormed Forsynet opholder alle de Kræfter, som den engang har givet Mennesket.

Imidlertid bliver der dog, med den allerbeste Brug af disse Kræfter, Tilfælde nok, i hvilke de, uden en besynderlig Bestyrelse af andre medvirkende Aarsager, ikke skulde være tilstrækkelige nok til at naae det foresatte Maal. Man maae sige nok saa meget om Fortreffeligheden af den Romerske Forfatning og deres Anførers Klogskab til at benytte sig af alle Hændelser; Ingen skal dog kunde forklare os deraf, hvorfor Hannibal ikke efter Slaget ved Cannes gik lige for Rom, hvorfor han vendte tilbage til Capua? En Hændelse, der var ligesaa uventet, som at Giæssene vækkede ved deres Skrig de sovende Vagter, da Gallierne vare nær ved at indtage Capitolium.

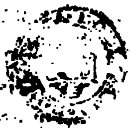
Ved saadanne Hændelser, hvortil Romernes Klogskab og Dyd giorde slet intet, er denne mægtige Stat nogle Gange bleven reddet fra Undergang. Men tusinde lige saadanne lykkelige Hændelser skulde ikke kunde have reddet et andet Folk, som ikke havde vidst at bruge sig saa vel; De

skulde

skulde endnu mindre have giort det til et stort og mægtigt Folk. Ved en lykkelig Handelse efter den anden var en magelig, en vellystig og fordærvet Nation kuns bleven endnu sikrere og mere fordærvet. Den havde, i en formastelig Tillid til Forsynet og i et blindt Haab paa Lykken, foragtet alle fornuftige Grundregler, og derfor er det ogsaa meget troeligt, at man i de fordærvede Folkes Historie ikke kan fremvise mange saadanne Hændelser.

Imidlertid ville Menneskene saa gierne ansee saadanne Hændelser for Hoved-Aarsagerne til de store Tildragelser; og det er ikke saa meget deres Vankundighed, som deres Fordærvelse, der er Skyld deri. Ere Menneskene ulykkelige i deres Foretagender, og de have tillige stor Indbildning om deres Klogskab, ville de ikke gierne give sig selv og deres egne Feil Skylden derfor. Alle Ulykker komme da af en ond Skiebne, som forfølger de vise og gode Anslag. Ere andre dertmod lykkeligere; Det var alt for ydmygende for os at troe, at en bedre Tænkemaade og bedre Sæder end vore egne havde nogen Deel i den Lykke. Det maae da ogsaa komme af en Hændelse. Derfor dømte de fleste Græker saaledes om Romerne; De vilde ikke tilstaae, at det var ved Hielp af de samme gode Grundregler, som de selv engang havde fulgt, at dette nye Folk voxede dem over

Hovedet. I vor egen Skiebne kommer saaledes alt det Onde af en Hændelse, og alt det Gode af Forstand; i andres er det tvertimod; de ere ulykkeligere end vi, fordi de fortiene det, men lykkeligere kuns, fordi Lykken saa vil have det. Saaledes dømmer et Menneske, saaledes dømmer et Folk om det andet. Historieskriverne dømme ofte ligesaa; og naar Hovmod, Egenkierlighed, National-Venskab eller Had ikke førede dem dertil, saa giøre de det af Overtroe eller Vantroe; af Uformuenhed til at undersøge Grundene til de menneskelige Handlinger, eller af en stolt Tillid til deres egen Indsigt, som ikke tillader dem at tilstaae i nogen Ting deres Vankundighed.

No. 285.

Mandagen, den 10 Octobr. 1763.

Dagen, til hvilken disse Betragtninger ere bestemte, giver mig selv Anledning dertil. En elskværdig Prindses Fødsel har giort den til en Fest for Rigerne, og de helligste Pligter forbinde mig til at helligholde den. De sædvan-

lige

lige Offere, som man frembringer paa saadanne Høitider, ere Lovtaler og Ønsker; men høiere Pligter forbyde mig Lovtaler, og disse Pligter ere tillige for store til at opfyldes ved blotte Ønsker.

Naturen kan have prydet en haabefuld ung Siel med ypperlige Kræfter. De fortiene at prises; men de ere Gaver, Naturens og ikke Menneskets Verk. At fremlokke disse Kræfter til munter Bestræbelser, ved hvilke Evner kunde blive til Dyder, og Gaver til Fortienester, som giøre Besidderen Ære; Det er den værdigere Tieneste, som Videnskaberne skulde giøre en haabefuld Ungdom. Men de bør ikke altid fremtræde i en alvorlig Gestalt, ikke altid tale i en lærende Tone. Dyden er i sig selv elskværdig nok, man behøver kuns at vise den, som den er i sin naturlige Skikkelse, dette guddommelige Billede, om hvilket Plato siger, at det er indtagende nok for at røre alle; men hvor skulle vi søge det? I de historiske Malerier, som ere Verker af den menneskelige Opfindelses Kraft? De, som ere skiønne nok for at røre, ere ikke altid naturlige nok for at kunne efterlignes; og den sande Historie, den forestiller Dyden ofte i alt for mandig en Gestalt. Den lærer os i Heltene at kiende dens Magt mere end dens Yndigheder. Disse Malerier ere for stærke, og Trækkene ikke fine nok for saa blød en Alder. Den opbygges mere ved at lære,

hvorledes Heltene dannes, end ved at see dem i deres fulde Vext. Nøiagtige og rørende Beskrivelser af saadanne haabefulde Spirer, i hvilke den første Sæd af en god Natur udvikler sig, vare just af alle historiske Verker de, som best skikkede sig for Ungdommen, og som skulde giøre dem mere Nytte end mange Historier og Lærebøger. Men ingen kunne give os saadanne Beskrivelser uden de, som selv have været opmerksomme Tilskuere af Dydens behagelige Morgenrøde, og de maatte tillige baade være redelige og vittige nok for at følge troligen den skiønne Natur, saaledes, som den viser sig i de fineste Træk af den menneskelige Siel.

Naar en Jerusalem foretager sig at skildre det Udødelige af en Prinds Albert af Brunsvig, da kan man, om ellers nogen Tid, vente at finde deri et Billede af en ung Prinds, som er værdigt at fremstilles andre til Mønster, baade saa naturligt, som et Mønster bør være, og tillige skiønt nok for at opvække dydige Bevægelser i et ungt Hierte. Tillad,

Elskværdigste Prinds,

at jeg laaner nogle Træk af dette prægtige Skilderie, kuns i den Hensigt alene, at forestille paa saa glædelig en Dag Dyden i den allerbehageligste Gestalt!

Beskrivelsen af denne unge Helt er saaledes forfattet, at den viser ikke alene hvad han var, men og, hvorledes han blev det. Et Hierte, som brænder af Begierlighed til at efterligne alt hvad der er elskværdigt, skal føle en dobbelt Fornøielse ved at see for sig i et Diekast baade Dydens Maal og dens Bane.

„ Religionen, det store Middel til at forbedre baade Forstanden og Hiertet, var Grunden. „ Jeg mener den sande Religion; ikke den, som bestaaer i blot sandselige Beskiestigelser, hvorved „ Forstanden tænker intet, og Hiertet føler intet. „ Ikke den Samling af uforstaaelige Formularer, „ hvorved et Barn afvænnes fra at tænke. Ikke „ heller den, som uden at kiende Fornuften, taler „ stedse om den, og er alt for kræsen til at nævne „ den hellige Skrift og Forløserens Navn. Jeg „ taler om Jesu Religion, som er Menneskets „ største Philosophie, fordi den giør Mennesket „ bekiendt med Gud og dets eget Hierte. Den „ lærer os at kiende Guds Egenskaber og Villie, „ vor egen Natur, Sielens Værdighed, dens høie „ Bestemmelse, og den Forbindelse, hvori den staaer „ med Gud og sin Skaber. Den lærer os, hvorledes vi kunne blive fuldkomne og roelige selv, „ og nyttige for vore Medskabninger; Den styrer „ Tilbøielighederne og giver Sielen Mod og Kraft „ til at være dydig endog da, naar de udvortes

„ sandselige Tillokkelser overveie Dydens indvor-
„ tes Skiønheder. En Philosophie, som For-
„ nuften nødvendig maae ære, saa længe den end-
„ nu har nogen Agtelse for Dyd og Menneske-
„ kierlighed. Cicero og Plato bleve ved dens
„ Sandheder, hvoraf nogle findes i deres Skrif-
„ ter, til de største Geister i deres Alder; og Hen-
„ riaden og Alzire have al deres Styrke af den.

„ Historien, den store og sikkerste Anvis-
„ ning til Klogskab; den, som med det hele men-
„ neskelige Kiøns Erfaring stadfæster alt, hvad
„ Religionen lærer om Forsynet og det menneske-
„ lige Hierte; og som ved disse fremmede Erfa-
„ ringer bøder paa den Mangel, som er en Følge af
„ vort Livs Korthed: De Skiønne Videnska-
„ ber, som danne og udvide Forstanden, og give
„ Hiertet den ædle Empfindtlighed, uden hvilken
„ Sandhedens og Dydens Skiønheder aldrig ret
„ føles; Disse til Opdragelsens Hensigt saa nød-
„ vendige Videnskaber bleve stedse forbundne med
„ Religionen.

„ En naturlig og utrettet Iver til at forhver-
„ ve sig alle muelige Indsigter overvandt snart
„ Lysten til en barnagtig Lediggang: den bevare-
„ de midt under de største Beskieftigelser den Mun-
„ terhed, som blev vedligeholdt ved en behagelig
„ Afverling af Videnskaber og Legemets Øvelser.
„ Saaledes blev i Ungdommen ingen Time spildt,

„ og

„ og en sparsom Anvendelse af Tiden lod endda „ noget Rum tilovers for at læse for sig selv adskillige Historiske, Moralske og Skiønne Verker i det Tydske, Franske, Engelske og Italienske. Prindsen fandt endog Fornøielse i at oversætte selv i disse Sprog nogle Stykker af Alderdommens skiønne Verker, og skrev desuden nogle smaa Afhandlinger, som han siden endog i en modnere Alder læste med Fornøielse.

„ Ti til tolv Aar bleve ved saadan en Opdragelse henbragte uden nogen anden Forandring end den, at man hver Dag merkede en øiensynlig Fremgang. Opdragelsen fulgte heri Naturen, som ikke taaler en overilet Hastighed. Det er nok, at den menneskelige Forstand modnes til den rette Tid, da Verden venter at see dens Frugter. Naturen, som i sin hele Huusholdning er sparsom, lader i et par Aar de store Dyr blive fuldkomne; men for Menneskets Opdragelse har den bestemt en Tid af 16 til 18 Aar.

„ Ordenen, Fliden, Tilbøielighederne og Smagen forandredes ikke med Aarene. De vare nu kuns Virkninger af hans eget frie Valg. Videnskaberne beholdte i hans Øine alle den Anseelse, som dem tilkom efter deres indvortes Værdie. I hans sextende Aar blev han fundet værdig til at antages som en Medlem af Kirken, og Religionen blev siden uforanderlig

„ hans vigtigste og behageligste Videnskab. Be-
„ gierligheden til at indsee tydeligere dens Sand-
„ heder voxte tillige med hans Indsigt; og lige-
„ som Indsigten formerede sig, saa blev Fornuf-
„ ten immer mere opklaret, Hiertet ædlere og større.
„ Midt i en brændende Kierlighed til Gud be-
„ herskede Menneskekierlighed ham ganske:
„ Ikke den naturlige Godhiertighed alene, som
„ tillader ofte det beste Hierte at giøre en egensin-
„ dig Forskiel iblant Menneskene. Religionen
„ havde derimod giort Kierligheden baade almin-
„ delig og tilforladelig. Alle Mennesker havde
„ Deel deri. Den undskyldte alle Feil, endog de
„ smaa Feil. Hans Skarpsindighed opdagede
„ dem let; men intet var ham skrækkeligere end
„ at fortørne nogen.

„ At giøre vel, var hans kiereste Tilbøielig-
„ hed og hans største Lyksalighed; og for at nyde
„ Deel i hans Velgiørenhed, var det nok at være
„ et Menneske. Endog hans Fiende skulde være
„ bleven deelagttiggiort deri, dersom han havde havt
„ nogen. For de Arme var hans Hierte en aaben
„ Skat. Det var ham en kier Beskieftigelse at
„ opsøge dem. Han kiendte endnu ikke de forfæn-
„ gelige og umættelige Begierligheder, som lade den
„ Vellystige og Gierrige ikke beholde noget tilovers
„ for andre. Og intet havde i hans Øine nogen
„ Værdie, uden saavidt det tiente at fornøie andre.

„ Til

„Til Venskab var hans empfindtlige Hierte „ganske skabt. Det var for alle Mennesker „varmt, og for hans Venner brændende. I „deres Valg gieldte Fortienester mere hos ham „end Stand; og den Ringeste nød offentlig de „samme Prøver af hans Gunst, som han beviste „ham hemmelig. Hans Omgiengelse var let, „ædel og aabenhiertig. Ved denne ædelmodige „Aabenhiertighed gav han de Nedrigste Mod „nok, og betog dem derved den saa forhadte „ængstelige Ydmygelse. Derimod var han ved „en sig selv altid lige Opførsel sikker, at og den „Fortroeligste ikke skulde misbruge hans Godhed. „Stolthed og Hyklerie vare ham begge lige af„skyelige. For dette var hans Hierte for høit, „og for hiin var det alt for menneskeligt; thi „Venskab var i hans Øine en Velgierning, „for hvilken han ikke kunde være taknemme„lig nok.

„Venlighed og Hoflighed ansaae han for „Pligter, som han var alle Mennesker skyldig. „Hans Godhiertighed giorde dem til naturlige „Egenskaber, og Religionen giorde dem til Plig„ter; Thi han betragtede det som en væsentlig „Deel af Religionen, at opføre sig saaledes mod „alle Mennesker, at enhver kunde være fornøiet „med ham. Hans ømme Empfindtlighed tillod „ham ikke at forsømme nogen Leilighed dertil; og

„hans

„ hans Munterhed og Redelighed tillod ham ikke
„ at bruge nögen Konst eller Forstillelse. Hans
„ Hierte, det gode ærlige Hierte, viste sig altid
„ ganske i hans Ansigt.

„ Ogsaa Velanstændigheden, den med
„ hans høie Fødsel overeensstemmende Opførsel,
„ var ham en Pligt. Fiende af al stiv Affecta-
„ tion, men en stor Ven af en anstændig Or-
„ dentlighed. Dog var der intet i hans Øine
„ saa velanstændigt, at det skulde kunde have nødt
„ ham til enten at opofre derfor Religionens
„ høiere Velanstændigheder, eller at skamme sig
„ derved.

„ Krigs-Videnskaben var i de sidste Aar
„ hans Favorit-Beskieftigelse. Krigen var ikke
„ i hans Øine en Fristad for Uvidenhed og Fræk-
„ hed, i hvilken en høi Fødsel eller et langt Liv
„ opretter Mangel af Fortienester. Den var
„ ham en Skueplads, hvor Klogskab, Menne-
„ skelighed og alle Dyder vise sig i den ædleste
„ Virksomhed og i deres største Høide. Hans
„ naturlige Uforsagthed, hans Afskye for al Vel-
„ lyst og Kielenskab, og den ædleste Ærelyst, kal-
„ dede ham til denne Stand.

„ Saa mange Dyder vare Frugter af de for-
„ treffelige naturlige Egenskaber, som caracterisere
„ Heltene af den Brunsvigske Stamme; men
„ den beste naturlige Caracter bliver uden Dyr-
„ kelse

„ kelse ikke fuldkommen. Det er Videnskaberne
„ og Religionen alene, som baade bestyre og for-
„ ædle dens Drifter. Vi fødes til Dyden, men
„ ikke med Dyden. Naturen er overalt sig selv
„ lig. Den beklæder hele Jorden med Urter;
„ Cederne planter den med en sparsommere Haand
„ kuns saa mange, som der behøves til Templer og
„ Palladser. Men den skaber alting kuns raat;
„ Forarbeidelsen overlader den til Menneskets For-
„ nuft. En høi og lykkelig Fødsel giør det ikke
„ alene. De største og ædelste Caracterer maae
„ ved en flittig Dyrkelse bringes til Modenhed.

See, elskværdigste Prinds, i det virk-
somste og opbyggeligste Liv af en nittenaarig Helt,
et rørende Beviis af denne Sandhed! Søg i de
Oldenborgske og Brunsvigske Stammer flere
og større Mønstre, efterfølg dem, det er vort
Ønske, og at sige: at den lykkeligste Fødsel har
kaldet Dem dertil, at den beste Natur kræver det
som en Pligt, det er den eneste Lovtale, som
Pligterne tillade mig.

No.

No. 286.

Fredagen, den 14de October 1763.

Det er i alle vigtige Ting kuns det første Skridt, som koster noget. Ved Frygtsomhed, Lunkenhed, Langsomhed, Opsættelse og en overdreven Forsigtighed blive de letteste Ting vanskelige og tilsidst umuelige; da en munter Beslutning, et uforsagt Mod og en mandig Bestandighed derimod overvinde de største Besværligheder. I store Ting, siger man, er det nok at ville; og man kunde legge dette til, at det er nok, ikke alene for at blive roest for sin gode Villie, men og for at udrette det, som man vil.

Jeg kunde bevise dette med mangfoldige Exempler af Erobrernes Historier, og de store Forandringer i Religionen og Staten. De fleste have havt ringe og svage Begyndelser; de have været Virkninger af et eneste Menneskes Iver, og denne Iver har ofte udrettet saa store Ting, at man maae troe, at det for saadanne Folk var nok at ville. Men for at stadfæste denne vigtige Sandhed ved et Beviis, som er endnu klarere og stærkere, vil jeg kuns bede enhver give Agt

paa sit eget Hierte, hvorledes den Seier over Tilbøielighederne, som er vanskeligere end at indtage Fæstninger, at erobre Riger og reformere Stater, hvorledes denne Seier, siger jeg, over Tilbøielighederne indlegges? Et muntert og modigt Forsæt, som fattes i et Øieblik, giør det, som mange Aars Overlæg, Prædikener, Overtalelser, ængstelige Bekymringer, og hele Systemer af Fornuftslutninger og bevægende Grunde ikke kunde udrette. Det er ikke min Hensigt her at indlade mig i en vidtløftig metaphysisk Undersøgning af Menneskets frie Villie. Philosopherne ere ved to tusende Aars Grublen ikke komne meget videre i dette Spørgsmaals Opløsning, end da de første begyndte derpaa. Fornuften er deri endnu ligesaa tvivlraadig som Asenet, der af Mangel paa overveiende Grunde blev staaende imellem tvende Veie, uden at gaae enten til høire eller venstre Side. Man tillade mig at bruge en Lignelse, som Philosopherne selv saa ofte have brugt i denne Sag. Fornuften, siger jeg, er ikke kommen meget videre, og Erfaringen — ja den, tilstaaer jeg gierne, kan ikke opløse alle Fornuftens Tvivl, men den er dog tilstrækkelig nok til at forebygge, at disse Tvivl ikke hindre os i gode Forsætters Udøvelse, i Pligternes Opfyldelse, og Begierlighedernes Undertvingelse.

Man

Man maae disputere nok saa meget om Friheden som man vil; Det bliver dog af Erfaringen klart, at vor Siel har et stort Herredom over Villien; og en meget uindskrænket Magt til at bestemme ikke alene sig selv, men og mange Ting uden for sig. Jeg taler her ikke om blinde Drifter, om en egensindig Halsstarrighed, om regelløse Begierligheder; de bevise mere Sielens Slaverie end dens Frihed. Men naar en oplyst Fornuft har giort sin Plan færdig, naar den har taget Styret i Haanden, og seer mørke Skyer af Passioner, Modsigelser, Hindringer, og Forfølgelser at reise sig, da, naar alle dens Planer og Grunde hielpe den ligesaa lidt som Compasset og Søekortet i en heftig Storm: hvor meget kan da en høi Siel endnu ikke udrette, naar den tager Mod til sig og siger: Jeg vil. Der ere de Øieblik, i hvilke der ikke er Tid til at tænke mere, og i hvilke enten Begierlighedernes Stormvinde, eller Fristelsernes Svælg skulde henrykke os, dersom vi gave os Tid til at samle ved et koldt Overlæg alle vore Fornufts Grunde tilsammen. Nogle skulde endog kuns forøge vore Tvivl, og disse, hvor kostbare de end ere, maae i saadanne Øieblik ikke skaanes mere, end de Vare, som Skibsfolkene kaste over Borde, for at redde Skibet, naar det er i Nød.

Det

Det er ikke Mangel af Fornuftsgrunde alene, men og deres Misbrug, som forvolder saa mange ulykkelige Skibbrud i Sæderne. I Stedet for at undertrykke ved en ædel og mandig Beslutning alle de Begierligheder og Tvivl, som friste os til at forlade sikre og velprøvede Grundregler, lade vi os af Passionerne forlede til at anstille nye Overlæg og Undersøgninger, hvilke, i Stedet for at forøge Visheden, kuns formere Tvivlene. Fornuften slutter imidlertid en Stilstand med Passionerne, og Udfaldet af denne Stilstand er, at Nidkierheden kiølnes, og de skadelige Tilbøieligheder tilligemed Tvivlene voxe. Beholde end de fornuftige Grunde efter denne nye Undersøgning Overvægten, saa er den dog, i Forhold til Passionernes tilvoxende Magt, ikke mere stærk nok til at optænde den brændende Lyst og Begierlighed i Sielen, uden hvilken gode Forsætter ikke kunne opfyldes.

Saa fornødent, som det er, at prøve vel de Maximer, efter hvilke man vil handle, og at erindre sig i alle sine Overlæg den store Regel, at ikke antage noget uden tilstrækkelig Grund; lige saa fornødent er det og at betænke, at, naar der handles om moralske og practiske Sandheder, kunne vi ofte ikke komme videre end til en høi Grad af Rimelighed; at det er bedre at handle efter ufuldkomne Grundregler, end at have slet

ingen, eller, hvilket er det samme, at forandre dem hvert Øieblik; at Grundregler og Forsætter nytte lidet uden Nidkierhed og Bestandighed i at opfylde dem; og endelig, at denne Nidkierhed og Bestandighed ikke er muelig; med mindre vi sætte en Grændse for vore Undersøgninger og Tvivl, og ere Herrer nok af os selv for i visse Tilfælde at byde ikke alene Passionerne, men og Fornuften at tie.

Jeg tilstaaer, at det i Anvendelsen er meget vanskeligt at bestemme disse Tilfælde; men det er just derfor, troer jeg, et af de største Kiendetegn paa en stor Siel. Dersom den sande Storhed bestod alene i en vidtløftig Kundskab, da skulde de, som have giort de største Ting, tillige have været de største Philosopher og de lærdeste Mænd; men en bestandig Grublen har ofte giort disse alt for uvisse og ustadige til at virke. De have vidst at begynde og fortsætte en Undersøgning, men ikke i rette Tid at ende den. De have prøvet Grundreglerne, saa længe indtil de enten have tabt dem alle, eller og været for svage til at udøve dem. Fornuftens Ypperlighed har indtaget dem saaledes, at de ikke altid have agtet nok paa de Forbindelser, som følge af dens Grændser. De have kiendt Passionernes Farlighed og Misbrug, men ikke deres Nytte til at understøtte Fornuften, og i det de arbeidede stedse paa at rense deres Be-

greb og bestemme nøiere deres Sætninger, blev Sielen indviklet i nye Tvivl, og en ængstelig Grublen fortærede dens Fyrighed.

Det er langt fra, at jeg vilde have dette forstaaet saaledes, som om det sigtede til Fornuftens, Philosophiens og den sande Lærdoms Forringelse. De store, de ret nyttige og practiske Sandheder ere kuns faa, det er vist; De fleste ere meget gamle, og tillige saa klare, at én sund og uforbærvet Forstand enten falder derpaa af sig selv, eller finder i det mindste ikke stor Vanskelighed i at antage dem. Ikke desmindre have de i alle Verdens Aldre fundet baade Modsigere og Beskyttere; Disse have vel, det er og sandt, ved alle deres Undersøgninger, Indvendinger og Beviis ikke sagt meget Nyt; men just deraf kunde vi med den høieste Grad af Rimelighed slutte, at disse store Sandheder ere Grundpillere, paa hvilke den menneskelige Forstand bør støtte sig, mere bekymret for den Bygning, som derpaa bør opreises, end for at prøve og undersøge Grunden selv. Og om vi ikke lærte andet af saa mange Aarhundredes utrettelige Undersøgninger, end dette, at disse Undersøgninger have visse Grændser, ved hvilke Fornuften bør blive staaende, var det da ikke nok?

Naar vi see den Naisomhed og Foragt for Vellyst og Smerte, Rigdomme og Beqvemmeligheder, den Afhold, Mandelighed, Selvfor-

nægtelse og Menneskekierlighed, som Religionen befaler, at være det samme, som alle store Philosopher, endog de, der ikke kiende Aabenbaringen, have beviist i deres Sædelære og Statskonst; det, som giør Menneskene sikre i den naturlige Stand, og mægtige i Staterne; at de Grundregler for Opdragelsen og Sæderne, ved hvilke de Græske og Romerske Philosopher og Lovgivere ere blevne saa beundrede, ere de samme, som nogle upolerede Folk, der ikke have anden Læremester end Naturen, udøve af sig selv; at den menneskelige Natur er i alle Folkeslags sund eller svag, stærk eller skrøbelig, eftersom den mere eller mindre iagttager disse Regler; at Legemets Styrke og Sundheden vinder lige saa meget ved disse Sæder, som Sindet og Selskabet; at Naturlæren, Lægekonsten og Diæten stemme heri overeens med Sædelæren, Statskonsten og Religionen, at for at have en sund Siel i et sundt Legeme, for at opdrage stærke og muntre Børn, for at danne gode Fædre og Mødre, flittige Arbeidere, tappre Krigsfolk, redelige Borgere, midlere Embedsmænd, troe Tienere, og ædelmodige Herrer, for at udrette alt dette, er kuns een Plan, i hvilken alle Undersøgninger og Erfaringer stemme overeens. Naar vi betænke dette, siger jeg, burde vi da ikke være mere bekymrede for at forskaffe Sindet Styrke nok til at udøve disse Grund-

sandhe-

sandheder, end for at fylde det med en Mængde af Begreb, Indskrænkninger og Bestemmelser, som mere svække dets Styrke.

Den sande Philosophie og Lærdom er i sig selv saa lidt Aarsag til denne Misbrug, at man tvertimod kan giøre den allerfortreffeligste Brug deraf, naar man, ved at igiennemgaae de adskillige Dele af Videnskaberne og Historien, bemerker, hvor nøie alle Grunde og Erfaringer stemme overeens i at stadfæste de Hovedsandheder, paa hvilke Menneskets Lyksalighed fornemmelig beroer; men for at finde overalt denne Overeensstemmelse og treffe den rette Øiepunct, fra hvilken man bør betragte Videnskaberne og Historien, maae man have tænkt og læst meget. Og da see vi i alle Systemer og Historier den store Sandhed: at Menneskets Fuldkommenhed og Lyksalighed beroer paa den Magt, som Sielen har til at bestemme sig selv efter nogle faa Grundregler, som den Eenfoldige kiender lige saa vel som den Viise.

At forskaffe Mennesket denne Magt over sig selv, det bør være Hovedhensigten af al Underviisning og Lærdom, Opdragelse og Regiering. Videnskabernes Grunde kunne giøre meget dertil; men en lykkelig Brug af Passionerne giør endnu mere. Det er ikke nok, at Sandhederne læres og bevises; de maae igientages ofte og betragtes fra mange Sider, og det nytter endda lidet, uden

en vis Hoihiertighed og Oplosftelse i Sielen, som gior den stærk nok til at troe: at den kan meget, naar den kuns vil. Graderne af denne Formue eller Frihed blive altid vanskelige at bestemme ved philosophiske Grunde; men en Siel af gode Drifter foler Friheden kiendelig nok i sig selv, og disse Drifter kunne skierpes meget ved at opvække menneskekierlige og ærekiere Folelser, og ved Forestillinger af Religionen, som ved de allerhoieste bevægende Grunde, og ved Forsikringer om Forsynets Medvirknnig giver det skrobelige Menneske Magt nok over sig selv for ikke at lade sig hindre i gode Forsætter enten ved Fornuftens Tvivl, eller ved Sandsernes Forblindelser, eller ved forargelige Exempler.

Paa en Tid, da Mennesket fristes ved alt, hvad det horer og seer, til at forlade de enfoldige, sikre og vel provede Grundregler; som den sunde Fornuft og Samvittigheden tet tilsiger enhver; som de sande Vise til alle Tider have anseet for det vigtigste og visseste i den menneskelige Kundskab, og hvis Nytte det hele menneskelige Kions Historie stadfæster; Paa en Tid, da Videnskaberne indtil Sædelæren og Statskonsten selv misbruges til at omstode og svække disse Grundregler; da Philosopher og Christne ere feige nok til at undskylde med en vis menneskelig Skrobelighed og Fordærvelse saadanne Laster, som den sunde Fornuft alene i Hedninger og uoplyste Folk er stærk

til

til at afskye; da Meninger, Tvivl, Moden, Passionerne og Exempler have udslettet alle gode Grundregler i de fleste Hierter, og de faa, som endnu ville giøre noget Godt, fristes saa meget til at troe, at de ikke mere kunne giøre det; at de selv ere for skrøbelige, og Verden alt for fordærvet dertil. Paa saadan en Tid er det Videnskabernes fornemmeste Pligt at indskierpe disse Grundregler, og den største Nytte, som Historien kan giøre, er at vise, hvor meget et Menneske kan udrette, naar det kuns vil.

No. 287 og 288.

Mandagen, den 17de, og Fredagen, den 21de October 1763.

Forbindelsen imellem Sielen og Legemet er alt for væsentlig til at de kunne adskilles i nogen vigtig Betragtning. Den Omhyggelighed, som begge Dele udkræve i Ungdommen, giver Anledning til en dobbelt Opdragelse, en moralsk og en physisk. Hensigten af den første er at danne Sindet, og af den sidste at danne Legemet. Man kan ikke bringe det vidt i en af

disse Opdragelser, uden at forene dem begge. Jeg har i nogle Blade afhandlet adskillige Stykker, som angik den moralske Opdragelse; I dette vil jeg tale om den physiske. Den staaer i alt for megen Forbindelse med Lægekonsten, til at jeg understod mig at udkaste en Plan dertil, uden Anviisning af saadanne Folk, paa hvis Indsigt og Erfarenhed i Lægekonsten og Naturlæren man kunde forlade sig. Hvad jeg her anfører, er uddraget af et Skrift, som har vundet Prisen i et lærd Selskab, og forhvervet sig alle Kiendeles Bifald.

Academiet i Harlem lod i Aaret 1761 udsætte en Priis for den beste Afhandling over det Spørgsmaal: Hvilken Methode der var tienligst at følge i Henseende til et Barns Klædedragt, Underholdning, og Øvelser, fra Fødselen af indtil Ungdommen, for at forskaffe det et langt Liv og en god Helbred? Intet Academie har vel nogen Tid fremsat et Spørgsmaal, som var vigtigere, og mere interesserede det hele menneskelige Kiøn end dette. En Afhandling af Herr Ballexserd blev af Selskabet anseet for den værdigste til at vinde Prisen, og den er trykt i Aar under Titel af Dissertation sur l'Education physiqve des Enfans depuis leur naissance jusqu'à l'age de puberte. 238 Sider i 8. Et Skrift, hvis Indhold fortiente at

være

være alle Mødre bekiendt, og som er kort og tydeligt, nok for at kunne være det. De, som kunne læse det paa Fransk, bør hverken bie efter en Oversættelse, ikke heller lade dem nøie med det Udtog, som jeg her leverer deraf. Rummet tillader mig ikke at anføre mere end Hovedsætningerne selv deraf. Det kan maaskee være nok for Mængden; men for dem, som ville vide selv Grundene dertil, og det er alle deres Pligt, som have Forstand, Tid og Leilighed til at undersøge dem; for dem, siger jeg, var der alt for meget tabt, dersom de ikke læste Bogen selv.

Forfatteren begynder med en Diæt for svangre Koner, hvori han fornemmelig raader dem: at beflitte sig paa Maadelighed i alle Passioner; at spise lidet, holde sig fra tung og haard Mad, især den, som er meget saltet eller krydet; at modstaae i Begyndelsen den Lyst, som kunde komme over dem til en eller anden besynderlig Spise, og naar de i saadanne Tilfælde ikke ganske kunde tvinge sig, da at spise nogle Oliver eller Kapers; at spise heller ofte og lidt, end meget paa eengang; at vogte sig for stærke Drikke, blande vel Vand i Vinen; at ikke bruge stærke og lugtende Vande; sove lidt mere end sædvanlig indtil 9 Timer; at bruge viide og beqvemme Klæder, bevæge sig jevnlig, men ikke stærk, og vogte sig lidt mere end ellers for Kulden.

I Henseende til Fødselen er han af samme Mening, som alle erfarne Læger, at man bør lade Naturen raade, saa meget mueligt er. Naar Barnet er friskt, bør det ikke nyde noget i de første 24 eller 30 Timer. Hovedet bør ikke trykkes tilsammen; og han holder det ikke engang i den hedeste Tid paa Aaret tienligt, at døbe Barnet i ganske koldt Vand. Grundene til den Pligt, som paaligger Mødrene at opamme selv deres Børn, forestiller han i en meget rørende Afhandling, som findes paa den 36te Side. Faa Mødre skulde kunne læse den, uden at lade sig overtale til at opfylde selv denne Pligt, om de kunde: En kielen og fordærvet Opdragelse tillader vel ikke alle at giøre det; Men disse skulde i det mindste søge at efterlade sig Døttre, som vare stærkere, sundere, mindre empfindelige, og mere skikkede til at være Mødre.

Den første Epoke af Opdragelsen regner han fra Fødselen af indtil den Tid, da Børnene afvendes. De Klæder, i hvilke de imidlertid indsvøbes, bør være løse og frie, saaledes at de ingenlunde klemme eller tvinge Legemet; med mindre at det skulde have nogen naturlig Feil, som derved kunde rettes. Han raader meget fra de sædvanlige Svøb, og anseer dem som Aarsager til de fleste Vanskabninger. Det er nok at legge det i Linnet, og svøbe et uldent Klæde

derom,

derom, uden at binde det. Man bør ikke legge et Barn paa Ryggen, men paa Siden, og stedse holde det reent. Føden eller Melken maae i de første 6 Maaneder gives dem tidt og kuns lidt af Gangen, hver anden Time, om Aftenen lidt mere, for at have Rolighed om Natten, og ligesaa, naar de have sovet eller grædt meget. Dersom Moderens eller Ammens Melk ikke er god nok, kan man bruge Melk af Dyr; Han mener, at Giedemelk var tienligst i de Nordiske Lande, og Koemelk i de Sydlige. Man kan, eftersom de ere svage eller stærke til, lade dem die i 10, 12 eller 15 Maaneder. Det er ikke godt at vænne dem alt for tidlig derfra. Han laster ved denne Anledning de Forældre, som ere urimelige nok til at giøre naturlige Ting til Moder, og som ikke kunde lide, at deres Børn blive store eller feede. Børnenes Øine kunne i den Alder ikke taale stærkt Lys. De maae ei see det fra Siden, men enten have det lige for Øinene eller og bag ved. Man maae ikke holde dem noget for nær til Øinene, ikke om Morgenen føre dem strax i Dagen, og derfor have grønne Gardiner for Vinduerne. Frisk Luft er dem især meget tienlig. De maae ligge frit i en Vugge eller Seng uden Gardiner, og ikke i alt for smaa eller indsluttede Værelser. Det er i denne Henseende en stor Fordeel, at kunne op-

drage dem paa Landet, da Erfaringer bevise, at Halvparten døer af de Børn, som fødes i de store Stæder. For ikke at vænne deres Legeme til visse Bøielser eller Bugter, maae man bære dem snart paa een Arm, og snart paa en anden. De maae ikke gaae for den niende Maaned, men heller bie lidt længer. Man kan derimod gierne lade dem kravle paa Hænder og Fødder; Lemmerne blive derved stærkere og mere skikkede til Bevægelser. Ledebaand bør ikke bruges, uden for at hindre, at de ei skulle falde; Man maae derimod give dem en Faldehat, som er vel udstoppet, og høi nok for at tage Stødet fra Ansigtet. Aarsagerne, hvorfor han ikke holder det tienligt at vugge dem, anføres paa den 86de Side, og disse Aarsager ere alle meget vigtige. For at skaffe gode Ammer og Mødre, foreslaaer han, at Præsterne paa Landet skulde til visse Tider undervise deres Menighed om det, som angaaer Børnetugten, og at der skulde udsættes Belønninger for de Koner, som deri viste en besynderlig Flid.

Den anden Epoke af Opdragelsen strækker sig fra den Tid, da de afvendes, indtil det femte eller siette Aar. Klæderne maae i denne Alder være tynde, lette, og ikke trange, for ei at trykke Legemet og hindre Vexten; Han forkaster aldeles Snørliv, som meget skadelige for alle dem, der ikke

ikke ere skieve af Naturen. Deres jevnligste Spise maae være lidt Melkemad, Øl og Brød, og tynde Kiødsupper. Naar de have faaet de store Tænder, er det et Tegn, at de kunne begynde at spise noget Kiød. Man kan da give dem lidt deraf, men helst af Suppen; Maden maae aldrig være meget varm, kuns lunken; Skarpe Ting, Salat, Frugter, og Sødt maae de endnu ikke have. Tienestefolkene maae vel tilholdes at ikke give dem noget af sig selv og uden Tilladelse. Vil man give dem Viin, maae den blandes med tre gange saa meget Vand. Det skader ikke, at de i den Alder sove meget, men de maae spise lidt og tidt. Han holder det ikke tienligt for Børnenes Sundhed at lade dem sove hos gamle Folk. Forstoppelse er dem meget skadelig, og man maae derfor see til, at Naturen holdes i en vis Ordentlighed. Naar to eller tre Dage gaae forbi, uden at Naturen hialp sig selv, maae man give dem meget lidt at spise og jevnlig Vand at drikke. Diarrhee, naar den kuns ikke er alt for stærk, indtil fire eller fem Gange om Dagen, maae man derimod ikke frygte saa meget for; Den er ofte, saavel som Næseblod og Udslet, en naturlig og meget sund Opløsning. De maae ikke tale eller bevæge dem saa stærk, at de blive stakaandede, og vænnes, langsom og gradviis, til at taale Heede og Kulde. For at bevare og stærke deres Sandser,

raader

raader han til en jevnlig og maadelig Brug af dem, og at vogte sig for saadanne Ting, som kunde giøre alt for stærke, hastige og uformodentlige Indtryk paa dem. Synet beskadiges ved Fugtighed, Trækvind, og Røg, ved at see stivt mod Solen, Lyset eller Ilden, ved at læse smaa Stiil, især i Mørket eller Maaneskin. For Hørelsen er Fugtighed og Trækvind skadelig, og den er endnu for spæd til at taale stærk Bulder, som Kanonskud. Lugten svækkes ved stærke lugtende Vande eller Røgelser. For Smagen er saltet Mad, Krydderier, hidsige Drikke og Sukker ei tienlige. I den Alder bør man lade Børn megen Frihed til at bevæge dem; De ere fulde af Vædsker, som derved udrenses. Om Morgenen, naar de ere opstaaede, maae Vinduerne oplukkes, for at give dem frisk Luft. Det er godt, at de gaae noget ud i Luften, hvorledes end Vejret er. Alle Bevægelser, som maadelig røre Maskinen, ere dem tienlige, især at strække Armene. Det er derfor godt at lade dem hielpe sig selv i alt hvad de kunne, at vænne dem til at bruge begge Hænder, hvorved deres Evner fordobles. De maae ikke sidde meget, og kuns paa flade Stole, men vænnes meget til at staae, med Hovedet og Kroppen lige, Skuldrene noget tilbage, og især at gaae vel og giøre sikre Trin. Ufornuftig Spøg bør man derfor meget holde dem fra; I

det

det mindste ikke selv give Anledning til, f. Ex: ved at løfte dem op ved Hovedet, løbe hastig efter dem, hvorved de let kunde falde og støde sig. Glæde og et muntert Sind er i denne Alder det allertienligste baade for Sindet og Legemet. Det er: siger han, som en almindelig Lægedom, den befordrer Circulationen og Vexten, renser Vædskerne, og styrker alle Sindets og Legemets Kræfter. Man maae derfor vel vogte dem for alt det, som kan bedrøve, ærgre eller skrække dem, for unødig Frygt, Misundelse eller andre saadanne nagende Passioner, og derfor omgaaes dem upartisk, venlig og uden Overilelse. Men just for den samme Aarsags Skyld ikke være kielen over dem, ikke ynke dem, ikke taale Egensindighed, Klagemaal og Graad, ikke tillade, at de bede ofte om det, som man har nægtet dem. Ved alle saadanne Ting giør man dem kuns mere empfindtlige, og følgelig forøger deres Ulyst, Bedrøvelse, Utaalmodighed, og andre Passioner, som nedtrykke Sindet og skade Sundheden. Man maae derimod med Fornøielse tillade dem at lee og glæde sig. Det er det sikkerste Middel mod mange Sygdomme. „Derfor, o Fædre og Mødre, „(saaledes slutter han denne Deel af Afhandlin„gen) skiænder aldrig paa Eders Børn, fordi „de giøre for megen Allarm omkring Eder; Der„som I ere kloge, lade I dem gaae et andet Sted

„hen

„ hen at leege, naar I ikke mere selv kunde taale „ deres Bulder, og dersom I ikke heller ville giø„ re det, 'saa sæt dem i det mindste tilrette med „ saa megen Sagtmodighed, at de kunne fort„ sætte deres Leeg med lidt mere Stilhed. De „ Børn, som alt for meget tvinges i den Sag, „ blive taabelige og dorske. „

Den tredie Epoke regnes fra den Tid, da Drengebørnene forandre Klæder, indtil det tiende Aar. Klædernes Forandring skeer gemeenlig i det femte eller sjette Aar; men der er saa meget i denne nye Dragt, som trænger og spænder dem, at man heller maatte sætte det lidt længer op. For alting maae Klæderne ikke være trange, ikke heller saa kostbare, at Børnene ikke tørde røre eller bevæge sig deri saa frit som ellers, af Frygt for at fordærve Klæderne, og blive straffet derfor. Buxerne maae bæres i Seeler, for ei at tvinge Hofterne, og Seelerne være to Fingre brede, for ei at besvære Skuldrene. Strømperne burde være lange nok, for ei at behøve at bindes, eller og at dertil bruges meget brede Baand. I denne Alder er det godt at vænne dem til at gaae med blotte Hoveder, og ikke at bedække dem uden i Heeden, og med en tynd Hue om Natten, hvilken siden ganske bør aflegges. Man maae og efterhaanden give dem tyndere Klæder, for at vænne dem til al Slags Luft. Meget lave Hæle giøre Benene

stærke

stærke og Gangen sikker. Skoene maae ei være snevre, og Strømperne ei varme og tykke. Porerne ere i denne Alder saa aabne, at smitsomme Ting kunde let anstikke dem. Det er derfor ikke godt at give dem Senge eller Klæder, især uldne, som have været brugte af andre, og hvortil man kunde have nogen Mistanke. Den tienligste Spise er i denne Alder tynde ei fede Supper med lidt Brød udi, Melkmad, som alt ikke maae være varmt, men heller ganske koldt; lidt Kiød kogt eller stegt uden Saus, Urter, Frugter og Brød, som i det mindste er to Dage gammelt. Det er godt at forandre undertiden Maden, og ikke altid give dem det samme. Man vedligeholder derved en fornøden Blanding af Vædsker, da ellers visse skulde tage Overhaand. De maae ikke drikke meget, og aldrig bare Viin. Caffee og Chocolade ere ikke gavnlige, især for Drengebørn. Naturen er i denne Alder fugtig nok, og fuld af Vædsker, for ikke at have nødig at formere dem ved alt for megen Drik. Naar de have megen Ækel for visse Ting, og denne Ækel er naturlig, saa at de endog brække sig, bør man ikke nøde dem til at spise det. Hvis Ækelheden derimod kommer af Egensindighed eller Kræsenhed, maae man endelig søge at overvinde den, men paa en Maade, som ikke er haard og voldsom. Alt hvad der heftig rører deres Sandser, er skadeligt,

som stærke lugtende Sager, stort Bulder og skarpe Specerier. Frisk Luft er dem altid meget tienlig; Man maae derimod vogte dem vel for Fugtighed og Trækvind, ikke føre dem hen paa saadanne Steder, hvor Luften ei er reen og frie, til Syge, eller i store Forsamlinger, i Kirkerne og paa Skuepladsen, ei legge dem i nyebygte Huse og Stuer, som nylig ere malede. Tænderne maae toes om Morgenen og efter hvert Maaltid, og maae man holde dem fra at bide i haarde Ting. Megen Varme, og at gaae nær til Ilden, skader; det giør dem kielne, feige, tunge og lade. Indtil syv eller otte Aar kunne de sove tolv Timer, Søvnen er i den Alder meget sund, den styrker Naturen. Siden maae den formindskes efterhaanden, dersom de ere stærke, og tilsidst er det nok at sove syv til otte Timer. Man maae vække dem med megen Lemfældighed, ikke hastig afbryde Søvnen, og give dem Tid til at opvaagne. Det er til den Ende meget tienligt at begynde om Morgenen med en Beskieftigelse, som er dem behagelig, og som kan opmuntre dem. Naar de falde og komme til Skade, bør man lige saa lidt skiende paa dem, som ynke dem. Der ere bedrøvelige Exempler af Børn, som af Frygt for Forældrenes Vrede fortie og skiule saadanne hemmelige Skader, som siden ikke kunne læges. „Hvor mange „Fædre, siger Forfatteren ved denne Leilighed, ere

„ikke

„ ikke deres Børns Tyranner, i Stedet for at væ„ re deres Skyts-Engle!„ Derpaa følger en meget alvorlig Formaning til Forældre og Lærere, at bruge meget sparsom saadanne bevægende Grunde, som opvække Frygt og Skræk. „ Man bør nesten „ aldrig, siger han, slaae Børn, thi foruden at man „ derved giver dem kuns en nedrig Tænkemaade, „ som forfører dem til Løgn og andre store Laster, „ saa er det physiske Onde, som flyder deraf, ale„ ne stort nok; Det skader altid meget deres Sund„ hed, formedelst den heftige Bevægelse, som det „ foraarsager i Seenerne, og den Uorden, som „ deraf kommer i Vædskerne og i det hele Lege„ me. Det kraftigste og tillige fornuftigste Mid„ del til at straffe dem, er at berøve dem alt, hvad „ der kunde giøre dem nogen Fornøielse, og at „ opvække Skam hos dem; hvilket dog ikke engang „ bør vare meget længe. „ Naturlæren og Lægekonsten ere altsaa ligesaa lidt, som Sædelæren, paa de Lovkyndiges Side, som ansee Frygten for det beste Middel til at regiere Menneskene. Dersom en Læge, som kiendte de physiske Virkninger af de menneskelige bevægende Grunde lige saavel, som Montesqvieu har kiendt de Moralske, vilde give os en Beskrivelse af al den Fordærvelse i Naturen, som kommer af Frygten, naar denne er den høieste bevægende Grund i Mennesket, skulde han maaskee med Beviis, som vare mere sandselige end

... dem tillige til sprenglærde Folk. Det er ... at skaffe dem en sund og aaben Forstand og ... god Tænkemaade. Ved det andet er mere ...t end vundet. Forældrene giorde meget vel, ... de i denne Alder underviste deres Børn selv. ...rerne have sielden den Taalmodighed. En Skolemester, siger Forfatteren, giver sielden et Barn Genie; men han tager det ofte bort. At ...e, høre, spørge sig for, tænke selv, og øve ...g, ere de sande Midler til at faae Genie. (voir, ecouter, consulter, mediter & s'exercer ...t les vrais moyens d'acqverir du genie.)

Landenes og Luftens Adskillighed maae og iagttages i Diæten. I de kolde og fugtige Lande er det ikke tienligt at drikke meget Vand. Man kan derfor blande det med lidt Viin. Øl giør Børn tunge, dorske og følesløse. Melk er den sundeste Drik. Det beste Middel til at forebygge skadelige Passioner og Foretagender, er at holde dem fra at see Fraadsere, Drankere, Lade, forvovne og hidsige Mennesker. Endskiønt Maadelighed er det sikkerste og ordentligste Middel til at bevare Sundheden, maae man dog ikke holde dem saa strengt, at de jo vænnes til at taale undertiden nogen Umaadelighed. Det er dog umueligt at vogte dem altid derfor, og den mindste Overdaadighed skulde skade dem alt for meget, dersom de aldrig vare vante dertil. Intet er me-

raader han til en jevnlig og maadelig Brug af dem, og at vogte sig for saadanne Ting, som kunde giøre alt for stærke, hastige og uformodentlige Indtryk paa dem. Synet beskadiges ved Fugtighed, Trækvind, og Røg, ved at see stivt mod Solen, Lyset eller Ilden, ved at læse smaa Stiil, især i Mørket eller Maaneskin. For Hørelsen er Fugtighed og Trækvind skadelig, og den er endnu for spæd til at taale stærk Bulder, som Kanonskud. Lugten svækkes ved stærke lugtende Vande eller Røgelser. For Smagen er saltet Mad, Kryderier, hidsige Drikke og Sukker ei tienlige. I den Alder bør man lade Børn megen Frihed til at bevæge dem; De ere fulde af Vædsker, som derved udrenses. Om Morgenen, naar de ere opstaaede, maae Vinduerne oplukkes, for at give dem frisk Luft. Det er godt, at de gaae noget ud i Luften, hvorledes end Veiret er. Alle Bevægelser, som maadelig røre Maskinen, ere dem tienlige, især at strække Armene. Det er derfor godt at lade dem hielpe sig selv i alt hvad de kunne, at vænne dem til at bruge begge Hænder, hvorved deres Evner fordobles. De maae ikke sidde meget, og kuns paa flade Stole, men vænnes meget til at staae, med Hovedet og Kroppen lige, Skuldrene noget tilbage, og især at gaae vel og giøre sikre Trin. Ufornuftig Spøg bør man derfor meget holde dem fra; I

det

det mindste ikke selv give Anledning til, f. Ex: ved at løfte dem op ved Hovedet, løbe hastig efter dem, hvorved de let kunde falde og støde sig. Glæde og et muntert Sind er i denne Alder det allertienligste baade for Sindet og Legemet. Det er: siger han, som en almindelig Lægedom, den befordrer Circulationen og Vexten, renser Vædskerne, og styrker alle Sindets og Legemets Kræfter. Man maae derfor vel vogte dem for alt det, som kan bedrøve, ærgre eller skrække dem, for unødig Frygt, Misundelse eller andre saadanne nagende Passioner, og derfor omgaaes dem upartisk, venlig og uden Overilelse. Men just for den samme Aarsags Skyld ikke være kielen over dem, ikke ynke dem, ikke taale Egensindighed, Klagemaal og Graad, ikke tillade, at de bede ofte om det, som man har nægtet dem. Ved alle saadanne Ting giør man dem kuns mere empfindtlige, og følgelig forøger deres Ulyst, Bedrøvelse, Utaalmodighed, og andre Passioner, som nedtrykke Sindet og skade Sundheden. Man maae derimod med Fornøielse tillade dem at lee og glæde sig. Det er det sikkerste Middel mod mange Sygdomme. „Derfor, o Fædre og Mødre, „(saaledes slutter han denne Deel af Afhandlin„gen) skiænder aldrig paa Eders Børn, fordi „de giøre for megen Allarm omkring Eder; Der„som I ere kloge, lade I dem gaae et andet Sted

„hen

„ hen at leege, naar I ikke mere selv kunde taale „ deres Bulder, og dersom I ikke heller vilde giø„ re det, saa sæt dem i det mindste tilrette med „ saa megen Sagtmodighed, at de kunne fort„ sætte deres Leeg med lidt mere Stilhed. De „ Børn, som alt for meget tvinges i den Sag, „ blive taabelige og dorske. „

Den tredie Epoke regnes fra den Tid, da Drengebørnene forandre Klæder, indtil det tiende Aar. Klædernes Forandring skeer gemeenlig i det femte eller sjette Aar; men der er saa meget i denne nye Dragt, som trænger og spænder dem, at man heller maatte sætte det lidt længer op. For alting maae Klæderne ikke være trange, ikke heller saa kostbare, at Børnene ikke torde røre eller bevæge sig deri saa frit som ellers, af Frygt for at fordærve Klæderne, og blive straffet derfor. Buxerne maae bæres i Seeler, for ei at tvinge Hofterne, og Seelerne være to Fingre brede, for ei at besvære Skuldrene. Strømperne burde være lange nok, for ei at behøve at bindes, eller og at dertil bruges meget brede Baand. I denne Alder er det godt at vænne dem til at gaae med blotte Hoveder, og ikke at bedække dem uden i Heeden, og med en tynd Hue om Natten, hvilken siden ganske bør aflegges. Man maae og efterhaanden give dem tyndere Klæder, for at vænne dem til al Slags Luft. Meget lave Hæle giøre Benene

stærke

stærke og Gangen sikker. Skoene maae ei være snevre, og Strømperne ei varme og tykke. Porerne ere i denne Alder saa aabne, at smitsomme Ting kunde let anstikke dem. Det er derfor ikke godt at give dem Senge eller Klæder, især uldne, som have været brugte af andre, og hvortil man kunde have nogen Mistanke. Den tienligste Spise er i denne Alder tynde ei fede Supper med lidt Brød udi, Melkmad, som alt ikke maae være varmt, men heller ganske koldt; lidt Kiød kogt eller stegt uden Saus, Urter, Frugter og Brød, som i det mindste er to Dage gammelt. Det er godt at forandre undertiden Maden, og ikke altid give dem det samme. Man vedligeholder derved en fornøden Blanding af Vædsker, da ellers visse skulde tage Overhaand. De maae ikke drikke meget, og aldrig bare Viin. Caffee og Chocolade ere ikke gavnlige, især for Drengebørn. Naturen er i denne Alder fugtig nok, og fuld af Vædsker, for ikke at have nødig at formere dem ved alt for megen Drik. Naar de have megen Ækel for visse Ting, og denne Ækel er naturlig, saa at de endog brække sig, bør man ikke nøde dem til at spise det. Hvis Ækelheden derimod kommer af Egensindighed eller Kræsenhed, maae man endelig søge at overvinde den, men paa en Maade, som ikke er haard og voldsom. Alt hvad der heftig rører deres Sandser, er skadeligt,

som stærke lugtende Sager, stort Bulder og skarpe Specerier. Frisk Luft er dem altid meget tienlig; Man maae derimod vogte dem vel for Fugtighed og Trækvind, ikke føre dem hen paa saadanne Steder, hvor Luften ei er reen og frie, til Syge, eller i store Forsamlinger, i Kirkerne og paa Skuepladsen, ei legge dem i nyebygte Huse og Stuer, som nylig ere malede. Tænderne maae toes om Morgenen og efter hvert Maaltid, og maae man holde dem fra at bide i haarde Ting. Megen Varme, og at gaae nær til Ilden, skader; det giør dem kielne, feige, tunge og lade. Indtil syv eller otte Aar kunne de sove tolv Timer, Søvnen er i den Alder meget sund, den styrker Naturen. Siden maae den formindskes efterhaanden, dersom de ere stærke, og tilsidst er det nok at sove syv til otte Timer. Man maae vække dem med megen Lemfældighed, ikke hastig afbryde Søvnen, og give dem Tid til at opvaagne. Det er til den Ende meget tienligt at begynde om Morgenen med en Beskieftigelse, som er dem behagelig, og som kan opmuntre dem. Naar de falde og komme til Skade, bør man lige saa lidt skiende paa dem, som ynke dem. Der ere bedrøvelige Exempler af Børn, som af Frygt for Forældrenes Vrede fortie og skiule saadanne hemmelige Skader, som siden ikke kunne læges. „Hvor mange „Fædre, siger Forfatteren ved denne Leilighed, ere „ikke

„ ikke deres Børns Tyranner, i Stedet for at væ„ re deres Skyts-Engle!„ Derpaa følger en meget alvorlig Formaning til Forældre og Lærere, at bruge meget sparsom saadanne bevægende Grunde, som opvække Frygt og Skræk. „ Man bør nesten „ aldrig, siger han, slaae Børn, thi foruden at man „ derved giver dem kuns en nedrig Tænkemaade, „ som forfører dem til Løgn og andre store Laster, „ saa er det physiske Onde, som flyder deraf, ale„ ne stort nok; Det skader altid meget deres Sund„ hed, formedelst den heftige Bevægelse, som det „ foraarsager i Seenerne, og den Uorden, som „ deraf kommer i Vædskerne og i det hele Lege„ me. Det kraftigste og tillige fornuftigste Mid„ del til at straffe dem, er at berøve dem alt, hvad „ der kunde giøre dem nogen Fornøielse, og at „ opvække Skam hos dem; hvilket dog ikke engang „ bør vare meget længe. „ Naturlæren og Lægekonsten ere altsaa ligesaa lidt, som Sædelæren, paa de Lovkyndiges Side, som ansee Frygten for det beste Middel til at regiere Menneskene. Dersom en Læge, som kiendte de physiske Virkninger af de menneskelige bevægende Grunde lige saavel, som Montesqvieu har kiendt de Moralske, vilde give os en Beskrivelse af al den Fordærvelse i Naturen, som kommer af Frygten, naar denne er den høieste bevægende Grund i Mennesket, skulde han maaskee med Beviis, som vare mere sandselige end

de, som Philosopherne og Lovgiverne, som Locke og Montesqvieu kunne anføre, bringe alle dem, som ophøie Frygten, fra de Østerlandske Despoter af indtil vore smaa Skole-Tyranner, til at tie.

Hr. Valexferd vil ikke, at Børn skulle bruge mange Lægedomme, allermindst Aareladen. Naar de klage sig over Hoved-Pine, eller, som de gemeenlig sige, have Ondt for Hiertet, kan man i en Tid af 24 Timer holde dem fra at spise, og imidlertid lade dem drikke ofte klart Vand, for at rense Livet, forunde dem megen Frihed, opmuntre dem, o: j, om de kunne, lade dem gaae lidt ud i Luften. Man maae vel vogte dem for alle stærke Forandringer af Glæde og Bedrøvelse, og hverken hastig og uformodentlig forstyrre deres Glæde, ikke heller kiele meget for dem, naar de ere bedrøvede. Naar de ere af en skrækkom Natur, og frygte for Mørket, maae man langsom og med megen Venlighed vænne dem til at ikke agte det. I deres Studeringer maae man ikke overile dem, ikke spænde Sindets Kræfter for meget eller alt for længe, og stedse søge at giøre dem Arbeidet let og fornøieligt. Man svækker ellers baade Sindet og Helbreden, og hindrer Vexten. Sielens og Legemets Beskieftigelser maae afvexle med hinanden, og uden just at binde sig til visse Tider, maae man deri lempe sig noget efter deres Tilbøieligheder, og for alting ikke foresætte sig at

giøre

giøre dem tillige til sprænglærde Folk. Det er nok at skaffe dem en sund og aaben Forstand og en god Tænkemaade. Ved det andet er mere tabt end vundet. Forældrene giorde meget vel, om de i denne Alder underviste deres Børn selv. Lærerne have sielden den Taalmodighed. En Skolemester, siger Forfatteren, giver sielden et Barn Genie; men han tager det ofte bort. At see, høre, spørge sig for, tænke selv, og øve sig, ere de sande Midler til at faae Genie. (voir, ecouter, consulter, mediter & s'exercer sont les vrais moyens d'acqverir du genie.)

Landenes og Luftens Adskillighed maae og iagttages i Diæten. I de kolde og fugtige Lande er det ikke tienligt at drikke meget Vand. Man kan derfor blande det med lidt Viin. Øl giør Børn tunge, dorske og følesløse. Melk er den sundeste Drik. Det beste Middel til at forebygge skadelige Passioner og Foretagender, er at holde dem fra at see Fraadsere, Drankere, Lade, forvovne og hidsige Mennesker. Endskiønt Maadelighed er det sikkerste og ordentligste Middel til at bevare Sundheden, maae man dog ikke holde dem saa strengt, at de jo vænnes til at taale undertiden nogen Umaadelighed. Det er dog umueligt at vogte dem altid derfor, og den mindste Overdaadighed skulde skade dem alt for meget, dersom de aldrig skare vante dertil. Intet er me-

re tienligt for deres Sundhed end at ligge haardt paa en Matelas af Straae, Uld eller Haar; Fiærdyner svække og forkiele Naturen. Det hele Legeme maae være vel udstrakt, ikke meget høit under Hovedet, og man maae kuns have et tyndt Overdække eller Teppe. Det er godt at ligge snart paa den ene, snart paa den anden Side, dog helst paa den høire, Blodets Circulation er da friere; at gaae tidlig i Seng, for at staae des tidligere op igien, især om Sommeren, da Morgenluften er meget sund. En stor Empfindtlighed i Sielen, siger Forfatteren strax efter paa den 207 Side, er ofte et moralsk Gode; men den foraarsager ogsaa næsten altid et physisk Onde, for den Person, som heftig indtages deraf. Denne Anmerkning er alt for vigtig til at ikke undersøge den lidt nøiere. Den synes at bevise en vis Strid og Modsigelse imellem den moralske og physiske Opdragelse, som ikke kan andet end foraarsage Læserne vigtige Tvivl, hvilke de vel ligesaavel som jeg ønskede at Forfatteren selv havde opløst. Men han har maaskee anseet det for noget, der var uden for de ham foresatte Grændser, og som angik mere den moralske end den physiske Opdragelse. Havde vi dog saadan en Afhandling om hin, som vi have om denne! I Mangel deraf har jeg bestemt det næste Blad til at tale meget udførligere om Sindets Empfindtligheder; en Afhandling, som

jeg

jeg for mere end een Aarsags Skyld troer, at jeg er Publicum skyldig, førend jeg ender et Verk, hvis Hensigt tildeels har været at opvække og formere nogle af disse Empfindtligheder.

Afhandlingen sluttes med nogle Betragtninger over Temperamenterne. Han formener, og uden Tvivl med Grund, at dersom alle Børn fik en fornuftig Opdragelse, skulde de kuns have det Temperament, som er af alle det naturligste og ligesaa fordeelagtig for Sindet som for Legemet. Dette Temperament kaldes det Sangviniske. Dets Kiendetegn er en maadelig Vext, en blød Hud, en levende og rød Farve, megen Munterhed og Ustadighed, en Tilbøielighed til Latter og Spøg, som er uden Ondskab. Saaledes ere og de fleste Børn af Naturen. Men de beholde ikke alle længe saa lykkeligt et Temperament. Det Phlegmatiske ytrer sig ved en stærk Vext, megen Fedme, et meget bøieligt Sind, uden heftige Begierligheder, som ikke gierne anstrenger sine Kræfter, elsker Hvile og Uvirksomhed. For Børn af denne Art er det tienligt at drikke nogen hviid Viin og Caffe; at spise lidt mere Kiød, og at anføres til megen Bevægelse. Det Choleriske kiendes af Maverhed, levende Øine, en kort Aande, en stærk Puls, og heftige Begierligheder. Saadanne maae man ikke give Viin, hidsige Ting, eller meget Kiød. Frugter ere dem

mere tienlige. Det Melancholske viser sig sielden for det 30te Aar. Det kiendes af en alt for stor Empfindtlighed, og naar denne skulde ytre sig i Barndommen, maae man føre saadanne unge Folk ofte i den frie Luft, ikke beskieftige dem alt for meget, give dem Melk og andre tempererende Drikke, og ikke lade dem sidde alt for længe. Alle Slags Opmuntringer og Forandringer, men især Reiser, ere dem meget tienlige.

I Anledning af dette Skrift, som handler om Huusopdragelsen og især om den Omsorg, som man bør have for Legemet, vil jeg anbefale Læserne et andet, som angaaer den offentlige Opdragelse og Underviisning. Det er og nylig udkommen og fører Titel: De l' Education publique, om den offentlige Opdragelse. Jeg lærte at kiende dette Skrift faa Dage efter at jeg havde skrevet det 267 Blad. Det fornøiede mig ikke lidet, at finde saa megen Overeensstemmelse imellem Forfatterens Plan til en Forbedring i den offentlige Underviisning, og den, som jeg i bemeldte Blad har anført i det Patriotiske Selskabs Navn. Begge Forslag ere i Grunden de samme; Men den Franske Forfatter har udført det saaledes, at der mangler slet intet til at sætte det i Verk, uden alene Villie og Evne. Man finder deri ikke alene, hvad der burde skee, men og Maaden, paa hvilken den kunde skee. Ingen

gen Stand er forglemt i Planen, og Midlerne til at forbedre enhvers Indsigt og Grundregler ere paa det allerfuldstændigste udviklede. Jeg tilstaaer gierne, at Tænkemaaden og Sæderne giøre mange gode og i sig selv lette Forslag ganske umuelige, og at vi, som ere fødte og opdragne længe førend alle disse Grundregler af Opdragelsen bleve bekiendte, kunne være for gamle til at forandre vores egen Tænkemaade. Men skulde vi derfor ganske fortvivle om Efterkommerne? Kunde man ikke slutte i det mindste i Tankerne et vist Fordrag imellem den Slægt, som nu lever, og den tilkommende? De Lovkyndige elske dog saa meget de Beviser, som tages af saadanne forudsatte, eller som man kalder det, præsumerte Fordrag. Fordraget skulde være saaledes: Vi Gamle maatte have Lov til at blive uden nogen Forandring, Bebreidelse eller Tab i vore Indkomster, Ære og Beqvemmeligheder, saadanne som vi vare, med de Vilkaar, at vi som Fædre, Mødre og Lærere tillode de Unge at blive bedre og lyksaligere end vi ere selv. Ere vi endnu for gamle og paastaaende til at indgaae dette, da lad os dog i det mindste tillade, at man i vores Alder undersøger en Sag, hvorpaa Menneskene have tænkt saa lidt tilforn. Vore Børnebørn skulde da maaskee sætte noget deraf i Verk, og vi leve jo dog ikke længe nok, for at frygte, at de skulde foragte os, om de bleve i nogle Henseender fuldkomnere end vi.

No. 289. og 290.

Mandagen, den 24de, og Fredagen, den 28de October 1763.

I det sidste Blad lovede jeg at tale noget om den Deel af Sindets Dannelse, eller den moralske Opdragelse, som angaaer Sinds=Bevægelserne. Disse staae i saa megen Forbindelse med Legemet, at det er fornemmelig i det Stykke, at den physiske og moralske Opdragelse kunde være hinanden baade til Hinder og til Befordring. De Ord af det før anførte Skrift, som giver mig Anledning dertil, ere disse: „Man maae tilstaae, siger Forfatteren, at en „stor Empfindtlighed i Sindet er ofte et moralsk „Gode; men det er gemeenlig tillige et physisk „Onde for den Person, som meget heftig røres „deraf.„

Megen Empfindtlighed er en Virkning af en levende og frugtbar Indbildningskraft, og denne er igien Moder til Geniet. Den styrker Hukommelsen, ved at giøre Begrebene følelige, og indpræute dem dybere i Sielen; Den beriger Opfindelseskraften, udvider Fornuften, aabner

Skiøn-

Skiønsomheden en vidtløftigere Bane, og formerer Videnskaben. Brugen af alle Sielens Evner beroer paa de Indtryk, som Tingene giøre, og det er Graderne af disse Indtryk, som bestemme baade den Grad af Klarhed, med hvilken de skulle fattes af Forstanden, og den Virkning, som de skulle giøre paa Villien. Uden megen Empfindtlighed bliver Kundskaben død og uvirksom. Der behøves en vis Grad af Følelse til at opvække Forstanden til saadanne Undersøgninger, som kunde lære os at kiende det Sande og Gode, og der behøves endnu mere Følelse til at sætte disse Ting i Verk. Et Menneske uden al Empfindtlighed er vel ikke muelig, og om det var det, var det et elendigt Kreatur uden Lyksalighed, som kunde hverken giøre Ondt eller Godt; ligesaa udygtig til at nyde selv nogen Fornøielse i Livet, som det var følesløs i Henseende til alt, hvad der angik andre; seendrægtig og udygtig til at tiene det Almindelige. Lad være, at saadant et Menneske levede længere end et andet, som var empfindtligt; Lad hans Koldsindighed og Følesløshed forskaffe ham mere Sundhed og Legemskræfter; Lad ham voxe, spise, drikke, sove, saa meget bedre end andre, som han er uværdigere end de til at leve; Mon det er for den Beqvemhed alene, som den menneskelige Maskine har til saadanne blat Dyriske Handlin-

ger, at man bør agte Livet, eller er det meget mere for den Grad af fornuftig Virksomhed, hvortil det bruges? Om og det Moralske og Physiske i Mennesket heri vare hinanden i en vis Betragtning saaledes modsatte, at det ene ikke kunde befordres uden at opofre noget af det andet, kunde vi da betænke os paa at vælge? Et kortere, men mere moralsk Liv, skulde det ikke ligesaa vel være meget bedre, end et længere Dyrisk, som det er vist, at intet Menneske i Verden gav, naar han havde Frihed til at vælge, et eneste fornøieligt Øieblik af sit Liv bort, for at blive forvandlet til den konstigste og uforgiengeligste Maskine. Legemet er Sielens Redskab; En fornuftig Haandverksmand skaaner sit Verktøi saa meget som han kan; han seer til, at det ikke forrustes, og omgaaes saaledes dermed, at han kan have længe godt deraf: men denne Omsorg var daarlig, saasnart den hindrede ham i at skierpe og at bruge det. Alle legemlige Ting ere i deres Natur forgiengelige. De ere kuns Aandernes Boliger og Redskaber, Leerkar og Hytter, som nedbrydes. Deres Vedligeholdelse bør i en fornuftig og til Udødelighed skabt Siels Hensigter kuns betragtes som et Middel, og aldrig som Øiemerket. Naturen selv tilsiger os tydelig nok, at de ikke ere andet.... En Siel, som var saa ulykkelig, at den ikke haabede et bedre

dre Liv, skulde ikke engang holde det Umagen værd, at forlænge Livet paa en Maade, som giorde ham det mindre nyttigt og behageligt. Nogle faa Aar mere eller mindre af en skrøbelig Alderdom skulde ikke synes ham saa kostbare, at han derfor vilde fremdrage sine beste Aar i Uempfindtlighed. Om dem, som agte Livet for de sandselige Fornøielsers Skyld alene, er der vel ingen Tvivl, at de jo ansee saadan en Følesløshed for noget værre end Døden; og hvo som veed at sætte Priis paa Sindets Forlystelser, som føler Sandhedens og Dydens Skiønheder, hvad har han vel af Livet, som er sødere end denne Følelse? Den høieste Lyksalighed, som en viis Hedning kan attraae, og en Forsmag af den større, som en Christen har i Vente.

Naar vi give agt paa vore Erfaringer, er det, som enhver Siel havde en vis Grad af Empfindtlighed, som var den alt for naturlig, til at lade sig, uden de skadeligste Følger for Sindet og Sundheden, udrydde, men tillige ubestemt nok af Naturen, for ikke at hefte sig ved en Ting eller Begierlighed alene, og for at kunne bøies og henvendes, hvortil man vil. Denne Anmerkning er af stor Vigtighed i Opdragelsen og Sædelæren, og tusinde Erfaringer stadfæste den. En munter Siel, som boer i et sundt Legeme, er altid empfindtlig, d. e. den har Drif-

ter og Tilbøieligheder, som svare til den Grad af Munterhed og Sundhed, som den besidder. Sundheden taaler ligesaa lidt som Munterheden, at man ganske undertrykker disse Drifter. Dersom vi tage nogle bort, blive de andre saa meget des heftigere; og om vi undertvinge dem alle, indtil en eneste, virker denne alene ligesaa stærk, som alle de andre virkede tilsammen. Det er ikke de store, de naturlige, medfødte og behagelige Passioner alene, i hvilke Sielen saaledes samler al sin Styrke og Empfindtlighed; de mindste og i sig selv ubehageligste Ting kunde interessere den ligesaa stærk, naar Grunden og Anledningen til de andre Passioner betages. Et Menneske, f. Ex., som er vant til at beskieftige sig med mange og store Ting, kommer ikke saasnart til at leve i Ensomhed og i en mere indskrænket Cirkel, forend vi merke, at de smaa Ting, som han ansaae med Ligegyldighed, begynde at interessere ham ligesaa stærk, som de store, hvormed han tilforn havde at giøre. En Munk, som har antaget en Orden, hvis Regler befale ham at undertrykke de fleste naturlige Tilbøieligheder, og at martre sig selv, viser ofte en Nidkierhed i at efterleve disse Ordensregler, som er ligesaa heftig, som den samlede Magt af alle de Passioner, som han undertrykte. Hvilke Passioner i Verden kunde være mindre medfødte og naturlige, end Lyst

til

til at affondre sig fra Menneskene, til at søge Udørkener, faste og hudflette sig selv, til at opofre Liv, Ære og Frihed, for en Mening, som ofte er ligegyldig; til at spilde Helbred, Fornøielse og Roe paa saadanne Arbeider og Undersøgninger, som naturligviis ikke behage engang; til at opofre al sin timelige Velfærd for at spille, for at skiemte, for at hevne sig? Og dog, hvor mange Mennesker ere der ikke, hvis Siele ere saa indtagne af disse Tilbøieligheder, at de synes at være følesløse og uempfindtlige i Henseende til alle andre? Disse Mennesker kunne dog ikke være fødte saaledes; De ere skabte som andre; Mange af dem ere sunde og stærke nok, for at kunde føle alle Livets Fornøielser. Der har og virkelig været en Tid i deres Liv, da de følte dem, og da de ansaae nogle af de Ting, som de nu saa heftig begiere, med Ligegyldighed, andre med Afskye. De ere altsaa ikke fødte med disse Tilbøieligheder, og hvo kunde vel fødes med Lyst til en Munke Orden, til et Kortspil, til et gammelt Sprog? Hvad bliver da tilbage? De gave dem selv disse Tilbøieligheder, og i det de undertrykte tillige de andre, bleve de nye Drifter stærke nok til at bemægtige sig den hele Siels Empfindtlighed. Graden af denne Empfindtlighed bliver i alle de Forandringer af Sielen, som endnu ikke svække dens Kræfter, den samme. Den yttrer sig kuns i adskil-

lige

lige Maader og paa adskillige Ting. Den Hovmodige, Gierrige og Vellystige er, naar han bliver Munk, Spiller, Sprogkyndig, Antiqvarius, ligesaa heftig i de Øvelser, hvortil hans Ordensregler forbinde ham, ligesaa hidsig i Spil, ligesaa empfindtlig over en Sprogfeil eller Anachronisme, som han var før, naar der handledes om det, som naturligviis interesserer Menneskene allermeest, om Æren, Rigdom og Vellyst.

Sielen har altsaa en vis Grad af Empfindtlighed, som af Naturen ikke er saaledes bestemt til noget vist, at den jo kan henvendes, hvortil man vil. Mennesket kan hverken give sig selv denne Empfindtlighed, ikke heller ganske udrydde den; men det har megen Beqvemhed til at boie og bestemme den. Denne Beqvemhed og Boielighed er størst i Ungdommen; man kan altsaa ved Opdragelsen om ikke give Mennesket Empfindtligheder, saa dog giøre meget dertil, at den naturlige Empfindtlighed yttrer sig ganske, eller og fornemmelig paa visse Ting. Dette er en af de største Grundregler ikke alene i Opdragelsen, men og i den hele Sædelære og Statskonst. Paa den var det, at de Gamle bygte deres største Stiftelse. En Lacedæmonier og en Romer vare vel fødte med de samme Tilboieligheder, som andre Folk. Man undertrykte ikke disse, ved at svække enten Sindet eller Legemet; Tvertimod, man gav sig

sig al Umage, for at forskaffe dem begge en overordentlig Styrke. Disse Folk betoge kuns deres unge Folk Anledningerne til visse Passioner; de tillode dem, saa at sige, kuns at have en eeneste, og denne var nok til at beskieftige baade deres stærke Siele og deres stærke Legemer. Saa kolde og følesløse, som de vare i Henseende til mange af de Ting, som ellers indtage Mennesker, saa empfindtlige vare de over alt, hvad der kuns det allermindste rørte deres Hoved-Tilbøielighed. Hvo, som troer, at disse Folk vare følesløse, fordi de ikke havde vore alt for ømme Mødres, vore svage Fædres, vore forkielede unge Folks, vore forelskede Daarers, Spilleres og Modenarrers Passioner, de kiende kuns Mennesket paa den sletteste Side. Lad os betragte dem saaledes, som de vare i langt værdigere Anledninger, og vi skulle see, at disse Siele, som udvortes syntes at være uden Passion, vare indvortes fulde af Ild og Fyrighed. Vi ville anvende disse Erfaringer, men paa en Maade, som svarer til de fuldkomnere og mere menneskeligere Grundregler, som en ved Religionen oplyst Fornuft har givet os.

Nogle Passioner stemme mere overeens med saadanne Grundregler, end andre. De ere tillige i en fordærvet Natur vanskeligere at opvække, og stige derfor sielden til den Grad af Heftighed, som kunde svække Legemet og de høiere Sindets

Kræfter. Af denne Beskaffenhed er Kierlighed til Gud og Næsten. Empfindtlighed over alt, hvad som angaaer os selv, kan let gaae saa vidt, at den ikke alene hindrer os i at udøve Pligterne mod Gud og andre, men og skader vor Sundhed, og berøver os selv større Fuldkommenheder. Den Empfindtlighed derimod, som kommer af Andagt og Menneske-Kierlighed, er sielden farlig. I det mindste er det langt lettere at forebygge dens Misbrug, end det er at opvække disse Følelser, naar man enten aldrig har havt dem, eller og tabt dem igien. Skulde jeg beskrive vores Opdragelse, saaledes som den er i Almindelighed, o hvor bedrøveligt et Billede maatte jeg da ikke forestille Læserne! Er der vel af de forfængeligste og ligegyldigste Ting noget, indtil den ringeste Mine og Bøielse paa Legemet, den mindste Fold paa Klæderne, som man ikke søger at giøre vigtigere i et Barns Øine, end det, som er det allervigtigste? Er der noget, som vi mere frygte for, at Menneskene skulde giøre for lidt af, end just det, hvortil de af Naturen ere tilbøielige, nemlig, af Omhyggelighed for deres Spise, deres Sundhed, deres Beqvemmelighed, deres Skiønhed, deres udvortes Ære? De andre Ting derimod, som ere langt vigtigere, og hvortil Passionen ikke kommer af sig selv saa let som til hine, hvor koldsindig behandles ikke de?

Hvor tidt frygter man endog, at Menneskene skulde giøre for meget deraf? at de skulle f. Ex. agte Gud og andre Mennesker mere end Velanstændigheden, end Moden, end den almindelige Stolthed og Egenkierlighed tillod. Det er, desværre, vanskeligt nok at give et ungt Menneske den Grad af Empfindtlighed for det, som angaaer Gud og andre Mennesker, som behøves til at opfylde Pligterne paa en Tid, da den Empfindtlighed, som kommer af Egenkierlighed, forøges hver Dag. Man har ikke nødig at formere denne Vanskelighed. Verden lærer os snart, om vi og aldrig havde hørt det i vore Forældres Huse, hvor mange Ting der ere, som vi kunne begiere for os selv; og naar vi endog befandt os i en Tilstand, hvori vi kunde opfylde alle disse Begierligheder, skulde dog en alt for stor Empfindtlighed deraf kuns være os til Byrde, og midt i den største Overflødighed giøre os hvert Øieblik uroelige, kiedsommelige, frygtsomme og trøstesløse ved det mindste Onde, som mødte os. Man giør derfor meget vel, at man i Opdragelsen undertrykker denne Empfindtlighed over hvad som angaaer Mennesket selv; at man ikke tillader Børn at begiere noget heftig, at græde, at klage sig, at man ikke forskaffer dem alt for mange sandselige Fornøielser, ikke vænner dem til at forelske sig i sig selv, i deres Klæder, Man-

rer o. s. v. Derimod giør man vel, at ikke forsømme nogen god Leilighed til at opvække den anden Empfindtlighed, hvortil Naturen ikke er saa tilbøielig, Empfindtlighed over det, som angaaer Gud og andre Mennesker. Ja var det kuns saa mueligt, ville nogle maaskee svare, som det er vel sagt. Disse maae forlade mig, at jeg spørger dem, om de have forsøgt det? Det er dog det ringeste, som jeg kan forlange, efter at have beviist saa vidtløftig af Grunde, af hele Nationers og mange Menneskers Erfaringer, at det er mueligt at henvende endog den hele Siels Empfindtlighed paa saadanne Ting, som naturligviis endnu mindre røre Mennesket, end det, som angaaer Gud og deres Lige. Og ere disse Erfaringer endnu ikke nok, da vil jeg legge denne til, at jeg selv har seet Børn, som i den spædeste Alder ikke klagede sig, naar de faldt, stødte sig, eller man tog noget fra dem, som de gierne vilde beholde; Børn, siger jeg, som ved Vanen vare blevne saa uempfindtlige i Henseende til nogle af de Ting, som i den Alder røre dem meest, og som tillige med Taarerne i Øiuene kunde bevidne deres Empfindtlighed over deres syge Forældre, og fornøie sig inderlig over at giemme noget Godt til deres Sødskende, og dele det med dem. Denne Empfindtlighed gives ikke Børn ved Lærdomme og Beviser alene. Den Philosoph,

som paastod dette, vilde jeg ikke troe. Den gives dem ved Exempler, ved at stille dem saadanne Ting for Øine, som kunne opvække menneskelige Følelser, ved at lade dem erfare selv Godgiørenhedens behagelige Følger, eller og beskrive disse Ting efter Naturen, men for alting ved at formindske deres egne Empfindtligheder. I det samme Forhold, som disse tage af, kan man være forsikret paa, at den anden og ædlere Empfindtlighed vøxer, naar man kuns giver den Leilighed til at nære sig; og dette er i Moralen ligesaa vist en Sandhed, som det er i Naturlæren, at en Kraft i Naturen virker saa meget mere paa et vist Sted, som den tager af paa et andet. Det er saa vist, siger jeg, at man kan give Mennesket denne ædlere Empfindtlighed endog i en høi Grad, at hvor lidt det end i Almindelighed er at befrygte i Verden, at man deri skulde gaae for vidt, maae jeg dog og forekomme denne Misbrug, ved at erindre, at man maae vogte sig for, at ikke opvække alt for megen Ømhed i spæde Siele. Det er meget godt, ved rørende Forestillinger at frembringe ofte saadanne Følelser af Religionen og Menneskeligheden, som kunde vise sig kiendelig endog i Øinene; men de bør sielden drives saa vidt, at det kommer til Graad. Saadanne Forestillinger bør og meget sielden tages af det Bedrøvelige og Skrækkende, af det, som

opvækker Frygt og Medlidenhed. Kierlighed derimod, Glæde, Venskab, Taknemmelighed, og andre behagelige Passioner bør være Kilderne til den Empfindtlighed, som man opvækker. De, som handle anderledes, de, som troe, at Religionen udkræver, at man ved skrækkende Forestillinger skal bringe et Barn til at græde heftig, ere et Slags aandelige Bødler, der ere nok saa farlige som de, der ville indprygle Videnskaberne, fordi de opvække Afskye og Skræk for det, som er vigtigere end alle Videnskaber, og som de skulde lære Menneskene at elske. De svække Legemet og trætte Forstanden, uden i det mindste at forbedre Hiertet. En Empfindtlighed, som kommer af saa uædel en Grund, giør kuns Hyklere og Menneske-Hadere. For des vissere at forebygge denne Misbrug, maae jeg endnu legge dette til, at det i den almindelige Opdragelse er sikrere at indskrænke sig alene til at formindske Empfindtligheden i det, som angaaer os selv; Den anden Empfindtlighed skal vist formere sig derved og voxe i Forhold til den Indsigt, som man har om det, som man er Gud og andre Mennesker skyldig.

Empfindtlighed over det Skiønne i Naturen og Konsten er og en Passion, som befordrer meget alle Sindets Fuldkommenheder, og som sielden kan misbruges eller skade Sundheden. Og

hvor

hvor mange store Hensigter kunde der ikke opnaaes paa eengang, dersom man i Opdragelsen søgte mere at opvække og skierpe denne Empfindtlighed? Det i Underviisningen, som nu ofte er et Trældoms Arbeide, skulde blive til Forlystelser. Man kunde bruge det som Belønninger for tungere Pligter, og disse Belønninger, som bestode i Naturens, i Konstens, i Verdens, i Menneskets vellystfulde Betragtninger, skulde ikke fordærve Sielen saaledes, som andre bevægende Grunde, der tages af Lyst til det Velsmagende, det Magelige, det Glimrende, og andre Begierligheder, som heller burde undertrykkes. Det Skiønne i Naturen og Konsten, Verdens og Menneskets Betragtning af Historien, rører alle, som ikke ved en lang Vane have samlet sig en unaturlig Smag. Denne Smag give nogle Mennesker sig selv; En Metaphysikus og Lingvist har henvendt saa længe al sin Empfindtlighed paa abstracte Begreb og Ord, at Tingene selv, hvoraf Begrebene ere uddragne, og som betegnes ved Ordene, røre ham ikke mere. Men de fleste faae dog denne forvendte Smag ved en Opdragelse, som undertrykker den Naturlige; Læremaaden er ikke alene Skyld deri; Den naturlige gode Smag undertrykkes nok saa meget ved de forkeerte Domme om Skiønhed og Fuldkommenhed, som man hører i den daglige Omgiengelse, Domme,

som ere grundede paa Vane, Moder, Capricer, udvortes Anseelse, og sielden eller aldrig paa Natur eller Sandhed. Et ungt Menneske lærer deraf snart at dømme om Tingene, ikke efter det, han føler og fornemmer selv, og som gemeenlig er det rigtigste, men efter det, som andre foresige ham. Han antager eller lader i det mindste som han antog disse fremmede og ofte ganske unaturlige Følelser, og han giør det saa længe, indtil han virkelig antager dem. I stedet for den naturlige Empfindtlighed, som er alle Mennesker medfødt, og af hvilken Grundreglerne af det sande Skiønne selv ere uddragne, vænner man sig til en anden Empfindtlighed, og efter Tidernes og Folkenes adskillige Smag antager snart en qvindagtig, snart en pedantisk, snart en Modenars og kielen Vellystlings Empfindtligheder. Følesløse i Henseende til alt, hvad der naturligviis fornøier, henrykkes vi af andre Ting, som vi før ansaae med Ligegyldighed eller Afskye. Saa vist er det, at Mennesket kan bestemme selv noget af sine Begierligheder, og henvende Empfindtligheden, hvortil han vil; og ligesaa vist er det og, at det koster Mennesket ofte mere Umage og Pine, at give sig en slet og fordærvet Empfindtlighed, end at forskaffe sig en god Smag.

Saa nyttigt som det er, at skiærpe den Empfindtlighed, som opvækkes af det Skiønne og Fuldkomne

komne i Naturen og Konsten, i Verdens og Menneskets Betragtning, saa meget bør man paa den anden Side søge at undertrykke den Empfindtlighed, som kommer af det naturlige Onde. En alt for stærk Grad af saadanne Følelser svækker Sindet og Legemet, og berøver dem begge den Mandighed og Styrke, som der udkræves til at opfylde Pligterne, og med et uforsagt Mod at igiennemgaae Livets Besværligheder. Det er godt, at give et ungt Menneske al den Følelse, som man kan, af en skiøn Tanke, en skiøn Handling, en vis Fuldkommenhed i Naturen eller Konsten; Det Onde derimod, som Død, Sygdomme, Smerter, Hunger, Nøgenhed, Fattigdom, med faa Ord, alle saadanne Ting, som opvække Væmmelse og Afskye, maae kuns forestilles ham, saavidt de kunne tiene til at formindske hans naturlige Empfindtlighed: En Empfindtlighed, som, naar den er heftig, kan altid skade meget, og som sielden giør os beqvemmere til at iagttage Pligterne enten imod andre eller imod os selv; Imod andre, fordi den Ømhed over vore Lige, som kommer af Medlidenhed alene, er meer en Svaghed end en Dyd. Den bevæger den af Kielenskab empfindtlige Rige kuns til at bortvende Ansigtet fra den Elendige, til at skye hans Nærværelse, og sielden til at hielpe ham. Den befordrer Orkesløshed, Tiggerie og mange Laster

ved at give den af Ladhed nøgne og hungrige Betler en Almisse, som man uden Barmhiertighed har taget fra Arbeideren. Den holder Dommeren tilbage fra at udøve en retfærdig Straf. Den lader sig bevæge af Graad og Klage, i de Tilfælde, hvor man burde handle alene efter Grunde, efter Love, og efter Fortieneste. Med faa Ord, en Menneskelighed eller Godhed, om man kan kalde den saa, der ikke har andre Grunde end Medlidenhed, nedbryder de tvende største Grundpillere til Selskabets Flor, som er Retfærdighed og Vindskibelighed. For Mennesket selv, troer jeg, at en høi Grad af Empfindtlighed over det naturlige Onde er lige saa lidt nyttig. Hvo er saa empfindtlig i Sygdomme og Smerter, hvo frygter saa meget for Døden, som de Rige og Vellystige; og hvo holder tillige mindre Diæt? hvem er det vanskeligere at afholde sig fra de Ting, som foraarsage dem disse Smerter, af hvilke den mindste er nok til at giøre dem utrøstelige? Hverken Lægens Raad eller deres egen Erfaring kan afholde dem fra de Laster, som føre de smerteligste Sygdomme og den visse Død med sig, dersom de ingen andre bevægende Grunde have end den Empfindtlighed. Lad os beskrive disse ulyksalige Følger nok saa levende for et ungt Menneske. Mon disse Beskrivelser skulde giøre mere Virkning paa ham i Tiden, end Erfaringerne selv giøre det paa andre?

andre? og sæt, at de giorde det, sæt, at vi gave ham saa forskrækkelige Begreb om den Fattigdom, den Mangel, den Uformuenhed til at nyde alt, hvad der ellers smager og fornøier os, om de Sygdomme, de Smerter, og endelig Døden selv, som ere Lasternes Følger. Dersom dette giorde saa stærk Virkning paa ham, at han derfor alene skyede Lasterne; hvorledes vilde vi da bære os ad, naar vi en anden Gang skulde prædike for ham om Tapperhed, om Nøisomhed, om Selvfornægtelse, om Opofrelse for det Almindelige, om Høimodighed, og den sande Ære? hvorledes vilde vi lære ham i disse store Dyders Udøvelse at ikke agte den Mangel af Ting, som fornøie Smagen og Sandserne, det Tab af Beqvemmeligheder, endog Smerter og Døden selv; hvorledes, siger jeg, vilde vi lære ham noget af alt dette, naar vi nylig havde giort ham saa empfindtlig derover? Saa vist er det, at Frygt ikke er den Hoveddrift, af hvilken Menneskene skulle regieres. Lad os derimod gaae den anden Vei, lad os, i stedet for at formere Frygten, kuns arbeide stedse paa at formindske de Begierligheder, som angaae Mennesket selv. Det er disse, som føre os til de Laster, fra hvilke den største Frygt, det følesligste Onde siden ikke kan afskrække os. Det er disse, som hindre de store menneskekierlige og selskabelige Drifter at frembryde, og Frygten, dersom

vi

vi giorde den til Hovedgrunden i Opdragelsen, skulle kuns hindre disse Drifter endnu mere end Begierligheden.

Den Empfindtlighed, som kommer af saadanne Sandsernes eller Indbildningens Forestillinger, hvori Fornuften finder nogen Skiønhed og Fuldkommenhed, er sielden farlig, da den Empfindtlighed derimod, som opvækkes ved blot sandselige Fornemmelser alene, er det meget ofte. Men hvor let end denne Empfindtlighed opvækkes, troer jeg dog ikke, at den let kom til saa farlig en Grad af sig selv, dersom man lod Naturen virke alene. Endog de farligste af alle sandselige Tilbøieligheder overskride sielden Maadeligheds Grændser hos de Folk, som have Naturen alene til Læremester. Hos andre derimod opirres og fremlokkes de ofte just ved det i Opdragelsen, som skulde sigte til at undertvinge dem. Man læser med et ungt Menneske i nogle Timer et Stykke af Sædelæren eller Historien, som handler om Maadelighed og Nøisomhed, om Foragt for Smagens og Øinenes Fornøielser, og man lover ham, at, dersom han hører dette med Agtsomhed, og beholder, hvad han har lært, i Hukommelsen, vil man give ham en smuk Kiole paa og noget lækkert at spise; er det ikke ligesom man havde foresat sig at giøre selv til intet alt, hvad man nylig havde sagt? Man kan jo give ham disse Ting længe

ge nok, uden derfor at have nødig at sige ham, at det er det vigtigste, som han har at attraae, det, for hvis Skyld han giør alt det andet, og uden hvilket dette i sig selv ikke var værd at giøre. Jeg tilstaaer, at, naar man først ved et forkeert Foredrag har berøvet Kundskaben selv alle sine Behageligheder, og ikke ved en bestandig Frygt vil giøre Arbeidet endnu mere kiedsommeligt, er det fornødent at forbinde dermed saadanne fremmede og af andre Ting laante Behageligheder; men man burde dog ikke laane disse Behageligheder og Belønninger af saadanne Ting, som Menneskene saa let kunne misbruge, som Smagens Fornøielser, Pragten og Beqvemmeligheden. Man maae meget ilde have behandlet saadant et Barns Forstand, dersom der vare slet ingen fornuftige Fornøielser til, som kunde giøre den samme Virkning, dersom en lettere og behageligere Maade at foredrage Tingene, et Exempel i Stedet for et vanskeligt Beviis, en Afvexling i de Ting, som man lærer, noget Nyt, som Barnet ved en Leilighed har havt Lyst til at vide, dersom disse Ting, siger jeg, slet ingen Virkning skulde giøre. Og naar det end var saa, ere der dog andre Opmuntringer, som kunne bruges med mindre Fare; der ere Spadseregange, der er noget Nyt at see, der ere Spil, som forskaffe Legemet en nødvendig Beskieftigelse, o. s. v.

Jeg vil ingenlunde sige, at man med Magt skal undertrykke de sandselige Begierligheder; det opirrer dem kuns mere, og svækker Naturen. Derimod troer jeg vist, at man giorde meget vel, om man vogtede sig for alle de Anledninger, hvor uskyldige de end vare, som paa nogen Maade kunde formere dem, og jeg undtager ikke herfra de naturligste og efter Anseelse allerligegyldigste sandselige Fornøielser. Naar det var intet deri, som beskieftigede Forstanden eller Geniet, naar det var en blot behagelig Fornemmelse for Øinene, Smagen og Følelsen, burde man aldrig give Børn Anledning dertil, dersom man kunde undgaae det. Hvis de derimod faldt derpaa af sig selv, maatte man ikke ganske forbyde, men kuns indskrænke det; De ædlere Drifter og Empfindtligheder i Sielen skulde derved kuns blive saa meget desstærkere. Men denne Lærdom er uden Tvivl alt for streng til at kunne udøves ganske i en Alder, da det Sandselige gielder saa meget. Et ungt Menneske af de største Indsigter og de ædleste Drifter skulde kuns synes at være en Klods ved Siden af en anden, som havde alle de udvortes Empfindtligheder, hvilke man saa falskelig anseer for Tegn til Genie. Den første skulde og maaskee i en Verden, hvor det er saa rart at en stor Siel bliver sat paa en Plads, som giver ham Beskieftigelser, der ere værdige nok for ham, føre et meget kiedsom-

sommeligt Liv iblant Folk, som agtede kuns alt, hvad han holdt ringe, og foragtede det, som han alene fandt at være godt. Han skulde tilsidst maaskee, for at behage andre, antage en Smag, som var ham unaturlig, eller og forfalde til de nedrigste af alle sandselige Tilbøieligheder, til dem, i hvilke de største Siele ofte have fortæret deres Kræfter, naar de ikke fandt Leilighed nok til at beskieftige sig. Vi maae derfor, troer jeg, endog giøre noget af denne sandselige Empfindtlighed til en Videnskab eller Konst. Dog vi kunde spare os denne Umage. Man har for lang Tid siden ikke giort een Videnskab alene, men mange deraf. Tonekonsten, Ridekonsten, Dansekonsten, Kaagekonsten, og tusende andre, som gaae ud paa at formere de sandselige Fornøielser, Pragten og Beqvemmeligheder, havde allerede længe været til. De stige hver Dag, og vi have ikke andet at giøre end at vælge; men dette Valg er af mere Betydenhed, end man troer.

Hørelsen er, om man saa kan tale, den uskyldigste af alle Sandser. Dens Fornøielser gavne Sindet paa mange Maader, og den fordærver det meget sielden. Jeg taler her om de Fornøielser alene, som Lyden og Tonen opvække, og ikke om dem, som komme af Talen; Disse fordærve Sielen ofte; men det er Tankernes og Forstandens, ikke Talens Skyld. Tonekonsten er

den

den største og ædleste af alle de Konster, som ere opfundne for at fornøie Sandserne. Jeg vil her ikke igientage, hvad jeg ofte ved andre Leiligheder har sagt og beviist af saa mange Erfaringer. Jeg vil kuns sige, at man ikke kan anprise den nok; at det var at ønske, at alle unge Folk, indtil Almuen, lærte noget deraf; at Forstanden har alt for megen Deel deri til at ansee den for en blot sandselig Empfindtlighed alene; og endelig, at med alle disse Fortrin, som den har fremfor andre sandselige Fornøielser, maae man dog og deri lære at holde Maade. En alt for stor Tilbøielighed til den theatralske Musik giorde Nero af en fortreffelig Keiser til en Tyran. Saa fornødent er det at holde endog de uskyldigste Tilbøieligheder under Fornuftens Herredom; saa farlig er undertiden den ædelste sandselige Empfindtlighed.

Synets Forlystelser, skulde man vel tænke, vare ikke mindre rene. Ja, naar jeg betænker paa den ene Side, hvor nær denne Sands er beslægtet med Fornuften, hvor værdig en Beskieftigelse det er for en fornuftig Siel, at forlyste sig i at betragte Naturens og Konstens Fuldkommenheder, hvor meget en velindrettet Skueplads baade fornøier og forbedrer, hvor forlystende og tillige opbyggeligt et Syn det er, at see store Mænd opleve igien i deres Marmor, og deres Handlinger saa lykkelig udtrykte ved Penselen eller Gravstikken;

Sikken; Naar jeg betænker dette, da synes mig, at Synets Fornøielser bør sættes langt over Hørelsens, og at de fortiene den næste Rang efter dem, som Tale- og Digtekonsten, som Menneskets og Naturens Historie forskaffe os. Men, naar jeg derimod overveier paa den anden Side, at det er denne Sands, som er Moder til Pragten, til denne ødeleggende Pragt, som giør de Mægtige saa forfængelige, saa gierrige og saa umættelige; som udsuer og undertrykker Arbeideren; som hindrer Ægteskaber og Børns Opdragelse; som giver Menneskene en falsk Anseelse, forringer Fortienester, og er Aarsag til saa mange Uretfærdigheder, Bedragerier og Laster; Naar jeg betænker dette, da synes mig, at de rareste Samlinger i vore Cabinetter, de prægtigste Tapeter paa vore Vægge, den fortreffeligste Smag i vores Bygningskonst, og de uforligneligste Skuespil kunne ikke opveie derimod. Det var bedre, at ikke have seet alt dette, end at betale det saa dyrt. Pragt i Klæder og Boeskaber ere endnu uslere og farligere Fornøielser; Dem kan man ikke nok indskrænke. Og da det er de almindelige Begreb om Æren mere, end det er Øinenes Lyst, som forføre Menneskene til disse Forfængeligheder, saa kan man ikke nok søge at rense disse Begreb. Man kan ikke nok sige dem, hvor usel denne Ære er; at ingen taler mere, naar de ere døde, om deres

prægtige Klæder, Carosser og Boeskaber; at det er deres Tieneres og Haandverksfolks Forstand, som man beundrer i disse Ting, og ikke deres egen; at det foragteligste Menneske kan have disse ligesaavel som det værdigste; og at, naar rige Folk endelig ville efterlade sig noget, som kan glimre i Øinene, maae de søge det i Ting, som ere mere uforgiengelige, i Ting, som vidne, om ikke altid om deres Viisdom og Menneskekierlighed, saa dog om en fornuftig Smag.

Smagen og Følelsen ere de nedrigste af alle Sandser; Fornuften har ikke megen Deel i deres Fornøielser, og den Umaadelighed, hvortil de forføre Menneskene, er af alle den, som meest fornedrer Sielen og fordærver Legemet. Man maae meget vel vogte sig for, ikke at opvække hos et ungt Menneske mere Empfindtlighed for disse Ting, end der behøves til at vedligeholde Livet og Sundheden, og det er meget lidt. Smagen er maaskee lidt ædlere end Følelsen. Naturen har givet os den til en Vederqvægelse i vort Arbeide, og uden Tvivl ogsaa til at giøre Forskiel imellem det, som er gavnligt og skadeligt. Jeg troer derfor ikke, at man let bør twinge unge Folk til at spise det, hvorfor de have en virkelig Affky, eller forbyde dem saadant, som smager dem vel, naar de kuns holde Maade, naar de have den fornødne Bevægelse, og naar den gode Smag er en

natur-

naturlig Egenskab i Tingen selv; Naturen forfører os sielden, men vi drœbe os selv ofte ved at give skadelige Ting og unaturlige Sammenblandinger en behagelig og krydet Smag, som de ikke have i sig selv. For saadanne Ting kunde man ikke nok vogte Børn, ikke alene, fordi de skade Sundheden, men og fordi de give deres Smag en unaturlig Empfindtlighed; De falde sielden derpaa af sig selv, og det er nok at ikke byde dem det. At spise derimod simple og uden mange Krydderier vel tillavede Retter, Frugter og andre velsmagende Ting, med Begierlighed, er i Ungdommen ingen farlig Tilbøielighed; Det er kuns et Beviis paa en sund og stærk Natur. Det er bedre at komme denne Natur til Hielp ved at skaffe Legemet stærk Bevægelse, end at indskrænke den ved mange Forbud og Diæt-Regler. Det er nok, at man ikke opirrer Smagen, og formerer Empfindtligheden ved søde og krydede Ting, og ved mange Forandringer; Naturen skal da snart sætte sig selv Grændser, og naar man i Ungdommen, da Smagen er stærkest, ikke er vant dertil, begierer man dem sielden siden. Følelsens Empfindtligheder ere af alle de farligste. Et Menneske, som gierne vil ligge og sidde paa magelige Stole og i bløde Senge, som hverken kan taale Varme eller Kulde, som er bange for at støde eller saare en Finger, som klager over den mindste Svie,

og hvis hele Siels Empfindtlighed, saa at sige, synes at være paa den yderste Ende af hver en Scene, saadant et Menneske er ikke alene meget ulykkelig selv, men og sielden skikket til at giøre noget Godt. Han er magelig, lad, frygtsom, forsagt, blødfindet, ustadig, særsindet, mistænkelig, og paa en nedrig Maade vellystig. Alle Umaadeligheder i den Passion, som Naturen har givet Menneskene til deres Artes Vedligeholdelse, og til at bestyrke de selskabelige Forbindelser, ere gemeenlig bedrøvelige Virkninger af saadan en unaturlig Empfindtlighed, som opvækkes ved en kielen Opdragelse. Man maae derfor ikke tillade, at unge Folk sidde eller ligge mere, end der behøves til deres nødvendige Hvile, ikke give dem bløde Senge, eller magelige Sæder, lære dem at taale Kulde og Hede, Stød og Svie, og anføre dem til saadanne Øvelser og Bevægelser, som kunne hærde og styrke deres Seener.

No. 291 og 292.

Mandagen, den 31te October, og Fredagen, den 4de Novbr. 1763.

Da jeg havde fuldendt det sidste Blad, oplæste jeg det for en Mand, til hvis Skiønsomhed jeg har megen Tillid, og som jeg agter især for hans ædle og fornuftige Empfindtlighed. Han har tient nogle Aar i Krigen, bivaanet adskillige Feltslage, og baade af Reiser, Bøger og Omgang forhvervet sig megen Kundskab om Verden.

Jeg spurgte ham, hvad han dømte om de tvende Planer til den physiske og moralske Opdragelse; om han troede, at en Siel og et Legeme, som havde faaet saadan en Dannelse, skikkede sig ogsaa for en Standsperson og en formuende Mand, som vilde giøre sig Livet behageligt, og spille nogen anseelig Rolle i Verden? Jeg har seet, svarede han, mange Levemaader; og som jeg er vant til at giøre mig fornuftige Betragtninger over alt, hvad jeg seer, er det og faldet mig ind undertiden, at giøre en Plan til saadant et Liv, som I taler om. Har I Taalmodighed,

sagde han videre, til at høre, hvilken Rolle jeg agtede at spille, om jeg nogen Tid blev en formuende Mand?

Jeg har ikke alene Taalmodighed til at høre Dem, svarede jeg, men vil og være Dem meget forbunden derfor. Da han havde udtalt, ønskede jeg enhver af mine Læsere den Fornøielse, at have hørt ham selv. Personens Caracter og Erfarenhed, saavel som den ham egne Maade at udtrykke sig paa, gav Talen en besynderlig Vægt, som den ikke kan beholde i den nøiagtigste Beskrivelse. Jeg vil imidlertid stræbe at følge min Original, saa godt, som jeg kan.

Dersom jeg var en stor Herre, sagde han, vilde jeg bygge mig et meget beqvemt, men ikke et prægtigt Huus, i en sund og skiøn Egn; jeg vilde ikke pryde det med mange kostbare Tapeter eller meget prægtigt Boeskab. Jeg vilde ikke holde mange Tienere, Heste, Hunde, eller Kokke, ikke have en stor Garderobbe af kostbare Klæder, eller mange skiønne Vogne. De Bekostninger, som andre øde paa saadanne Ting, vilde jeg anvende paa et Chor af de beste Sangere; Jeg ønskede og at have, som Voltaire, en Skueplads for mig selv. De beste Værelser i mit Huus skulde være beklædte med skiønne Malerier. I nogle vilde jeg have forestillet store Handlinger af Historien, i andre store Mænds Portraiter,

og

og atter i andre igien skionne Udsigter. I min Have maatte der ikke savnes noget af alt det, som efter Climatets Beskaffenhed kunde frembringes paa enhver Tid af Aaret. Jeg vilde søge mere efter en dygtig Urtegaardsmand end efter en god Kok eller Kammertiener. Jægere, Løbere og Heydukker holdt jeg ikke engang. En vis Empfindtlighed i Henseende til Dyrene og Agtelse for Mennesket tillod mig det ikke. Jeg veed ikke engang, om jeg kunde overtale mig til at lade mine Tienere bære paa deres Klæder noget kiendeligt Mærke af deres Stand. I det mindste maatte det ikke adskille dem alt for meget fra andre Mennesker. Derimod vilde jeg ikke have andre i min Tieneste end saadanne, som forstode noget af en nyttig Konst. Folk, som duede ikke til andet end til Opvartning og Parade, kunde jeg ikke taale om mig. Ved deres Nærværelse bebreidede jeg mig kuns selv min egen Skrøbelighed, og en vis Misbrug af den menneskelige Natur. Mine Giester vilde jeg beværte med faa og velsmagende Retter: Maaltidet skulde ikke vare længe. Jeg vilde heller fornøie Folk paa andre Maader, ved Promenader for Ex. og Concerter, og i stedet for Baller og Spillepartier lade undertiden opføre en Opera eller et Skuespil. I mine Huusselskaber vilde jeg ikke være saa bundet af de almindelige Moderegler, at jeg ikke skulde

have Frihed til at tale om saadanne Ting, som meest interesserede mig, og at jeg skulde f. Ex. skamme mig ved at tale med nogen Passion om det, som jeg holdt for at være sandt, skiønt, billigt og anstændigt; at jeg ikke skulde have Tilladelse til at blive empfindtlig, naar man sagde noget, som kiendelig stødte den sunde Fornuft, Ærbarhed og en god Smag; at jeg skulde være forbunden til at bede alle Folk, enten jeg kunde lide dem eller ei. Mit Hierte er alt for empfindtlig til at taale saadan en Tvang. Jeg troer ikke heller, at nogen kunde forlange det af mig. Saa længe det i Verden er tilladt formuende Folk at udelukke dem, som enten ikke ere fornemme eller galante nok til at pryde deres Selskaber, hvorfor skulde jeg da ikke have samme Ret til at udelukke saadanne af mit Huus, for hvilke min Siel har mere Modbydelighed end for den groveste Pøbel, Spillere, Dagdrivere, Fraadsere; Folk, som hverken have fornuftige Grundregler, eller en ædel Empfindtlighed, og hvis hele Fortieneste bestaaer i deres Titler, Klæder og Manerer.

Hele Formiddagen, sagde han videre, skulde være bestemt til mine Forretninger, og jeg vilde deri foreskrive mig selv en vis Orden, som skulde nøde mig, endog mod min Villie, til at giøre alting til sin rette Tid. En af de første Befalninger,

ninger, som jeg vilde give mine Folk, var, at de ikke skulde adlyde mig, om jeg til den Tid forlangte noget af dem, som ikke henhørte til mine sædvanlige Forretninger. Jeg veed af Erfarenhed, lagde han til, at intet Menneske kan uden saadan en Orden være fornøiet og lyksalig, og der er intet, som holder mig mere tilbage, naar jeg ønskede undertiden at være en formuende Mand, end Frygt for at ikke blive Herre nok af mig selv, til at binde mig til saadan en Orden. Hvor megen Lyst jeg end har til Beskieftigelser, forlader jeg mig dog ikke saa meget paa mig selv, at jeg jo troer, at det i en fuldkommen Frihed's Stand kunde falde mig ind at blive mágelig og efterladen; Derfra er kuns et Skridt til alle Laster, og for et Menneske, som har ligesaa stor Formue, som han har Frihed, er dette Skridt snart giort. Men om end saadan en Ladheds-Geist engang kom over mig, skulde den dog vel ikke strax beherske mig saa meget, at jeg jo for nogle Øieblikke kom til mig selv igien, og i disse Øieblik vilde jeg vist straffe alle dem, som havde føiet mig i mine Passioner, saaledes, at ingen let skulde faae Lyst til at giøre det igien.

Jeg vilde holde aaben Taffel Middag og Aften, ikke saa meget for Madens eller for Selskabets Skyld, som for at forekomme alt for stor Hengivenhed til Smagens Fornøielser, ved at

giøre det til en uforanderlig Lov i mit Huus, at der aldrig blev giort nogen Anretning for mig selv alene, uden naar jeg var syg. Den offentlige skulde baade i Henseende til Spise og Drikke være saaledes indrettet, at den hverken kunde forføre mig selv eller mine Giester til Umaadelighed. I den Henseende vilde jeg og give mine Folk en Forskrift, som de ikke skulde drifte dem til at overtræde meer end engang, om jeg end selv befalede det. Til Giester indbød jeg ikke saadanne Folk, som kom alene for at giøre mig Selskab ved Bordet. Det var just det Sted i mit Huus, hvor man allermindst skulde komme for Fornøielsens Skyld. De selskabelige Forlystelser skulde, naar jeg havde Tid dertil, først begynde efter Maaltidet; og jeg indbød derfor ikke andre dertil end saadanne, hvis Smag var saa meget overeenstemmende med min, at de agtede disse Forlystelser høiere end Smagens.

Mine Hoved-Fornøielser, hvortil jeg vilde bestemme Eftermiddagen, skulde bestaae i to Ting. Det første var, at see med mine egne Øine og erfare selv saa meget, som jeg kunde, af alt, hvad der er værd at vide, saavel i Naturens Virkninger som fornemmelig i det menneskelige Liv; og det andet, at lære af Bøger og Samtaler, hvad jeg ikke kunde erfare selv. For at nyde det første Slags Fornøielser, vilde jeg ofte

giøre

giøre Reiser og Spadsere-Farter til saadanne Steder, hvor jeg kunde see noget Merkværdigt, Naturalier, Konststykker, Indretninger, og alle Arter af menneskelige Beskieftigelser fra de fineste og største indtil de allerringeste Haandverker. Jeg troer, at dette kunde beskieftige mig temmelig længe. Der blev vel adskillige Ting, som jeg ikke begreb strax, som jeg havde Lyst til at see mere end engang, nogle, som jeg vilde vide til Grunde, og andre, som jeg selv kunde faae Lyst til at forsøge. Men alle disse Ting, sagde han videre, hvor meget jeg end troer, at de skulde interessere mig, vilde jeg dog kuns betragte dem som Maskiner og Decorationer paa den Skueplads, hvor jeg agtede at søge den største Vellyst. Jeg forestiller mig, at jeg ved saadanne Leiligheder lærte at kiende Folk af adskillige Caracterer, Gemytsarter, Gaver og Levemaader; at jeg fandt undertiden Leilighed til at hielpe med min Formue eller Credit en flittig men trængende Arbeider, at opmuntre den forsagte Dyd og de skiulte eller undertrykte Fortienester, at kiende rare Genier, som manglede kuns Anledning og Understøttelse for at øve og vise sig. Dette skulde blive min største Vellyst; thi af alle Fornøielser kiender jeg ingen større, end dem, som et empfindtligt Hierte finder i at forbedre og lyksaliggiøre sine Lige. Dog, hvad siger jeg, min

Emp-

Empfindtlighed er stor nok, for ikke at lade sig nøie dermed; Jeg skulde maaskee med al den Høiagtelse, som jeg har for Pligterne, være for svag til at give mig al den Umage, dersom jeg ikke foruden denne Vellyst søgte en anden, som rører mig endnu mere: at blive elsket.

Fornøielsen af saadan en Handling, som virkelig forøger andre Menneskers Lyksalighed, og fortiener deres Kierlighed, overgaaer saa langt i mine Øine alle Videnskabernes og Konsternes Fornøielser, at hvor høit jeg end agter disse, tillod min naturlige Empfindtlighed dog ikke at opofre dem noget Øieblik, som jeg troede, kunde bedre anvendes til Menneskenes sande Nytte. Jeg vilde maaskee forlade en lærd Mand og en Konstner, som havde giort en vis Videnskab til sin Hovedbeskieftigelse, men aldrig en formuende Mand, om han fordybede sig i Videnskaberne saaledes, at han indsluttede eller affondrede sig fra Menneskene, naar han kunde opmuntre og gavne dem ved sin Formue eller Credit. Det er de Formuendes Sag, at udøve, hvad de, som dyrke Videnskaberne, opfinde, og ofte koster denne Udøvelse, Gierningen selv, en formuende Mand kuns saare liden Møie. Det er ham lettere at giøre Gierningen, end det er for Philosophen, Digteren og Taleren, at bevise, udtrykke, rose og skildre den; Og i Belønningen selv, i den indvortes

vortes Følelse, hvor stor Forskiel er der ikke imellem den prægtigste Tanke og en god Handling?

For alt det, som er høit, rart, eller skiønt i Videnskaberne, vilde jeg ikke forsømme saadan en eneste Handling. De Øieblik, som jeg havde bestemt til virkelige og nyttige Beskieftigelser, bleve mig alt for kostbare til at fordrive dem med Læsning eller lærde Samtaler. Men jeg skulde derfor ikke tabe noget af denne behagelige Tidsfordriv. Jeg vilde bruge dertil al den Deel af Dagen, som andre anvende paa en taabelig og kiedsommelig Ceremonial, paa Beskieftigelser, som hverken nytte eller fornøie, og som ingen anden Grund have end de forudfattede Meninger, som man kalder Mode, Skik, og Velanstændighed. Disse usle og slaviske Grundregler lod jeg aldrig herske over mig; Saa meget vilde jeg i det mindste bruge de Fortrin, som min Stand og Formue gav mig, at jeg i saa ligegyldige Ting ikke skulde lade mig foreskrive Love af enhver Modenar. I den Deel af Dagen, som jeg vandt ved at afskaffe eller forkorte saadanne kiedsommelige Ceremonier, vilde jeg læse gode Bøger, og tale med lærde Folk. I begge Henseender blev jeg maaskee lidt mere kræsen end andre store Herrer. Jeg vilde ikke have et vidtløftigt men et udsøgt Bibliothek. Der bleve mange Bøger, som jeg aldrig skiøttede om at eie, og nogle Lærde, hvis Selskab jeg skyede

mere

mere end den enfoldige Pøbels. Jeg kunde hverken lide dem som snakkede mig meget efter Munden, ikke heller dem som imodsagde Alting. Skiønsomhed, Smag og Beskedenhed vare de fornemmeste Egenskaber, som jeg udkrævede af lærde Mænd. Folk af megen Historisk Kundskab kunde jeg vel tilgive, om de ikke altid havde lige saa megen Skiønsomhed og Smag; Men de maatte være beskedne og ingen Ordgydere; Deres Omgang blev mig ellers alt for besværlig, og paa en Tid, da vi have saa mange Ordbøger og Cataloger, skulde jeg snart troe, at man ganske kunde undvære dem. Den usleste Grammaticus blev i mine Øine ikke saa ringe en Person, som en paastaaende Philosoph og heftig Dogmatist. Demonstrative Haarkløvere og Kiettermagere vilde jeg skye som Videnskabernes og Religionens Skamflikker og Selskabets Pest. Og den skiønneste Geist, som misbrugte sine Gaver til at smigre for Lasterne, vilde jeg agte mindre end den taabeligste Leiligheds Poet. Nyttige og vigtige Sandheder behøvede ingen Sminke for at behage mig; De skulde altid være mig kiere, paa hvilken Maade de end bleve sagde. Men jeg holdt dog mere af en smuk Ode end af den lærdeste Undersøgning, som hverken nyttede eller fornøiede. En troe Tieners eller taknemmelig Betlers ukonstlede Roes skulde fornøie mig mere, end en Tilskrift eller anden

den Lovtale i den sædvanlige Stiil. Og dersom nogle af de Lærde, hvis Roes andre store Folk tilkiøbe sig, skulde faae i Sinde at beære mig med saadanne Eftermæler, som dem, med hvilke de have villet belønne deres Velgiørere, vilde jeg betale dem for at tie. Mod en værdig og fortient Roes kunde jeg derimod ikke være uempfindtlig. Den blev iblant alle timelige Belønninger, Fornøielser og Værdigheder en af dem, som jeg agtede høiest, og denne Empfindtlighed, maae jeg tilstaae, skulde ogsaa have nogen Deel i min Høiagtelse for Folk af Videnskaber og Smag.

Men der er en Lyksalighed, som er alt for vigtig til at glemme den, en Lyksalighed, som ikke er bundet til nogen vis Stand, uden hvilken Livet har tabt de største af dets Yndigheder, og som Fyrsten selv, naar han kiendte den, skulde misunde dem, der boe i de nedrigste Hytter. Denne Lyksalighed er mit Hierte ofte for empfindtlig til at opofre, og det er den gode Huusfaders, den elskede Vens og Husbonds Glæde, den Lyksalighed, med hvilken Kierlighed og Venskab kroner Menneskene. I dens fulde Nydelse maatte min Høihed aldrig være mig til Hinder, eller og jeg vilde aldrig være en stor Herre. Intet Galanterie kunde fornøie mig, naar jeg ikke baade elskede selv, og blev elsket igien, og til at være forsikret derom, udkrævedes en Forbindelse, som har

mere

mere end en flygtig Kierlighed til Grund; en Forening, som er stiftet ved et frit Valg, overeensstemmende med Fornuften og Samvittigheden, med Lovene og Æren, og som vedligeholdes ved en venlig og fortrolig Omgiengelse. Saadan en Forbindelse blev mig altid saa hellig, at jeg vilde ansee det for den skammeligste Misbrug af mine Fortrin, at kunne troe, at den forbandt mig mindre end andre Folk. Endog i de Opofrelser selv, som den underiiden udkræver, finder et empfindtligt Hierte en langt sødere Følelse end i en regelløs Frihed. Midt i de største Adspredelser skulde dette Hierte ikke aflade at bebreide mig. Det tillod mig ligesaa lidt at glæde mig over mine Rigdomme i den Tanke, at jeg kunde legge Underviisningens og Opdragelsens Byrder paa andre. Jeg vilde have mine Børn ofte hos mig, ikke alene for at undervise dem, men og for at lege og skiemte med dem. Jeg vilde give nøie agt paa alt det, som angik dem, og jeg vilde holde mig saa meget mere forbunden dertil, som jeg veed, at rige Folks Børn staae mere Fare for at blive fordærvede end andre. Alt det Gods, som jeg kunde efterlade dem, skulde lidet trøste mig, dersom jeg ei haabede tillige, at forskaffe dem ved en god Opdragelse en sund Siel i et sundt Legeme.

Næst den naturlige Kierlighed kiender jeg ingen sødere Forbindelse end Venskab; og naar

jeg

jeg tænker derpaa, frygter jeg kuns, at jeg skulde tabe alt for meget ved at blive en stor Herre. De almindelige Fordomme skulde jeg maaskee have Mod nok til at overvinde. En Ven blev mig altid kier, af hvad Stand han end var; men hvor vanskeligt blev det mig ikke, som en riig Mand, at kiende saadanne Venner i den Hob af Hyklere, som omringe de Store. Jeg maatte derfore længe lade mig nøie med mine gamle Fortroelige, og være meget forsigtig i at vælge nye. Disse maatte jeg fornemmelig søge iblant dem, som ikke søgte mig. Opvartninger maatte jeg ikke forlange af dem, og en alt for stor Føielighed var mistænkelig. Alt dette kunde jeg saa meget lettere finde mig i, som jeg har en naturlig Modbydelighed for alt det, som man kalder Ceremonier; Men dersom jeg af noget tilforladeligt Kiendetegn kunde slutte, at mine Venner ikke vare oprigtige, eller elskede mig af Egennytte, troer jeg og, at jeg blev mere empfindtlig derover, end nogen stor Herre kan blive ved alt det, som man ellers kalder Mangel af Agtsomhed.

Jeg troer ikke, at det blev mig nok, at være elsket som Fader og Ven, jeg vilde være det endog som Herre; og hvor vanskeligt end dette er, skulde jeg dog maaskee finde et Middel til at blive det. Jeg har allerede sagt, at jeg i nogle Ting vilde forlange mere af mine Tienestefolk end

Opvartning; men denne blev dem og saa meget des lettere. Med en større og fornuftigere Beskieftigelse skulde de være meget mindre Slaver end andre Tienestefolk, og de skulde nyde denne Frihed ikke alene for deres, men og for min egen Skyld. Jeg vilde indrette deres Tieneste saaledes, at de hverken bleve fordærvede selv ved Lediggang; ikke heller fordærvede mig ved al for megen Omhyggelighed. En riig Mand giør sig ofte selv ved saadanne Beqvemmeligheder til et ulykfaligt Kreatur og til en virkelig Vanskabning. Han har ikke den halve Brug af sine Hænder og Fødder. I de ringeste Tilfælde veed han ikke at hielpe sig. Den mindste Fold paa en Pude eller et Teppe giør ham utaalmodig. Den spilder hans Søvn og Fornøielse. Han maae enten hvert Øieblik savne nogen Hielp, som han er vant til at faae af andre, eller og stedse være omringet af Folk, som give agt paa alt, hvad han siger og giør. Saadan en Slave vilde jeg ikke være af mine Tienere; Jeg vilde før være Tiener selv. I det mindste vilde jeg i Nødsfald kunde giøre mig selv al den Tieneste, som et Menneske kunde have af sine Hænder og Fødder, og for at giøre det i Nødsfald, maatte jeg giøre det undertiden, naar det ikke var fornødent.

Dersom jeg ikke havde andre Aarsager, hvorfor jeg ikke vilde eie meget Boeskab, have mange Klæ-

der,

der, holde et stort Bord, mange Opvartere og Kokke, var den alene nok, at jeg frygtede at disse smaa Ting skulde tilsidst faae saa stort et Herredømme over mig, at en Tieners Fraværelse eller Langsomhed, en liden Feil i Anretningen eller Opvartningen skulde spilde al min Fornøielse. Saadan en uædel Empfindtlighed giorde mig til en elendig Slave, og undertrykte tilsidst alle de ædlere Empfindtligheder af et ærekiert og menneskeligt Hierte. Om jeg derfor blev nok saa riig en Mand, vilde jeg endnu beholde min gamle Feldtseng, som bestaaer af en Matelas og et Teppe. Jeg vilde føre den med mig, hvor jeg reiste. I mit Sovekammer og daglige Værelse vilde jeg beholde mit forrige Boeskab; og en ærlig gammel Tiener, som har fulgt mig i Krigen, og som ikke er vant til at giøre andre end de fornødneste Tienester, skulde være den eneste af mine Domestiker, som fik Tilladelse at komme derind.

Saaledes, sagde han tilsidst, vilde jeg leve, om jeg blev en riig Mand. I det mindste er jeg nu, efter alt, hvad jeg har tænkt og erfaret i Verden, overbeviist derom, at Rigdom giorde mig ellers kuns ulykkeligere. Men, maaskee hialp al den Overbeviisning intet, dersom mine Omstændigheder pludselig forandrede sig. Penge og Magt have en fortryllende Kraft til at giøre de beste Forsætter til intet, og til at forrykke Hovedet

vedet paa de klogeste Folk, og fordærve de beste Hierter. Jeg ønsker mig derfor ikke meget mere end jeg har. Jeg har endog undertiden bedet Gud bevare mig derfra; og det Ønske, tør jeg sige, har været nok saa oprigtigt, som deres, der begiere disse Ting allerheftigst.

No. 293.

Mandagen, den 7de November 1763.

Det er ikke Under, om Fremmede beskylde vores Luft og Climat for visse Indflydelser, som ikke giøre os Ære. Vi give dem selv ved daglige Klagemaal over Naturen Anledning nok dertil. Veiret, som er den jevnligste Anledning til vore Samtaler, har efter vor egen Tilstaaelse en besynderlig Magt over vore Siele, og det, som er det værste, denne Magt er den samme baade til alle Tider og paa alle Steder. I Dalene er det for fugtigt, og paa Høiene blæser det for stærk. Foraars-Luften tærer og giør Folk dovige; Man har paa den Tid af Aaret, hedder det, mere Lyst til at spise end til at arbeide, og er bedre skikket til at sove end til at tænke. Sommeren

meret er meget foranderlig, og i nogle Aaringer lader det, som vi havde slet ingen; Den er enten for tør eller for fugtig, for heed eller for kold. Efteraaret har de samme Uleiligheder som Foraaret, og Vinteren er reent utaalelig. Den tillader os ingen muntre Beskieftigelser. En bestandig vaad Luft og mørk Taage trykker og betynger os nok; for ikke at forøge endnu mere denne naturlige Tungsindighed ved dybe Betragtninger. Og til Bevægelser, Reiser, Spadserefarter, dertil er Luften sielden klar, og Veiene rene nok. Der bliver altsaa intet tilbage, hvormed vi kunne fordrive denne ubehagelige Deel af Aaret, uden Giestebuder, til hvilke man, for Veirets og Gadernes Ureenligheds Skyld, maae lade sig slæbe fra en Dør til en anden.

Disse Klager ere saa almindelige, at jeg selv ofte har været nær ved at troe, at vi havde en meget ulykkelig Stierne paa Himmelen fremfor andre Folk. Jeg indbildte mig endog at have erfaret det. Naar jeg undertiden blev overfaldet af en vis Ulyst og Træghed, syntes mig, at Luften var den Dag enten koldere eller varmere, fugtigere eller tørrere, tungere eller lettere end den pleiede. Det hialp ikke, at jeg baade havde Veirglasset og andres Erfaringer imod mig. Min egen indvortes Følelse syntes at være et Beviis, der langt overgik alle andre, især naar jeg, ved

at legge Skylden paa Veiret, kunde paa engang befrie mig fra alle de Bebreidelser, som jeg skulde have giort mig selv, dersom jeg havde troet, at en overvindelig Trægheed eller Ladhed var Skyld deri. Jeg har af denne Aarsag undertiden holdt det for plat umueligt, som jeg siden fandt meget let, naar en vis Nødvendighed, som i Begyndelsen var mig ligesaa ubehagelig, som den kan være for dem af mine Landsmænd, der klage allermeest over Luften, drev mig til at anstrenge mine Kræfter. Et lykkeligt Indfald og en munter Samtale fordrev nogle gange disse mørke Forestillinger, som jeg ansaae for Virkninger af Veiret, og giorde mig i en Hast saa oprømt, at jeg uden stor Møie fuldendte det Arbeide, hvortil jeg nogle Øieblik tilforn holdt mig ganske ubeqvem. Saaledes lærte jeg omsider, at ikke troe for meget paa Veiret; og naar jeg siden fandt saadan en Ubeqvemhed hos mig, vogtede jeg mig vel for at give Luften Skyld derfor. Jeg søgte heller Grunden dertil i mig selv, og overlagde, om den var i Legemet eller i Sindet. Naar en legemlig Afmagt eller Svaghed giorde mig uskikket, opsatte jeg Arbeidet, om det var mueligt, til en beqvemmere Tid. I alle andre Tilfælde derimod troede jeg, at jeg kunde overvinde mig selv; Jeg ansaae min Trægheed som en Virkning enten af Ladhed eller Tungsindighed. Naar jeg meente,

at

at den kom af Ladhed, tilstod jeg mig selv ingen Frihed; og dersom jeg frygtede tillige, at jeg ikke skulde være stærk nok til at overvinde mig selv, paalagde jeg mig en vis Nødvendighed. I de melankolske Timer skaanede jeg mig derimod lidt mere; Jeg lagde undertiden et besværligere Arbeide bort, for at søge friere og mere opmuntrende Beskieftigelser; men jeg var ikke ganske ledig, fordi jeg havde merket, at det var langt fra, at en lang Ørkesløshed forfriskede Sindet, og gav det nye Kræfter, at jeg tvertimod var aldrig mindre skikket til at arbeide, end naar jeg længe havde været ledig.

Vores naturlige Caracter har meget tilfælles med den Engelske; Denne Lighed er os bekiendt nok, og et Beviis derpaa er, at Sammenligning naturligviis fornøier os. Vi ville gierne være Engelske, og vi ere det virkelig, maaskee lidt mere, end vi ønskede selv, naar vi ret betænkte os. Dette agtbare Folk er yderligt i Alting; Det forener i sin Caracter de meest selsomme og stridige Egenskaber. Vores almindelige Caracter er derimod sig selv temmelig lig, og vi maae derfor uden Tvivl nærme os mere til den ene end til den anden af de Yderligheder, som bestemme Engelændernes Caracter. Men have vi og tillige undersøgt, om det altid er den beste Deel, som vi have valgt? Engelænderne have en vis

Egensindighed, som giør dem stive og ubøielige, til Slaver af deres Indbildningskraft, Indfald og Temperament; men de ere og, fremfor noget Folk i Verden, kiække nok til at overvinde, naar de ville, alle Hindringer, baade i og uden for dem selv. Medens den halve Deel af Nationen synes at have Trægheed nok, for at modstaae alle nye Indtryk, og at holde over det Gamle og Antagne, for at bevare sig derved i en vis Hvile, er den anden halve Deel fuld af Ild og Virksomhed. Lad nogle stolte og magelige Landjunkere troe, at Rævejagten er den eneste Beskieftigelse i Fredstider, som anstaaer en Adelsmand. Hvem vilde deraf giøre nogen fornærmelig Slutning om en Nations Caracter, hvis Adel er den eeneste i Europa, som har aflagt de gamle Fordomme, som giorde Vindskibeligheden foragtet, og blant hvilken man tæller lige saa mange store Kiøbmænd, som Anførere, Statsmænd og Philosopher? Det gamle Pedanterie har vel, efter deres egne Forfatteres Vidnesbyrd, ingensteds rodfæstet sig mere, end ved de Engelske Universiteter; men den sunde Fornuft har og ingensteds giort dette Pedanterie en taprere Modstand. Nogle Prælater af den Engelske Kirke troe maaskee endnu, at der er ingen Salighed, uden for den Kirke som har Bisper; men hvilken Menighed i Christenheden har tillige saa store Fortienester af Religionen, som

den

den Engelske? Beviis nok, at en tyk Luft og et ubestandigt Veirligt ikke giør Feilene i et Folkes Caracter mere nødvendige, end dets Dyder.

Forfatteren af et Engelsk Ugeskrift, kaldet den Ledige, har bemerket hos sine Landsmænd den samme Tilbøielighed til at give Luften og Veiret Skyld for visse Feil, som de ikke ville tilregne sig selv. De, som have læst Molesworths Efterretninger, skulde ikke let kunde begribe, hvorledes en Engelænder, som selv var vant til den foranderligste Luft, kunde klage saa meget over Veiret i Dannemark. De skulde ikke troe, at Climatet havde megen Deel i vores Caracter, saaledes som den beskrives af bemeldte Engelske Gesandt; thi for dem, som ville bestemme en Nations Caracter efter Veirglasset, maae et Folk af saa jevn og uforanderlig en Caracter, som de Danske ere efter Molesworths Beskrivelse, i et Land, hvor Veiret forandrer sig fra en Time til en anden, være et meget uopløseligt Phoenomen. Mig forvilder denne Erfaring ikke, efterdi jeg altid har anseet Luftens Virkninger for at være af liden Betydenhed, naar det kom an paa at bestemme en Nations Caracter, og jeg finder et nyt Beviis for denne Mening i en Sammenligning imellem de Danske og Engelske. Begge disse Folk boe i Lande, som ligne hinanden meget i Henseende til Luften og dens Foranderlighed.

Ikke desmindre synes de Danske at være lige saa bestandige, som Engelænderne ere foranderlige. Jeg vil her ikke undersøge Aarsagerne til denne Forskiel. Det er mig nok at slutte deraf, at det, hvori begge Nationer adskilles, ikke er en Virkning af Luften. Forfatteren af den Ledige tænker ligesaa om noget, hvori begge Nationer komme overeens.

Dersom Naturen og Climatet alene bestemmede vores Caracter, var den uden Tvivl ganske anderledes. Uvirksomhed blev da lige saa lidt vor Hovedfeil, som den ømme Empfindtlighed, der giør, at vi saa ofte klage over Veiret. Naturen følger visse Love i sine Forandringer; men de menneskelige Bizarerier have ingen. Naturen, den vise Natur feiler ikke i sine Hensigter, den danner Folkene efter Landene, og det er derfor ikke rimeligt, at de Nationer, hvis Lande udkræve megen Arbeidsomhed, Nationer, som have saa store Nødvendigheder, og hvis Flid har saa mange Hindringer at overvinde, som de Nordiske, at disse Folk, siger jeg, skulde af Naturen være mindre virksomme end andre, og saa empfindtlige, at de tabte Modet ved den mindste Forandring i Luften. Hos nogle sydlige Folk kan saadan en Empfindtlighed maaskee være en Virkning af Climatet; men hos os har den vist enten politiske eller moralske Grunde, og er derfor saa

meget

meget lettere at overvinde: Saaledes tænker Engelænderen i det mindste om sin Nation.

Man har merket, siger han, at naar to Engelænder møde hinanden, er deres første Samtale om Regn og Solskin. De ere meget beskieftigede med at fortælle hinanden det, som enhver allerede veed, at det er koldt eller varmt, mørkt eller klart Veir.

Iblant den store Mængde af dem, som elske selsomme Meninger, findes og nogle, som søge i Climatet Grunden til de borgerlige Indretninger i ethvert Land; som ansee Frihed og Trældom for Virkninger af Luften; som ville bestemme Dydernes og Lasternes Middags-Linie, og sige os, under hvilken Grad af nordlig eller sydlig Brede man finder Tapperhed eller Feighed, Videnskab eller Vankundighed, o. s. v.

Den mindste historiske Kundskab om Verden er nok til at fordrive disse Gisninger. De adskillige Regieringsformer ere sielden Virkninger af et langt og dybsindigt Overlæg. De ere enten bestemte ved Hændelser i Folkets Forsamlinger, eller og udførte med en despotisk Magt i erobrede Lande. Lovene ere gemeenlig Virkninger af Omstændighederne, og undertiden af Indfald; Verker af nogle faa Mennesker eller og af en eneste Mand. Alle Nationer have forandret Caracter. Slaveriet fordrages nu ingensteds med mere Taal-

modig.

modighed end i de Egne, som fordum vare beboede af Frihedens allerivrigste Forfægtere.

Men at en Engelænder taler saa meget om Veiret, som han giør, det er en naturlig Virkning af dets Ubestandighed. I de fleste Dele af Verden indfalder tørt og fugtigt Veir til visse Tider; paa vores Øe derimod kan ingen giette, naar han legger sig, om han om Morgenen skal finde en taaget eller klar Himmel, om han skal sove rolig eller blive opvakt ved en Storm. Vi ønske derfor hinanden til Lykke med det gode Veir, fordi vi ansee os som de, der ere befriede fra et Onde, som vi frygtede; og vi beklage os over det Onde, fordi det berøver os noget, som vi havde ligesaa god Grund til at formode.

Undertiden skeer det og af en anden Aarsag, som giør mine kiere Landsmænd endnu mindre Ære. Vort Sindelav forandrer sig efter med Himmelens Farve. Naar vi ere muntre og oprømte, erkiende vi det som en Virkning af Solens Indflydelse; naar vi derimod ere tungsindige og nedslagne, give vi Luften Skyld derfor, og ansee en Østenvind eller Taage for Aarsagen til vores Fortredelighed.

Der er visselig intet mere ydmygende for et fornuftigt Væsen, end at betragte saaledes sin Siels Evner som Slaver af Luftens Indskydelser, og at tilstaae Veiret og Vinden saa stort et Herskab

skab over de eneste Gaver, som Naturen har overladt til vores frie Villie, Venlighed og Sindsrolighed. At give Agt paa Himmelen, for at saae og pløie, føde og klæde vore Legemer, det er at adlyde Naturens Love; men at betragte Rolighed og Munterhed som en Gave af Solen, og at bede Skyerne bevare os fra Melankolie; det er en Nedrighed, som kommer af Dovenskab, det er Daarernes Overtroe.

Dersom de, som lade deres Indbildningskraft beherske af saadanne barnagtige Fordomme, beholdt deres daarlige Meninger for dem selv, kunde man tillade dem, at indrette deres eget Forhold efter Forandringerne af Veirglasset; Men, naar de tale alvorlig, og igientage det idelig, at Sielene ere underkastede en Art af Ebbe og Flod; at der ere Genier, som vaagne op om Foraaret, og bliver modne til Efterhøsten; at andre opløste sig om Sommeren, og falde igien om Vinteren, det er det samme, som at fortælle Børn Historier om Hexe og Giengangere. Hvad er Virkningen af saadanne Fordomme? Frygten overtaler Folk til at handle, ligesom om alle Huse vare besatte af Aander, og Ladhed forleder dem til at vente hvert Øieblik en nye Indskydelse.

Denne Empfindtlighed over Veiret er Virkningen af en Indbildningskraft, som er fordærvet ved Overdaadigheden. Det er alle Dage klart

Veir

Veir for den Maadelige, og alle Timer ere beqvemme for den Arbeidsomme. Den som har Moed nok til at øve og bruge alle sine Kræfter, kan snart overvinde Veirets Indflydelser. Han trodser baade Morgenens Taage og Aftenluften, baade Østen og Søndenvindene.

Den Stoiske Sect brystede sig af, at kunne hærde Menneskets Hierte mod alle Anfægtninger baade af den onde og af den gode Lykke; at giøre det uempfindtligt baade til Vellyst og Smerte: Men det er en viis Roman. Der ere Grader af Standhaftighed, som ere baade lettere at opnaae og mere nødvendige. Ethvert Menneske, hvor liden Tillid han end i den yderste Medgang eller Modgang har til sine egne Kræfter, kan dog, naar han vil, modstaae Luftens Anfald, og han har ikke nødig at giøre enten sin Forstand eller Dyd til Slave af de foranderligste iblant alle menneskelige Ting, af Veirets Afvexlinger.

No.

No. 294.

Fredagen, den 11 November 1763.

Jeg var engang i et Selskab af Patrioter, hvor der blev talt om adskillige Forbedringer i Religionen, Staten, Videnskaberne og Sæderne. Enhver Tilstædeværende havde en eller flere saadanne Forbedringer at foreslaae, og efter adskillige Undersøgninger bleve de omsider enige i nogle, som det hele Selskab holdt for at være af den yderste Vigtighed. I Begyndelsen syntes alle disse Forbedringer at være lige saa lette, som de vare vigtige og fornødne. Det er jo noget, sagde en af Selskabet, som alle Folk, der have sund Fornuft, maae bifalde, saa snart de høre det? Derom er ingen Tvivl, sagde en anden; jeg tør endog sige, at mange allerede tænke saaledes. Jeg kunde nævne dem, om jeg vilde, svarede den tredie. Men hvorfor tale de da ikke, raabte en af Selskabet? det er jo hverken en Christen eller en Patriot tilladt at fortie Sandheder, som ere saa vigtige.

Ja, kunde man kuns udrette noget dermed; sagde en geistlig Mand, i det han løftede paa

Skul-

Skuldrene; men det er endnu alt for farligt et Arbeide, og hvo som ikke vil lade sig forfølge og forkiettre omsonst, giør best, at han, tillige med saa mange andre fornuftige og ærlige Folk, beholder sine Tanker for sig selv, og haaber bedre Tider. Saaledes tænker jeg, sagde han, i Henseende til Religionen og Kirkens Tilstand, og jeg holder for, at enhver Patriot bør giøre det samme.

At sige, at man haaber bedre Tider, sagde en anden, og dog ikke tilstaae, at der er noget at forbedre i det Nærværende, det veed jeg ikke, hvorledes det kan bestaae tilsammen. Dersom det er farligt, at dadle noget i vore Tiders Meninger og Sæder, maae det og være ligesaa farligt at tilstaae, at man haaber en bedre Tid. Jeg erindrer mig, sagde han til, ved denne Leilighed en besynderlig Tildragelse. En god ærlig Landsbyepræst, som forstod saa lidt baade af Philosophien og alle Religions-Stridigheder, at man skulde troe, at hans Uvidenhed alene giorde ham sikker nok for alle Forkiettrelser, udrettede ved sine enfoldige Prædikener, flittige Catechisationer, kierlige Omgang, og opbyggelige Levnet saa meget Godt i sin Menighed, at hans Naboe-Præster bleve misundelige over ham. De udspredte, at han var en hemmelig Tilhængere af Jødedommets Vildfarelser. Ingen skal let kunne giette, hvorfor? Den gode

gode ærlige Mand havde sagt undertiden, at, dersom enhver Sieleserger forrettede sit Embede af saa reent og oprigtigt et Hierte, som han burde, troede han, at de Helliges og Frommes Tal skulde med Tiden formere sig saaledes, at der tilsidst bleve faa eller ingen ugudelige Mennesker til. Dette havde hans Naboer udtolket som en Mening, der streed aabenbare imod den 17 Artikel af den Augsburgiske Bekiendelse, hvor de fordømmes, som udsprede den jødiske Lærdom og Vildfarelse, at, førend de Dødes Opstandelse, skulle idel Hellige og Fromme besidde Verdens Riger, og alle Ugudelige være ødelagte og udslettede. Man kan lettelig forestille sig, hvor bestyrtset den arme Mand blev, da han hørte dette. Han havde ikke, i det mindste nylig, læst denne Artikel, eller og glemt den igien; Jødedommets Vildfarelser, saavel som alle andre besynderlige Meninger om en almindelig forestaaende Forbedring, vare ham aldeles ubekiendte. Hvad han havde tænkt og talt derom, havde hidindtil kuns været en Virkning af en gudelig Iver, uden Hensigt til noget Secterie eller Afsondring. Han beklagede dem, som ikke havde den samme Tillid til Forsynet, og det samme Haab om en Forbedring i Kirkens Tilstand, som han; men han fordømte dem aldrig, og tænkte ligesaa lidt, at nogen skulde falde paa, at fordømme ham der-

engang havde indseet alle Feil i Kirkens Tilstand, og rettet alle Misbrug? skulde de almindelige Fordomme, i hvilke de vare opdragne, det Mørke i Videnskaberne, som omringede dem, ikke have skiult nogle af de herskende Vildfarelser? og den i saa stor og pludselig en Forandring fornødne Forsigtighed, skulde den ikke have nødt dem til at skaane nogle af disse Vildfarelser, i Haab, at det i friere og mere oplyste Tider skulde være en let Sag for Efterkommerne, at rette dem? hvilken fornuftig protestantisk Lærer, mener De vel, der kan eller tør nægte det? Den sunde Fornuft, den christelige Frihed, de Grunndregler, paa hvilke den protestantiske Kirkes Rettigheder og Sikkerhed beroer, saavel som den hele Kirkehistorie, tillader os ikke at tænke anderledes. Jeg siger Kirkehistorien; thi er der vel nogen protestantisk Kirke til, i hvilken ikke saadanne Forandringer og Forbedringer virkelig ere skeede? Er der noget Aarhundrede, af hvis Historie man ikke kan bevise, at man i Kirken har til visse Tider nægtet, fordømt, undertrykt og forfulgt saadanne Meninger, som til andre bleve anseete enten for sande eller for ligegyldige? Det kan ligesaa lidt være nogen ubekiendt, hvad Videnskaberne og Religionen have vundet ved disse videre Undersøgninger, som det, desværre, er alle vitterligt, hvad de have tabt ved Samvittighedens Tvang og Sandhedernes Forfølgelser.

Jeg

Jeg taler her, sagde han videre, ikke om alle critiske eller philosophiske Undersøgninger, som derved ere blevne forhindrede, og af hvilke nogle maaskee ikke fortiente saa megen Opmerksomhed; men just derfor ikke heller saa megen Modstand eller Forfølgelse. Jeg beklager kuns hvad det Væsentlige i Religionen har tabt ved saadan en ufornuftig Tvang og Halsstarrighed! Det er, desværre, bekiendt nok. Lad os kuns høre vore Religionsspottere. Hvad er det, hvorover de fornemmelig opholde sig? Er det ikke disse evige Ordkrige, disse forargelige Stridigheder, disse skiendige Forfølgelser, med hvilke man beskiemmer en Religion, som er grundet paa Kierlighed, og giør dens Vished og Sandhed selv mistænkelig, ved at bruge Tvangsmidler og Trusler i Stedet for Beviis? Er det ikke nogle menneskelige Lærdomme og Skikke, nogle egenmægtige Forklaringer over Skriften, som forføre dem til at forkaste Grundsandhederne af Religionen, tillige med de menneskelige Formularer, i hvilke de ere indklædte? Saa længe man agter disse menneskelige Bud, enten lige med, eller, hvilket desværre ofte skeer, høiere end Skriften, og giør ved saadanne Tillæg Religionens Undersøgning uendelig vanskeligere for Fornuften end den var, naar man lagde Skriften alene til Grund, kunne vi ikke vente at bringe mange af disse forlorne Mennesker tilbage igien.

Vi maae tværtimod frygte for at see deres Tal dagelig forøges; at Kirken efterhaanden opfyldes enten med Hyklere og Mundchristne, eller og med aabenbare Gudsfornægtere; at Redelighed og Ærbarhed tilsidst uddøer, og Lasterne tage saaledes Overhaand, at endog den borgerlige Sikkerhed ikke mere kan bestaae.

Det Forskrækkeligste i vore Tiders Fordærvelse er, at Nidkiærheden viser sig nu kuns imod dem, som bruge Videnskaberne til Religionens Beskyttelse. Man spotter offentlig i Selskaberne med Religionen, Gudstienesten forsømmes, Lærerne foragtes, de groveste Laster øves uden Undseelse og til Trods for al Kirkecensur; Gudsforagteren, Spotteren, og alle forargelige Syndere, udøve ikke alene ustraffede og udadlede alle deres Ondskaber; De forføre Sielene, forarge Selskaberne, og fordærve Staten, og man tør ikke engang udelukke dem fra Menigheden. Man maae tillade dem at profanere Helligdommene selv. Saa lemfældig er Kirkedisciplinen i Henseende til alt, hvad der meest skader og fordærver Religionen. En Philosoph derimod, som vil bruge Videnskaberne til at oprette den igien, til at redde dens Sandhed og Ære, skal sielden kunne rose sig af saadan en Lemfældighed. Enhver Afvigelse fra de antagne Lærdomme, var det end saadanne, som den største eller beste Deel af Kirkens Lærere

rere selv ikke holdt saa vigtige eller beviislige, er nok til at opvække saadanne Forfølgelser, ved hvilke man afskrækker, om ikke ham selv, saa dog andre fra saadanne Undersøgninger, ved hvilke de vildfarende Mennesker engang kunde komme til Sandhedens Erkiendelse. Ja det, som endnu er mere; paa en Tid, da Sandhedens og Dydens Forfægtere have saa uhældig en Skiebne, taaler man midt i de protestantiske Menigheder selv offentlige Prædikener og Skrifter, i hvilke der tales foragtelig om Dyd og gode Gierninger; og den vigtige Lærdom om Christi Person og hans Forsonings Embede foredrages paa en Maade, som strider baade mod Skriften og den sunde Fornuft. Jeg siger her, sagde han med nogen Heftighed, intet, som jeg jo vilde bevise, naar det forlangtes, baade med Skrifter og med Vidnesbyrd.

I seer heraf, sagde han tilsidst, at jeg ikke skiuler Kirkens Feil; men dette ønskede jeg tillige, at de, som tale derom, vilde være saa beskedne, at ikke legge al Skylden paa Geistligheden alene. Den har sine Feil lige saavel som andre Stænder; men i den protestantiske Kirke er dog Geistlighedens blinde Iver hverken almindelig eller mægtig nok til at hindre nyttige Forbedringer, saa længe kuns den verdslige Magt ikke blander sig deri. Dette har, fra Christendommens første Udbredelse

af indtil vore Tider, været Kirkens største Skade. Verdslige og egennyttige Hensigter, personligt Venskab eller Had har alt for kiendelig regieret paa de fleste Kirkemoder, og havde saa megen Deel i deres Fordømmelser og Bandsættelser, at Religionen, desværre, kuns har været en Prætext, og Geistligheden de Maskiner, ved hvilke de Mægtige udøvede deres Hævn. Dersom den redelige og fortiente Barneveld ikke havde været en Armenianer, og Statholderen hans aabenbare Fiende, skulde den hele Hollandske Kirke offentlig have bekiendt sig til den Armenianske Lærdom, hvilken den beste Deel af denne Kirke endnu maaskee hemmelig antager. Nogle af de Anstødssteene, som hindre en Forening imellem de tvende protestantiske Kirker, skulde derved være blevne bortryddede, og vi skulde være kommen saa meget nærmere til det Maal, som alle sunde Lemmer af begge Kirker saa meget attraae. Saadan en overilet Nidkierhed af Folk, som ere fordybede i verdslige Beskieftigelser, er saa meget farligere for Religionen end Geistlighedens Iver, som de første hverken have Kundskab eller Tid nok til at undersøge, og som Protestanterne, ved at giøre saadan en Brug af den verdslige Magt, berøve sig selv alle fornuftige Grunde til at forsvare deres Frihed og Sikkerhed mod den Romerske Kirkes herskesyge Grundregler.

Stats-

Statsmændene have desuden de samme Aar-
ger, som Geistligheden, til at behandle meget
nfældig dem, som, af Ridkierhed for Sand-
den og Pligterne, kunde i en eller anden Post
ge fra de antagne Meninger. Det er Staten
eget mere angelegen, at letsindige Spottere og
olk uden alle Grundregler, føres ved en grun-
g og billig Læremaade tilbage til Christendom-
ens Antagelse, at de kiende Gud og Pligterne af
kristens klare Ord, end at de blive enige med
res Medborgere i visse Talemaader, Skikke
; Ceremonier. Vi leve paa en Tid, da de
rgerlige Dyder tage meget af og Lasterne for-
ere dem; Religionens Foragt er vel ikke den
ngeste Aarsag dertil, Lovene begynde efterhaan-
n at tabe deres Myndighed, og den verdslige
rm er neppe mere mægtig nok til at haandthæve
em, som den almindelige Sikkerhed udkræver.
Man klager over Mangel af Patriotisme, over
eighed og Troeløshed, over Betienternes Stolt-
ed, Ærgierrighed, Magelighed og Forsømme-
ghed; De nyttigste Stænder tabe efterhaanden
eres Grundregler; Dyden har længe været for
vag til at oprette dem igien, og Æren den for-
maaer ikke heller meget mere. Var det ikke haardt,
m man paa en Tid, da man troer, at man maae
e igiennem Fingre med saa mange Uordener,
man da vilde bruge Magten alene mod dem, som

fortære deres Tid og Kræfter paa Undersøgninger, ved hvilke Sandheden, Dyden, Religionen og Æren kunde ophielpes igien, og om man vilde forfølge christne Philosopher paa en Tid, da man viser saa megen Skaansel mod slette Patrioter, modtvillige, lade og troeløse Betientere, Bondeplagere, og smaa Tyranner, som under Skin af Lovene og Religionen trodse Øvrigheden og undertrykke deres Medborgere? Tusinde onde Handlinger skulde oves ustraffede og mange gode Gierninger, de største Fortienester af Videnskaberne og Religionen, ikke være nok til at skiule en Feil, til at undskylde de mindste Vildfarelser! hvo vilde vel forsvare, og hvem kunde fordrage saa haard og saa umenneskelig en Tænkemaade?

No. 295.

Mandagen, den 14de November 1763.

Spanierne fandt en nye Verden, og denne Opfindelse gav Anledning til mange nye Erfaringer i Naturlæren, Lægekonsten, Jordbeskrivelsen, Handelen og Skibsfarten. Men den største af alle Erfaringer, Menneskets Histo-

rie, vandt lidet ved disse Opdagelser. Indbyggerne i den nye Verden vare Mennesker af den gamle og fordærvede Art, enten vilde eller forskielede Folk. De, som levede uden Selskaber, forestilleds Mennesket saaledes, som det er i den allerraaeste Tilstand, naar det ligner de vilde Dyr, og misbruger Friheden allermeest til at røve og ødelegge; saaledes som Historierne under Navn af Kiemper og de vældige Jægere, af Røvere og Skovtrolde, beskrive os nogle af de første Indbyggere i Asien og Europa. Hos de polerede og selskabelige Folk derimod fandt man tillige med Rigdommene og Konsterne alle de Ulyksaligheder og Laster, som ødelegge Rigerne; Ulighed, Overdaadighed, Tyrannie, Trældom, Vellyst, Feighed og Overtroe. Heri var ogsaa intet Nyt; intet, som man jo havde seet før i det gamle Babel, Ninive, Tyrus, Jerusalem, Rom og Cartago: Endog i de Laster, om hvilke man troer, at de ere alt for umenneskelige til at kunne ansees for Virkninger af en almindelig Fordærvelse, dem, som nogle mene at være opkomne ved Hændelser, og forplantede ved Exempler; Endog i dem lignede den nye Verden den gamle. Den havde, ligesaa vel som denne, vederstyggelige Afguder, som bleve dyrkede ved Menneske-Offere, Krigere, Erobrere, Despoter og Menneskeædere.

Den

Den nye Verdens Rigdomme og Frugtbarhed opvakte Europæernes Begierligheder; De kappedes om, at bemægtige sig Lande, til hvilke de ingen anden Adkomst havde end Overmagten og Krudets Opfindelse. Vore Landsmænd kom for sildig til at finde et nyt Mexico eller Peru; men de opdagede et Land, hvor der vare Mennesker, som ikke misbrugte den naturlige Frihed, og som ikke kiendte Lasterne. I de sande Viises Øine maae denne Erfaring være baade rarere og vigtigere end alle de Opdagelser, som man har giort i den nye Verden. Vilde vi kiende Mennesket, saaledes som det er af Naturen; vilde vi vide, hvad der er væsentlig i dets Caracter, og hvad der er tilfældigt eller vilkaarligt; hvorledes vi skulde have tænkt, dersom andre ikke havde tænkt for os; hvor vidt de naturlige Dyder kunne gaae; hvor vidt Lasterne ere nødvendige; hvad de naturlige Fornødenheder udkræve; hvor mange Ting Menneskene kunde undvære; om den naturlige Fælleskab er muelig; om Sikkerheden kan bestaae uden for de store Selskaber; hvad et Menneske, som var ganske overladt til sig selv, vilde dømme om Religionen, om de selskabelige Forbindelser og om Lovene; hvilke Begreb om Pligterne der ere os medfødte; hvor vidt det er mueligt at opfylde dem i en Tilstand, i hvilken Mennesket hverken tydelig indseer deres

Beviis,

Beviis, ikke heller kiender de bevægende Grunde, som tages af Ære og Frygt; hvor vidt den indvortes Følelse af Pligternes Forbindtlighed, som Fornuften endnu kan forklare, kan regiere Mennesket endog i saadanne Tilfælde, da Egennytte selv, da Hunger og Gult frister det til at overtræde dem; og endelig hvo som vil vide, hvad et Menneske, som ikke havde seet nogle af vore borgerlige Indretninger, af vore Sæder, Konster, Opfindelser, vilde dømme om alt dette, skal neppe finde i den hele bekiendte Verden et Folk, af hvilket han kunde lære saa meget, som af Grønlænderne. De Erfaringer, som vi have af dette Folkes Sæder, ere fremfor alle andre beqvemme til at prøve baade de gamle Historieskriveres Efterretninger og Philosophernes Gisninger. Vi kunne vel, det er sandt, fra denne Tilstand ikke slutte meget til den, i hvilken vi leve; men den kan dog oplyse os om mange Ting, som ere vigtige for os at vide, endog i denne Tilstand. Og om det end ikke var det, fortiente dog saa besynderlige Erfaringer i Menneskets Historie vores Opmerksomhed fremfor utallige andre Ting, med hvilke vore Historieskrivere og Naturkyndige beskieftige sig.

Jeg kan sige det af Erfarenhed. Saa ofte, som jeg har talt med en af mine Venner, som nøie kiender dette Folks Tilstand, har jeg altid

lært noget af vores Samtale, som jeg forgieves har søgt i andre Efterretninger. Jeg er bleven bestyrket i visse Grundsætninger, som have kostet mig megen Møie at udfinde ved Fornuftslutninger alene; Jeg har med megen Fornøielse merket, hvorledes de Formodninger, som jeg uddrog af disse Sætninger, kom overeens med Erfaringerne; Jeg har lært at aflegge mange af Opdragelsens Fordomme; Jeg har fundet nye og stærkere Beviis for saadanne Sandheder, som jeg holder for at være af megen Vigtighed; Jeg er bleven meer og meer overbeviist baade om Fornødenheden og om Muligheden af visse Forbedringer i Underviisningen og Opdragelsen; og endelig har jeg seet, hvor store Fortrin den sunde Fornuft alene giver et vankundigt Folk fremfor dem, som regieres af Fordomme; og at det er disse Fordomme alene, som skiule de vigtigste Sandheder for os, og som giøre os Pligterne saa vanskelige.

Saadanne Erfaringer ere altid meget vigtige, og jeg troer ikke, at den sagde for meget, som paastod, at en nøiere Undersøgning af dette Folkes Caracter var et Arbeide, som fortiente de Lærdes Opmerksomhed mere end at opskiære Fluer og Insecter, at læse Overskrifter og rette Aarstal. Om der ikke vare andre Aarsager, som giorde det saa vigtigt, var den alene nok; at vi uden en nøiagtigere Kundskab om den menneskelige

Natur,

atur, hvortil saadanne Erfaringer alene kunne e os, maae frygte for, at vi fordærve dette ne Folkes Siele, deres Sæder og deres Tilnd i stedet for at forbedre dem. Jeg vil i te Blad anføre nogle faa Træk af Grønlænder s Caracter, som jeg ved Leilighed har berket.

Det er bekiendt nok af andre Efterretninger, man merker hos Grønlænderne fast ingen af de ster, som gaae i Svang hos andre Folk; og er let at begribe, hvorfor de, som komme af ighed og Overflodighed, ere ubekiendte iblann. Saadan en Uskyldighed er en nødvendig lge af deres Tilstand. Men der ere Laster, n komme af Trang, af Mangel paa Næringsdler, og Rum til at udbrede sig. Det hæner sig ofte i Grønland, at Fiskerierne og Jagten ae saaledes Feil, at mange Familier lide mea Hunger; af disse Familier boe 6 eller 8 tilmmen i et snevert Rum, hvor de have alting fælles, og hvor de ofte uforvarendes kunde re hinanden Skade, f. Ex. spilde deres Mad er Tran, slaae deres Kar i tu; Det skeer og get ofte, men en Undskyldning er nok til at lle den Fornærmede tilfreds. Man hører i se snevre Boeliger sielden eller aldrig Klammerier, endnu mindre Slagsmaal eller Mord. Hæner det sig i en dyr Tid, at en Grønlænder fan-

ger

ger en Hvalfisk, tilegner han sig den dog ikke som en Eiendom; alle nærværende Familier bruge den med samme Frihed, som den, der har fanget den. Endog det deraf, som holdes for lækkerst og rarest, Skindet nemlig, og noget af Halen, opvækket ikke nogen Strid."

Naar vore Folk spørge dem, hvad Grund de have til saadan en Opførsel, svare de: at det saaledes altid har været Brug hos dem, at det maae og bør saa være, og at det synes dem kuns forunderligt, at der ere Folk til i Verden, som tænke og handle anderledes. De ansee Europæerne for Mennesker af en fordærvet Art, som ere langt ringere end de. Om en Grønlænder, som forfalder til nogen Last, f. Ex. drikker Brændeviin, hvilket de kalde galgiørende Vand, sige de, at han er bleven en Kablunuk, d. e. en Europæer. Da en Præst talede engang med nogle Grønlændere om det første Menneske og dets Fald, svarede disse, at Adam kunde maaskee have været Fader til de onde Europæer, men ikke til dem, hvis Forfædre altid havde været skikkelige Folk.

I slaae og tugte Eders Børn saa meget, sige de til de Fremmede, og de blive dog lige saa onde, som deres Landsmænd; Vi slaae aldrig vore, og de ere fromme. Grønlænderne forunde og virkelig deres Børn den fuldkomneste Frihed, og

bruge

bruge ingen Straf. De fortørnes endog meget over Europæerne, naar de undertiden straffe Ungdommen, og sige, at de fortiente ikke at have Børn. Lige saa meget forundrer det dem, at høre Europæerne skiende paa deres Tienestefolk og Underhavende. I behandle, sige de, Eders Medmennesker som Hunde, fordi Grønlænderne skielde aldrig saaledes, uden naar de tiltale deres Hunde. En Kone, som er arrig og opsætsig mod hendes Mand, bliver forskudt; og dette er fast den eneste Grund til Skilsmisse, hvoraf dog ikke haves mange Exempler. Saadan en arrig Kone have Grønlænderne lært at kalde en Fregat, siden de saae et af vore Skibe at skyde fra begge Sider paa Hollænderne. Til at betegne en Krigsmand eller Soldat, have de, efter de Beskrivelser af Krigen, som de have hørt, opfundet et Ord, som betyder i deres Sprog et grumt og glubende Dyr.

De Grønlænder, som have været i Danmark, tilstaae, at der iblant vore Folk ere nogle, som overgaae dem langt i Fromhed og Godgiørenhed, men at de fleste ere derimod meget onde. Det er dem vanskeligt at finde Ord til at beskrive for deres Landsmænd hvad de have seet: Huse som Iis-Bierge, beklædte med stribede Skiorter paa Væggene; saaledes kalde de vore Tapetserier. De lære vel snart at finde Smag i vores Spise og Beqvemmeligheder; Men den store Ulighed i

Vilkaar støder dem meget. De holde det for grumt og umenneskeligt, at den Rigere nægter den Fattige sin Hielp. Luften er dem i de store Stæder ikke fri nok. Der var, sagde de, alt for lidt Himmel i Kiøbenhavn, og ingen reen, eller, efter deres Maade at udtrykke sig paa, skikkelig Kulde.

Det er meget begribeligt, at der ere mange Ord i vort Sprog, som ikke kunde udtrykkes i deres. Denne Mangel strækker sig ikke alene til de udvortes Ting, men og til det Indvortes i Mennesket selv. Af de fleste saavel onde som gode moralske Egenskaber, ere endog Navnene og Begrebene dem ganske ubekiendte. De have f. Ex. ingen Ord til at betegne egentlig det, som vi kalde Synd, Falskhed, Hovmod, Fraadserie, Overdaadighed, Fortvivlelse, Ærlighed, Ydmyghed, Tapperhed, Retfærdighed, o. s. v.

Denne Mangel i Sproget, som er forbundet med en anden Mangel ikke alene af Begrebene selv, men og af de alleralmindeligste Erfaringer, ved Hielp af hvilke man kunde opvække disse Begreber, maae giøre det meget vanskeligt, at give dem rigtige Begreb om de Ting, som forekomme i en Religion, der er givet og forplantet iblant Folk af ganske andre Sæder. De almindeligste

Histo-

Historiske Efterretninger ere for dem, som Beskrivelser af en nye Verden; og de faa Ting, som kunne udtrykkes i deres Sprog, forestille de sig dog langt anderledes end noget poleret Folk. De ere ikke vante til uegentlige Talemaader eller Figurer. Det er langt fra, at jeg dermed vilde sige, at Christendommen ikke burde prædikes for dem. Med saa store Mangler have de maaskee lige saa vigtige Fortrin for os. De have, det er sandt, mindre Begreb om mange Ting, end vore Børn, og alt det, som er sagt for andre Folk, kan derfor ikke være sagt for dem; men de have og mindre Fordomme, mindre urigtige Begreb, og det, som er endnu mere, de have ikke saa mange onde Lyster og Begierligheder. Saa meget vanskeligere som det er for dem, at troe visse Ting, saa meget lettere er det for dem end for os, at giøre det, som Christendommen lærer. Hvor megen Forsigtighed udkrævedes der ikke, naar vi ei vilde forøge disse Vanskeligheder, og ikke prædike Religionen paa en Maade, som forvildede deres sunde Fornuft ligesaa meget, som vore Sæder fordærge dem? Til at foredrage Religionen paa en beqvem Maade for saadant et Folk, udkrævedes mange Undersøgninger, som vi søge forgieves i vore Systemer baade af den naturlige og af den aabenbarede Religion, Undersøgninger, hvortil gode Efterretnin-

ger om de Grønlandske Missioner kunde gjøre meget, og hvorved Kirkens og Religionens Tilstand hos os selv uden Tvivl merkelig skulde forbedres.

En ung Grønlænder, som beklagede sin Faders Død, spurgte engang en geistlig Mand, om han meente, at han var evig fordømt, fordi han døde uden at blive døbt? Den Geistlige sagde Ja. Men min Fader, svarede Grønlænderen, var dog, efter alles Tilstaaelse, en meget skikkeligere Mand og langt frommere end Kablunukkerne; Desuden, sagde han til, havde baade han og hans Forfædre intet hørt om Christendommen, førend I kom her til Landet. Den Geistlige foreholdt ham derpaa, at der for de Danskes Ankomst havde været andre Folk i Landet, af hvilke de kunde være blevne underrettede om Christendommen. Men de have aldrig talt derom, sagde Grønlænderen; Hollænderne tale ikke om andet end om Spek og Fiskebeen; De sendte ingen Lærere til os, og af deres Kiøbmænds og Skipperes Forhold skulde man ikke slutte, at deres Tilstand efter Livet blev bedre end vores.

Det er bekiendt nok, at dette Land har tilforn havt en stærk Colonie af Danske Folk. Der findes endnu adskillige Levninger af deres Bygninger og Vaaben; men ikke de mindste Spor af deres Tænkemaade og Sæder. Efterat have levet i

mange

mange hundrede Aar under Fremmedes Herskab, og siden handlet med Fremmede, har dette Folk uden mindste Blanding bevaret en Tænkemaade, som er selsom og original nok til at adskille dem fra alle andre Nationer i Verden, og dette holder jeg for det Allerforunderligste i deres Historie. Jeg begriber let, hvorledes et Folk, som ikke seer onde Exempler, kan længe bevare sin Uskyldighed; Men efter alt, hvad andre Folkes Historie lærer, er det ubegribeligt, hvorledes en Nation kan omgaaes længe med Fremmede uden at antage noget af deres Fordærvelse, og endnu mindre begriber jeg, hvorledes alle ved saadan en Omgang giorte Indtryk kunne igien saa aldeles udslettes.

No. 296.

Fredagen, den 18de November 1763.

Man har for lang Tid siden anmerket, at der er intet vanskeligere i den menneskelige Kundskab, end at kiende sig selv. Dersom denne Vanskelighed kom af Forstandens Indskrænkning alene, kunde den umuelig være større i den

Deel af Kundskaben, som angaaer os selv, end den er det i de andre Dele, efterdi der er ingen Ting til, hvorom vi have saa klare og sikre Erfaringer, som om det, der foregaaer inden i os selv. Sielen er det eneste af alle Væsener, hvis indvortes Beskaffenhed vi kiende ved Hielp af en umiddelbar Erfaring og ved en beskuende Kundskab. Af alle andre Ting see vi kuns de yderste Skaller, deres Forhold, og Forbindelser. Vi dømme om dem af deres Virkninger, uden nogen Tid at kunde trænge ind til det inderste i deres Væsen, til det, som er Grunden til alle de Billeder, som de opvække i Sielen. Disse Billeder af Tingene fattes af adskillige Personer og til adskillige Tider paa saa forskiellig en Maade; vi opdage ved nøiere Agtsomhed, og ved Hielp af Forstørrelses-Glasset og andre Midler, som vi bruge til at skierpe vore Sandser, saa mange Ufuldkommenheder i de udvortes Erfaringer; vi lade os saa tidt af Fornuften og Indbildnings-kraften forlede til at troe, at vi virkelig erfare det, som vi kuns indbilde os eller slutte os til. Saa mange Vanskeligheder ere de udvortes Erfaringer underkastede, og disse Vanskeligheder skulde alle ikke opveie imod dem, som der møde en forskende Siel, naar den vil kiende sig selv; Dette Væsen, hvis Egenskaber den kiender ved Hielp af en umiddelbar Erfaring, uden Hielp af sandselige

Redska-

Redskaber og Fornuftslutninger, hvis Kræfter Sielen føler, saa ofte som den tænker, og hvis Virkninger den erfarer i alle andre Erfaringer.

At kiende sig selv, kunde visselig, naar det kom an paa Forstanden alene, ikke være nær saa vanskelig en Sag, som at kiende de Ting, der ere uden for os; Vanskeligheden maae derfor komme af noget andet, som hindrer Forstanden, og som giør den mere ufri i sine Virkninger, naar den seer tilbage paa sig selv, end naar den tænker paa andre Ting. Disse Hindringer, denne Tvang og Ufrihed i Sielen, hvoraf skulde den vel komme uden af de sandselige Forestillinger og Passioner, hvilke, desværre, saa ofte herske over Fornuften, skiønt ingen Tid mere, end naar Sielen betragter og dømmer sig selv? De Hindringer, som møde Sielen i dens Betragtninger over sig selv, kunne henføres til tvende Classer, dem nemlig, som forblinde Fornuften i det, som angaaer os selv, og de andre, som forvilde den, naar vi ville dømme om vores Forhold til andre Ting.

I den første Art af Betragtninger er det den allerstørste Vanskelighed, at vi i det, som vi kalde os selv, forestille altid et dobbelt Væsen, hvoraf det ene ikke er os selv, eller tilhører os selv mindre end det andet. Af disse tvende Væsener ansee vi ofte det, som mindst angaaer

os, for den væsentlige Deel; og undertiden ere de begge saa stridige, at det ene modsiger og tilintetgiør det andet. En maadelig Eftertanke er nok til at overbevise os derom, at det Væsen i os, som tænker, føler, begierer og afskyer, elsker og hader, glæder og bedrøver sig, og som i alle Afvexlinger kiender og erindrer sig selv igien, at dette usynlige af Fornuften alene og ei med Sandserne fattelige Væsen er egentlig det rette os selv. Men hvor ofte glemme vi ikke dette igien? hvor sielden tænke vi saaledes, naar vi tale om os selv? Aarsagen dertil er, at vi have sat dette Væsen et andet ved Siden, som bestaaer ikke alene af den Deel af Materien, som vi kalde vores Legeme, og som henhører til vores Væsen, saavidt det er et nødvendigt Redskab for Sielen, men og en Mængde af andre udvortes Ting, med hvilke vi staae i nogen Forbindelse, og som høre endnu mindre til vores Væsen, til det rette os selv, end Legemet; vores udvortes Stand, nemlig Formue, Beqvemmelighed, de Personer og Ting, som os tilhøre, og det, som endnu er mindre væsentlig end Tingene selv, blotte Navne og Ord ere ofte det eneste, som vi tænke, naar vi nævne os selv. Hvor mange Mennesker ere der ikke, som, naar de tale om sig selv, sielden forstaae andet derved, end en Person af et vist Kiøn, saa gammel, af den Høide, Førelse og Udseende,

Udseende, som man har lært at kiende af Speilet, fød af den Familie, med saadant et Fornavn og Stammenavn, som har den Titel, det Embede, saa mange Indkomster, boer der og der, o. s. v. Alle disse Ting høre dog mindre til Menneskets Væsen, end det Organiske i Legemet; De ere kuns dets Skygger, Skygger, siger jeg, af det Legeme, som selv ikke er den rette jeg selv, som hvert Øieblik uddunster i Luften, og som vi fra en Tid til en anden ikke kiende igien, saaledes, som vi kiende det Væsen, der tænker i os, og som erindrer sig selv i alle disse udvortes Forandringer.

Det er ikke min Hensigt her at opholde mig med at betragte alle disse skadelige Følger, som flyde af denne dobbelte Betragtning af os selv og af den Overvægt, som den ringere af disse Personer, den legemlige, udvortes og synlige os selv eller og Skyggen deraf beholder i vore Betragtninger og Domme over os selv, til Fornærmelse for det indvortes og bestandige Væsen, det rette os selv. Jeg maatte da igiennemgaae de vigtigste Lærdomme baade af Religionen og Sædelæren; hvilket jeg denne Gang overlader til Læsernes egen Betragtning, for at undersøge andre Grunde til vore Vildfarelser. Den dobbelte Betragtning om os selv, som jeg allerede har merket, kan med visse Indskrænkninger bestaae tilsammen; Feilene bestaae kuns deri, at vi adskille Ting, som

ikke bør adskilles, og ansee den ringe Deel af os selv for vigtigere end den, som er langt ædlere. Derimod ere der andre Begreb, som ophæve hinanden, et dobbelt Jeg, som er en virkelig Modsigelse. Saadant et Jeg indbilder man sig, naar man siger, dersom jeg nu vat ung, vilde jeg giøre det igien, som jeg har giort; dersom jeg var et Fruentimmer, vilde jeg ikke indbilde mig saa meget af min Skiønhed, som andre Fruentimmer; dersom jeg var i det Menneskes Omstændigheder, vilde jeg opføre mig anderledes; dersom jeg var saa riig, saa mægtig, saa æret, saa elsket, saa sund, saa fornøiet, vilde jeg giøre det eller det. I alle saadanne Tilfælde forestiller man sig aabenbare en dobbelt Person, under Egenskaber, der lige saa lidt kunne bestaae tilsammen, som det ikke er mueligt, at en kan paa en og den samme Tid være baade ung og gammel, Mandfolk og Fruentimmer, sig selv og en anden, riig og fattig, syg og frisk. Det er ikke nok, at vi forbinde disse modstridige Begreb tilsammen i en Person; men vi slutte endog fra den ene af de modsatte Omstændigheder til den anden, og det uden at kiende undertiden mere end den ene. En gammel Mand f. Ex. som siger: dersom jeg nu blev ung igien, vilde jeg giøre det eller det, forestiller sig, uden at tænke derpaa, i dette Jeg en ung Person med alle Alderdommens Erfaringer, Indsigter

figter og Tilbøieligheder; af saa modstridigt et Begreb slutter han, at han vilde handle anderledes, end han handlede i sin Ungdom, om han nu blev ung igien, og denne Slutning er derfor og uden Tvivl ligesaa falsk, som Grunden dertil; om han 10 Gange blev ung igien, er det rimeligt, at han alle 10 Gange giorde det samme. Ligesaa urigtig tænker man ofte, naar man siger: det vilde jeg have giort, dersom jeg havde været frisk, dersom jeg ikke havde været vred; og endnu lettere kan man bedrage sig, naar man taler om Omstændigheder, som man ikke har erfaret, og maaskee ikke kan erfare, naar det heder f. E., det vilde jeg giøre, dersom jeg var et Fruentimmer, dersom jeg var saa riig eller mægtig, dersom jeg var i den Persons Sted. Den Gamle har dog været ung engang; den Syge har været frisk, endskiønt de have glemt igien hvad de vare, i det mindste ikke forestille dem levende nok alt, hvad de tænkte og følte paa den Tid. Men et Mandfolk har aldrig været et Fruentimmer; Den Fattige har ikke forsøgt, hvorledes han vilde tænke, dersom han var riig; og ingen har været den Person, som han indbilder sig at være, naar han siger: Dersom jeg var i en andens Sted.

Disse Anmerkninger ere ligesaa frugtbare i Sædelæren, som de foregaaende. En øvet Læser skal selv, uden at behøve nogen Veiledning,

giøre

giøre mange vigtige Slutninger deraf. Jeg vil kuns nævne nogle af de fornemmeste. Den Modsigelse, som vi saa ofte begaae i det Begreb, som vi giøre om os selv, naar vi slutte fra en Tilstand til en anden, bør lære os, at vi sielden kunne dømme noget med Vished om os selv, uden for det Nærværende; at indskrænke daarlige Ønsker; at hverken forlade os for meget paa vor egen Forstand og gode Forsætter, ikke heller give Lykken og Skiebnen al Skyld for vore Feil og Misfornøielser; at troe, at den Forandring i vore Vilkaar, som vi ønskede, ikke altid giorde os bedre eller lykkeligere; at dømme lemfældig om andre; ikke forbittres over Ungdommens Feil og over de Svagheder, som Folk af andre Kiøn, Vilkaar og Omstændigheder begaae; at ikke letteligtroe, at vi selv, om vi havde været i deres Omstændigheder, skulde have giort det bedre. Vi kunne maaskee meget ofte have Ret deri, at vore Forældre, vore Lærere, vor Øvrighed, at de Rige, de Mægtige, de Skiønne, de, som ere ældre eller yngere, høiere eller ringere, end vi, handle i nogle Henseende meget ufornuftig; Men det er derfor ikke sagt, at om vi havde været i deres Sted, skulde vi have været saa meget fornuftigere, saa meget bedre end de. Den Jeg, som man forestiller sig i en andens Sted, kunde maaskee ikke have havt den Indsigt, og om han havde den,

skulde

skulde han tillige have havt andre Passioner end han nu har, og hvem veed ikke, at disse ofte ere stærkere end Forstanden?

Disse sidste Slutninger blive endnu klarere, naar vi betragte Sielens Domme om sig selv i dens Forhold til andre. Alt, hvad der angaaer os selv, tænkes og fornemmes af os med uendelig meere Passion, end hvad der angaaer andre, og denne Passion giør, at den samme Forstand dømmer ofte om de samme Handlinger langt anderledes, naar den betragter sig selv som Gierningsmanden, end naar den anseer en anden derfor; anderledes, naar den er den handlende, end naar den er den lidende Person; anderledes, naar den skal raade, befale, formane, lære, straffe, end naar den skal vælge, adlyde, giøre eller taale noget selv. Dette er saa vist, at der ere mange Tilfælde, i hvilke den største Forstand bliver ligesom reent blind, saasnart Tingen angaaer den selv, og i hvilke den ikke var i Stand til at begribe de allerklareste practiske Sandheder, dersom den ikke for nogen Tid, og i det mindste saa længe den overlegger Sagen, forestilte sig at være en fremmed Person, og satte sig, som man siger, i en andens Sted. Dette er Aarsagen, hvorfor den store Lærer, som vidste saa vel hvad der var i Mennesket, har indsluttet alle Pligter mod andre i den Regel: Hvad I ville, at Menneskene skulle giø-

re Eder o. s. v. Denne vise Lærdom er ikke alene en moralsk, men og en politisk Regel. Et Menneske, som har givet noget Agt paa sine Erfaringer, og som veed hvorledes Passioner kunde forblinde Forstanden, uden at man bliver det vaer, skal vist have merket en kiendelig Forskiel hos sig selv og i sine Beslutninger; naar han har forandret det Spørgsmaal: hvad han selv burde giøre i et vist vanskeligt Tilfælde; til det: Hvad han skulde raade en anden. Dette Spørgsmaal er ikke saa saa snart giort, førend man merker en Stilhed og Frihed i Sindet, som sætter os i Stand til at indsee let og hastig det, som tilforn syntes at være allervanskeligst. Det Sande, det Naturlige, den rette, anstændige, billige, kloge og forsigtige Maade at handle paa, viser sig, saa at sige, af sig selv. Var det kuns altid saa let at sætte det i Verk, og at bevare den samme Tænkemaade og Overbeviisning, naar vi forandre Spørgsmaalet igien, og der handles nu ikke meer om, hvad andre, men hvad vi selv skulle giøre. Et ustridigt Beviis, at Vanskeligheden i at kiende de Sandheder, som angaae os selv, ikke ligger saa meget i Forstanden, som i Passionerne, og at dersom disse ikke vare, var der maaskee intet klarere, intet vissere til i Verden, end det af Siele- og Sædelæren, af Lovkyndigheden og Statskonsten, som behøves til at forarbeide Menneskets

Lyk-

Lyksalighed. Visheden af alle de mathematiske Videnskaber, som ere byg̃te paa de udvortes sandselige Erfaringer, og paa vore Betragtninger af den synlige Verden, skulde ikke kunne opveie derimod. Den store Forskiellighed i de moralske og politiske Lærebegreb er derfor uden Tvivl mere grundet i Menneskenes adskillige Tilbøieligheder, end i Tænkekrafternes Forskielligheder, og med alle de Forblindelser af Sandserne og Passionerne, som hindre Fornuften mere i disse Videnskabers Undersøgninger end i andre, er det hele menneskelige Kiøn dog paa en forunderlig Maade enig i Grundsandhederne selv. Forskiellen viser sig kuns i deres Anvendelse og Udøvelse, naar Kundskaben skal sættes i Verk. Da tænker Dommeren undertiden ikke mere saaledes, som han tænkte, da han var Lovgiver, ikke mere, naar der handles om hans egen eller hans Vens Sag, som da han talede til alle i Almindelighed. Fyrsten og Herren har glemt hvad han har tænkt, da han var Tiener og Undersaat; og Læreren giør ikke selv det, hvorom han nylig var saa overbeviist, da han lærede og formanede andre.

No. 297 og 298.

Mandagen, den 21de, og Fredag den 25de Novbr. 1763.

Jeg erindrer mig at have læst et Sted, je[g] [illegible] ikke hvor, den Tanke: at, naar man i[lligesaa] alle Tings Sammenhæng, skulde man find[e] der var kuns en eneste ikke Sandhed til. [illegible] vilde man da kuns have forklaaret om den [illegible] [illegible], der er [illegible] de [illegible] Ting[s] Forbundelse. [illegible] et [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] og [illegible] [illegible] af alle [illegible] at [illegible] i [illegible] [illegible]: [illegible] [illegible] [illegible], at [illegible] er [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] i [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] og Harmonie, [illegible] [illegible] i [illegible] [illegible] [illegible] og [illegible]: [illegible] [illegible], [illegible] er [illegible] [illegible] at [illegible]: de [illegible] og [illegible] [illegible] [illegible].

Naar vi [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] i [illegible] Middelpunkt af [illegible] [illegible] [illegible] at [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] at [illegible]

re en Verden for sig selv. Et Kort saa stort, som Overfladen af den hele Jord, skulde neppe være stort nok for at udføre derpaa alle de Tegninger og Malerier, som ere afbildede i en eeneste menneskelig Siel; og denne Siel, i hvilken der findes saa stor en Mangfoldighed af Forestillinger, er dog selv indsluttet i saa liden en Deel af Materien, som det menneskelige Legeme er. En skiønsom Betragtning af vore Erfaringer er nok til at lære os, at dens Væsen maae i det mindste være af en finere Art end de fineste af Legemets Dele; og hvor ubegribeligt maae det da ikke forekomme os, naar vi tænke saa utallige Ting i en udelelig Punkt? I det høieste Væsen maae endnu en langt større Mangfoldighed være forbundet med en langt udeleligere og uopløseligere Eenhed; Alt det Muelige paa engang, uden Forandring eller Afvexling, evigt og uforanderligt. Hvor høit maae saadant et Væsen ikke være opløftet over alt det, som kan tænkes og fattes af os? af os, siger jeg, som fatte alting stykkeviis, hvis hele Kundskab bestaaer i at opløse og sammensætte, og som ikke kiende Tingenes Forbindelse nok, til at begribe vor egen Siels Eenhed; denne Eenhed, om hvilken vi dog overbevises af Erfarenheden, i det ethvert Menneske i alle Forandringer af Forestillinger og Bevægelser kiender sig selv igien for en eeneste udelelig og fra andre adskilt Person?

For saa indskrænket et Væsen bliver det vel altid umueligt at begribe fuldkommen, hvorledes saa mangfoldige Kræfter og Egenskaber, som vi erfare i vor egen Siel, kunne bestaae tilsammen i et eneste udeleligt og uopløseligt Væsen. Men vi kunne dog uden Tvivl ved nøiere Eftertanke bringe det lidt videre i at forklare denne store Hemmelighed. De fleste Egenskaber, som vi bemerke i Aandernes Natur, ere aabenbare kuns adskillige Virkninger af en og den samme Kraft. Det er en og den samme Tænkekraft, som ved Hielp af de udvortes og indvortes Sandser fatter Tingene, frembringer dem igien, opløser, sammenligner og forbinder dem. Sands, Indbildning, Hukommelse, Forstand, Nemme og Skiønsomhed ere altsaa kuns adskillige Maader, paa hvilke denne samme Forestillingskraft virker. Viisdom, Vittighed og Forudvidenhed ere dens Egenskaber, og i et Væsen af en uendelig Tænkekraft lade alle de Egenskaber, som man tillegger denne Kraft, sig udtrykke med det ene Ord Alvidenhed. Villiens Egenskaber staae i ligesaa nøie en Forbindelse tilsammen, og denne Kraft i Sielen retter sig altid efter Forestillingskraften. Vores Begierlighed og Afskye kaldes efter de Forestillinger, af hvilke de ere Følger, enten sandselige eller fornuftige. Til de første henhøre Passionerne. Godhed, Hellighed, Retfærdighed,

Dyder og Laster ere under utallige Navne kuns Egenskaber af en og den samme Villie, hvilken i det høieste Væsen kan, fordi den bestyres af den fuldkomneste Forstand, ikke begiere andet end det Beste. Villien retter sig altid efter Forstanden saavidt, at den ikke begierer andet end det, som Forstanden forestiller sig som noget godt. For at ville det Gode, behøves kuns at kiende det; men til at sætte det i Verk, udkræves en nye Formue, som synes at være endnu mere adskilt fra de andre, end Villien er fra Forstanden. Denne Formue er Magt til at virke, og til at sætte det i Verk, som man tænker og attraaer. I de endelige Væsener er denne Magt indskrænket ikke alene af Forstanden og Villien, men og af Legemet og de udvortes Ting; Den er i det høieste Væsen noget uendelig større end al den Magt, som vi forestille os i Skabningen, ikke alene, fordi dette Væsens Magt strækker sig til alle muelige Ting, men og fordi det har den Magt af sig selv, og fordi vi deraf kunne slutte, at saadant et allerhøieste Væsen maae, som nødvendigt, evigt, uforanderligt, endnu paa en langt høiere og fuldkomnere Maade være eet, end det Væsen, som tænker i os.

Ikke desmindre lader det, som der saavel i den uskabte Eenhed, som i de skabte Eenheder, vare trende Egenskaber, hvilke Fornuften ikke vel

kunde forestille sig som eet. Disse Egenskaber ere Forstand, Villie og Magt. I det høieste Væsen kalde vi dem Alviisghed, Algodhed og Almagt. Men hvor adskillige end disse Egenskaber synes at være for os, finde vi dog ved nøiere Eftertanke saa stor en Forbindelse imellem dem, at hvilken af dem vi sætte forud, er den ene en nødvendig Følge af den anden. I nogle Tilfælde er denne Forbindelse klar nok, for ikke at behøve mange Beviis, men i andre er den noget dunklere.

At den Alvise tillige maae være algod, og den Algode tillige alviis, det er to Sandheder, som ikke ere vanskelige at bevise. Det Gode kan ikke elskes, uden at kiende det, og det beste af alle muelige Ting ikke vælges, uden at sætte forud en Tænkekraft, som kan sammenligne alle muelige Fuldkommenheder. Den høieste Godhed kan altsaa ikke tænkes engang uden Alvidenhed. I den menneskelige Siel synes Forstanden vel ikke altid at svare til Godheden: men dersom det, som man kalder Godhed, virkelig er det; thi hvem veed ikke, at man ofte misbruger dette Navn til at betegne en vis Afmagt eller Svaghed i Villien: Dersom det, som kaldes Godhed, siger jeg, virkelig er det, da er denne gode Villie forenet med alt for stor en Virksomhed i Sielen, til at Forstanden ikke og skulde vinde derved, og ved en fordoblet

doblet Flid voxe saaledes, at den blev stærk nok til at opfylde Villiens gode Drifter.

At den Alvise nødvendig maae være algod, det er og meget klart. At kiende det Gode, og at elske det, ere, efter de Erfaringer, som vi have i vor egen Siel, saa uadskillelige Virkninger, at de yttre sig til een og den samme Tid, uden at der er noget Øieblik imellem dem. Vi elske altid det Gode, lige saa snart og saa vidt som vi kiende det. Vi kiende det ikke altid, ikke fuldkommen nok, for at elske det saa meget, som det fortiener efter dets indvortes Værdie og efter dets rette Forhold til andre Ting. Det ringere Gode overveier formedelst de stærke Indtryk, som det gier paa vore Sandser, ofte det større; og det Gode, som vi begiere, det, som vi holde for det beste, er ikke altid det beste i sig selv. For den Alvidende derimod kan intet synes at være det beste, uden det, som virkelig er det, og den Alvise maae derfor og nødvendig være algod.

Men Magten, er den og en nødvendig Følge af Viisdom og Godhed? ere disse Egenskaber uadskillelige fra Magten? Denne Forbindelse synes at være noget vanskeligere at forklare. Andre have allerede beviist, at den Mægtigste maae nødvendig være den beste, og deres Beviis ere uimodsigelige, saavidt der tales om Almagten. Et Væsen, som formaaer Alting, trænger til In-

tet; Det er sig selv nok; Det kan ikke blive fuldkomnere; Det taber Intet ved andres Fuldkommenheder; Det kan ikke blive træt af at giøre vel; Dets Magt tillader det ikke at være ledig og ubeskieftiget. Det kan altsaa ikke af Egennytte, Misundelse, Magelighed eller Afmagt enten skade andre eller forsømme at giøre dem Godt, og disse ere jo dog de fornemmeste Aarsager, hvorfor Menneskene forsømme det? hvorfor de misbruge Magten? Et Menneske, som slet intet behøvede eller begierede for sig selv, som var i høieste Grad virksom, og som aldrig kunde blive træt, hvor ypperlig skulde han ikke regiere, dersom han havde Magt til at giøre alt, hvad han vilde? Ja, siger man, dersom han og havde ligesaa stor Forstand; Men er og den altid en Følge af Magten? Dette synes at være den største Knude; Forstand og Viisdom en nødvendig Følge af Magt! hvo skulde vel kunne bevise det? En uendelig stor Magt uden Forstand er saa forskrækkelig en Tanke, og den blotte Mulighed af saadant et Væsen støder Fornuften saa meget, at vi holde det for een af de største Modsigelser og Umuligheder, endskiønt vi ikke fuldkommen kunde bevise, hvori denne Modsigelse og Umulighed bestaaer. Men Erfarenhed, vil nogen maaskee svare, beviser jo dog, at Magten ikke altid er afmaalet efter Forstanden! Jeg tvivler meget, at man skal kunne anføre saa-

dan

dan en eneste Erfaring. Naar vi betragte et Væsens Magt i dens hele Vidde, og forstaae derved al den Formue, som det har til at virke, er det vel ikke mueligt at nævne et Exempel af saadan en stor Magt uden Forstand. Løvens Magt, det er sandt, er saa meget større end Menneskets, som den Steen, der falder ned i en ret Linie, og knuser Løvens Hoved, er større end Løvens Magt; men ligesom Stenen med al den Magt ikke er farlig for Løven, uden naar den falder just i en vis Linie, saa er og Løvens Magt ligesaa indskrænket i Henseende til Mennesket. Imod et Tilfælde, i hvilket Løven kan bruge sin større legemlige Magt mod Mennesket, ere der tusinde, i hvilke Mennesket ved sin Forstand er stærkere end Løven. Dette samme Forhold er der imellem Løven og Stenen; Løven har ved den Formue, som den besidder til at bruge sine Kræfter efter sine egne Forestillinger, en Magt, der er lige saa mange Gange større end Stenens, som de Linier, i hvilke Løven kan bevæge sig, ere utallige mod den, hvori Stenen falder. Men Tyrannerne, hvad Magt have ikke de? —— —— Meget mindre end man troer. For det første er det aldrig ved en Persons egen Magt, men ved Selskabet, at et Menneske regierer over andre. Naturen har ungefær givet alle Mennesker lige Kræfter, ligesom de ere hinanden lige i de andre væsentlige Egenskaber. Et Menneske,

 som

For saa indskrænket et Væsen bliver det vel altid umueligt at begribe fuldkommen, hvorledes saa mangfoldige Kræfter og Egenskaber, som vi erfare i vor egen Siel, kunne bestaae tilsammen i et eneste udeleligt og uopløseligt Væsen. Men vi kunne dog uden Tvivl ved nøiere Eftertanke bringe det lidt videre i at forklare denne store Hemmelighed. De fleste Egenskaber, som vi bemerke i Aandernes Natur, ere aabenbare kuns adskillige Virkninger af en og den samme Kraft. Det er en og den samme Tænkekraft, som ved Hielp af de udvortes og indvortes Sandser fatter Tingene, frembringer dem igien, opløser, sammenligner og forbinder dem. Sands, Indbildning, Hukommelse, Forstand, Nemme og Skiønsomhed ere altsaa kuns adskillige Maader, paa hvilke denne samme Forestillingskraft virker. Viisdom, Vittighed og Forudvidenhed ere dens Egenskaber, og i et Væsen af en uendelig Tænkekraft lade alle de Egenskaber, som man tillegger denne Kraft, sig udtrykke med det ene Ord Alvidenhed. Villiens Egenskaber staae i ligesaa nøie en Forbindelse tilsammen, og denne Kraft i Sielen retter sig altid efter Forestillingskraften. Vores Begierlighed og Afskye kaldes efter de Forestillinger, af hvilke de ere Følger, enten sandselige eller fornuftige. Til de første henhøre Passionerne. Godhed, Hellighed, Retfærdighed,

Dyder og Laster ere under utallige Navne kuns Egenskaber af en og den samme Villie, hvilken i det høieste Væsen kan, fordi den bestyres af den fuldkomneste Forstand, ikke begiere andet end det Beste. Villien retter sig altid efter Forstanden saavidt, at den ikke begierer andet end det, som Forstanden forestiller sig som noget godt. For at ville det Gode, behøves kuns at kiende det; men til at sætte det i Verk, udkræves en nye Formue, som synes at være endnu mere adskilt fra de andre, end Villien er fra Forstanden. Denne Formue er Magt til at virke, og til at sætte det i Verk, som man tænker og attraaer. I de endelige Væsener er denne Magt indskrænket ikke alene af Forstanden og Villien, men og af Legemet og de udvortes Ting; Den er i det høieste Væsen noget uendelig større end al den Magt, som vi forestille os i Skabningen, ikke alene, fordi dette Væsens Magt strækker sig til alle muelige Ting, men og fordi det har den Magt af sig selv, og fordi vi deraf kunne slutte, at saadant et allerhøieste Væsen maae, som nødvendigt, evigt, uforanderligt, endnu paa en langt høiere og fuldkomnere Maade være eet, end det Væsen, som tænker i os.

Ikke desmindre lader det, som der saavel i den uskabte Eenhed, som i de skabte Eenheder, vare trende Egenskaber, hvilke Fornuften ikke vel

kunde forestille sig som eet. Disse Egenskaber ere Forstand, Villie og Magt. I det høieste Væsen kalde vi dem Alviished, Algodhed og Almagt. Men hvor adskillige end disse Egenskaber synes at være for os, finde vi dog ved nøiere Eftertanke saa stor en Forbindelse imellem dem, at hvilken af dem vi sætte forud, er den ene en nødvendig Følge af den anden. I nogle Tilfælde er denne Forbindelse klar nok, for ikke at behøve mange Beviis, men i andre er den noget dunklere.

At den Alvise tillige maae være algod, og den Algode tillige alviis, det er to Sandheder, som ikke ere vanskelige at bevise. Det Gode kan ikke elskes, uden at kiende det, og det beste af alle muelige Ting ikke vælges, uden at sætte forud en Tænkekraft, som kan sammenligne alle muelige Fuldkommenheder. Den høieste Godhed kan altsaa ikke tænkes engang uden Alvidenhed. I den menneskelige Siel synes Forstanden vel ikke altid at svare til Godheden: men dersom det, som man kalder Godhed, virkelig er det; thi hvem veed ikke, at man ofte misbruger dette Navn til at betegne en vis Afmagt eller Svaghed i Villien: Dersom det, som kaldes Godhed, siger jeg, virkelig er det, da er denne gode Villie forenet med alt for stor en Virksomhed i Sielen, til at Forstanden ikke og skulde vinde derved, og ved en fordoblet

doblet Flid voxe saaledes, at den blev stærk nok til at opfylde Villiens gode Drifter.

At den Alvise nødvendig maae være algod, det er og meget klart. At kiende det Gode, og at elske det, ere, efter de Erfaringer, som vi have i vor egen Siel, saa uadskillelige Virkninger, at de yttre sig til een og den samme Tid, uden at der er noget Øieblik imellem dem. Vi elske altid det Gode, lige saa snart og saa vidt som vi kiende det. Vi kiende det ikke altid, ikke fuldkommen nok, for at elske det saa meget, som det fortiener efter dets indvortes Værdie og efter dets rette Forhold til andre Ting. Det ringere Gode overveier formedelst de stærke Indtryk, som det giør paa vore Sandser, ofte det større; og det Gode, som vi begiere, det, som vi holde for det beste, er ikke altid det beste i sig selv. For den Alvidende derimod kan intet synes at være det beste, uden det, som virkelig er det, og den Alvise maae derfor og nødvendig være algod.

Men Magten, er den og en nødvendig Følge af Viisdom og Godhed? ere disse Egenskaber uadskillelige fra Magten? Denne Forbindelse synes at være noget vanskeligere at forklare. Andre have allerede beviist, at den Mægtigste maae nødvendig være den beste, og deres Beviis ere uimodsigelige, saavidt der tales om Almagten. Et Væsen, som formaaer Alting, trænger til In-

tet; Det er sig selv nok; Det kan ikke blive fuldkomnere; Det taber Intet ved andres Fuldkommenheder; Det kan ikke blive tret af at giøre vel; Dets Magt tillader det ikke at være ledig og ubeskieftiget. Det kan altsaa ikke af Egennytte, Misundelse, Magelighed eller Afmagt enten skade andre eller forsømme at giøre dem Godt, og disse ere jo dog de fornemmeste Aarsager, hvorfor Menneskene forsømme det? hvorfor de misbruge Magten? Et Menneske, som slet intet behøvede eller begierede for sig selv, som var i høieste Grad virksom, og som aldrig kunde blive tret, hvor ypperlig skulde han ikke regiere, dersom han havde Magt til at giøre alt, hvad han vilde? Ja, siger man, dersom han og havde ligesaa stor Forstand; Men er og den altid en Følge af Magten? Dette synes at være den største Knude; Forstand og Viisdom en nødvendig Følge af Magt! hvo skulde vel kunne bevise det? En uendelig stor Magt uden Forstand er saa forskrækkelig en Tanke, og den blotte Mulighed af saadant et Væsen støder Fornuften saa meget, at vi holde det for en af de største Modsigelser og Umuligheder, endskiønt vi ikke fuldkommen kunde bevise, hvori denne Modsigelse og Umulighed bestaaer. Men Erfarenhed, vil nogen maaskee svare, beviser jo dog, at Magten ikke altid er afmaalet efter Forstanden! Jeg tvivler meget, at man skal kunne anføre saa-

dan

dan en eneste Erfaring. Naar vi betragte et Væsens Magt i dens hele Vidde, og forstaae derved al den Formue, som det har til at virke, er det vel ikke muligt at nævne et Exempel af saadan en stor Magt uden Forstand. Løvens Magt, det er sandt, er saa meget større end Menneskets, som den Steen, der falder ned i en ret Linie, og knuser Løvens Hoved, er større end Løvens Magt; men ligesom Stenen med al den Magt ikke er farlig for Løven, uden naar den falder just i en vis Linie, saa er og Løvens Magt ligesaa indskrænket i Henseende til Mennesket. Imod et Tilfælde, i hvilket Løven kan bruge sin større legemlige Magt mod Mennesket, ere der tusinde, i hvilke Mennesket ved sin Forstand er stærkere end Løven. Dette samme Forhold er der imellem Løven og Stenen; Løven har ved den Formue, som den besidder til at bruge sine Kræfter efter sine egne Forestillinger, en Magt, der er lige saa mange Gange større end Stenens, som de Linier, i hvilke Løven kan bevæge sig, ere utallige mod den, hvori Stenen falder. Men Tyrannerne, hvad Magt have ikke de? —— —— Meget mindre end man troer. For det første er det aldrig ved en Persons egen Magt, men ved Selskabet, at et Menneske regierer over andre. Naturen har ungefær givet alle Mennesker lige Kræfter, ligesom de ere hinanden lige i de andre væsentlige Egenskaber. Et Menneske,

som uden Forstand misbruger Selskabets Magt til at skade andre, har en Magt, der, i Henseende til en viis Regent, forholder sig, ligesom Løvens forholder sig til Menneskets, og Stenens til Løvens.

I det høieste Væsen er denne Forbindelse endnu klarere. Almagt uden Viisdom er ikke alene et Begreb, som en fornuftig Siel mere afskyer end den største Modsigelse; Men Modsigelsen er endog temmelig klar. Et Væsen, som formaaede alting uden at tænke, hvor lidt formaaede det? er det ikke at sætte paa engang al Formue i et Væsen, og at nægte det tillige den største af alle Formuer? Aarsagen til den Vanskelighed, som vi finde i at betragte Viisdommen som en Følge af Magten, kommer uden Tvivl deraf, at vi giøre os gemeenlig saadanne Begreb om Magten, som udelukke den vigtigste af alle Formuer, den, uden hvilken ingen anden Magt var muelig, nemlig Forstandens Magt. Naar vi bruge det Ord Magt, forestille vi os altid en vis legemlig Magt, og det er endda mere den Magt, ved hvilken Legemerne modstaae Bevægelsen, end den, som opliver dem. Kunde vi see ind i Tingene til den Kraft, som opliver og bevæger alle Legemer, skulde vi uden Tvivl finde, at den var nærmere beslægtet med Tænkekraften, end vi i Almindelighed troer, og at den Kraft, som opskyder i Træet,

ligne-

lignede noget den, som giør Løven saa meget mægtigere end Stenen.

Endog den Magt, som vi erfare i Legemet, staaer i en meget nøie Forbindelse med Forstanden. Et sundt Legeme, fuldt af stærke og muntre Livsaander, hvor meget giør det ikke til at skierpe alle Sielens Kræfter? Saadan en stærk Siel, som boer i et sundt Legeme, fatter hastig og let, den beholder længe hvad den fatter, og kan, uden at svækkes derved, længe fortsætte sine Betragtninger. En stærk Siel er ikke frygtsom, kielen, utaalmodig, mistænkelig, vredladen, misundelig, vellystig og vegelsindet. Disse Bevægelser, af hvilke saa mange Laster opstige, og som indskrænke saa meget baade Viisdommen og Godheden, komme af Sindets eller Legemets Svagheder. Den store Misbrug af Magten, som vi kalde Tyrannie, er gemeenlig en Virkning af Frygt og Mistanke. De stærke Siele frygte intet; de have Tillid til sig selv, mistænke ikke lettelig andre; de lade sig ikke let indtage af Tingenes udvortes Anseelse, og de forstyrres ikke i deres Overlæg af Tilbøielighederne. De ere ædelmodige, tapre, bestandige og oprigtige; Saaledes erfare vi endog i Mennesket selv, at Viisdom og Godhed ere Følger af Magten.

Men Magten, er den og en Følge af Viisdommen og Godheden? Dette maatte vel og bevises, for at giøre os det saa meget mere fatteligt, hvorledes Egenskaber, som synes at være saa adskilte, kunne være eet, og udgiøre et eeneste udeeleligt Væsen. En stor Forstand er meget mægtig, og en god Villie er det endnu mere. Jeg siger først, at en stor Forstand er meget mægtig. Naar vi betænke, hvor store Ting den menneskelige Forstand alene kan udrette ved faa Kræfter, og hvad Konsten giør til at lette de største Byrder, er det ikke urimeligt, hvad en gammel Philosoph sagde, at han vilde dreie Jordkuglen, dersom man kunde skaffe ham en Plads uden for den. Et Menneske er ved dets Forstand alene meget mægtig, og en uendelig Forstand skulde ikke være uendelig mægtig? Jo, om vi og tilsidesatte alle de Begreb, som vi giøre os om Magten, som om en fra Forstanden og Villien adskilt Egenskab, skulde dog Forstanden alene, en uendelig Forstand være nok til at bevise deraf en uendelig Magt; og en uendelig Villie, den blev uden Tvivl, naar vi kunde bringe alle vore Begreb til en fuldkommen Tydelighed, ikke andet end Almagten selv, saaledes som den beskriver sig i det skabende Bliv.

Endog dette kunne vi nogenledes begribe af vor egen Erfaring. Hvor meget giør ikke en

virksom

virksom Villie, og en brændende Begierlighed i Sielen, til at formere, styrke og vedligeholde alle saavel Sindets som Legemets Kræfter? En Siel, som er indtaget af ædle Drifter, som brænder af Andagt, Menneskekierlighed og Ærelyst, overvinder sig selv, og overgaaer alles Formodninger. De maadeligste naturlige Gaver blive, ved en fordoblet Flid og Anstrengelse af Kræfterne, til store Formuer og skinnende Fortienester. Ved Hielp af saadanne Drifter er det, at nogle faa Helte og Patrioter, undertiden et eneste Menneske, have udrettet saa store Ting, og at de smaa Nationer, en liden Hob af Græker og Romere, have erobret og ødelagt de mægtigste Riger. Et modigt og haabefuldt Sind forstærker ikke alene Kræfterne, det opholder og forlænger Livet selv. Vi erfare det samme i Dyrene. De Modigste ere stærkere end de andre, som have større Legemer. En munter og virksom Begierlighed har en skabende Magt, den er en Kilde til nye Kræfter, hvilke Sielen paa en forunderlig og for os skiult Maade ikke alene meddeler sit eget Legeme, men og indskyder, som ved en Art af Sympatie, i andre Siele. Hvem veed ikke, hvad Magt Exempler have? den Andagt, som udbryder i en brændende Bøn; Det Mod, som en Anfører viser for i Spidsen af sin Krigshær, ere som Gnister, der udbryde i en Lue, hvilken,

uden

uden at formindskes selv, antænder mange Lys. Saa mægtig er den menneskelige Siel alene ved Hielp af dens gode Bevægelser; og hvor uendelig mægtig maae da ikke en evig og uendelig Kierlighed være i det godgiørende Væsen, som er Kierlighed selv?

Uendelige Eenhed, som i et eneste udeleligt Væsen, uden mindste Adskillighed, indbefatter alle de Fuldkommenheder, som min Siel ikke formaaer at tænke anderledes end stykkeviis! Du, for hvilken det er et, at kiende det Gode og at elske det; hvis Godhed er fuld af Viisdom, og som er viis alene til at giøre Godt! Din Almagt ophæver ikke din Viisdom og Godhed; Nei, ved din Viisdom selv er du almægtig, og fordi du er almægtig, derfor er du og uendelig god. Almagt er i dig Kierlighed, og Kierlighed Almagt. I dig er ingen Egenskab den første eller sidste, ingen Adskillighed, ingen Følge, intet Tal. Du er ganske hvad du er. Dine Gierninger, store Gud, bære et tydeligt Mærke af den Eenhed, som hersker paa en endnu langt fuldkomnere Maade i dit Væsen og i dine Egenskaber. Ethvert tænkende Væsen er et Udtryk deraf; den hele Natur regieres ved et Vink, og sigter i alle sine Forandringer til et eneste Maal, som du alene kiender. Til denne Hensigt, som er Skabningens Middelpunkt, løbe alle de skabte Kræfter tilsammen. I

den finder din Viisdom alting at være godt, din Godhed alting elskværdigt, og alle Grundregler udgiøre tilsidst en stor Sandhed, en høi Tanke, som din uendelige Forstand alene kan fatte. Saa sammenhængende kan ingen skabt Aand tænke, og den kan derfor heller aldrig, store Gud, tænke dig, saaledes, som du har udtrykt dig i Skabningen, meget mindre som du er i dig selv. Al vor Kundskab er stykkeviis; vi sønderrive ikke alene ved vore afbrudte Betragtninger Skabningens sammenhængende Kiede; Vor svage Fornuft drister sig endog til at opløse det udelelige Væsen. Men anderledes kan den jo ikke kiende dig; og dersom disse Feil skulle afskrække os fra at tænke paa det, som er det vigtigste i al vor Kundskab, maatte vi jo stedse blive uvidende derom? Din evige Godhed tillader dig derfor ikke at fortørnes derover, at vi stykkeviis betragte dig, snart i en Deel af Skabningen, snart i en anden, og i enhver af dine Egenskaber for sig selv. Men uundskyldelige vare vi, om vi af vor egen Uformuenhed til at forbinde disse Egenskaber tilsammen og til at fatte deres fuldkomne Harmonie, sluttede til nogen Ufuldkommenhed i dig selv og i dit Verk. Forhindre selv, gode Gud, ved din bestyrende Viisdom, alle saadanne din evige Godhed og Fuldkommenhed fornærmende Feil! og da vi ikke kunne fatte dig

ganske

ganske, som du er, da vi ikke formaae at samle alle dine Egenskaber tilsammen i et eneste harmonisk og med din uendelige Eenhed ganske overeensstemmende Begreb; da vi svæve i en bestandig Frygt for at adskille dine Egenskaber, og misbruge en af dem til at indskrænke eller ophæve en anden; saa lær os at samle vore Tanker, og at tænke dig ganske, om det er muligt, i den Egenskab, som af alle er den, hvilken vi mindst kunde misbruge, og i hvis Betragtning vi staae mindst Fare for at begaae skadelige og fornærmende Feil! Ja, du har lært os det, og denne Egenskab er din evige Kierlighed. Du siger ingensteds, at du er Alvidenhed, thi denne Tanke er os for høi; den nedtrykte kuns eller opblæste vores Forstand. Du siger ikke heller, at du er Almagt; thi uden Godhed og Viisdom skulde denne Tanke kuns forvirre Fornuften og forskrække os. Men du siger, at du er Kierlighed, ikke kierlig alene, som du er viis og almægtig, men Kierlighed selv. I den ene Tanke føler min Siel dig ganske, som du er i dig selv, og i din Skabning. I den seer jeg din sidste endelige Hensigt, i hvilken din Viisdom fandt Alting at være godt; Din Kierlighed, en af din uendelige Viisdom bestyret Kierlighed var det, som udraabte det første almægtige Bliv, og den samme evige væsentlige Kierlighed er det, som giør Viisdommen og Almagten uret-

tellig i at opholde og bestyre alle Ting, indtil du omsider i Evigheden opnaaer engang den sidste endelige Hensigt, og fører den hele Skabning til det Fuldkommenheds Maal, i hvilket det er din evige Kierlighed værd, det Maal, som din Alvidenhed havde i Sigte, da du, efter at have udført den første Plan til dit store Verk, sagde, at Alting var godt.

No. 299.

Mandagen, den 28de November 1763.

Standernes indbyrdes Misforstaaelse er en af de borgerlige Feil, som har giort megen Skade i alle Regieringsformer. I Republikerne og de indskrænkede Monarkier er den saa meget farligere, som man i disse Statsforfatninger gemeenlig savner en mægtig Magt, som er stærk nok til at holde Standerne i saadan en Ligevægt, at de ikke undertrykke hinanden. Rom var ikke saasnart bleven fri, førend Folket oprørte sig af Misundelse over de Fortrin, som tilkom Senatet, og som alle ikke kunde tilegne sig uden den yderste Forvirrelse. Havde der da paa den ene Side

været en Tiberius Gracchus, en Marius, eller en Cæsar, som vilde have stillet sig for i Spidsen af det misfornøiede Folk; havde der været en Coriolan, en Sylla, en Pompejus, som med Haardhed og Magt igien vilde have oprettet Senatets Myndighed, skulde Rom strax være bleven et Anarkie, d. e. en Stat, i hvilken alle vilde være alting, og hvori der hersker en Lighed, som ophæver al Orden; eller og en Despotisme, d. e. en Stat, i hvilken alle ere intet. Til Lykke for Rom fandtes der paa den Tid i Byen en redelig Borger, som hverken smigrede for Folket, eller søgte at giøre sig selv stor ved at undertrykke sine Medborgere; Menenius Agrippa holdt en Tale til de Misfornøiede, og han udrettede ved den bekiendte Fabel om Striden imellem Maven og de andre Lemmer saa meget, at enhver Borger gik rolig tilbage igien, og troede, at en Stat, grundet paa en fuldkommen Lighed imellem alle Stænder, var lige saadan en Vanskabning, som et Legeme, der bestod af lutter Maver.

Denne artige Lignelse er ofte bleven anført i det patriotiske Selskab, hvis Samtaler fornemmelig gaae ud paa at beklage de skadelige Følger af en indbyrdes Misundelse og Uenighed imellem de adskillige Stænder. Det er vel sandt, at saadan en Misforstaaelse ikke er nær saa farlig i

et

et Monarkie som i en Republik; Man har i den første af disse Former intet at frygte for den almindelige Sikkerhed. Men Fredens og den offentlige Roligheds Vedligeholdelse er hverken det eneste eller det ypperste Øiemed af en Stat. Man kan ved Magten tvinge Folk til at holde Fred, og hindre dem fra at undertrykke hinanden; Men man kan ikke paa den Maade giøre dem fornøiede, virksomme, nidkiere og bestandige i deres Kald og Forretninger. Dertil udkræves, at enhver Stand kiender og føler sine Grundregler, hvilket ikke er at vente, saa længe en Deel af Folket viser liden eller ingen Agtelse for den andens Forretninger, og denne foragtede Deel igien hader og misunder alle dem i Staten, som have nogen mere udvortes Ære og Anseelse. Lemmerne af det patriotiske Selskab tale jevnlig om disse tvende Feil, som Hoved-Aarsagerne til Stændernes Fordærvelse; den Stolthed nemlig, hvormed nogle Stænder ansee de andre, og den Misundelse, hvormed disse hevne sig. Men i stedet for, at man i andre Selskaber hører Folk af enhver Stand kuns tale om de andre Stænders Feil, Adelen f. Ex. at opholde sig over Borgernes Misundelse og Bøndernes Trodsighed, og disse igien at klage over Adelens Hovmod, saa er enhver Lem af det patriotiske Selskab derimod kuns beskiestiget med at undersøge og udrydde sin egen Stands

Feil. Adelsmanden taler sielden om sin Stands Fortrin, han skaaner ingen af dens Forfængeligheder, og det lader, som al hans Omhyggelighed gik alene ud paa at forskaffe de andre Stænder den billige Anseelse, som de kunne nyde uden at omstøde deres Grundregler. Præsten er ligesaa beskeden i at dømme om Adelen og de verdslige Stænder. Man hører ham oftere klage over de Lærdes Pedanterie, over Geistlighedens aandelige Hovmod og blinde Religions-Iver, end over Herremændenes Titler og Privilegier; og naar enten han eller Kiøbmanden taler om Forfængelighed og Rangsyge, er det ikke deres Hensigt, at ville have alle Værdigheder afskaffede, eller al Forskiel ophævet iblant Folk; De laste kuns Folk af deres egne Stænder, som løbe efter en fremmed Ære, og som, naar de opnaae lidt deraf, ere stoltere af disse smaa Fortrin, end andre af de høieste Værdigheder.

Ved saadanne Samtaler betiene de sig ofte af den Fabel om Maven og de andre Lemmer. En Herremand, som er saa stolt af sin Familie og sine Titler, at han derfor foragter en nyttig Borger i de andre Stænder, ligner Adelsmanden ved en opfyldt Mave, som ikke saa snart er bleven mæt, førend den foragter den Haand, som tillavede Spisen og rakte den til Munden. En Stat, siger han, som er fuld af saadanne Herremænd,

er som et Menneske, der ved Fraadserie har fordærvet sin Mave saaledes, at den ikke mere er skikket til Fordøielsen. De andre Lemmer maae arbeide stedse for at fylde saadan en fordærvet Mave, uden at faae igien fra Maven de Næringssafter, som behøves til at vedligeholde det hele Legemes Styrke og Førlighed. Jo mere Maven opblæses, des mere tage de andre Lemmer af, indtil det hele Legeme taber tilsidst sit naturlige Forhold, og nogle tynde og smale Been ikke mere ere i Stand til at bære den af en usund Fedme og fordærvede Vædsker opblæste Bug. Den sande Ære, som er Adelsmandens fornemmeste Grundregel, og som den ved sit eget Exempel, Bifald og Opmuntring bør antænde og vedligeholde i de andre Stænder, er den sunde Næringssaft, hvorved en oplyst, ærekier og vel opdragen Adelstand bliver lige saa nyttig for Staten, som Maven er for de andre Lemmer; Da dens Vankundighed derimod, Letsindighed, fordærvede Sæder, og især den Hovmod og Foragt, hvormed den ofte anseer Videnskaber og Fortienester, ere lige saa mange onde Vædsker, hvormed den forgifter de andre Stænder. En almindelig Forfængelighed og Titelsyge er den usunde Fedme, hvormed dette fordærvede Statslegeme belades, og som giør det mere og mere uskikket til Virksomhed og Bevægelse. *Arbeiderne* undertrykkes ved Udsuelse og

Foragt, deres Tal og deres Vindskibelighed tager daglig af, indtil disse nyttige Stænder, som ere Statens Sener og Been, ikke mere kunde bære saa umaadelig en Krop.

Saaledes taler Adelsmanden; og Kiøbmanden skaaner ikke heller sin Stand. Det er slemt nok, sagde han engang, at have en usund og fordærvet Mave; men det var endnu værre, om alle Lemmerne bleve til Maver. Hvad skulde fylde disse Maver, naar der var ingen mere Hænder til? De bleve, troer jeg, alle til Vindblærer, og saadan en Vindblære er i mine Tanker enhver adelig Borger, enhver, som forlader en nyttig Stand, for at søge en fremmed Ære; Det er en Haand eller en Fod, som vil være Mave, og vi have nok, synes mig, i alle Stænder af saadanne forhungrede Maver; Dersom vi faae mange flere, spise de os alle op. I har maaskee Ret, sagde han engang til Adelsmanden, til at beklage, at nogle af Eders gamle adelige Maver ikke ere saa sunde, som de burde være; men hvoraf kommer den Usundhed, uden af Mangel paa Bevægelse i de andre Lemmer? Deri ligner Staten og saa det menneskelige Legeme. Lad Middelstanden bevare sine Grundregler; lad den dyrke Videnskaberne, Konsterne og Handelen; og ikke agte anden Ære, end den, som forhverves ved Fortienester; lad den ved sin Vindskibelighed for-

skaffe

skaffe sig saadan en Velstand, at den ikke har nødig at leve af Betlerie; lad den ved sine egne Fortienester forhverve sig saa megen Ære, at den ikke behøver at laane al sin Anseelse af en Titel eller af de Stores Gunst; de høiere Stænder skulle snart blive nødte til at søge den samme Ære, dersom de vilde bevare deres Anseelse. Lad Hovedet, Hænderne og Fødderne kuns arbeide, og Maven skal snart blive sund. Men maaskee, sagde han tilsidst, er Sygdommen allerede for stor til at kunne læges ved den naturlige Bevægelse; En almindelig Fordærvelse i Verden udkræver en haardere Kuur.

Præsten tog, efter Sædvane, Anledning af denne Samtale til at forestille, hvor megen Nytte Religionen kunde giøre Staten, dersom man ret benyttede sig af dens Sædelære, af denne fortreffelige Sædelære, som saa sielden foredrages, saa ilde anvendes, og som ofte tilside sættes, medens vi trætte om Ord og Meninger, som ere til ingen Opbyggelse, og indvikle Religionen mere i Konstord og mystiske Talemaader. Skriften, sagde han, bruger selv denne beqvemme Lignelse af Legemet til at udtrykke den nøie Forbindelse, som der er imellem alle Stænder, og til at overtale enhver til at være fornøiet med sine Vilkaar, at iagttage Pligterne af sit Kald, at taale, elske, agte og ære alle, som ere nyttige Lemmer af et og

det samme Legeme. Hvor mægtig og blomstrende, sagde han, skulde den Stat ikke være, i hvilken alle Lemmer vare ret overbeviste om de sunde og fornuftige Sandheder, som Paulus foreholder den Corinthiske Menighed i det 12 Cap. af det andet Brev? baade de høiere og de ringere Stænder kunne lære deraf, hvilket der er det rette Forhold, som Christendommen kræver af enhver. De bør, siger Apostelen, alle betragte hinanden, som Lemmer af et Legeme, hvis Hoved er Christus, enten de ere Tienere eller Fri. De maae alle have lige Omhyggelighed for hinanden, og troe, at naar den ene Lem lider, lide de alle, naar det gaaer en Lem vel, have de alle Nytte deraf. Denne Formaning angaaer alle Stænder. Foden, siger Apostelen videre, bør ikke klage, fordi den ei er Haand, og Øret ikke klage, fordi det ei er Øie. Dersom det ganske Legeme var Øie, hvor blev da Hørelsen? Enhver Lem skulde tabe selv ved saa unaturlig en Forvandling, som skildte det hele Legeme ved en fornøden Sands. Dette er en Trøst for de ringere Stænder, og denne Trøst bestaaer ikke alene deri, at det er en Orden, som er stiftet af Gud, at de have Nytte af de andre Lemmer; De have og i dem selv, naar de tænke vel, Ære nok. Er Foden, siger han, ikke en Lem af Legemet, fordi den ei er Haand?

Er

Er Øret des mindre en Lem, fordi det ei er Øie? Efter at have paa saa overbevisende en Maade forekommet de ringere Stænders Misundelse, og oprettet deres Mod, nedtrykker han ved lige saa klare Beviis de Høieres Stolthed. Øiet, heder det, kan ikke sige til Haanden, jeg haver dig ikke behov, og Hovedet ikke heller sige det til Fødderne. De Lemmer paa Legemet, som synes at være de skrøbeligste, ere meget mere høist fornødne. Dem, som synes os meest skamfulde, dem tillegge vi meest Ære; Dem, som lade ilde, pryde vi desmere; fordi de, som lade vel, have det ikke behov.

Maatte dog de anseelige Lemmer af Staten, sagde han videre, betænke, hvor meget den sande Statskonst heri stemmer overeens med Christendommen! og hvad Ære, hvad Fordeel det hele Statslegeme skulde vinde, dersom de brugte deres Magt og deres Fortrin til at pryde disse skamfulde og foragtede Lemmer af Staten, uden hvilke de skiønnere ikke bestaae! dersom de ved deres egen Agtelse og Opmerksomhed, ved smaa Ærestegn, ved venlige Taler, ved en beskeden og christelig Omgang, opmuntrede Bonden, Soldaten, Arbeideren, dersom de ærede personlige Fortienester i alle Stænder! Ja, ikke hele Staten alene, men

og de høiere Stænder selv skulde vinde meget derved; De skulde bringe det dertil, at de ikke mere bleve misundte af deres nyttige og fortiente Medborgere, og at de i deres vigtige Foretagender ikke havde nødig at bekymre sig om Pøbelens Domme. Og de Lemmer af Staten, som ved Videnskaber og Dyder have forhvervet sig indvortes Prydelser, der trænge til ingen fremmed og laant Anseelse, Prydelser, hvis ægte Glands dog tilsidst engang fordunkler alle udvortes Ærestegn, med faa Ord, saadanne Lemmer, som de, om hvilke Apostelen siger: at de lade vel i dem selv, og have ikke anden Prydelse behov, hvor meget skulde de endnu ikke kunne udrette til den sande Æres, til Videnskabernes og Dydens Udbredelse i Verden, dersom de satte Priis nok paa dem selv for ikke at agte anden Ære end den, at være Selskabet til Nytte og Prydelse i den Stand, hvortil Forsynet har kaldet dem? Maatte dog, sagde han tilsidst, denne sunde, christelige og for Staten og Selskabet saa nyttige Tænkemaade engang blive almindelig i Verden! ja, lagde han til, den skulde blive det, naar Geistligheden lærer mere at agte det Væsentlige af Religionen, og baade i Lærdom og Levnet viser, at Guds Rige bestaaer mere i Gierning end i Ord. Dermed sluttede Præsten sin Tale, og Læseren seer deraf, at denne Mand er lige saa oprigtig, som de andre

Lem-

Lemmer i Selskaber, til at bekiende Feilene af sin egen Stand.

No. 300.

Fredagen, den 2den December 1763.

En ufuldkommen Regel er bedre end ingen; Dette er en stor og vigtig Sandhed, og hvis den ikke var det, blev der intet sandt eller nyttigt i den hele Sædelære, Lovkyndighed og Statskonst; Der var ingen sand Videnskab eller Klogskab til; Den menneskelige Forstand havde ingen sikre Regler, og baade Husene og Staten skulde snart blive fulde af Uorden og Forvirrelse. Hvo, som selv har tænkt noget i de practiske Videnskaber, skal let have merket, at der neppe er en eneste Sandhed til, som i sig selv er uden al Undtagelse. Jeg vil sige dermed, at de Grunde, af hvilke deres Sandhed og Nytte bevises, ere af den Beskaffenhed, at de ikke passe sig paa alle Omstændigheder. Der ere endog de Tilfælde, i hvilke de beste Regler have onde og skadelige Virkninger, ligesom der ere andre, i hvilke Lasterne selv kunne have gode Følger. Enhver

Handling har i Almindelighed tvende Sider, som ere saa adskillige, at, naar man vilde betragte den paa den ene alene, kunde man bevise i Sædelæren alt, hvad man vilde, giøre Laster til Dyder, og Dyder til Laster, de største Statsfeil til Maximer, og de fornuftigste Maximer igien til Statsfeil. Polygamie f. Ex. har nogle Fordele i Henseende til det menneskelige Kiøns Formerelse; og naar man vilde ansee dem alene, uden tillige at tage de Uordener i Betragtning, som den foraarsager i Huusstanden og Børnetugten, kunde man deraf snart sammensmedde et Beviis, som i det mindste i de Lande, hvor Polygamie er tilladt, skulde synes ligesaa grundigt, som mange af dem, hvormed man paa andre Steder beviser det, som er tvertimod. Krigen selv, hvor stort et Onde den er, har ofte de fortreffeligste Virkninger til at omstøbe et fordærvet Folk; og den Art af Tyverie, som Lovene tillod i Laccedæmon, stod i en vis Forbindelse med det, som var godt i Lovene selv.

Saa længe vi betragte Handlingerne paa een Side, i en eneste Hensigt, og i en vis Omstændighed alene, er der ingen Regel uden Undtagelse; og naar vi begyndte først at giøre disse Undtagelser hver Gang vi syntes at have en Grund dertil, blev der tilsidst ingen Viisdom, Orden eller Bestandighed i de menneskelige Ting. Vi anbragte

kuns for at nedrive, vi gave Love for at ophæve dem igien, indtil vi i Videnskaberne fik flere Indskrænkninger end Regler, og alle Love i Staten bleve tilintetgiorte ved Undtagelser. De ufuldkomneste Love og Regler vare bedre end saadan en Forvirrelse. Der behøves f. Ex. ikke megen Overlæg for at begribe, at Polygamie med alle de skadelige Følger, som den haver, giør mindre Ondt i et Land, hvor den er almindelig og længe har været tilladt, og hvor Alting er indrettet derefter, end den skulde giøre paa et andet Sted, hvor den snart var tilladt og snart forbudet igien. Man behøver kuns at erindre, hvad Forvirrelse det foraarsagede, da man først forbød Geistligheden at gifte sig. Ligesaa vist er det og, at Sikkerheden var meget større i Lacedæmon, hvor Tyverie under visse Vilkaar var tilladt, og hvor de andre Love vare indrettede derefter, end den skulde være i en anden Stat, hvor man forbød den ved almindelige Love, men tillod den undertiden enten ved Undtagelser, eller og, hvilket er det samme, ved Straffens oftere Eftergivelse.

Naar vi betænke, hvor meget der hører til at bestemme saaledes de menneskelige Handlingers Moralitet, ikke efter een Hensigt og nogle Følger alene, men efter Overvægten af de onde eller gode Følger; efter det, som i de fleste og kuns meget sielden i alle Omstændigheder er godt; efter

det,

det, som er, om ikke uden al Undtagelse, saa dog de mindste Undtagelser underkast; Naar vi betænke videre, hvor let den beste Forstand kan tage feil i en Undersøgning, hvor det ofte kommer an paa mange Beregninger og paa at balancere Fordelene og Uleilighederne af utallige Tilfælde, hvor meget Forstanden i saadanne Undersøgninger fristes af Passionerne, til at helde sig til den Side, som behager dem meest; og endelig, hvor let denne Forstand, naar den engang er forblindet af Passionerne, kan enten glemme noget i Beregningen, eller og ansee Fordelene paa den Side, til hvilken den helder sig, for vigtigere, end de virkelig ere. Naar vi betænke dette, siger jeg, kunne vi let slutte os frem til disse vigtige Sandheder: at den mennæskelige Forstand sielden kan smigre sig med det Haab, at finde selv den allerfuldkomneste iblant alle muelige Bestemmelser af sine Handlinger; at vi i de fleste Tilfælde maae holde os lykkelige nok, om vi kunde finde en Regel, som er de mindste Ufuldkommenheder og Undtagelser underkastet; og endelig, at dersom vi ikke lod os nøie dermed, men vilde for enhver Uleiligheds Skyld forlade Regelen, forfaldt vi tilsidst i den yderste Forvirrelse, til en Tilstand, i hvilken al Sædelighed, al Forskiel imellem Ondt og Godt ophørte.

Disse ere nogle af de allervigtigste Grunde, paa hvilke de guddommelige og menneskelige Loves Myndighed kan bygges. Uden Begreb af en aabenbaret Religion og en guddommelig Lovgiver, skulde den menneskelige Forstand let kunde forvilde sig saaledes i Undersøgningen af de almindelige Menneskeligheds-Pligter, at der blev ingen Regel af den naturlige Ret mere uanfægtet. De verdslige Lovgivere selv skulde ikke være stærke nok til at forebygge den Forvirrelse, som Fornustens Misbrug vilde foraarsage i Verden, naar denne Fornuft slet ingen Ledere havde. Og om de end ved Love kunde indskrænke andre, hvorledes vilde de da overvinde deres egne Tvivl og Tilbøieligheder, dersom de ikke erkiendte en høiere Magt, som indskrænkede dem selv i det mindste saa vidt, at nogle Love for Sæderne bleve anseete for uforanderlige, de nemlig, som vare grundede paa en guddommelig Myndighed, og paa et Baand af Religionen? Uden saadant et Begreb af uforanderlige Love har intet Selskab staaet, og midt i den største Ulighed af Sæder og Statsforfatninger har den Uforanderlighed været nok til at opholde dem alle, og at giøre, at endog de mindst fuldkomne blomstrede, saa længe de bevarede den Høiagtelse for Religionen, hvorpaa Pligternes Hellighed og Uforanderlighed var bygget.

Den

Den menneskelige Fornuft kan vel begribe, at af alle Love, som have været grundede paa en guddommelig Myndighed, ere ingen, som skikke sig saa vel for Mennesket i Almindelighed, som de christelige; men vi tilskrev uden Tvivl denne Fornuft for meget, dersom vi troede den stærk nok til at kunde bevise disse Loves almindelige Forbindtlighed uden al Undtagelse i Henseende til Personer, Tider og Omstændigheder. Den skulde snarere føre os paa den Tanke, at der ikke engang kunde være saadanne almindelige Love til, og at et hvert Menneske maatte til enhver Tid, og i enhver Omstændighed, have sin egen besynderlige Lov for sig selv. Men den kunde tillige ikke længe fortsætte denne Tanke, ikke længe betragte dens bedrøvelige Følger, uden at kiende Nødvendigheden af en almindelig og uforanderlig Regel, og uden med den fuldkomneste Hengivenhed at underkaste sig den, som Religionen foreskriver, endog i de Tilfælde, hvor den synes at have de meest drivende Grunde til at undrage sig selv.

Men saa fornødent som det er, at Religionen foreskriver Mennesket nogle uforanderlige Love; saa vist er det og, at en almindelig Religion ikke bør have mange saadanne Love, fordi der kunne ikke være mange Regler, som skikke sig til adskillige Tider og Steder uden al Undtagelse. Saadanne Love kunde ikke angaae andet end det,

hvori alle Mennesker meget ligne hinanden, og hvori Mangel af en almindelig og uforanderlig Regel var saa skadelig, at man heller i nogle Tilfælde maatte taale visse Uleiligheder, end tillade nogen Undtagelse. Saadanne ere de almindelige Love af Sikkerheden, af Menneskeligheds Pligterne, af Egteskaber og Huusstanden. Den christne Religion giver heller ingen andre, og de, som den giver i disse Hensigter, ere grundede paa Beregningen af det, som i de fleste Tilfælde er Mennesket fordeelagtigt; en Beregning, som Fornuften vel ikke ganske overseer, men som den dog kan fastsætte vidt nok for at finde paa Religionens Side Fordele nok til at overveie de saa Uleiligheder, som synes at følge deraf i visse Tilfælde.

Hvad Religionen ikke har bestemt, det er de verdslige Lovgiveres Sag at bestemme, og den lader dem Frihed nok, for ikke at misbruge Magten til at løse de saa Baand, som den har paalagt Menneskene, og for ikke at undtage engang deres egne høie Personer fra det, som Religionen byder alle uden Forskiel. Endog saadanne Undtagelser, som Fornuften allermeest billiger, og som Gud maaskee selv tillod, dersom hans Viisdom fandt det tienligt at skrive en Lov for ethvert Menneske især; Endog saadanne Undtagelser, siger jeg, bør de største og af Lovene meest ubundne Mennesker ikke giøre, for ikke ved et forargeligt

Exempel

Exempel at svække de guddommelige Loves Myndighed, og for ikke at give deres Underhavende Anledning til at forlange ligesaa skadelige Undtagelser fra de verdslige Love.

I Henseende til de Forbindelser, som Religionen ei har bestemt, men overladt til de verdslige Lovgivere at bestemme, maae Fornuften ikke heller vente en anden Vished end den, som er grundet paa Betragtning af det, som i Almindelighed og i de fleste Tilfælde er det sikkerste, det, som er, om ikke altid det fuldkomneste, saa dog de mindste Uleiligheder og Undtagelser underkast. Saadant et Overslag bør anstilles, førend man fastsætter noget. Man maae stræbe, saavidt det er mueligt, at see alle Følger forud, for at legge baade de onde og gode paa Vægtskaalen mod hinanden, og see, paa hvilken Side Overvægten er. Uden saadant et Overlæg blive Lovene ikke alene meget ufuldkomne, men de have og sielden nogen Bestandighed. Naar man betragter et Forslag alene i en vis Hensigt, eller og mere paa een Side end paa en anden, er det naturligt, at der møde os siden ved dets Iverksættelse adskillige uventede Følger, som man dog baade burde og kunde have seet forud. Disse Følger, som man ikke ventede, og som derfor ikke heller kom i Beregning i det første Overslag, giøre os strax vaklende ved det første Forsøg; vi anstille et nyt Overlag,

og

og begaae i dette Overlæg den samme Feil som i det første, at betragte Tingen paa een Side alene. Før saae vi alene paa Fordelene, nu see vi kuns paa Uleilighederne, og disse; som sidst rørte vores Indbildningskraft, bevæge os til at ophæve det, som vi nylig havde besluttet, og som vi maaskee skulde snart antage igien, lige saa snart som vor Indbildningskraft bliver rørt af noget, som viser os Tingene alene paa den gode Side.

Saa længe Menneskene opholde sig ved saadanne eensidede og afbrudte Betragtninger, er det umueligt, at bygge noget fuldkomment System i Lovgiverkonsten, at vente nogen Bestandighed i Lovene, og at forebygge de ugrundede Misforneielser og Klagemaal, hvorved de beste Indretninger kuldkastes. Aarsagerne til disse Feil ere adskillige. Uvidenhed er vel den almindeligste, men ikke den eeneste, og maaskee ikke heller den farligste. Der hører megen Kundskab til at giøre et fuldstændigt og rigtigt Overlæg af alle de Følger, som en eeneste Lov kan have i Henseende til det hele Statslegeme; og hvorledes vilde man vente altid denne Kundskab af Betienterere, som ikke ere vante til at undersøge Lovenes Grunde, som kuns veed, hvad der er Brug i den liden Kreds, hvori de have practiseret selv, og som, naar de endelig undertiden opdage en Grund eller høre den fremsatte af andre, blive staaende derved, og troe, at det mi

er intet mere at sige derimod, intet videre at overlegge i den hele Sag. De Betientere, som ere best skikkede til at udøve Lovene i en vis Omkreds, ere ofte allermindst skikkede til at undersøge dem, fordi deres Begreb ere alt for indskrænkede dertil. At forskaffe Betienterne den Indsigt, som udkræves til at giøre et fuldstændigt Overslag af en Plan til en nye Lov eller Indretning, det er ikke saa let en Sag endog i de Lande, hvor saadanne Videnskaber dyrkes, og hvor alle Betientere, indtil de ringeste, have Videnskaber, og endnu langt vanskeligere maae det være i andre. Den naturlige Følge af saadan en Feil er, at Betienterne selv, de, som skulde understøtte Lovgiveren og oplyse deres Medborgere, ere de første og heftigste til at dadle Lovene, til at klage over de mindste Uleilig-heder, og til at forkaste de allersikreste Grundregler.

Men sæt og, at Betienterne havde Videnskaber; Det er ikke enhver Theorie af Lovenes Grunde, som giør Folk beqvemme til at oplyse Lovgiveren, og ingen er mindre skikket dertil, end den Theorie, som bryster sig af de meest ordentlige Beviis og Demonstrationer. De fleste demonstrative Systemer i Naturens Ret og Statskonsten ere just saadanne eensidede og afbrudte Betragtninger af de menneskelige Handlinger, med hvilke man kan bevise alt, hvad man vil. Man betragter i saadan en Demonstration kuns de Føl-

ger af Handlingerne, som ere fordeelagtige for den Mening, som man antager, uden at overveie alle de Uleiligheder, som møde paa den anden Side; og den Slutning, som man giør af saadan en eensidet Betragtning, er man endog driftig nok til at kalde et mathematisk Beviis. Saadanne Beviis skikke sig til ingen Videnskab mindre end til Sædelæren, fordi de menneskelige Handlingers Moralitet kan ikke bestemmes uden af deres Følger. Disse Følger er meget adskillige efter Tiderne og Omstændighederne. Vi kunne af Gierningernes Natur ikke slutte os til dem alle; Erfarenhed maae lære os mange; En historisk Betragtning af det menneskelige Kiøn, saaledes som det er i Almindelighed, maae komme os til Hielp. Og naar vi have ved alle disse Hielpemidler lært at kiende Handlingernes adskillige Følger, maae vi tilsidst legge de onde og gode paa Vægtskaalen mod hinanden. Saaledes komme vi omsider til at bestemme, hvad der, om ikke i alle, saa dog i de fleste Tilfælde er mindst Uleilighed underkast; og en høiere Grad af Vished er ikke muelig. Men denne Vished er og stor nok til at bestemme os, og meget større end den, som man indbilder sig at have fundet, naar man efter et saa kaldet mathematisk Beviis har betragtet Handlingerne paa een Side alene.

Foragt, deres Tal og deres Vindskibelighed tager daglig af, indtil disse nyttige Stænder, som ere Statens Sener og Been, ikke mere kunde bære saa umaadelig en Krop.

Saaledes taler Adelsmanden; og Kiøbmanden skaaner ikke heller sin Stand. Det er slemt nok, sagde han engang, at have en usund og fordærvet Mave; men det var endnu værre, om alle Lemmerne bleve til Maver. Hvad skulde fylde disse Maver, naar der var ingen mere Hænder til? De bleve, troer jeg, alle til Vindblærer, og saadan en Vindblære er i mine Tanker enhver adelig Borger, enhver, som forlader en nyttig Stand, for at søge en fremmed Ære; Det er en Haand eller en Fod, som vil være Mave, og vi have nok, synes mig, i alle Stænder af saadanne forhungrede Maver; Dersom vi faae mange flere, spise de os alle op. I har maaskee Ret, sagde han engang til Adelsmanden, at at beklage, at nogle af Eders gamle adelige Maver ikke ere saa sunde, som de burde være; men hvoraf kommer den Usundhed, uden af Mangel paa Bevægelse i de andre Lemmer? Deri ligner Staten og saa det menneskelige Legeme. Lad Middelstanden bevare sine Grundregler; lad den dyrke Videnskaberne, Konsterne og Handelen; og ikke agte anden Ære, end den, som forhverves ved Fortienester; lad den ved sin Vindskibelighed for-

skaffe

skaffe sig saadan en Velstand, at den ikke har nødig at leve af Betlerie; lad den ved sine egne Fortienester forhverve sig saa megen Ære, at den ikke behøver at laane al sin Anseelse af en Titel eller af de Stores Gunst; de høiere Stander skulle snart blive nødte til at søge den samme Ære, dersom de vilde bevare deres Anseelse. Lad Hovedet, Hænderne og Fødderne kuns arbeide, og Maven skal snart blive sund. Men maaskee, sagde han tilsidst, er Sygdommen allerede for stor til at kunne læges ved den naturlige Bevægelse; En almindelig Fordærvelse i Verden udkræver en haardere Kuur.

Præsten tog, efter Sædvane, Anledning af denne Samtale til at forestille, hvor megen Nytte Religionen kunde giøre Staten, dersom man ret benyttede sig af dens Sædelære, af denne fortreffelige Sædelære, som saa sielden foredrages, saa ilde anvendes, og som ofte tilside sættes, medens vi trætte om Ord og Meninger, som ere til ingen Opbyggelse, og indvikle Religionen mere i Konstord og mystiske Talemaader. Skriften, sagde han, bruger selv denne beqvemme Lignelse af Legemet til at udtrykke den nøie Forbindelse, som der er imellem alle Stænder, og til at overtale enhver til at være fornøiet med sine Vilkaar, at iagttage Pligterne af sit Kald, at taale, elske, agte og ære alle, som ere nyttige Lemmer af et og

det samme Legeme. Hvor mægtig og blomstrende, sagde han, skulde den Stat ikke være, i hvilken alle Lemmer vare ret overbeviste om de sunde og fornuftige Sandheder, som Paulus foreholder den Corinthiske Menighed i det 12 Cap. af det andet Brev? baade de høiere og de ringere Stænder kunne lære deraf, hvilket der er det rette Forhold, som Christendommen kræver af enhver. De bør, siger Apostelen, alle betragte hinanden, som Lemmer af et Legeme, hvis Hoved er Christus, enten de ere Tienere eller Fri. De maae alle have lige Omhyggelighed for hinanden, og troe, at naar den ene Lem lider, lide de alle, naar det gaaer en Lem vel, have de alle Nytte deraf. Denne Formaning angaaer alle Stænder. Foden, siger Apostelen videre, bør ikke klage, fordi den ei er Haand, og Øret ikke klage, fordi det ei er Øie. Dersom det ganske Legeme var Øie, hvor blev da Hørelsen? Enhver Lem skulde tabe selv ved saa unaturlig en Forvandling, som skildte det hele Legeme ved en fornøden Sands. Dette er en Trøst for de ringere Stænder, og denne Trøst bestaaer ikke alene deri, at det er en Orden, som er stiftet af Gud, at de have Nytte af de andre Lemmer; De have og i dem selv, naar de tænke vel, Ære nok. Er Foden, siger han, ikke en Lem af Legemet, fordi den ei er Haand?

Er

Er Øret des mindre en Lem, fordi det ei er Øie? Efter at have paa saa overbevisende en Maade forekommet de ringere Stænders Misundelse, og oprettet deres Mod, nedtrykker han ved lige saa klare Beviis de Høieres Stolthed. Øiet, heder det, kan ikke sige til Haanden, jeg haver dig ikke behov, og Hovedet ikke heller sige det til Fødderne. De Lemmer paa Legemet, som synes at være de skrøbeligste, ere meget mere høist fornødne. Dem, som synes os meest skamfulde, dem tillegge vi meest Ære; Dem, som lade ilde, pryde vi desmere; fordi de, som lade vel, have det ikke behov.

Maatte dog de anseelige Lemmer af Staten, sagde han videre, betænke, hvor meget den sande Statskonst heri stemmer overeens med Christendommen! og hvad Ære, hvad Fordeel det hele Statslegeme skulde vinde, dersom de brugte deres Magt og deres Fortrin til at pryde disse skamfulde og foragtede Lemmer af Staten, uden hvilke de skiønnere ikke bestaae! dersom de ved deres egen Agtelse og Opmerksomhed, ved smaa Ærestegn, ved venlige Taler, ved en beskeden og christelig Omgang, opmuntrede Bonden, Soldaten, Arbeideren, dersom de ærede personlige Fortienester i alle Stænder! Ja, ikke hele Staten alene, men

og de høiere Stænder selv skulde vinde meget derved; De skulde bringe det dertil, at de ikke mere bleve misundte af deres nyttige og fortiente Medborgere, og at de i deres vigtige Foretagender ikke havde nødig at bekymre sig om Pøbelens Domme. Og de Lemmer af Staten, som ved Videnskaber og Dyder have forhvervet sig indvortes Prydelser, der trænge til ingen fremmed og laant Anseelse, Prydelser, hvis ægte Glands dog tilsidst engang fordunkler alle udvortes Ærestegn, med faa Ord, saadanne Lemmer, som de, om hvilke Apostelen siger: at de lade vel i dem selv, og have ikke anden Prydelse behov, hvor meget skulde de endnu ikke kunne udrette til den sande Æres, til Videnskabernes og Dydens Udbredelse i Verden, dersom de satte Priis nok paa dem selv for ikke at agte anden Ære end den, at være Selskabet til Nytte og Prydelse i den Stand, hvortil Forsynet har kaldet dem? Maatte dog, sagde han tilsidst, denne sunde, christelige og for Staten og Selskabet saa nyttige Tænkemaade engang blive almindelig i Verden! ja, lagde han til, den skulde blive det, naar Geistligheden lærer mere at agte det Væsentlige af Religionen, og baade i Lærdom og Levnet viser, at Guds Rige bestaaer mere i Gierning end i Ord. Dermed sluttede Præsten sin Tale, og Læseren seer deraf, at denne Mand er lige saa oprigtig, som de andre

Lem-

Lemmer i Selskaber, til at bekiende Feilene af sin egen Stand.

No. 300.

Fredagen, den 2den December 1763.

En ufuldkommen Regel er bedre end ingen; Dette er en stor og vigtig Sandhed, og hvis den ikke var det, blev der intet sandt eller nyttigt i den hele Sædelære, Lovkyndighed og Statskonst; Der var ingen sand Videnskab eller Klogskab til; Den menneskelige Forstand havde ingen sikre Regler, og baade Husene og Staten skulde snart blive fulde af Uorden og Forvirrelse. Hvo, som selv har tænkt noget i de practiske Videnskaber, skal let have merket, at der neppe er en eneste Sandhed til, som i sig selv er uden al Undtagelse. Jeg vil sige dermed, at de Grunde, af hvilke deres Sandhed og Nytte bevises, ere af den Beskaffenhed, at de ikke passe sig paa alle Omstændigheder. Der ere endog de Tilfælde, i hvilke de beste Regler have onde og skadelige Virkninger, ligesom der ere andre, i hvilke Lasterne selv kunne have gode Følger. Enhver

Handling har i Almindelighed tvende Sider, som ere saa adskillige, at, naar man vilde betragte den paa den ene alene, kunde man bevise i Sædelæren alt, hvad man vilde, giøre Laster til Dyder, og Dyder til Laster, de største Statsfeil til Maximer, og de fornuftigste Maximer igien til Statsfeil. Polygamie f. Ex. har nogle Fordele i Henseende til det menneskelige Kiøns Formerelse; og naar man vilde ansee dem alene, uden tillige at tage de Uordener i Betragtning, som den foraarsager i Huusstanden og Børnetugten, kunde man deraf snart sammensmedde et Beviis, som i det mindste i de Lande, hvor Polygamie er tilladt, skulde synes ligesaa gründigt, som mange af dem, hvormed man paa andre Steder beviser det, som er tvertimod. Krigen selv, hvor stort et Onde den er, har ofte de fortreffeligste Virkninger til at omstøbe et fordærvet Folk; og den Art af Tyverie, som Lovene tillod i Laccedæmon, stod i en vis Forbindelse med det, som var godt i Lovene selv.

Saa længe vi betragte Handlingerne paa een Side, i en eneste Hensigt, og i en vis Omstændighed alene, er der ingen Regel uden Undtagelse; og naar vi begyndte først at giøre disse Undtagelser hver Gang vi syntes at have en Grund dertil, blev der tilsidst ingen Viisdom, Orden eller Bestandighed i de menneskelige Ting. Wi opbygte

kuns

kuns for at nedrive, vi gave Love for at ophæve dem igien, indtil vi i Videnskaberne fik flere Indskrænkninger end Regler, og alle Love i Staten bleve tilintetgiorte ved Undtagelser. De ufuldkomneste Love og Regler vare bedre end saadan en Forvirrelse. Der behøves f. Ex. ikke megen Overlæg for at begribe, at Polygamie med alle de skadelige Følger, som den haver, gior mindre Ondt i et Land, hvor den er almindelig og længe har været tilladt, og hvor Alting er indrettet derefter, end den skulde giøre paa et andet Sted, hvor den snart var tilladt og snart forbudet igien. Man behøver kuns at erindre, hvad Forvirrelse det foraarsagede, da man først forbød Geistligheden at gifte sig. Ligesaa vist er det og, at Sikkerheden var meget større i Lacedæmon, hvor Tyverie under visse Vilkaar var tilladt, og hvor de andre Love vare indrettede derefter, end den skulde være i en anden Stat, hvor man forbød den ved almindelige Love, men tillod den undertiden enten ved Undtagelser, eller og, hvilket er det samme, ved Straffens oftere Eftergivelse.

Naar vi betænke, hvor meget der hører til at bestemme saaledes de menneskelige Handlingers Moralitet, ikke efter een Hensigt og nogle Følger alene, men efter Overvægten af de onde eller gode Følger; efter det, som i de fleste og kuns meget sielden i alle Omstændigheder er godt; efter

det, som er, om ikke uden al Undtagelse, saa dog de mindste Undtagelser underkast; Naar vi betænke videre, hvor let den beste Forstand kan tage feil i en Undersøgning, hvor det ofte kommer an paa mange Beregninger og paa at balancere Fordelene og Uleilighederne af utallige Tilfælde, hvor meget Forstanden i saadanne Undersøgninger fristes af Passionerne, til at helde sig til den Side, som behager dem meest; og endelig, hvor let denne Forstand, naar den engang er forblindet af Passionerne, kan enten glemme noget i Beregningen, eller og ansee Fordelene paa den Side, til hvilken den helder sig, for vigtigere, end de virkelig ere. Naar vi betænke dette, siger jeg, kunne vi let slutte os frem til disse vigtige Sandheder: at den menneskelige Forstand sielden kan smigre sig med det Haab, at finde selv den allerfuldkomneste iblant alle muelige Bestemmelser af sine Handlinger; at vi i de fleste Tilfælde maae holde os lykkelige nok, om vi kunde finde en Regel, som er de mindste Ufuldkommenheder og Undtagelser underkastet; og endelig, at dersom vi ikke lod os nøie dermed, men vilde for enhver Uleiligheds Skyld forlade Regelen, forfaldt vi tilsidst i den yderste Forvirrelse, til en Tilstand, i hvilken al Sædelighed, al Forskiel imellem Ondt og Godt ophørte.

Disse

Disse ere nogle af de allervigtigste Grunde, paa hvilke de guddommelige og menneskelige Loves Myndighed kan bygges. Uden Begreb af en aabenbaret Religion og en guddommelig Lovgiver, skulde den menneskelige Forstand let kunde forvilde sig saaledes i Undersøgningen af de almindelige Menneskeligheds-Pligter, at der blev ingen Regel af den naturlige Ret mere uanfægtet. De verdslige Lovgivere selv skulde ikke være stærke nok til at forebygge den Forvirrelse, som Fornustens Misbrug vilde foraarsage i Verden, naar denne Fornuft slet ingen Ledere havde. Og om de end ved Love kunde indskrænke andre, hvorledes vilde de da overvinde deres egne Tvivl og Tilbøieligheder, dersom de ikke erkiendte en høiere Magt, som indskrænkede dem selv i det mindste saa vidt, at nogle Love for Sæderne bleve anseete for uforanderlige, de nemlig, som vare grundede paa en guddommelig Myndighed, og paa et Baand af Religionen? Uden saadant et Begreb af uforanderlige Love har intet Selskab staaet, og midt i den største Ulighed af Sæder og Statsforfatninger har den Uforanderlighed været nok til at opholde dem alle, og at giøre, at endog de mindst fuldkomne blomstrede, saa længe de bevarede den Høiagtelse for Religionen, hvorpaa Pligternes Hellighed og Uforanderlighed var bygget.

Den menneskelige Fornuft kan vel begribe, at af alle Love, som have været grundede paa en guddommelig Myndighed, ere ingen, som skikke sig saa vel for Mennesket i Almindelighed, som de christelige; men vi tilskrev uden Tvivl denne Fornuft for meget, dersom vi troede den stærk nok til at kunde bevise disse Loves almindelige Forbindtlighed uden al Undtagelse i Henseende til Personer, Tider og Omstændigheder. Den skulde snarere føre os paa den Tanke, at der ikke engang kunde være saadanne almindelige Love til, og at et hvert Menneske maatte til enhver Tid, og i enhver Omstændighed, have sin egen besynderlige Lov for sig selv. Men den kunde tillige ikke længe fortsætte denne Tanke, ikke længe betragte dens bedrøvelige Følger, uden at kiende Nødvendigheden af en almindelig og uforanderlig Regel, og uden med den fuldkomneste Hengivenhed at underkaste sig den, som Religionen foreskriver, endog i de Tilfælde, hvor den syntes at have de meest drivende Grunde til at undrage sig selv.

Men saa fornødent som det er, at Religionen foreskriver Mennesket nogle uforanderlige Love; saa vist er det og, at en almindelig Religion ikke bør have mange saadanne Love, fordi der kunne ikke være mange Regler, som skikke sig til adskillige Tider og Steder uden al Undtagelse. Saadanne Love kunde ikke angaae andet end det,

hvori

hvori alle Mennesker meget ligne hinanden, og hvori Mangel af en almindelig og uforanderlig Regel var saa skadelig, at man heller i nogle Tilfælde maatte taale visse Uleiligheder, end tillade nogen Undtagelse. Saadanne ere de almindelige Love af Sikkerheden, af Menneskeligheds Pligterne, af Ægteskaber og Huusstanden. Den christne Religion giver heller ingen andre, og de, som den giver i disse Hensigter, ere grundede paa Beregningen af det, som i de fleste Tilfælde er Mennesket fordeelagtigt; en Beregning, som Fornuften vel ikke ganske overseer, men som den dog kan fastsætte vidt nok for at finde paa Religionens Side Fordele nok til at overveie de faa Uleiligheder, som synes at følge deraf i visse Tilfælde.

Hvad Religionen ikke har bestemt, det er de verdslige Lovgiveres Sag at bestemme, og den lader dem Frihed nok, for ikke at misbruge Magten til at løse de faa Baand, som den har paalagt Menneskene, og for ikke at undtage engang deres egne høie Personer fra det, som Religionen byder alle uden Forskiel. Endog saadanne Undtagelser, som Fornuften allermeest billiger, og som Gud maaskee selv tillod, dersom hans Viisdom fandt det tienligt at skrive en Lov for ethvert Menneske især; Endog saadanne Undtagelser, siger jeg, bør de største og af Lovene meest ubundne Mennesker ikke giøre, for ikke ved et forargeligt

Exempel

er intet mere at sige derimod, intet videre at overlegge i den hele Sag. De Betientere, som ere best skikkede til at udøve Lovene i en vis Omkreds, ere ofte allermindst skikkede til at undersøge dem, fordi deres Begreb ere alt for indskrænkede dertil. At forskaffe Betienterne den Indsigt, som udkræves til at giøre et fuldstændigt Overslag af en Plan til en nye Lov eller Indretning, det er ikke saa let en Sag endog i de Lande, hvor saadanne Videnskaber dyrkes, og hvor alle Betientere, indtil de ringeste, have Videnskaber, og endnu langt vanskeligere maae det være i andre. Den naturlige Følge af saadan en Feil er, at Betienterne selv, de, som skulde understøtte Lovgiveren og oplyse deres Medborgere, ere de første og heftigste til at dadle Lovene, til at klage over de mindste Uleilig-heder, og til at forkaste de allersikreste Grundregler.

Men sæt og, at Betienterne havde Videnskaber; Det er ikke enhver Theorie af Lovenes Grunde, som giør Folk beqvemme til at oplyse Lovgiveren, og ingen er mindre skikket dertil, end den Theorie, som bryster sig af de meest ordentlige Beviis og Demonstrationer. De fleste demonstrative Systemer i Naturens Ret og Statskonsten ere just saadanne eensidede og afbrudte Betragtninger af de menneskelige Handlinger, med hvilke man kan bevise alt, hvad man vil. Man betragter i saadan en Demonstration kuns de Føl-

ger af Handlingerne, som ere fordeelagtige for den Mening, som man antager, uden at overveie alle de Uleiligheder, som møde paa den anden Side; og den Slutning, som man giør af saadan en eensidet Betragtning, et man endog dristig nok til at kalde et mathematisk Beviis. Saadanne Beviis skikke sig til ingen Videnskab mindre end til Sædelæren, fordi de menneskelige Handlingers Moralitet kan ikke bestemmes uden af deres Følger. Disse Følger er meget adskillige efter Tiderne og Omstændighederne. Vi kunne af Gierningernes Natur ikke slutte os til dem alle; Erfarenhed maae lære os mange; En historisk Betragtning af det menneskelige Kiøn, saaledes som det er i Almindelighed, maae komme os til Hielp. Og naar vi have ved alle disse Hielpemidler lært at kiende Handlingernes adskillige Følger, maae vi tilsidst legge de onde og gode paa Vægtskaalen mod hinanden. Saaledes komme vi omsider til at bestemme, hvad der, om ikke i alle, saa dog i de fleste Tilfælde er mindst Uleilighed underkast; og en høiere Grad af Vished er ikke muelig. Men denne Vished er og stor nok til at bestemme os, og meget større end den, som man indbilder sig at have fundet, naar man efter et saa kaldet mathematisk Beviis har betragtet Handlingerne paa een Side alene.

Man er endelig bleven kied af de partiske Afhandlinger, i hvilke man af philosophiske Grunde vilde bevise snart at den Republikanske og snart igien at den Monarkiske Regieringsform var den beste, fordi man har indseet, at Beviset bestod alene i en partisk Opregning af den Regieringsforms Fordele, som man vilde forsvare, og af en ligesaa uoprigtig Afridsning af de andres Feil. Hvor er det mueligt, at man ikke ligesaa vel indseer Utilstrækkeligheden af andre, som ere bygte paa ligesaa svage Grunde? Et Beviis for Egteskabs Uopløselighed, for Livs-Straffens Nødvendighed, for Livegenskab, o. s. v. grundet alene paa en Betragtning af deres gode Virkninger, uden nogen Hensigt til de Uleiligheder, som de foraarsage; Saadant et Beviis, siger jeg, dersom det var tilstrækkeligt, kunde man paa samme Maade bevise det, som var tvertimod, indtil de umueligste Paradoxer i Sædelæren; at Egteskab, at Frihed, at Regiering selv vare skadelige; thi hvor farligt kunde man ikke forestille alt dette, naar det kom an paa alene at opregne Tingenes Uleiligheder og Misbrug? Saadan en Methode, grundet paa eensindede og afbrudte Betragtninger, fører med al det Skin, som den har af Overbeviisning, kuns til Fordomme eller Tvivl, og begge disse Yderligheder ere lige farlige i Sædelæren; Den ene fører

til

til Egensindighed og Uforanderlighed i det Gamle og Antagne, og den anden er Aarsag til Ustadighed, til idelige Undtagelser og Forandringer i Lovene. Mangel af historisk Kundskab om Mennesket og Verden har været Moder til disse nøgne og afbrudte Systemer; og saa længe Historien ikke forbindes paa en fornuftig Maade med Philosophien og Lovkyndigheden, bliver Videnskaben altid saa ufrugtbar. Man har nogle faa almindelige Begreb om Mennesket, dem deler man, og betragter dem stykkeviis. Man slutter noget deraf, som maaskee er sandt i en vis Hensigt, og under visse Vilkaar, men hvoraf intet kan sluttes til det Hele, til Mennesket, saaledes som det er, til Staten i den Tilstand, hvori den befinder sig. Man bliver endog ved saadanne afbrudte Betragtninger mere uskikket til at giøre fornuftige politiske Overslag, end man var, naar man ikke havde vant sig dertil; og dette er Aarsagen, hvorfor Folk, som have sund Fornuft og nogen almindelig Erfaring i Verden, dømme ofte bedre om Lovene end demonstrative Philosopher og Lovkyndige.

Saa fornødent som det er, at anstille saadant et Overslag i alle politiske Undersøgninger, og førend man beslutter noget, saa fornødent er det og at sætte Grændser for disse Undersøgninger. De fik aldrig Ende, dersom vi ikke vilde ophøre

dermed, førend vi havde fundet en Indretning, som var uden alle Feil, og en Regel uden al Undtagelse. Naar vi ere forsikrede, at vi i vore Overlæg ikke have forglemt nogen vigtig Betragtning, og finde en kiendelig Overvægt af Grunde paa den ene Side, (thi for enhver ringe Fordeels Skyld bør man ikke ved Love indskrænke Friheden), da maae alle de Uleiligheder, som end nu kunde møde paa den anden Side, betragtes som Intet, og som det, hvilket man i de store Beregninger kalder uendelig lidt. Nogle Menneskers Misfornøielse, som ofte kommer af Uforstand, nogle private Folkes Tab, som ikke sielden bestaaer i en Formindskelse af deres utilladelige Fordele, bør ikke komme i Beregning eengang, meget mindre afskrække os fra de Foretagender, som ere grundede paa store og almindelige Fordele. De Uleiligheder, som følge af en Indretning, der i de fleste Betragtninger er god, ere enten grundede i dens Natur eller og Virkninger af Hændelser. De første afskrække ingen viis Mand, fordi han har seet dem forud, og af disse Uleiligheder er det altid een, at nogle ville blive misfornøiede. Iblant de Vanskeligheder, som komme af Hændelser, ere nogle, som ere meget sædvanlige. En Mand, som af Historie og Erfaring har nogen Kundskab om Verden, har og seet dem forud, og betragtet

dem

dem i sit Overslag; De kunne han derfor ikke heller til at vakle. Meget uformodentlige Hændelser ere de eneste, som ikke kunne bringes i Beregning; men naar der handles om Love og almindelige Indretninger, maae vi hverken bygge paa de gode Hændelser, eller lade os afskrække af de onde; Livet blev ellers en Drøm og Statskonsten et Lykkespil.

Der er ingen, indtil de almindeligste og allersikkerste Regler i Statskonsten, som jo hvert Øieblik maatte indskrænkes og forandres, dersom man vilde lade sig bevæge af saadanne Grunde. Man har f. Ex. i de frugtbareste Lande frygtet saa meget for at sulte ihiel, at man, ved at indskrænke Udførselen, har undertrykt Vindskibelig-heden, befordret Ladhed, formindsket Landets Producter tilligemed Consumtionen og Folkemængden, og tilstoppet de eneste Tilløbskilder, igiennem hvilke Staten kunde vinde noget igien af det, som den giver ud for fremmede Vare. Øinene ere endelig blevne opladte paa nogle Nationer; de have efter simple og fornuftige Grunde ikke alene tilladt men og belønnet Udførselen af saadanne Vare. En lykkelig Erfaring har hos dem endnu mere stadfæstet Grundreglerne. En større Afgang af Vare, flere Folk en, ivrigere Dyrkelse af Landet og Mængde af Magaziner have forebygget al den Mangel, som man kunde befrygte,

 ved

ved en fri Udførsel. Saa stor en Overeensstemmelse af Grunde og Erfaringer, bevæger andre Folk til at efterligne dem; men neppe er saadant et Verk begyndt, førend man hører nogle skrige over en Forhøielse i Prisen, som rimeligviis er en Virkning af andre Aarsager, og om den end var en Følge af Udførselen, dog ikke beviste andet end en Gevinst for Staten i dens udvortes Handel med Fremmede; en Gevinst, som er forbundet med en Forhøielse i Prisen af de indenlandske Vare til Fordeel for Landmanden, og som nøder de andre Stænder til mere Arbeidsomhed. Dersom saadanne Klager vare tilstrækkelige til at kuldkaste Grundregler, der ere saa simple og klare som de anførte, paa hvilke Grundregler skulde man da bygge?

No. 301.

Mandagen, den 5 December 1763.

Adelsmanden og Kiøbmanden i det patriotiske Selskab vare engang samlede paa et Sted, hvor der blev talt meget om nogle Anstalter, som sigtede til at forskaffe en anseelig Deel af Bondestanden

den Frihed og Eiendom. Nogle prisede disse
alter, andre lastede dem. De første igien-
, hvad saa mange Patrioter vidtløftig have
st, og hvad den sunde Fornuft begriber let
mange Beviis, at saadan en Forbedring i
ndestandens Vilkaar var det nødvendigste og
gste af alt, hvad der kunde giøres til et Folks
n Stats Opkomst. Andre bestrede disse i
elv klare Grunde med Indvendinger, der
ligesaa forslidte; hvem, sagde de, vil be-
Herremanden sin Eiendoms Ret? hvorledes
man erstatte Betienterne, hvad de tabe ved
an en Forandring? hvem skal forsvare Bon-
naar han ingen Husbonde har? hvem skal
ham Sædekorn, Besætning, udlegge Skat-
for ham, naar han ikke kan betale? hvem
have Opsigt med ham og holde ham til Ar-
og Vindskibelighed? Med disse og flere saa-
ne Spørgsmaale vilde man bevise, at der var
saa urimeligt, som at paastaae, at det var
gt for Staten, at Folk havde Frihed og
ndomme. Jeg maae ikke glemme at sige,
vilke Personer Selskabet bestod; Det var
r erfarne Folk, Folk, som beraabte sig paa
ge Aars Praxis og Routine. En gammel
remand, som passerer for den beste Jæger i
vincen, og som ved Jagten har forhvervet sig
an en Kundskab om Landet, at der ikke er en-

Bust eller en Ræbehuule i den hele Province, som han jo kiender. De andre vare Amtsforvaltere og Regimentsskrivere, Folk, som alle havde stor Erfaring i Landvæsenet, og som forsikrede, at Bondens og Landets Beste laae dem saa meget paa Hiertet, at de talede alene af Overbeviisning, og uden nogen Hensigt til deres egen Interesse. Der var i Selskabet kuns en eneste Mand, som havde studeret; denne gode Mand blev noget hidsig. I understaae Eder, sagde han, at paastaae, at det er fordeelagtigt for Staten, at Folk ikke have Frihed og Eiendomme. Beviis det, mine Herrer, og jeg vil i Morgen brænde alle mine Bøger; jeg vil paastaae mod Plato og Aristoteles, mod Grotius og Puffendorf, mod det hele menneskelige Kiøn, at der hverken er en naturlig Ret eller en Statsvidenskab til. Vi bekymre os lidt om Eders Bøger, svarede den gamle Herremand; Jeg har og lært en Smule Latin i min Ungdom; men det hialp mig ikke meget; hvad Plato og Aristoteles, Grotius og Puffendorf har sagt, kan maaskee have været godt i deres Land; men disse Folk kiendte ikke Dannemark; Dersom de havde eiet et Gods her i Landet, skulde de have skrevet langt anderledes.

Den Lovkyndige begyndte derpaa af alle Kræfter at angribe Herremanden, han udpakkede alle

alle sine Beviis af den naturlige Ret, og citerede hvert Øieblik en berømt Forfatter for at bevise, at Frihed og Eiendom vare de tvende Grundpillere i Staten; men til Ulykke var der iblant alle disse Forfattere ikke en eneste Dansk Mand, og han fik derfor ikke andet til Svar af den gamle Herremand end dette: at fremmede Bøger og fremmede Projecter havde altid været Dannemarks Ulykke.

Jeg merkede snart, at Sandheden vandt intet ved denne Strid; og ønskede derfor meget, at Adelsmanden og Kiøbmanden i det Patriotiske Selskab vilde antage dem en Sag, som jeg vidste laae dem meget paa Hiertet. De have begge, skiønt paa en adskillig Maade, gode Gaver til at overtale, og Kiøbmanden udretter ofte ved Hielp af en naturlig Skiemtsomhed mere end Herremanden ved al sin Fiinhed og Forsigtighed. „Den „Sag, som De tale om, mine Herrer, sagde „han, er ligesaa vanskelig, som den er vigtig. „Der er paa begge Sider Grunde, som fortiene „at overveies; og naar man har overveiet dem „alle, er det ikke saa let at sige, paa hvilken Side „Overvægten er. Man kan med megen Viden„skab og Erfarenhed være tvivlraadig; og ingen „maae derfor tænke, at jeg foragter nogen, fordi „han ikke er af samme Mening som jeg.„ Ved denne fine og lemfældige Fortale, hvori Herremanden, som er bekiendt for en stor Bondeven,

syntes at indremme det andet Partie alt for meget, saae Kiøbmanden stivt paa ham, og da Adelsmanden spurgte ham om Aarsagen dertil, svarede han: „Det faldt mig just ind i dette Øieblik, at
„Pilatus maae have været en stor Statsmand;
„Han spurgte, hvad Sandhed var; og dette
„vil uden Tvivl sige saa meget, som at Sandhe-
„den i de fleste Sager er vanskelig at finde, at
„der i den Sag, som man havde bragt for ham,
„vare vigtige Grunde paa begge Sider; at der
„iblant Jøderne kunde være mange fornuftige og
„skikkelige Folk. Man havde ikke just nødig at
„sige dem aabenbare i Øinene, at de havde Uret,
„og foer med Usandhed; Det var nok, at man
„paa en god Maade overtalede dem til at lade
„Sagen falde og give en uskyldig Mand løs.
„Det samme, lagde han til, har jeg og tænkt
„undertiden; jeg vilde gierne give alle Folk Ret,
„naar kuns det skeede, som jeg holdt for Ret.
„Men det gaaer ikke saa let an. Pilatus beviser
„og med sit Exempel, at man ogsaa kan være alt
„for forsigtig. Han gav saa meget efter i Be-
„gyndelsen, at han siden intet kunde udrette.„

Kiøbmanden er selv et Exempel af denne store Sandhed. Han har ved en særdeles Oprigtighed og Rundtalenhed forhvervet sig Ret til at sige hvad han vil, og meget, som man ikke tog vel op, om en anden indkladte det i de fineste Ord. Adelsmanden

manden skulde ellers være bleven meget empfindtlig over denne Tale; Nu derimod giorde den ham kuns undseelig over sin egen Blødhed. „Jeg „takker Eder, min Ven, svarede han, for Eders „Erindring; Den har maaskee vogtet mig fra at „fordærve en god Sag; I har Ret; Sandheder, „som ere saa klare, tabe kuns ved Omsvøb. Men „hvad skulde jeg giøre? skulde jeg igientage de „Grunde, hvormed man saa ofte har beviist Nytten af Frihed og Eiendomme? skulde jeg beraabe mig paa alle Nationers Tilstaaelse? man „antager jo ikke, man hører ikke engang saadanne „Beviis? Jeg maatte altsaa forestille mig Sagen „som uafgiort, i det mindste iblant os, og foretage mig at bevise, at Sandheder, der ere byggte „paa saa almindelige Grunde, ere og Sandheder her i Landet; at man ikke behøver at kiende „et Land for at bevise, at Frihed og Eiendomme „ere lige saa nyttige her, som de ere andensteds; „og endelig, at en Dansk Herremand maae, naar „han tænker vel, tænke i denne Sag ligesom „Plato og Aristoteles, Grotius og Puffendorf. „See, sagde han videre med en Smiil, det var „det Nye, som jeg vilde bevise, og som jeg, for „ikke at støde nogen, forestillede som noget, der „endnu ikke var afgiort. Jeg vilde siden have „besvaret nogle af de Indvendinger, som bleve „fremsatte her i Selskabet; men jeg skulde og

„deri

„ deri maaskee have været for vidtløftig. I har „ en besynderlig Gave til at være kort, vær saa „ god og paatag Eder Sagen. Jeg veed, at „ vore Tanker komme i Grunden meget overeens. „

Indvendingerne, svarede Kiøbmanden, ere snart besvarede. Paa det første Spørgsmaal: hvem der skal betale Herremanden sin Eiendoms Ret? svarer jeg, at her ikke er Spørgsmaal, om at tage nogen Ret fra Herremanden uden Giengieldelse. Det forbydes ved de samme Grundregler, som handle om Eiendomme i Almindelighed. Her spørges kuns, hvad der bør skee, naar Herremanden vil sælge og Bonden kan betale, hvoraf vi have adskillige Exempler; og da er Svaret, at saadanne Contrakter ikke alene maae tillades, men og paa alle muelige Maader befordres. Visse Æretegn f. Ex. kunde aldrig bedre anvendes end til at belønne de Herremænd, som befordrede saa nyttigt et Verk, og de kunde giøre det, som Erfaringen selv viser, ikke alene uden deres Skade, men og med Fordele. Her spørges videre, hvad der er tienligt i Henseende til det Gods, som ikke tilhører Herremændene, men Publicum. Her kan Herremandens Ret i det mindste ikke være til nogen Hinder, og for hele Staten er ingen Summe at sætte i Ligning med en stor Mængde af Familier, som ved Frihed og Eiendomme opmuntres til en større Vindskibelighed

og

og bedre Brug af deres Grunde, og som derved sættes i Stand til at befolke Staten med en talrigere og dueligere Afkom.

Paa det andet Spørgsmaal: hvorledes man kan erstatte Betienterne, hvad de tabe ved saadan en Forandring? var meget at svare: Man kunde f. Ex. paa den anden Side spørge, hvem der skulde erstatte Bonden og Landet, hvad der i saa mange Aar er tabt ved andre Indretninger? Man kunde sige, at Betienterne ere for Bondens og Landets Beste, og hverken Bonden eller Landet for Betienternes Skyld. Man kunde sige videre, at fordi visse Folk i nogle Aar have nydt visse store Fordele, derfor er det ikke sagt, at de have forhvervet dem et Hævd derpaa, især, naar det angaaer det Almindelige; men alt dette vil jeg forbigaae, og svare kort: at Betienterne kunne, indtil videre Befordring, beholde alle de Indkomster, som tilkommer dem efter Lovene; Kan en ærlig Mand forlange mere?

Paa det tredie Spørgsmaal: hvem der skal forsvare Bonden, naar han ingen mere Hosbond har? svarer jeg: de samme, som forsvare Borgeren. Og dersom Bonden ikke har saadanne Forsvar allerede, bør man give ham dem. Det forstaaer sig selv, at vigtige Forandringer udkræve nye Indretninger. Det Forsvar, han faaer af Herremanden, kommer mig, sagde Kiøbmanden,

lidt Cactogalliniskt for; Det er som de smaa Høns i denne Fabel af Svift, der gav sig under de store Haners Beskyttelse, for at have den Ære engang at blive opspiste.

Paa det fierde Spørgsmaal: hvem der skal give Bonden noget, naar ham fattes Besætning, Qvæg, Sædekorn? hvem der skal lægge Skatter ud for ham? svarer jeg kort og got: Ingen, fordi Hensigten af saadan en Indretning er, at sætte Bonden i den Stand, at han ikke behøver det. Og hvorfor skulde det ikke være mueligt? Bonden maae jo dog tilsidst betale det; og han betaler mere, end om han betalede strax. Jeg tilstaaer, at paa de Steder, hvor Bonden er forarmet, hvor han er vant til at stoie paa saadanne Forskud og Opsættelser, der skal Bonden selv endog være saa taabelig at ansee det for en Lykke; han skal troe, at han tabte selv ved Friheden; og det skulde vare noget, førend Folk, hvis Tænkemaade er saa fordærvet, blev vant til en ordentligere Huusholdning: Men det omstøder ikke Grundregelen; det beviser kuns, at man ved denne Forandring, ligesom ved alle andre, bør have Taalmodighed, og ikke tabe Modet eller forlade sin Plan igien, om man ikke strax saae Nytten deraf. Beviset er klart nok, og jeg vil endnu, sagde Kiøbmanden, igientage det engang. Alt, hvad Herremanden giver, foreskyder og udlegger, maae

Bonden dog betale tilsidst, eller og alle Herremænd maatte blive ødelagte. Jeg siger, Bonden maae betale det, om ikke een, saa en anden, det maae dog tilsidst ud af Godset; thi hvorfra skulde det ellers komme? Nu betaler Bonden det i Utide, han maae ofte betale dobbelt for at faae Opsættelse, han vænnes til en uordentlig Huusholdning. Der er intet, som opmuntrer ham til Flid, og han har ikke heller meget at frygte; Det, som skulde være en Lykke for Bonden, nemlig at faae en Gaard, anseer han ofte som en Byrde, og det er derfor ikke heller stor Straf at sætte ham derfra. En Bonde derimod, som har Eiendom, har meget at miste, han har noget baade at haabe og frygte, og i saadan en Tilstand er en vis Strenghed i at kræve Afgifterne til rette Tid, fordeelagtig for Bonden selv. Overalt, sagde han tilsidst, det er en grum Barmhiertighed, at ønske Folk elendige, for at kunne hielpe dem, og ligesaa grum synes mig er deres Barmhiertighed, som holde for, at Bonden bør intet eie, for at der kan være andre, som betale for ham.

Det femte Spørgsmaal: hvem der skal have Opsigt med Bonden, og holde ham til Flid og Vindskibelighed? er det selsomste af alle. Om man spurgte: hvem der skulde have Opsigt med Borgeren, med Herremanden? hvor vilde man

da ikke lee, og det var dog ikke saa urimeligt. Vore Borgere, i det mindste i de smaa Kiøbstæder, synes mig, trængte nok saa meget til Formyndere, som Bønderne. De forstaae i det mindste Handelen ikke saa vel, som Bonden forstaaer Agerdyrkningen; de fleste ere mere Bønder end Borgere, og Herremændene —.— de giorde maaskee vel, om de undertiden spurgte nogle af deres Bønder til Raads. Men dersom de uden Formynderskab kunde regiere saa stor en Eiendom, hvorfor skulde Bonden da ikke kunde regiere en mindre? Saa længe han dyrker en anden Eiendom, og saaer paa en fremmed Grund, er det ingen Under, at han behøver Opsigt; Herremanden tiener ikke heller gierne Staten omsonst. Men giv Bonden selv en Eiendom, og han skal ikke mere behøve Formynder end andre Folk, som ere komne til skiels Aar og Alder; Han skal vide ligesaa vel som andre, at sørge for sit eget Beste; thi ingen Stat kunde bestaae, dersom man ikke i det mindste kunde have saa megen Tillid til ethvert fornuftigt Menneske.

Da Kiøbmanden havde endt sin Tale, bevarede Selskabet i nogle Minuter en almindelig Taushed. Endelig raabte en: Det er umueligt; og disse merkværdige Ord bleve strax igientagne af det hele Selskab. Kan nok være, svarede Kiøbmanden; thi jeg har merket, at der ere

mange

mange flere Umuligheder, end jeg havde tænkt. Jeg saae engang i Sommer, sagde han, 5 store Hiorte æde Kornet op paa en Mark. Bønderne klagede meget derover, og jeg spurgte derfor, om det paa ingen Maade kunde forebygges; men alle svarede mig, at det var umueligt. Samme Svar fik jeg forleden Dag, da jeg gik igiennem Børsen, og saae en stor Mængde af Kufferter overtrukne med Sælhunde-Skind, som vare førte fra Danzig. Kunde man ikke giøre disse Kufferter her? sagde jeg. Kunde man ikke beklæde dem med Skindene af de Sælhunde, som spise Fiskene op paa vore Søebredde, og som foraarsage ligesaa stor Ødeleggelse i Havet, som Hiortene paa Landet? Men hvem skulde skyde dem? svarede man mig. Bønderne, svarede jeg. Man kunde jo bygge Fiskerhuse for dem ved Søebreddene. Landet vandt derved baade flere Folk og flere Næringsmidler, og det er jo bedre at formere Mennesker end Sælhunde? Det er vel sandt, svarede en Jæger, men det er ikke mueligt; og fra den Tid af, sagde Kiøbmanden, har jeg foresat mig, at ikke tale et Ord mere, naar man siger, at noget er umueligt.

No. 302.

Fredagen, den 9de December 1763.

En Mand, som, ved Hielp af en grundig og i flere Videnskaber udbredet Kundskab, besidder baade Upartiskhed og Indsigt nok til at bestemme Videnskabernes indbyrdes Forhold, har foretaget sig at besvare det Brev, som jeg indførte i det 200 No. af Tilskueren. Ved Giennemlæsningen deraf ønskede jeg, at have faaet det tidlig nok, for at kunne have indført det i bemeldte Blad, i stedet for det Svar, som man der læser. Forfatteren tillod mig efter min Begiering, at giøre hvad Brug deraf jeg vilde. Den første var, at jeg viiste det til min Correspondent, for hvilken det egentlig var skrevet; og da det havde den Virkning at opløse nogle af de Tvivl, som adskillige Forældre kunne have tilfælles med ham, vil jeg, til disse Forældres nærmere Opbyggelse, indføre det her.

Min Herre!

Jeg veed ikke, om det i No. 200 anførte Brev er en Skiemt alene, som det synes at være, eller

om

om det indeholder virkelig et Spørgsmaal, som man ønskede at opløse. Jeg har ofte tænkt at ville bestemme Videnskabernes Rang; men i stedet for at opfinde et System, som inddeelte dem i adskillige Classer og Arter efter Forskielligheden af Sielens Kræfter, eller af de Ting, som de indeholde, vilde jeg heller anvise enhver sin Plads efter dens virkelige Nytte. Jeg havde temmelig gode Tanker om min egen Upartiskhed; og jeg frygtede kun, at saadan en Afhandling skulde være unyttig. Læge Folk, som de Lærde kalde dem, dømme gemeenlig i deres Cirkel meget rigtig om Tingenes Nytte og Vigtighed; Det var altsaa unyttigt, at ville bestemme Videnskabernes Rang for en ulærd Mand, som havde sund Fornuft. Og de Lærde, i det mindste de, som betales for at være det, de have allerede taget Partie, saaledes, at det ikke er mueligt mere at forlige dem. Man kunde, siger man vel, giøre i denne Sag det samme, som man fortæller om Areopagus, hvilken gav Prisen til Themistocles, fordi enhver af hans Rivaler tilstod ham den næste Rang efter sig selv; men i dette Tilfælde skulde det ikke gaae saaledes til. Enhver vilde bestemme den anden Plads for en Videnskab, som stod i nøie Forbindelse med hans egen, og de Lærde skulde derfor ligesaa lidt kunde forliges om den anden Rang, som om den første. Desuden be-

staaer Vanskeligheden ikke saa meget i at bestemme Videnskabernes Rang, som i at overbevise og forlige dem, der behandle dem. Og ville I vide, min Herre, hvorvidt Forblindelsen kan gaae i den Sag, skal jeg bevise det med et merkeligt Exempel; det er taget af Fortalen til en Fransk Bog, kaldet: Afhandling om Nattergalen (Traité du Rossignol).

„Jeg har anvendt tyve Aar, siger Forfat„teren, paa dette Verk. Folk, som tænke, „som de bør, have altid troet, at den største og „reneste Fornøielse, som man kan nyde i denne „Verden, er den, som man føler ved at giøre „noget, der er nyttigt for Fædrenelandet. Det „er den Hensigt, som man bør have i alle sine „Foretagender, og den, som ikke giør alt, hvad „han kan, til Selskabets almindelige Beste, „synes at have glemt, at han er fød ligesaa vel „for at gavne andre, som for at gavne sig selv. „Disse Betragtninger have bevæget mig til at ud„give denne Afhandling om Nattergalen. —— Forfatteren siger nogle Linier derefter: „At den „Lyst til at befordre det almindelige Beste, som „har drevet ham til at udgive dette Verk, tillod „ham ikke at forglemme den Pligt, som paalig„ger en Skribent, at skrive med Frihed og Op„rigtighed.„

Men

Men veed I, hvad der meest rører mig i denne Fortale? Det er, at den anføres som et Exempel paa den største Forblindelse af en anden Forfatter, som er endnu mere forblindet, og som giør sig til af at have arbeidet tyve Aar paa sit Verk, og som paa mere end et Sted giver tilkiende, at ingen for ham har giort saa vigtige Opdagelser i den allervigtigste af alle Videnskaber. Ikke desmindre er den Bog, som han har skrevet, endnu mere unyttig end Afhandlingen om Nattergalen. Den skulde omstøde alle Grundreglerne af Religionen og Sædelæren, hvis dette lod sig giøre alene ved at skrive i en smuk Stiil, og med en glimrende Indbildningskraft.

I nægte dog vel ikke, høiviise Lærere i alle Faculteter, at dette er en af de største Forvildelser, som et Menneske kan falde til? Og dersom nogen af Eder skulde læse mig med Fortrydelse, vil jeg forlyste Eder med en smuk Citation:

— — — — Qvid rides?
Mutato nomine, de te fabula narratur.

Tillader mig at giøre Eder et Spørgsmaal: Dersom det hændte sig, at nogen af Eder lærte nyttige Ting paa en Maade, som var modbydelig for alle fornuftige Folk; Dersom I beviiste vigtige Sandheder paa en Maade, som tiente kuns til at opvække Tvivl hos alle dem, som havde sund

Fornuft, vare I da nyttigere for Verden end Forfatteren af den Afhandling om Nattergalen, eller den anden Skribent, som citerer ham? Slutter ikke deraf, at jeg anseer Gaver til at behage, til at røre og overtale, for de eneste nyttige og de fornemmeste iblant alle; Det var jo at agte Formen meer end Materien. Hensigten af de Exempler, som jeg har anført, er kuns, at overtale Eder, om det er mueligt, til lidt mere Beskedenhed, ved at lade Eder forstaae, at Eders Videnskab, uagtet alle dens Fordele, behøver Understøttelse af en anden, og at dens Værdighed ophører, saasnart den behandles paa en slet Maade.

Nu kommer jeg til Eder igien, min kiere Correspondent, af hvilken jeg venter mere Føielighed. Har I ikke merket, at de Lærde, som I spurgte til Raads, endskiønt de lignede hinanden deri, at enhver roste sine egne Vare, kom de dog ikke overeens i Maaden. Nogle roste deres Videnskab for Ypperligheden af dens Gienstand; Iblant disse vare f. Ex. nogle Theologer, som ikke kunde giøre sig til af deres Methode. Andre pralede af den Nytte, som deres Videnskab havde i andre Videnskaber, som Metaphysikerne, hvilke troe, at man behøver Ontologien til at forstaae de almindelige Begreb af enhver Videnskab især. Lægerne og Geometrerne grundede deres Paastand paa den umiddelbare og kiendelige

delige Nytte af deres Konst. Digterne anførte Skiønheden af deres egne Verker, og Uvisheden af mange Ting, som læres i Videnskaberne. Stierne-kigerne bryste dem af deres høie Indsigter, og den vidtløftige Omkreds, som de indbefatte. Mange agte deres Konst saa høit, alene fordi den er vanskelig; Nogle holde dem bedre end andre, fordi de have Alting af Naturen; Andre, fordi deres Kundskab er Frugten af et møisommeligt Arbeide. I have alle Ret, kan I sige til dem; Eders Videnskaber ere høie, skiønne, nyttige; men I forstaae ikke hinanden, og i stedet for at oplyse mig, give I kuns tilkiende, at I selv ikke ere oplyste nok, siden I spilde paa at forringe hinanden den kostbare Tid, som I burde anvende paa at understøtte hverandre. Der er ingen Videnskab til, som fortiener ganske at foragtes; Thi de, som ikke have en umiddelbar Nytte, bruges dog i andre. En Elskere af Antiqviteter giør intet, som duer for sig selv; men det kan undertiden bruges til at forbedre Historien, hvis Nytte er upaatvivlelig. En blot Samler er ofte gavnlig, han giør Arbeidet let for en Mand, som har Genie. Enhver Videnskab bliver derimod foragtelig, saasnart den behandles paa en Maade, som støder den sunde Fornuft og den gode Smag. Dersom vi ved Videnskabernes Opkomst havde faaet Aristoteles Verker igien uden alle Commen-

tarier, uden alle de Systemer, som man har bygt paa hans Skrifter efter ham, skulde Philosophien have giort en større og hastigere Fremgang, end den har giort. De, som næsten i to tusende Aar have beskieftiget sig med at omstøbe, forklare og fordreie denne store Mands Læresætninger, have kuns hindret Videnskabens Fremgang. De beraabte dem alle paa Philosophiens Nytte; men deres Berømmelser passede sig ikke paa deres Philosophie. Det samme skal skee i ethvert Aarhundrede, hos enhver Nation, og i enhver Sect, som blindt følger en Forfatter og en Methode. Vogter Eder derfor for at give Eders Videnskab et udelukkende Fortrin for alle andre; men foreener Eder imod dem, som ville tyrannisere i Videnskabernes Republik, imod dem, som til Trods for dens Love ville indføre fordærvelige Methoder! Lad være, at en lærd Mands Arbeider ere lidet nyttige; førend I derfor angribe dem, bør I først straffe dem, som foragte og undertrykke Videnskaberne. Undertiden er det vel fornødent, at angribe en vis Art af Beskieftigelse, det er nemlig, naar en almindelig Fordærvelse i Smagen og Tænkemaaden, eller en herskende Lyst til Bagateller, er nær ved at indtage Eders hele Nation; Thi hvorledes skulde f. Ex. den store Bygning af Videnskaberne nogen Tid kunde opreises, dersom et heelt Folk beskieftigede sig alene

med

med at tilhugge Zirater, eller dersom det faldt til en anden Yderlighed, og frembragte ikke andet end Handlangere. Det er godt, at igiendrive skadelige Fordomme, og det er sandelig en af de verste i Videnskaberne, at giøre det til Øiemerket, som kuns er Middelet, og til Maalet det, som kuns er Veien. Dersom et eneste Menneske tager Feil deri, er det ikke fornødent at igiendrive ham. Sæt f. Ex. at en giør Høvle eller Fiile; saa længe han giør dem vel, er det ikke nødigt, at lade ham hvert Øieblik høre, at hans Arbeide er til ingen Nytte, uden saavidt Smeden og Snedkeren betiene sig deraf: Men, dersom en heel Nation ikke giorde andet end Fiile og Høvle, var det godt at lade dem vide, at disse Redskaber ikke ere gode for sig selv. Det var endnu verre, om et heelt Folk troede, at det kunde ganske undvære dem, og om det, af Mangel paa gode Redskaber og Materialier, giorde slette Arbeider. I forstaaer mig vel, og seer deraf, at det undertiden er fornødent at bestemme Videnskabernes Rang.

Lad os komme til Sagen. I spørger: Hvad Rang Videnskaberne bør have i Eders Søns Underviisning. Jeg har foretaget mig at afgiøre det, endskiønt jeg ikke er gradueret. Dersom jeg var det, vilde jeg med en myndig Tone og uden videre Indstevning dømme i Sagen; men

nu.

nu, da jeg ikke har den Ære at være det, maae jeg bestyrke min Mening med Grunde. Det er ikke mig, men dem, som I skulle troe.

For det Første beder jeg Eder undersøge vel, om det og er sandt, at Eders Søn har Smag paa Videnskaberne; har han den ikke, kan man give ham den. Men, dersom I har anseet det for Lærvillighed, at han finder Fornøielse i at læse Fabler om Hexe, og Historien af den skiønne Magdelone, da skal det med saa fordærvet en Smag være vanskeligere, at give ham Lyst til gode Ting, end om han aldrig har læst noget. Hvis I har ladet ham alt for længe spilde sin Tid paa en ufornuftig og urimelig Læsning, er det meget fornødent, at I lader ham lære Grundene af Videnskaberne uden Bøger; han skal ellers ikke vide at giøre Forskiel imellem dem og de Fabler, som han har hørt i Ammestuen.

For det Andet vil jeg, at Eders Søn blev, førend han lærte noget mere, vant til at giøre Rede for det, som han allerede vidste, at han lærte at bruge vel sine Sandser, og at fatte vel Meningen af de Ord, som ikke overgaae hans Begreb. I denne første Underviisning behøver han ingen anden Læremester end Eder selv.

Den første af de egentlig saa kaldede Videnskaber, som jeg raader Eder at lade ham lære, er Geometrien. En Geometer paa ti Aar? ville I sige.

I sige. Den høieste af alle Videnskaber er den en Børneleeg? Ja, naar Læreren veed at lempe sig efter Barnets Begreb. Pascal giorde selv for sit tolvte Aar Opdagelser deri, og jeg troer, at dersom et Barn ikke er ganske dumt, kan man med en god Methode lære ham den i samme Alder. Det er ikke uden Grund, at jeg begynder dermed. Det er den eneste Videnskab, som Forstanden kan fatte ganske uden Hielp af nogen foregaaende Videnskab. Desuden synes mig, at de første Studeringer bør være for Sindet det samme, som Øvelserne ere for Legemet, ikke saa meget Midler til at lære, som til at danne og udvikle sig. Naar I f. Ex. lade Eders Søn lære at fegte, er det ikke Eders Hensigt, at giøre ham til en Udfordrer, men at forskaffe hans Legeme mere Styrke og Beqvemhed. Den samme Nytte kan Forstanden vente af Geometrien. Den styrker Tænkekraften, den leder den paa Sandheds Vei, og lærer den med Taalmodighed og Bestandighed at overvinde de Hindringer; som møde os i Sandhedens Undersøgning. Maalekonsten er en Skole for Agtsomheden og Skiønsomheden, en practisk Tænkekonst. Vanskeligheden er kuns at finde en Læremester, som har den dobbelte Gave, at lære Videnskaben i den Hensigt, og at giøre den let for et Barn. Jeg troer, at jeg kan sige Eder, hvorpaa man kan kiende, om Læreren er beqvem

dertil.

dertil. Spørg ham, om han troer, at Videnskaben er nyttig. Han skal maaskee blive vred i stedet for at svare Eder, eller og med en haanlig Mine sige nogle faa Ord, ligesom om hans Værdighed ikke tillod at opholde sig ved saa fornærmende Tvivl. Dersom han giør det, saa troe kuns, at han ikke er skikket til at undervise; thi for at være det, maae man ikke forundre sig over noget Spørgsmaal, men høre dem alle med Taalmodighed. Hvis han derimod besvarer Eders Spørgsmaal med en vidtløftig Tale om Mathematikens Nytte i alle Konster og Forretninger, er det billigt at lade ham sige alt, hvad han veed derom, saa længe han kuns ikke tillegger sin Videnskab en Nytte, som den ikke har, eller og glemmer den fornemmeste. Dersom han sagde Eder, f. Ex., at man ikke kan giøre Fløiel, eller male Korn uden Mathematik; Dersom han gav den det første Sted iblant de skiønne Konster, hvor den kuns er et Hielpemiddel, da begriber I let, at han tillegger den mere end den tilkommer; efterdi de skiønneste og nyttigste Maskiner ere opfundne af vankundige Folk, og i vankundige Tider. Geometrien har beregnet og forbedret dem; den har giort dem lettere og behændigere; men den har kuns opfundet meget faa. De, som have hiulpet Konsterne ved Theorien, have ikke altid været store Mathematiker; Det er hverken Descartes,

eller

eller Newton, eller Leibnitz, som have opfundet Ting af en umiddelbar Nytte. De giorde det, som endnu var større, de skabte Videnskaben selv. Den Nytte, som Mathematiken har i det borgerlige Liv, bør ikke være den bevægende Grund til at lade Eders Søn lære den saa tidlig; thi det er meget uvist endnu, om han nogen Tid bliver en stor Geometer, og om han blev det, var det dog ikke sagt, at han opfandt noget Nyt. Her sporges endnu ikke saa meget om den Nytte, som Mathematiken giør Verden, som om den, hvilken den giør Forstanden. De borgerlige Nytter af Mathematiken ere store; men de fleste Mennesker have i deres hele Liv kun en eneste Anledning til at betiene sig deraf; da de derimod alle behøve Agtsomhed og Skiønsomhed. Vil I vide mere om Mathematikens Nytte, da læser Fortalen til Hr. Krafts fortreffelige Verk om Mekaniken, og I skal der finde alt, hvad der med Sandhed og Grund kan siges til Videnskabens Ære.

Den anden Videnskab, som jeg vilde raade Eders Søn, og som meget vel kunde bestaae med den foregaaende, det er Historien. Men deri vilde jeg og være meget kræsen i Henseende til Lærernes Valg. Af de sædvanlige Udtog og Methoder lære Børn ikke andet end Ord. Det er forunderligt, at man paa en Tid, da der trykkes saa

meget

meget, ikke skriver Romaner til deres Brug, efterdi det var at ønske, at de lærte at kiende Menneskene, saaledes som de ere for sig selv, førend de betragtede dem som hele Folk og Nationer; ligesom det, for at kiende en Maskine, er fornødent at opløse den, og betragte hvert Stykke for sig selv. Man giver et Barn et Udtog i Haanden, hvori det læser, at den eller den Konge førte Krig og sluttede Fred, førend det endnu veed, hvad Krig eller Fred er. Et Barn læste engang i en Historie, at en Mand var bleven ophøiet ved Intriguer. Han spurgte hvad det var; men i Stedet for at sige ham det, satte man ham til rette, fordi han ikke vidste det, som ingen maaskee endnu var i Stand til at forklare ham. Man maatte i det mindste have anvendt nogle Timers Forelæsninger paa at giøre ham det ret begribeligt, hvad en Intrigue var. Med faa Ord, jeg vilde, at Historien skulde bruges til at lære Mennesket en anden Logik, som man behøver hvert Øieblik i Livet; den nemlig, som lærer os at dømme om Visheden af Vidnesbyrd, om Følgerne af vore Handlinger, om Menneskenes persönlige Caracter o. s. v. Denne Logik maae vi bruge, saa ofte som der ikke handles om Maal, Vægt eller Tal. Historien burde altsaa være en Skole for Sædelæren og Critiken. Der ere visse Ting, som ikke kunne demonstreres. Hvorledes skulde man

f. Ex.

f. Ex. af almindelige Grunde bevise, at der ere visse søde Følelser forbundne med Dydens Øvelse, med Velgiørenhed og den naturlige Kierlighed? Man føler disse Ting, og man beviser dem ikke. Videnskaben, siger I, nytter os altsaa inter deri? Jo vist, den nytter meget, naar man bruger den ret. Naar Eders Barns Hierte begynder at føle nogle gode Bevægelser, da søg at indtage det ved en munter Fortællelse af skiønne Handlinger, og ved rørende Sange af dem, som have priset saadanne Handlinger. Lad ham føle det Angenemme, som der er i Uskyldigheden, og lære at skrækkes for Lasterne. Søg i Smerterne selv at opvække saadanne Forestillinger, som kunne udtrykke Glædes Taare af hans Øine, og lær ham deraf at kiende, hvor meget endog den ulykkelige Dyds Fornøielser overgaae Lasternes glædeligste Triumpher. See der, min kiere Ven, Fordelene af de skiønne Videnskaber, hvilke man saa falskelig sammenblander med den Konst at vælge Ord og sammenrime en Lykønskning til et Bryllup. Lad Eders Søn tidlig blive bekiendt med disse Videnskaber; men lad ham lære at vælge. Poeternes Læsning er meget farlig, dersom man ikke læser dem med Forsigtighed. En græsk Forfatter har i en Afhandling viist, hvorledes man skulde læse Poeterne. Det var at ønske, at man skrev en anden for at vise, hvilke man burde læse, og til hvad Tid man skulde læse dem.

De tre Slags Studeringer, som jeg her har anført, skulle danne Eders Søns Forstand; og dersom han ikke siden fik i Sinde at giøre Profession af Videnskaberne, skulde han dog ikke fortryde, at han havde havt saadan en Opdragelse: Hvis han derimod vil gaae videre, har han allerede giort et Forsøg, hvoraf man kan slutte, til hvilke Studeringer især han er best skikket. At jeg derfor har foredraget de tre Videnskaber, det er kuns skeet i Hensigt til deres Øiemerke, som er, at beskieftige et muntert Barns Forstand. — — Men Religionen! siger I — Jeg har ikke talt derom, fordi der handledes kuns om det, som man egentlig kalder Videnskaber. Religionen er for alle Stænder; og da I selv kiender og agter den, saa skal I og være opmerksom paa de Øieblik, hvilke I finder at være de beqvemmeste til at give Eders Barn rigtige Begreb og gode Følelser deraf. I kan ikke begynde for tidlig derpaa, dersom I ellers forstaaer at tale saaledes, at I kan fattes baade af Forstanden og Hiertet.

No.

No. 303.

Mandagen, den 12 December 1763.

Man har ofte bebreidet mig, at jeg i disse Blade kuns saa sielden talede om Skuepladsen. Nogle Gange har jeg undskyldt mig med Mængden af de Ting, som faldt under min Betragtning; En Tilskuer har saa meget at give Agt paa; han kan ikke sige Alting. Undertiden forestillede jeg mig Vanskeligheden af saadant et Foretagende. Den Danske Skueplads, svarede jeg, trænger enten til Forbedring eller ei. At sige, at den trænger til Forbedring, det er paa eengang at beskylde vore Forfattere, vore Oversættere, vore Acteurer og Actricer, baade dem, som uddele Rolerne, og dem, som udføre dem. Det er at begynde paa nye en borgerlig Krig. Siger man derimod, at den ikke behøver Forbedring, da har en Tilskuer paa saadan en Skueplads ikke andet at giøre end at klappe, og min Tieneste var da ganske overflødig. Om jeg skrev to Gange hver Uge til Skuepladsens Berømmelse, kunde jeg derved ikke udrette nær saa meget som en anden med et par stærke Næver. Det Skrald, som disse

foraarsage paa Skuepladsen, i det de slaae en Hvirvel paa Trommen af hvert Øre, giøre mere til at opvække Publici Opmerksomhed, end alle de Indtryk, som et Skrift formaaer at giøre paa stille og tause Læsere.

Mange have ladet sig nøie med disse Undskyldninger, især med den sidste; Men andre have endnu havt noget at indvende: Snart søgte de at opbringe mig mod en vis Fordærvelse i Smagen, som efter deres Mening skulde herske paa Skuepladsen; Snart vilde de, at jeg, som patriotisk Tilskuer, skulde komme der oftere, for at beundre vore egne Originalstykker, til Trods for alle fremmede Oversættelser. De første af disse Forestillinger giorde ikke stor Virkning paa mig. Om der end havde været noget at dadle paa vores Skueplads, og jeg havde troet, at det tilkom en privat Person at dømme om saadanne Ting, vidste jeg dog, at der vare mange andre Ting, som baade fortiente mere at dadles, og som man med mindre Fare kunde dadle. Jeg siger, med mindre Fare, fordi Philosopherne og Lovgiverne selv have bemerket, at de store Misbrug ere meget lettere at udrydde end de smaa, og at man med mindre Fare kan angribe mægtige Laster, end dadle smaa Feil; Der ere Lande, siger Forfatteren af l'Esprit des loix, hvor Folk, som ellers ansee de største Ting med Ligegyldighed, oprøres for en Acteurs Skyld.

Skyld. Jeg ønskede vel, endog, om det skulde skee paa min egen Bekostning, at kunde overvinde noget af mine Landsmænds Ligegyldighed; og jeg maae tilstaae, at den heftigste Modsigelse ikke giør mig saa meget ondt, som, naar jeg troer, at Folk ere ganske uempfindtlige; Men jeg har ønsket at kunne opvække og henvende denne Empfindtlighed paa noget, som var vigtigere. Saa længe jeg merker saa megen Ligegyldighed iblant mine Landsmænd i Henseende til Opdragelsen, Videnskaberne, Lovene og Sæderne, kunde den største Iver paa Skuepladsen ikke fornøie mig. Det Bifald selv, hvormed man beærer disse Blade, naar det ikke kommer af patriotiske Følelser, naar det er Indfaldene og Velklangen alene, som man agter, klingrer i mine Øren ikke bedre, end naar man klapper af en Ballet, eller roser et Skuespil for Maskinerne og Optogenes Skyld. Den Tanke, at have opbygget undertiden min gode Ven, Bonden i Selskabet, og min flittige Correspondent, Haandverksmanden, fornøier mig uendelig mere, end naar man fortæller mig, hvor lykkelig jeg i et vist Blad har været til at faae Folk til at lee.

For at see vore egne Original-Comedier, og klappe af dem til Trods for fremmede Oversættelser, behøver jeg ikke at gaae langt. Jeg finder overalt nok af disse gamle Originaler, uden at have

nødig at søge dem paa Skuepladsen; Vore politiske Kandestøbere, Leiligheds-Poeter, metaphysiske Haarkløvere, Skolepedanter, stortalende Officerer, stolte Herremænd, forfængelige Borgere, alle disse levende Aftryk af Herman von Bremenfeldt, Rosiflengius, Magister Stygotius, Skolemesteren i Julestuen, Diderich Menschenskræk, Jeppe paa Bierget, og den Rangsyge, overbeviste mig nok om Holbergs Styrke i at male, naar man sætter forud, at han vilde vise os altid, hvorledes Folk ere, og aldrig, hvorledes de burde være. Det lader vel, som disse Folk havde tabt noget af deres Anseelse; men hvad agte de, at man piber af dem i Selskaberne? de giøre, som Horaz siger om den Gierrige: de klappe hiemme af sig selv. Det samme giøre de paa Skuepladsen; de beundre sig selv i deres Originaler, og give de andre Tilskuere Signal til at klappe, i Fald de undertiden skulde glemme det. En gammel Mand, som flittig besøger Skuepladsen, forsikrer, at han har bemerket twende Personer iblant de første Klappere, af hvilke den ene ligner noget Mester Herman, og den anden Rosiflengius, saaledes som han i sin Ungdom saae dem begge forestille paa den gamle Skueplads. Begge disse nidkiere Patrioter klappe uden Afladelse af alle vore gamle Originalstykker, og de ere ved den lange Øvelse endelig blevne saa haardhudede, at de

have

have ingen Følelse mere. Lyden af deres Klappen skal være saa kiendelig og saa igiennemtrængende, at paa den Tid, da det var brugeligt at stampe paa Skuepladsen, kunde disse to Mænd alene, med deres 4 Hænder, overklappe alle Stamperne, og trette alle Been paa det hele Parterre.

Indholdet af det følgende Brev, som virkelig er mig tilskrevet, kunde maaskee tiene til at lette disse gode Mænd i det besværlige Embede, som de have paataget sig, for at vedligeholde Æren af den gamle Danske Skueplads, og til at forebygge det Tab, som Skuepladsen engang skulde giøre, naar deres Hænder ikke længer kunde holde ud at tiene det Almindelige. Af Hoveder, som ville arbeide for Skuepladsen, og som ere dristige nok til at indføre Nyeheder, have vi nok; men Hænder, Hænder —— som kunde holde over det Gamle, og handthæve den rette Comiske Smag, Hænder, som kunde klappe, dem fade vi aldrig nok af. Bedre mange Hænder uden Hoveder, end mange Hoveder uden Hænder ——— Saaledes tænker og den Franske Maskinmager, som har skrevet følgende Brev til mig, og jeg venter derfor, at hans Forslag skal giøre mere Lykke iblant os, end de Franske Bøger og Skuespil; Han foreslaaer en Maskine til at klappe. En Maskine, vil man sige —— Ja ret en virkelig Maskine, der er i alle Maader som saadan

en Maskine bør være. En Maskine, kort at sige, med Hænder uden Hoved. Her er Brevet:

Min Herr Tilskuer!

En Fransk Maskinmager, som nylig er ankommen her til Staden, giver sig den Frihed at meddele Dem et Forslag, ved hvis Iverksættelse han formoder at ikke udrette lidet til Publici Beqvemmelighed og Fornøielse. Jeg har ikke undladt, strax efter min Ankomst, at besøge Skuepladsen, som det beqvemmeste Sted til at faae nogen Underretning om Nationens Sæder, Smag og Tænkemaade. Ved den Leilighed kunde jeg ikke andet end legge Mærke til den store Umage, som den unge og muntre Deel af Tilskuerne saa uophørlig giver sig, for at tilkiendegive sit frydefulde og nidkiere Bifald. Jeg ynkede strax de Hænder, paa hvis Bekostning dette skede, og for at skaane dem herefter, har jeg af blot Tienstagtighed opfundet et meget konstigt Instrument, hvorved den samme Hensigt paa en langt behageligere og lettere Maade kan opnaaes. Denne Maskine tænker jeg at indrette saaledes, at ingens Øren derved merkelig skulle besværes, og at den alligevel, efter Landets Maade, skal klappe uden Ophør for Baletterne, og i det mindste tredive Gange i hver Act af Comoedien. Den skal endog, saafremt det forlanges, kunne klappe ved Kundgiørelsen,

naar

naar man nemlig, ved Enden af et Skuespil, tilkiendegiver, hvilket Stykke næste Gang skal opføres. I de koldeste Vinterdage kunde Instrumentet hvile, og Parterret selv, efter Behag, giøre sig en Bevægelse, for at varme Hænderne. Det eneste, som med nogen Grund kunde udsættes paa min Klapper, (Applaudisseur, saaledes kalder jeg denne nye opfundne konstige Maskine) er, at dens Klappen ikke altid kan svare saa nøie til de Steder i Stykket, hvis livagtige, fine og rørende Forestilling især fortiente saadant offentlig Bifald. Men kan vel denne Indvending giøres mig for Alvor? Den Franske Høflighed tillader mig ikke at forklare mig tydeligere. Saa meget drister jeg mig dog til at forsikre, at min Applaudisseur skal ikke klappe idelig for nedrig Skiemt, Tvetydigheder, Eeder, Skieldsord eller Slagsmaal. Om dens Upartiskhed kan endnu mindre tvivles. Jeg er vis paa, at de Actricer, som ikke mere kunne regnes iblant de Unge, ville høiligen prise Opfinderen, og maaskee sætte ham en Ærestøtte i Coulisserne. Kort sagt, min Herre, dersom De, efter min Forhaabning, finder noget Godt i denne nye Opfindelse, beder jeg dem tienstligen, at bekiendtgiøre den i Deres Blade. o. s. v.

P. S. Just da jeg vilde tillukke Brevet, faaer jeg den Efterretning af en Ven, at han i Gaar Aftes udlod sig i et Selskab om mit Forslag, og

at det havde den Lykke at behage alle Tilstædeværende, to unge Personer alene undtagne, hvis Navn skal være Klapisleng. Denne Tidende satte saa meget Mod i mig, at jeg strax begyndte paa Tegningen til min Maskine, hvilken jeg med det første agter at fremlegge for Skuepladsens Direction.

* * *

Forslaget har været lige saa lykkelig paa andre Steder. En Kiendet af Skuepladsen, som ellers bifalder meget Opfindelsen, har alene taget sig den Frihed, at giøre en liden Erindring derved. Hans Brev til mig lyder saaledes:

Min Herre!

Den Franske Machinists Opfindelse har mit fuldkomne Bifald, og der fattes i mine Tanker kuns en liden Fuldkommenhed, for at giøre den ganske beqvem til at regiere hele Skuepladsen. Det var at indrette den saaledes, at den kunde give en Lyd fra sig, som lignede nogenledes den menneskelige Stemme, naar man raaber Encore. Vor Skueplads bør dog ikke ganske tabe det Fortrin, som den hidindtil har havt fremfor alle Skuepladser i Europa, at en Tilskuer, som har sovet eller snakket medens den første Forestilling skede, og som først bliver opmerksom ved Klapningen, kan have den Beqvemmelighed, at see saadan en Forestilling

stilling nok engang: Man har jo, som I vel veed, et Slags Uhrværker med Giøge i, som slaaer og kukker paa engang; Kunde man ikke tage Mønster deraf til en Maskine, som ved Slutningen af de første Klapninger raabte Encore? I Stedet for en Giøg kunde man, for at give Opfindelsen mere Rimelighed, bruge Figuren af en Papegøie, som til visse Tider kom frem af Maskinen. I ville maaskee indvende, min kiere Tilskuer, at saadanne Igientagelser skikke sig vel for en Arie, men bliver unaturlig, saasnart der handles om at føre en nye Scene op igien. Men jeg svarer dertil, at det er ikke Ordene og Handlingerne, som man forlanger at høre eller see igien; Det er kuns Processionerne og Dansene. Siig ikke, at det strider imod Høflighed, og den skulde dog være vore Klapperes Hoveddyd, at udtrette de Folk, som arbeide for deres Fornøielse. I kunne troe mig, at der iblant de allerberedvilligste Klappere ere mange, som ikke ere saa høflige. Hvad skader det, sige de, at en Danser forspringer sig; de Folk ere jo dog kuns skabte for andres Fornøielser? Eders Applaudisseur behøver derfor ikke heller at være høfligere eller mere medlidende, o. s. v.

En god Ven, som jeg viiste dette Brev, fortalte derpaa en skiemtsom Tildragelse. En ung Hofmand førte engang nogle Damer op paa det Astronomiske Taarn i Paris, for at see en For-

mer-

mørkelse i Solen; Man beklagede, da de kom, at Formørkelsen allerede var forbi. Det skader ikke, svarede den unge Cavaleer, Herr Cassini er saa artig en Mand, at han, for at fornøie saa skiønne Personer, lader gierne Solen formørkes nok engang.

Jeg erindrer ikke, sagde min Ven, om dette just var den unge Herres Ord; men Meningen var dog ungefær den samme. Maaskee han har indbildt sig at være paa en Opera, og derfor for Kortheds Skyld ikke sagt mere end Encore. Den som Opfinderen af den klappende Maskine, sagde min Ven til, kan forbinde den Fuldkommenhed med alle de øvrige, at gjøre den beqvem til at udtrykke det ene Ord, tvivler jeg ikke paa, at den jo finder Publici Bifald i saa høi en Grad, at det hele Parterre vil klappe af Applaudisseuren den første Gang den viser sig paa Skuepladsen, for siden at overdrage stedse til denne offentlige og privilegerede Klapper det besværlige Embede, at uddele Publici Stemmer.

No. 304.

Fredagen, den 16 December 1763.

En Officeer, som havde megen Videnskab og Erfaring, blev engang adspurgt, hvad han gtede meest i Romernes Krigsforfatning. Man entede at høre hans Betænkninger om deres Vaa-en, deres Krigsøvelser, deres Maade at opstille g anføre en Krigshær; thi han kiendte den gam-e Krigskonst lige saavel som den nye. Men alt ette gik han forbi. Romerne, sagde han, have tore Fortienester af det, som man egentlig kalder Krigsvidenskab; Det er dem, som i Stedet for e gamle Falanger have opfundet en Maade at ele Armeen, som giør den meer skikket til alle Slags Vendinger og Posteringer. Men med lle disse Opfindelser agter jeg dem dog uendelig nere for de Gruudregler, Sæder og oeconomiske Indretninger, som vare antagne i deres Krigs-tand. Jeg vil ikke tale engang om de første yldne Tider af Republiken, da Krigsstanden var saa agtet, at Borgerne alene forbeholdt sig den Ære, at forsvare Fædrenelandet, da enhver Soldat havde faste Eiendomme i Staten, og den

hele

hele Krigshær bestod af Folk, som vare opdragne i Ærens og Dydens Grundregler, saa fulde af Nidkierhed for Fædrenelandet, at en Anfører kuns maatte være bekymret for at styre deres ædle Fyrighed. Saadan en Krigshær maae man vel ikke mere vente at kunne opdrage i vore Tider. Jeg vil derfor ogsaa kuns tale om saadanne Indretninger, som bestod i de Tider, der lignede vores, i Tider, da Vellyst og Overdaadighed havde fordærvet Sæderne i de store Stæder, og da de Romerske Borgere selv gave hele Staten de forargeligste Exempler af Magelighed, Feighed, og Ligegyldighed for alt det, som Ære og Kierlighed til Fædrenelandet udkræve.

Det, som i de Tider bevarede endnu en god Orden i Armeen, var, at den havde sin hele Oeconomie for sig selv. Den laae ikke indqvarteret i de store Stæder, men havde sine Leire, eller rettere at sige, sine egne Byer og Districter for sig selv, paa Grændserne og i Provincerne. Denne Indretning havde utallige Fordele. Det unge Mandskab blev født og opdraget i Armeen, de saae og hørte fra Barns Been af ikke andet end hvad der hørte til deres Stand. Opdragelse, Omgang, alting stadfæstede dem i Grundreglerne af deres Metier. De mange forskiellige Levemaader, som fandtes i de store Stæder, forvildede ikke deres Begreber. De saae ikke de Riges Over-

daadig-

daadighed, det vellystige og magelige Liv, som man førte ved Hoffet og i Stæderne, og de bleve derfor ikke heller saa meget fristede til at fornægte deres egne Grundregler for at antage de andre Standers Daarligheder og Forfængeligheder. De Mægtiges Hovmod og de rige Borgeres Stolthed ydmygede ikke en duelig Krigsmand; han omgikkes stedse med Folk, som agtede hinanden ikke efter nogle ved Hoffet og i Byen antagne Manerer, men efter deres Tapperhed og Duelighed. Caracteren af en brav Officeer gieldte i alle de Selskaber, hvor han kom, meer end en artig Hofmand og en riig Borger. Levemaaden i de store Stæder er kostbar. De Riges Overdaadighed forhøier Prisen paa alting; og Ærens Love nøde en Officeer til at efterligne dem i en Yppighed, som ikke alene overgaaer hans Formue, men og fordærver ham, og undertrykker den sande Krigsgeist, som udkræver Nøisomhed og Tarvelighed. Dersom man ikke stedse forhøier hans Sold, ligesom Prisen og Yppigheden stiger, maae han enten leve foragtet, eller ødelegge sig selv, eller udsue sine Underhavende. I de Romerske bestandige Leire, eller, som man bedre kan kalde dem, i deres Krigs-Byer, var saadan en Forhøielse i Prisen, saadan Stigen i Yppigheden ikke at befrygte. Standens Grundregler førte det med sig, at Tarveligheden blev æret i disse Byer paa en Tid, da

der

der var intet foragteligere i Hovedstaden. En Officeer havde ikke nødig at giøre Bekostninger over sin Formue for at ansees, og Soldaterne fandt ikke den Anledning til at fordærves, som er saa overflødig i de store Stæder. De havde deres Boliger for dem selv, ikke prægtige eller magelige, men saa beqvemme, som det var fornødent til at vedligeholde deres Sundhed og Styrke. De levede ikke iblant Folk, som foragtede og udsuede dem, som levede af deres Laster, og nødte dem til at røve og stiele for at samle igien det, som de havde forødet i Kroer og Vertshuse. Hver Soldat kunde i disse Byer have en Familie, en mægtig bevægende Grund til Orden og Maadelighed; Hans Børn vare hverken ham selv eller Staten til Byrde; De lærte hans Haandverk, og forlangte ikke at komme i nogen anden Stand, fordi de kiendte ikke meget til de andre. Armeen vedligeholdt sig selv uden at udtømme de andre Stænder. Det var hverken fordærvede Borgere eller trælbaarne Bønder, som bleve lokkede eller nødte til at gaae ind i en Stand, som de afskyede, men en fri og munter Slægt, som var opdragen i Krigens Grundregler, og som elskede deres Stand, hvormed man recruterede efterhaanden den Romerske Armee. Alle disse Folk med deres Familier vare under en bestandig Opsigt af deres Anførere. Det var let at holde dem i Orden, ikke alene

alene, fordi de boede saa nær tilsammen, men og fordi de saae ingen Exempler af en frækkere Levemaade, og kiendte ikke de Leiligheder til Lasterne, som gives i de store Stæder. Saa mange fortreffelige Virkninger, sagde bemeldte Officeer tilsidst, havde denne Indretning, og det er just det i den Romerske Krigsforfatning, som jeg agter høiere end alle deres Opfindelser i Tactiken.

Men saadan en Indretning, svarede man ham, er vel nu omstunder ikke mere muelig? En stor Deel af Borgerskabet i de store Stæder skulde tabe deres Næring, dersom man saaledes forlagde Krigsfolket. De store Byer ere befæstede, og de maae derfor have en anseelig Deel af Armeen til Besætning.

Jeg overlader, sagde Officeren, til dem, som have en vidtløftigere Indsigt i Statskonsten, at besvare fuldkommen den første af disse Indvendinger. Saa meget vil jeg kuns sige, at man ikke maae troe om mig, at jeg har saa blind en Iver for min Stand, at jeg skulde ønske dens Opkomst, om det end ikke kunde skee uden alle de andre Standers Ødeleggelse. Jeg veed, at Armeen er meere for at beskytte og forsvare de andre Stænder, end disse ere for Armeen; og jeg tilstaaer derfor, at den Deel af Borger- og Bondestanden, som lever af en for Staten nyttig Vindskibelighed, er den allerførste Stand, hvis Beste bør tages i Be-

tragtning. Men, sagde han til, kan det samme og siges om dem, som nære sig af blot Høkerie, om dem, som leve af Almuens Trang, Laster og Liderlighed? at ikke giøre noget Skaar i saadanne Folks Næring, skulde det være en vigtigere Grundregel end en heel Stands Vedligeholdelse? end at bevare Sundhed, Ordentlighed og gode Sæder hos den Deel af Folket, paa hvilken hele Statens Sikkerhed beroer? Lad der være f. Ex. i en Bye 800 til 1000 Øltappere, jeg tilstaaer det er mange Familier, og vel flere, end der burde leve af saadan en Næring; men er den Tieneste, som de giøre Staten, saa vigtig, at den kan sættes i Ligning med 8 til 10 tusinde andre Menneskers Beste, om man, uden at agte eengang den Tieneste, som de giøre Staten, betragtede alene deres Mængde? Men jeg vil forlade, sagde han, denne Indvending, for at besvare den anden, som synes at høre mere til min Metier.

Nogle store Byer ere befæstede. Det var maaskee af mange Aarsager bedre, at de ikke vare det; men disse Aarsager bleve for vidtløftige at undersøge. Jeg sætter, at de endelig maae være befæstede; de maae da have en stor Besætning, og disse Folk maae leve inden for Byens Volde; De kunne ikke, som Romerne, campere eller have en ganske Bye for sig selv, men de kunne derfor dog være indqvarterede paa et særdeles Sted

i Byen;

i Byen; Man kan bygge dem Baraquer; En Anstalt, som vel ikke har alle, men dog de fleste Fordele af den Romerske Forfatning. Det er fast umueligt, anderledes at indqvartere en Armee i en stor Bye, uden at fornærme enten Borgerskabet eller Krigsfolket. En Soldat skal ikke have store Beqvemmeligheder, det er vel sandt; men naar han kommer fra en Post, hvor han har udstaaet Nattevagt, Fugtighed og Kulde, maae han dog have et tørt og varmt Tilflugtssted, og saa megen Beqvemmelighed, som der udkræves til Legemets nødvendige Forflegning og Hvile. Man maae ikke legge saadant et Menneske med vaade Klæder op paa et koldt Loft, og maaskee under et aabent Tag. Vil man, at Soldaten skal have Familie, og opføde sunde og friske Børn til Statens Tieneste, gaaer det endnu mindre an. Det er ikke Vellyst og Kielenskab alene, men og en yderlig Elendighed, og Mangel af Nødtørftighederne, som fordærver Menneskene; i det mindste anstaaer det nogle forkielede Folk af en fordærvet Middelstand meget ilde, at prædike en Stoisk Moral for en Soldat, naar han har fordrevet en haard Vinter Nat under den aabne Himmel, medens de andre sov paa deres bløde Fierdyner. En Soldat, som aldrig finder en tør og varm Stue i sit Qvarteer, nødes til at søge den uden for i Kieldere og Kroehuse, eller at drive om paa Ga-

derne; og er det Under, om saadant et Menneske bliver fordærvet, om han forfalder til Liderlighed, stieler og røver? Der er desværre alt for liden Patriotisme og Eenighed imellem Standerne til at vente, om man kunde uden den strengeste Opsigt forskaffe Soldaten saadan Beqvemmelighed, saa længe han indqvarteres hos Borgerskabet. Naar Indbyggerne i en stor Bye paa den ene Side ville undgaae denne Strenghed, og man paa den anden ikke heller vil opofre Soldatens Velfærd, er det beste Middel til at undgaae begge Yderligheder, at bygge Baraquer. Men alle disse Grunde vare maaskee endnu ikke nok til at overbevise Folk om Nytten deraf paa de Steder, hvor saadanne Indretninger ikke allerede vare bekiendte. For en Dansk derimod behøver man ikke at anføre mange Beviis. Det, som enhver Indbygger i Kiøbenhavn seer daglig for sine Øine i de Anstalter, som ere giorte for Søefolket, er nok til at lære ham at ansee lige saadan en Indretning for Armeen, for et af Regieringens allerpriseligste Foretagender.

Man talte siden om andre af de Romerske Indretninger, og især om det store Fortrin, som en Krigshær af indfødte Landets Børn gav dem fremfor de Carthaginensiske Folk, som leiede Fremmede. Ingen kan nægte, sagde Officeren, hvad den skiønsomme Polybe anmerker, at Forde-

lene

lene af saadan en indfødt Armee vare store nok for at spaae Romerne den Seier, som de indlagde over et Folk, der var rigere og mægtigere end de. Men det var alt, lagde han til, en Følge af deres oeconomiske Indretninger ved Armeen, af deres Sæder og Tænkemaade. Der ere slette Folk i alle Lande, og en Samling af saadanne Folk, om de og vare fødte i Landet selv, giør ingen uovervindelig Armee. En Krigshær af gode Fremmede, er bedre end en anden, som bestaaer af fordærvede Landsmænd. Det er hverken af de Bønder, som opfødes i Trældom, som nødes til Tienesten, ikke heller af de Borgere, som af Liderlighed og Fortvivlelse lade sig hverve, at man samler ypperlige Armeer. Gode Soldater maae ligesom gode Søefolk fra Ungdommen af opdrages og anføres til Tienesten. De maae elske deres Metier, og hvorfor skulde de ikke kunne giøre det lige saavel som Søefolkene? Skibsfarten fører dog nok saa store Besværligheder med sig, som Krigen paa Landet. Det er ikke de store og pludselige forekommende Farligheder, som nedslaae Menneskene; men langsomme Lidelser, en stedsevarende Nød, og især Foragt, som knækker Modet paa Folk. En Borger i det gamle Rom, en Soldat i Alexanders Armee leed til visse Tider nok saa meget Ondt, som nogen Krigsmand nu omstunder; men det var kuns i de store Nødvendigheds Tilfælde; saasnart

disse vare overstandne, var den første Omsorg, at Armeen ikke skulde lide Mangel. De vare fra Ungdommen af opvante til Krigen, og Æren, den store borgerlige Anseelse, som de nød, opholdte Modet af en Krigsmand midt under de største Lidelser. Han havde i sit Fædreneland et Huus, et Hiem og en kier Familie, som han fegtede for, og hvor han ventede, naar han engang kom tilbage med Seieren, at blive modtagen med en besynderlig Høiagtelse. Da Rigdom og Pragt begyndte at ansees mere i Rom end Fortienester, torde vel en Soldat ikke mere maale sig med en velhavende Borger; men han var dog uendelig mere agtet end en Træl eller en Lakei. Det er ikke Officerernes Rang; men hele Standens Anseelse, som vedligeholder dens Grundregler. Lad en Krigsmand nyde den borgerlige Anseelse, som ham tilkommer, og Armeen skal strax faae et stort Tilløb af de Lediggiængere, som nu tør foragte en Soldat. Seer man ikke Krigsfanger selv at undløbe for at komme tilbage igien til de Leire, hvor en Krigsmand kan indlegge Ære? Æren er det første Middel til at befolke Armeen, og Soldaternes Giftermaale, hvortil udkræves en ordentlig Huusholdning og egne Vaaninger, er det andet. Skulde disse Midler ikke være tilstrækkelige, da ere der endnu flere. Der fødes, især i de store Byer, aarlig et anseeligt Tal af ulykkalige Børn,

Børn,

ren, hvis Forældre nødes af Armod eller Skam at forlade dem. Jeg taler her ikke alene om i, som ere ulykſalige Frugter af en ulovlig rlighed, men og om ſaa mange andre, ſom ldrene forlade for at opamme fremmede Børn. turen er efter al Formodning langt ſundere og kere i diſſe Børn end i de fleſte andre, ſom es af forkielede Forældre i tvungne og ulige Ægeaber; Skulle vi for diſſe utidige Foſtere bortede andre? Lad os forſøge at anvende de Pensom ſendes ud af Staten for at kiøbe forløbne ordærvede Mennesker, paa at opdrage de Børn, vi daglig ſee vanſmægte paa Gaderne i deres ende Pleiemødres Arme. De overlades til iten, den kan uden at indſkrænke den faderlige ndighed, giøre med dem hvad den vil. Vi ne ikke alene giøre dem til gode Krigsfolk, men ed Hielp af lette og ikke meget koſtbare Indinger opdrage i dem et bedre og dueligere Folk, vi ere ſelv. Vi kunne, ved at vænne dem tidil Orden, Arbeide og Nøiſomhed, ve dem nernes og Lacedæmoniernes Geiſt. Den Art ragelſe, ſom dannede Curier og Fabritier, ko meget lidt; den udkræver mere Opſigt end oſtning. En Planteſkole for nogle Regimenſkal ikke kunde koſte ſaa meget at vedligeholde, en Stiftelſe for 8 eller 10 Junkere. Og dervi ikke vidſte andre Veie til at ſamle ſaadan en

Sum; saa lad de Mødre, som vilde undtages fra den naturlige Pligt at opamme selv deres Børn, lad de Pebersvenne, som have Formue til at underholde en Familie, lad disse Folk betale det.

Endnu, sagde Officeren, er en Kilde tilbage for Krigsstanden; men den Kilde, lagde han til, maae renses først; det er Bondestanden. Jeg betragter her kuns dens Forbindelse med Krigsstanden. Om og den staaende Krigshær kunde holdes vedlige paa andre Maader; saa behøver dog enhver Stat foruden den et anseeligt Tal af øvede og duelige Folk, som den kan bruge i Nød. Trælbaarne Folk, uden Eiendomme, uden Følelse af Ære og Frihed, blive aldrig gode Soldater. Lad Bonden blive fri, lad ham lære tidlig at omgaaes med Gevær, lad ham skyde undertiden, i det mindste Spurrerne, som æde hans Korn, og vi skulde snart giøre vore Bønder til gode Soldater, om vi end ikke mere kunde giøre vore Borgere dertil.

No.

No. 305 og 306.

Mandagen, den 19de, og Fredagen, den 23de Decbr. 1763.

Man misbruger ofte det Ord Opdragelse; snart er det den udvortes Opførsel, snart Underviisningen i Sprogene og Videnskaberne; den sande Opdragelse er noget ganske andet. Den er hverken Dansemesternes eller Franzoisernes Verk. Det Franske Sprog giør ligesaa lidt dertil, som det Latinske, og de store Selskaber ikke mere end de høie Skoler. Man kan være artig, behagelig, veltalende, vittig, lærd, og dog være meget ilde opdragen. Hvorfor? Fordi man kan være alt dette, og dog være en unyttig, og dog være en skadelig Lem af Selskabet, en slet Ven, Huusfader, Patriot og Embedsmand. Den sande Opdragelse maae giøre os til Mennesker og Borgere. Det bør i det mindste være Hovedsagen. Belanstændigheden fortiener kuns at komme i Betragtning, saavidt Dyden behøver den for ikke at mishage. Men, dersom Fortienester tabe undertiden ved Mangel af udvortes Behageligheder, da tabe de endnu oftere derved, at man sætter større Priis paa det

Udvortes end man burde. Det er saa let at give et ungt Meenneske den skiønne Anseelse, som smigrer vor egen Stolthed, i det vi bedrage andre; og naar han allerede besidder noget deraf, for at giøre selv Lykke i Verden, hvad skulde da bevæge ham til at søge denne Lykke ved møisommelige Fortienester? At giøre de udvortes Behageligheder til Hovedsagen i Opdragelsen, det er at begynde bag fra, det er at ville sætte Form og Skik paa en Ting forend den endnu er dannet, det er at giøre Mennesker til Billeder og Stotter, at fordærve den hele Tænkemaade ved at vænne unge Folk til at ansee Bagateller for vigtige Ting, og vigtige Ting for Bagateller. Det er ikke alene at forsømme den vigtigste Deel af Opdragelsen, men og at legge uovervindelige Hindringer i Veien derfor. En Konst, som gaaer ud paa at lære unge Folk at tale, forend de tænke; at sige andet end de meene, at behage uden Dyder, og giøre sig ærede uden Fortienester, er en af de ulykkeligste Konster, som den menneskelige Forfængelighed har opfundet, og ingen Opdragelse er bedre end saadan een.

Opdragelsen bestaaer ikke i det udvortes Væsen, den bestaaer ikke heller i Kundskaben alene. Der ere vel nogle vigtige Grundsandheder, som tidlig maae indpræntes. Hukommelsen har og i den Alder en vis Styrke, som maae bruges; Et

Barn

Barn kan lære meget, det kan begribe mere end
man troer, naar det foredrages paa den rette
Maade; men det var bedre, at det ikke lærte me-
get, end at det lærte det saaledes, at baade Skien-
somheden og Lysten tog af, ligesom Hukommelsen
og til. Den største og vigtigste Kundskab kan
og ikke forhverves førend Opdragelsens Tid er
forbi. Den læres ikke af Bøgerne alene, men
er en Frugt af Erfaring, Eftertanke, Betragt-
ning og Samtaler. Dertil maae et ungt Men-
neske tidlig anføres, og heller læse mindre, for at
tænke desmere.

Jeg har sagt saa meget i disse Blade om Op-
dragelsen, at jeg tør haabe, at det ikke kommer
fornuftige Forældre mere saa fremmed for, om
jeg endnu til Slutning giver dem det Raad, at
bekymre sig mindre om det Udvortes og om Sko-
levidenskaberne, mindre om det som deres Børn
lære i Almindelighed af Franzoiserne og Skolemes-
terne, for at henvende deres hele Agtsomhed paa
noget som er uendelig vigtigere, hvad er det?
Det er at forskaffe Villien en vis Færdighed
til at lade sig boie under Fornuftens Herre-
domme. Med et ungt Menneske, som tidlig har
erhvervet sig den Egenskab, kan man siden giøre
alt hvad man vil. Da et heelt Liv derimod ikke
er nok til at oprette siden, hvad der i de første
Aar er forsømt.

Villiens Bøielighed er Hovedsagen af Opdragelsen. Et Menneske, som ikke er Herre nok af sine Fantasier og Begierligheder, for at kunne overtale sig selv til at giøre hvad Fornuften og Pligterne kræve af ham til enhver Tid, kan hverken være meget lyksalig selv, eller Verden til stor Nytte. Han maae enten af Ladhed og for at fyldestgiøre sine Passioner, forsømme mange vigtige Ting, eller og giøre dem med stor Ulyst. Ved det første taber det Almindelige. Ved det sidste lider han selv. De som have nogen vigtig Rolle at spille i Verden, maae i de fleste Tilfælde bestemme sig selv, og hvorledes ville vi vente at de skulle opofre deres Mageligheb og Vellyst for at opfylde møisommelige Pligter, dersom de ikke ere vante til at overvinde sig selv?

Det allervigtigste i Opdragelsen er derfor, at skaffe Sindet denne Bøielighed. Sielen har ligesaavel som Legemet i de unge Aar en besynderlig Beqvemhed til at modtage alle Slags Indtryk. De Bøielser, som for en gammel og stiv Ryg ere umuelige, blive ganske lette for dem, som fra Barns Been af vænnes til at gaae paa Liiner og at voltigere. Den samme Beskaffenhed har det med Sielen. Forskiellen er kuns, at vi mere sielden forsøge det, fordi vi i alle Henseender bekymre os mere om Legemet. At plante og pode Træer, og at tilride Heste, ere store og vidtløf-

tige

tige Konster, paa hvilke nogle Mennesker anvende deres hele Levetid, medens vi tvivle, om Opdragelsen er en Videnskab, og om der udkræves ligesaa megen Konst til at danne et Menneske.

Man troer vel i Almindelighed, at Villiens Boielighed er en vigtig Deel af Opdragelsen. Men man veed sielden hvori den rette Boielighed bestaaer, og feiler derfor ofte i Midlernes Valg. Ikke enhver Boielighed er en Dyd. Der er en vis Blødhed og Svaghed i Sindet, som giør, at det viger for den ringeste Modstand, for enhver Trudsel eller Tillokkelse. Denne Boielighed er en Last, en af Ungdommens Hovedfeil, og vi maae derfor vogte os vel for ikke at formeere den ved Opdragelsen. En Boielighed, som udvirkes ved Smigren eller Frygt alene, er en qvindagtig eller slavisk Egenskab, hvorved Fornuften og Pligterne vinde saa lidet, at et ungt Menneske bliver derved meget mere uskikket til at handle efter sin egen Overbeviisning, og til at følge fornuftige Grundregler. Det lærer at opofre dem alle enten for at øve sig i den Konst at behage, som det lærte af en Franzoise, eller for ikke at see oftere et suurt Ansigt af en vred Skolemester. En Art af Egensindighed, som følger visse Grundregler, er bedre end saadan en Boielighed, som berøver Sielen sin naturlige Styrke, og giør den uskikket til alle kiække og mandige Foretagender. Et ungt Men-

nesse.

neske, hvis bløde Sind er i Ungdommen endnu mere blødgiort, enten ved smigrende Tillokkelser eller skrækksomme Trudseler, er, naar han siden kommer ud i Verden, som et Skib med udspændte Seil, der har tabt baade Anker og Roer. Det omdrives af hver Vind, og Seilene tiene kuns til at befordre dets Undergang. Saa gaaer det og med et Sind, som er vant til at bøie sig efter alle udvortes Indtryk. Det falder for den første Tillokkelse, og skrækkes af den mindste Frygt. Indsigten hielper lidet, fordi man i Opdragelsen ikke blev vant til at følge den. Man handlede stedse som andre vilde, og aldrig saaledes, som man selv tænkte.

Sielen maae lære at bestemme sig selv efter sine egne Begreb. Villien maae vænnes til at lade sig bøie af Fornuften, ved Hielp af en indvortes og frivillig Drift, uden at regieres altid af laante og fremmede Indskydelser. Men, hvorledes, vil man sige, er det muligt, at forskaffe et Barn denne Færdighed? Fornuften kan jo i den Alder ikke være oplyst nok, for at regiere sig selv? Et fuldkomment Herskab over sig selv og i alle Tilfælde er det vel ikke muligt at give Børn ved Fornuftsgrunde alene; Men hvilket Menneske har vel nogen Tid havt saadant et Herskab over sig selv? Alle menneskelige Fuldkommenheder ere indskrænkede. Men, fordi vi ikke strax kunde

opnaae

opnaae den høieste Grad, skulle vi derfor aldrig begynde? Et Barn kan ikke begribe mange Ting, det er sandt, men her handles ikke om det Høie og Dybe i Videnskaberne; her handles kun om almindelige Pligter. Om Pligter, som den sunde Fornuft let indseer, naar de kuns fremsættes paa en beqvem Maade; naar Forstanden ikke allerede er indtaget af Fordomme, og forblindet af herskende Tilbøieligheder. Disse Fordomme og Tilbøieligheder maae have mindre Magt over Børn end over andre Folk, eller og de Gamle maae selv være Skyld deri. Et Barn har liden Indsigt, men det har derfor og mindre Pligter. Dette burde man især betænke, og heller lade sig nøie med en mindre Grad af Dyd, som kom af Overbeviisning, og af en frivillig Lydighed. Lad os dog betænke hvad det er, vi giøre, naar vi ved Tvang eller Tillokkelser, med Riis og Dukketøi ville have Børn til at antage en vis Alvorlighed, Stadighed, og høi Grad af Agtsomhed, som overgaaer deres Alder; Lad os betænke, siger jeg, hvad det er, vi foretage os. Vi ville ved barnagtige Grunde giøre dem for Tiden til Mænd. Vi see paa den udvortes Handling alene, som er det ringeste, og for at faae dem til at giøre denne, formere vi den barnagtige Frygt og Begierlighed, det er: for at faae dem til at ligne udvortes Mænd, giøre vi dem endnu mere til Børn, end

de

de ere, og Udfaldet deraf er, som jeg tilforn har viist, at de, naar de skulde være Mænd, regieres de endnu af barnagtige Grunde, af Vellyst eller Frygt.

Lad os dog i Opdragelsen bekymre os mindre om de udvortes Handlinger, og mere om Grundreglerne. Lad os kræve mindre Fuldkommenhed af et Barn, for at kunne bygge den, som vi kræve, paa en fornuftigere Grund. En mindre Alvorlighed, en ringere Grad af Agtsomhed. En Slutning, hvori der er den mindste Gnist af Fornuft, som Barnet udleder selv af Grunde, som det kiender, og den mindste gode Handling, som det vælger selv af Overbeviisning, er en langt større og vigtigere Fuldkommenhed hos et Barn, end al den udvortes Adstadighed, som det antager af Frygt, alle de viise Sprog, som legges det i Munden, og alle de mandige Handlinger, som det tvinges eller lokkes til.

For at give Willien en fornuftig Boielighed, og skaffe Sielen det Herskab over sig selv, som er Hovedsagen af Opdragelsen, maae vores Hovedregel være, at ikke, uden yderste Nød, bruge andre bevægende Grunde, end de, som tages af Handlingernes naturlige onde eller gode Følger, og som virke umiddelbar paa Forstanden. Den maae vi søge at oplyse, og vogte os vel for at bruge enten Begierligheden eller Frygten, saaledes

des, at vi derved forøge disse Passioner. Det er kuns at forebygge et Onde ved et andet som er værre. Et Barn, som ikke allerede er fordærvet ved onde Vaner, kan bringes vidt ved fornuftige Forestillinger, som ere lempede efter dets Begreb. De vigtige Sandheder, de som have megen Indflydelse paa Sæderne, og om andre bør man endnu ikke bekymre sig saa meget, ere klare. Ungdommen har endnu ikke den Tillid til sin egen Indsigt og den Paastaaenhed, som er en Virkning af en lang Fordærvelse i Tænkemaaden, og som forblinder Menneskene mere end Vankundigheden. De fleste Passioner ere endnu ikke farlige, og Fornuften har altsaa i denne Alder kuns to Fiender at overvinde. Det er Vellyst og Træghed. Den første Fiende blev ikke saa farlig som den i Almindelighed er, dersom vi ikke forstærkede den selv: For at give et Barn maadelige Begierligheder, behøve vi ikke at indskrænke dem med voldsomme Midler. Vi kunne forekomme dem ved at vænne unge Folk tidlig til Nøisomhed, og ikke lære dem at kiende de Ting, som formere Begierlighederne, førend Sindet er bleven stærkt nok til at modstaae deres Tillokkelser, og førend det er vant til at kunne undvære dem. Men dette er en af vore største Feil. Vi lade os forlede enten af Kielenskab eller af Forfængelighed, til at giøre unge Mennesker tidlig bekiendt med alle disse

Ting, som glimre i Øinene, fornøie Indbildningen, og kildre Smagen og Følelsen, og naar vi med alt dette Dukketøi har adspredet deres Tanker, forvildet deres Begreb, og forøget den sandselige Empfindtlighed, vilde vi til visse Tider, og naar det falder os selv ind, med Magt bringe dem tilbage igien til en Adstadighed og Alvorlighed, som enten overgaaer deres Kræfter, eller som vi maaskee kunde uden Tvang have bragt dem til, dersom vi ikke selv først havde forvildet dem. Nogle Forældre vilde endog forsvare denne Omgang. Man maae tidlig, heder det, lade Børn see, smage og nyde Alting, det rører dem siden saa meget desmindre. En stor Deel af Fornøielser, tilstaaer jeg gierne, ophører ved Vanen; men denne giør noget som endnu er værre, den forvandler overflødige Ting til Fornødenheder, den giør det til en Natur at begiere saa meget, den formerer vores Trang, vore Lidelser, vore Bekymringer, vore Fristelser, uden at forøge vor Lyksalighed. Et forkielet Barn finder vel ikke mere den Fornøielse ved alt hvad han nyder, som et andet, der aldrig havde seet det før; men det første Barn græder, bliver misfornøiet, og troer at det er ulykkeligt, saasnart det mister noget deraf. Det giør det andet ikke. Et forkielet Barn er altsaa dobbelt ulykkeligt. Det har mindre Fornøielse af det, som det nyder, og lider mere ved at

miste

miste det. Man kan altid vænne sig til det, som fornøier Sandserne; men det staaer ikke altid i vores Magt at vænne os derfra. Jo tidligere vi ere vante dertil, desmere lide vi selv, naar vi undertiden nødes til at undvære det. Desmindre ere vi i Stand til at overvinde os selv, naar Fornuften kræver nogen Opofrelse. Lad os derfor, af hvad Stand og Formue vi end ere, vogte vore unge Folk for alt det, som kan forøge de naturlige Begierligheder, og formere den sandselige Empfindtlighed. Lad os, siger jeg, i dette Stykke sætte Kielenskab, Forfængelighed og Stolthed tilside. Lad os anvende mindre Omsorg og Bekostning paa at klæde, spise og fornøie vore Børn, paa at giøre dem til smukke Billeder og Figurer i de Selskaber, hvor vi begaae selv alle de Daarligheder, som vi laste siden i dem. Lad os giøre dette, og det skal være os let at regiere dem. Deres Tanker skal være mindre adspredte, naar vi ville undervise dem, og Villien mere bøielig. Det skal ikke koste dem megen Umage, at handle efter de faa Grunde, som de kiende, fordi der er intet som afholder dem derfra. Med denne Lydighed maae vi være fornøiede, og ikke forlange at de skulle være Mænd for Tiden. Naar de først have forhvervet sig en Færdighed i at handle efter visse gode Grunde, naar de have lært at undvære de Ting, som Menneskene saa heftig attraae, som

adsprede Tankerne, opirre Begierlighederne og nedtrykke Forstanden, da er det først Tid at vænne dem langsom og efterhaanden til at see disse Ting, førend vi sende dem ind i Verden, at ikke en alt for hastig Forandring skal fordærve dem. Deri forsee vi os og meget ofte. Vi sætte unge Folk med eet af en stor Tvang i en yderlig Frihed. Det er Aarsagen, hvorfor saa mange fordærves ved Akademierne og paa Reiserne. Og kunde man vel vente andet, naar et Menneske, som er vant til at regieres alene af Myndighed eller Frygt, som sielden vovede at tænke selv, endnu mere sielden fik Tilladelse at handle efter sin Indsigt, som i Alting blev bestemt af fremmede Indskydelser, kan man vente andet, siger jeg, naar saadant et Menneske med eet forlader baade Forældre og Skolemestere, for at regiere sig selv?

Træghed er den anden Fiende af Fornuften. Den er vanskeligere at overvinde. Naar Begierlighederne og de sandselige Empfindtligheder end ikke hindre Forstanden i sine Virkninger, er der dog i Naturen selv en Modbydelighed for det Arbeide, som Pligterne udkræve. For at forarbeide vore egne Fuldkommenheder, og tiene andre, maae vi opofre undertiden endog de naturlige og anstændige Fornøielser. Vi maae være Herrer af os selv, ikke alene for at undvære Pragt, Wellyst, Beqvemmelighed, tilligemed de Begierlighe-

ligheder, som vi have givet os selv; vi maae og kunde overvinde de andre, som ere naturlige, vi maae kunde taale: Hunger, Kulde, Arbeide, Smerte, Aarvaagenhed. Endog de menneskelige Følelser selv, Kierlighed, Venskab, Nidkierhed maae være under Fornuftens Herredømme. Men hvorledes lærer man unge Folk alt dette? Man tilstaaer mig dog, at alle Videnskaber, alle Sprog, alle Legemets Øvelser, hielper ellers meget lidt, og at vinde den ringeste Grad af dette Herskab over sig selv, giør et Menneske mere beqvem til store Handlinger, end det hele Latinske eller Franske Sprog, og alt hvad man i Almindelighed lærer af en Skolemester og en Franzoise. Dette nægter vel ingen. Man frygter kuns, at det er umueligt at lære unge Folk saadant. Men er da den hele græske og romerske Historie en Fabel. Er det Løgn alt hvad som fortælles om Lycurgus, Aristides, Leonidas, Fabricius, Decius, Regulus, Horatius, Cocles, og hundrede saadanne Mænd? Vi forlange dog ikke nær saa meget af vore unge Folk. Vi ville ikke, at de for at handthæve Lovene, og tiene Staten, skulde gaae selv i Landsflygtighed; stikke deres Hænder i en gloende Ild, styrte sig ned i Afgrunden, kaste sig midt iblant Fienden, og giøre andre saadanne forskrækkelige Handlinger, vi ville kuns at de skulle være stærke nok for at ikke sætte Ret-

færdighed tilside for Yndest eller Had, for at ikke overtræde Lovene af Venskab eller Medlidenhed, for at ikke forsømme vore vigtige Forretninger af Magelighed, og taale undertiden de almindelige Uleiligheder, som Krigen og Søen fører med sig. Dersom dette var saa umueligt, hvorledes kunde da noget af alt det, som man fortæller os om Grækerne og Romerne, være sandt? og hvortil nytter det da, at vi plage vor Ungdom for at lære de Sprog, i hvilke der fortælles os saa urimelige Ting.

Det er desværre, jeg tilstaaer det, i vores Alder meget vanskeligere, at forskaffe unge Mennesker en meget ringe Grad af disse Dyder, end at lære dem deres Sprog, og uendelig vanskeligere end det var for Grækerne og Romerne selv, at giøre alle de store Ting, som deres Skribentere fortælle. Det er her ikke Sted at opregne disse Vanskeligheder. Den største iblant dem alle er den, at Opdragelsen er ligesaa forsømt i vore Tider, som den var agtet da, og at den almindelige Fordærvelse er stor nok, for at nedbryde hastig i vore Selskaber alt hvad vi kunne opbygge i nogle faa Huse. Men dersom ingen vil begynde førend alle begynde, og enhver bie indtil hele Verden bliver forandret, bliver der aldrig noget af. Vi har giort saa mange ulykkelige Forsøg, hvoraf Hensigterne vare mindre vigtige. Lad os engang

giøre

giøre noget i Opdragelsen. Det er maaskee af Mangel paa saadanne Forsøg, at de andre ikke har været lykkeligere; thi Udfaldet af de beste Anslag kommer dog tilsidst an paa de Folk som skulle udføre dem, og uden gode Mennesker hielpe alle Rigdomme os intet. Lad os forsøge det, siger jeg, saa mange gamle Nationers Erfaringer ere for os, og om de alle slaae feil, tabe vi ikke meget derved. Vi kunne ikke blive meget mere fordærvede end vi ere.

Grundreglerne ere disse. Vi maae søge at undertrykke og formindske saa meget, som vi kunne, alle sandselige Empfindtligheder, og give baade Legemerne og Sielene Styrke. Vor Trægheb er en Virkning af Svaghed og Vellyst. En nøisom Siel i et stærkt Legeme elsker Arbeide og Virksomhed. En vellystig Siel derimod, som boer i en empfindtlig og forkielet Krop, kan ikke, om den end vilde. For at skaffe Sielene og Legemerne den rette Styrke igien, er det ikke nok at vi vogte os for at give unge Folk saadanne Begierligheder, som de ikke have af Naturen. Vi maae ogsaa stræbe at forebygge dem, til hvilken en svag Natur kunde forlede dem. Vi maae ved en fornuftigere Omgang fra Fødselen af hærde deres Legemer saaledes, at de kunne lade sig nøie med de allernødvendigste Ting, at de kunne endog taale Mangel og Smerte. Ved at for-

skaffe Legemet denne Styrke, give vi Sielen tillige en stor Magt, og det beroer paa os siden at henvende denne Magt hvortil vi ville. Men for alting ingen voldsomme Midler, ingen hastige og pludselige Forandringer. Hvad der er forseet, eller hvad der maaskee i vore Tider er umueligt i den physiske Opdragelse, det maae vi søge at oprette ved den moralske. Denne giver os mange Midler i Hænderne, til at skaffe Fornuften en Overvægt over Begierlighederne. Hvad vi ere svagere end de Gamle i naturlige Kræfter og i visse borgerlige Indretninger, det er vi stærkere end de, ved Hielp af Religionen og Videnskaberne, naar vi kuns ikke misbruge den første til at foragte de naturlige Midler, og forlade os saaledes paa Videnskaberne, at vi forsømme de daglige Øvelser, og den Anvendelse deraf i Samtale og Omgang, uden hvilken den almindelige Kundskab lidet nytter.

I de gamle philosophiske Skoler kunne vi lære den ypperlige Methode at oplyse Sindet ved lette Samtaler, og at bøie Villien og undertvinge Begierlighederne ved daglige Øvelser. Jeg har i disse Blade givet nogle Exempler af Underviisningen, og vil nu til Slutning tale noget om Øvelsen. De pythagoriske og stoiske Skoler overgik deri de andre, af dem udgik ogsaa de største Mænd. Man beviste da ikke alene Nytten af

Maa-

Maadelighed og Afhold, men øvede og Menneskene deri. Pythagoras tillod ikke sine Disciple i deres Prøve-Aar at spise Kiød eller drikke Viin. Deres Maaltider bestode af Urter, Brød og Vand, de maatte ikke bære bløde og varme Klæder. Den eneste sandselige Fornøielse, som man tillod dem, var Musiken, og denne blev afvexlet med strenge Legemets Øvelser, hvilke udgiorde det som de Gamle kaldte Gymnastik. Heri vare alle de gamle Lovgivere og Philosopher paa en besynderlig Maade overeenstemmende. Musiken og Gymnastiken vare de to vigtigste Gienstande af den første Opdragelse. Plato vilde ikke, at man skulde giøre meget andet i de første Aar. Legemet maae have Tid til at samle en vis Styrke, førend Sielens Kræfter anspændes. Men de Gamles Gymnastik var og noget ganske andet, end de Menuetter som vore Børn lære at trippe, saasnart de kunne gaae. Den var en Samling af alle de Øvelser, som tiene til at giøre Legemet stærkt, bøieligt og beqvemt til alle Slags Bevægelser og Vendinger. En Konst som er ganske uddød iblant os. Musiken blev brugt til at opmuntre Sindet, og dæmpe de vilde Tilbøieligheder; og naar Legemet, Sandserne, Indbildningskraften, med faa Ord, det Dyriske i Mennesket var saaledes tilberedt, bleve unge Folk sendte til Philosophernes Skoler, hvor Forstanden blev dannet med fornuftige Samtaler, og hvor de lærte at kiende

Grundene af de Pligter, som ved de foregaaende Øvelser vare giort dem lette.

Vi maae ikke troe, at det var Hittebørn, Betlere, og Tiggerunger alene, som bleve saaledes opdragede, for at giøre deraf engang nogle forhærdede og følesløse Mennesker, som man kunde opofre i Krigen eller paa Søen. Nei, det var Adelsmænd og Prindser, som bleve Raadsherrer, Anførere, Lovgivere, Keisere, Mynstre ikke alene af Tapperhed men og af Fromhed og Menneskelighed. Lad os høre noget af det, som Marc Aurel fortæller om sin egen Opdragelse, og vi skulle maaskee lære engang af denne store Mands Exempel hvad Opdragelse er.

„Af min Moder, siger han, har jeg lært „Gudsfrygt og Gavmildhed, at vogte mig ikke „alene for at giøre men og for at tænke det Onde, „at lade mig nøie med ringe og maadelig Spise, „og at føre en ganske anden Levemaade, end rige „Folk pleie at giøre. Af min Hofmester har „jeg lært at taale Arbeide, og at være fornøiet „med meget lidt; at legge selv Haanden paa Værket, at ikke blande mig i fremmede Ting, og „ei let høre Angivelser. Af Diognetus, at „ikke spilde Tiden paa unyttige Ting, eller være „overtroisk, at heller sove paa en tynd Matelas „end bløde Senge, og andre saadanne Græske „Øvelser. Af Rusticus, at taale Irettesæt-

„telser

„telser og Modsigelser, at være villig til at for„lade den, som havde giort mig noget imod, at „høre og læse med Agtsomhed. Af Apollinius, „at være Herre af mig selv, at ikke være ustadig, „men handle efter visse og sikre Grundregler, at „ikke foretage det mindste uden Grund, at være „altid den samme i Smerter, i Modgang og i „Sygdomme, og jeg har seet i ham, som i et le„vende Exempel, hvorledes man kan undervise „og regiere andre uden at være nogen Tid fortre„delig eller knurvurren. Af Sextus, at kunne „være baade venlig og alvorlig uden Affectation. „Af Alexander, at ikke fortørnes over de Feil, „som andre kunne begaae i deres Tale og Opførsel, „og at see mere paa Tingen selv, end paa Maa„den, hvorpaa den forebringes. Af Fronto, „hvor megen Misundelse, List og Forstillelse „der følger med Tyrannie, og hvor lidt ædelt „der ofte findes hos dem, som kaldes Ædle. Af „Alexander, at høre selv alle, og ikke let under „Paaskud af Forretninger at vise nogen fra mig. „Af min Fader har jeg lært Sagtmodighed og „Bestandighed, at foragte en forfængelig Ære, „at arbeide med Lyst og Bestandighed, gierne høre „alle dem, som have noget at sige til det almin„delige Beste, at elske mine Venner, og ikke for„lange mange Opvartninger af dem; at over„legge Alting, og ikke lade mig bedrage af et

„falsk

„ falsk Skin, at være varsom og forsigtig uden
„ Frygt og Sinds Urolighed, at foragte Hyklerie;
„ at bruge den nærværende Rigdom og Overflø-
„ dighed uden Stolthed, og saaledes at jeg ikke
„ savnede det, om jeg engang mistede noget deraf;
„ at hverken bekymre mig meget om den udvortes
„ Ziirlighed, ikke heller ganske forsømme den; at
„ føre saadan en Diæt, at jeg ei behøver meget
„ Lægerne; at ære de Viise uden at foragte andre;
„ at ikke agte saa meget, hvad der giør mig selv
„ Ære, som hvad der er nyttigt for det Almin-
„ delige; at ikke bekymre mig meget om Spise,
„ Klæder, mine Opvarteres Mængde og Anseelse.„
Efter at have opregnet alt dette, og bevidnet sin
Erkiendtlighed mod sine Forældre og Lærere, tak-
ker han tilsidst Gud, fordi han bevarede ham i
hans Ungdom fra Anledning til Forførelse, og
fordi han har lært, at en stor Herre kan føre et
maadeligt og tarveligt Liv, uden derfor at tabe
noget af den Anseelse, som behøves til at vedlige-
holde hans Myndighed.„

Ingen har bedre beskrevet de Gamles Op-
dragelse. Ingen har bedre beviist, hvor store
Ting den udrettede, end Antonin. Saadanne
Caracterer ere ikke Virkninger af en blind Hæn-
delse. De voxe ikke op af Jorden som Svampe:
I den første Christne Kirke agtede man og disse
Øvelser, som tiente til at undertvinge Tilbøielig-
heder.

hederne og til at give Sielen Styrke til at efterleve Christendommens høiere Grundregler. Da Kirken var plantet, ventede man ikke mere paa umiddelbare Gaver og Indskydelser, som behøvedes for at udruste de første Redskaber til Christendommens Udbredelse. Man troede endnu mindre, at en Religion, som prædikede i saa høi en Grad af Troe, Hengivenhed og Menneskekierlighed, var noget, som kunde læres af en Bog, og som var færdigt, saasnart man kunde besvare visse Spørgsmaal. Uden tidlige og daglige Øvelser i Nøisomhed, Afhold og Selvfornægtelse troede man ikke, at et Menneske kunde komme vidt i den Christelige Fuldkommenhed. Vi veed hvor meget disse Øvelser siden ere blevne misbrugte af Munke-Ordenerne, men vi vide og, at nogle af disse Ordener har just ved saadanne Øvelser dannet store Mænd baade til Kirkens og Statens Tieneste. Vi fornøie os med at fortælle saa mange latterlige Ting om andres overdrevne Iver, men kiende vi og nok til vor egen Feighed og Lunkenhed? „Hvad ville vi, siger den berømte Hr. „Saurin, svare en Romersk Catholsk, som til- „talede en Protestant saaledes: Det skeer af Over- „troe, siger I, at jeg i 6 hele Uger holder mig „fra at spise Kiød for at ihukomme min Forløseres „Lidelse og Død; og I, I overgiver Eder i „denne Tid, af en Reformations Geist, til Fyl-

„derie

„derie og Drukkenskab? Det skeer af Overtroe, „siger I, at jeg i den Tid lever eensom, faster, „afholder mig, og spæger mit Legeme. Og I, „I henbringer, af en Reformations Geist, en„deel af denne Tid i Selskaber, ved Spillebor„dene, og paa Skuepladsen.„ Denne viise Protestantiske Lærer havde ikke, som en anden Skribent af hans Kirke, der har skrevet en Historie af Jesuiter-Ordenen, fortalt det som noget daarligt og lastværdigt. „At denne Orden vænner „deres unge Folk til at taale saadanne Ting, „som ere ubehagelige for Sandserne og Naturen „imod, at de øve dem i at dæmpe og undertrykke „endog uskyldige Begierligheder, f. Ex. naar „de sidde ved Bordet, og have en besynderlig „Lyst til en vis slags Mad, tager man den bort, „og giver dem noget andet, som de ikke gierne „ville spise. Naar de forneie sig meget over „en smuk Klædning, lader man dem iføre en anden, „som er slettere, o. s. v.„

De som kiende noget til den menneskelige Natur og til Indretningerne af Sparta og Rom, og som har lært af de Græske og Romerske Forfattere andet end Gloser, begribe let, at saadanne Øvelser ere vigtigere end alt, hvad der i Almindelighed læres i Skolerne. Det er ved dem, at Sielen vænnes til at undertrykke Begierlighederne og til at opnaae det Herskab over sig selv, som

giør den bøielig til Religionens og Dydens Tieneste. Man kan anstille mange saadanne Øvelser med unge Folk uden Tvang, og uden enten at straffe eller bedrøve dem. Man maae kuns ikke kræve alt for meget paa engang, og ved Grunde og Opmuntringer bringe dem til at giøre saadanne Forsøg; Jeg har selv seet et Exempel af et Barn, som man overtalede til at giøre engang hver Dag noget, som han ikke havde Lyst til, og til at lade igien noget, som han gierne vilde giøre. Den Berømmelse, som man gav ham, den Forundring, som man viiste ved at see ham giøre noget, som man holdt for at være over hans Evne, og Lyst til at ikke ansees mere for et Barn, var nok til at bevæge ham, snart til at sætte en Kage bort, for at gaae hen at bestille noget, som han i nogle Dage ikke havde havt Lyst til, snart til at blive hiemme, for at skrive et Brev, naar han allerhelst vilde gaae ud at spadsere. Han blev snart saa vant dertil, at han erindrede det af sig selv at giøre hver Dag saadan en Gierning, hvormed han meente at kunne bevise, at han enten allerede var eller snart blev fuldkommen nok til at regiere sig selv. Paa denne Maade bør og alle saadanne Øvelser anstilles. Ved Tvang alene dæmpes ikke Begierlighederne, de opirres kuns, og undertrykkes til en Tid for siden at bryde des heftigere ud. Det var just Hovedfeilen af den Romer-

ske Kirke; Det som kuns var Hielpemidler og Raad, giør den til Bud og Befalinger af lige Myndighed med de guddommelige Love. Men er det vel roesværdigere, om man ganske foragter saadanne Raad, af hvilke dog Apostlerne selv og deres Disciple have anpriset nogle?

Den Platoniske Philosoph Plotin fik af Keiser Gallien en Bye i Italien, hvor det blev ham tilladt at giøre et Forsøg af de Platoniske Love. Men dette Forsøg lykkedes ikke, fordi denne nye Colonie blev besat med Folk, som ikke vare opdragne efter de Socratiske og Platoniske Grundregler. Saa vist er det, at de fuldkomneste Love nytte intet uden Sæder, og at alle Forbedringer i Staterne udrette lidet, dersom man ikke tillige begynder med at forbedre Opdragelsen. Vi ere endelig komne saa vidt at vi tænke derpaa, at vi tale og skrive derom, men hvor mange Forsøg have vi, af hvilke vi kunne slutte noget med Vished om Muligheden af saadan en Forbedring? Disse Forsøg ere og vanskeligere end man troer. Forældrene skulde selv giøre det beste dertil, og disse mangle snart Formue, snart Indsigt, snart Lyst eller Leilighed dertil. Fremmede kunne, om de ville, ikke vove mange Ting. De almindelige Fordomme, vores Kielenskab, Stolthed og Forfængelighed tillod det ikke. Hvad der opbygges undertiden i Husene og den private Underviisning,

ning, det nedbrydes strax igien i Selskaberne. Og at bringe unge Mennesker tidlig til at figurere der, det er Hovedsagen af den nærværende Opdragelse. Theorien af saa vigtig en Videnskab er saa nye, og den modsiger de herskende Fordomme alt for meget til at vente, at man skulde giøre mange Forsøg i den store Verden eller i de offentlige Skoler. Ville vi have nye Erfaringer i denne Videnskab, da maae vi i Hospitalerne anlegge Verksteder for Opdragelsen, ligesom vi der have anlagt dem for Lægekonsten. Disse arme Børn, som opvoxe paa Gaderne, og som Forældrene kaste fra sig, kunde bruges til saadanne Forsøg. Den sande Opdragelse, som er en Skole af Arbeidsomhed, Nøisomhed og Afhold, koster ikke mange Penge. Den udkræver vel, det er sandt, megen Videnskab og Taalmodighed af dem, som skal bestyre dem; men der fandtes maaskee nogle Philosopher, som af Kierlighed til det menneskelige Kiøn og af Lyst til at prøve deres Grundsætninger, lode sig overtale til at giøre saadanne Forsøg. Psammeticus lod nogle Børn indslutte, for at vide, hvilket Sprog der var det ældste. Her handles om Forsøg, som ere langt vigtigere. Lad nogle forulykkes, Tabet skulde ikke være stort. Disse arme Børn vandt dog noget. Jeg vil ikke sige, at man skulde giøre dem alle til store Genier, til Bedundere i Lærdom eller Galanterie. Det var

hverken gavnligt for Staten eller Hensigten af saadanne Forsøg. Men det troer jeg vist, at man af disse vilde Skud af en fordærvet Stamme kunde opelske en Slægt, som var bedre end den som nu lever: arbeidsomme, tapre, nøisomme og redelige Mennesker; Folk, med et Ord, som fortiente Borgerskab i Sparta og Rom.

No. 307. og 308.

Mandagen, den 26de, og Fredagen, den 30de Decbr. 1763.

Jeg bliver ved mit Forsæt, at slutte disse Blade med Aarets Udgang, og dette er altsaa den sidste Gang, at jeg har den Ære at underholde Publicum, som patriotisk Tilskuer. Naar jeg betænker den Bevaagenhed, hvormed den Deel af Publicum, hvis Yndest jeg agter meest, har beæret mig, og det, som er mig endnu kierere end al personlig Bevaagenhed, den Frihed, som jeg har nydt, til at tale som jeg tænkte, maae jeg tilstaae, at jeg ender dette Arbeide med langt mere Fornøielse, end jeg havde ventet mig, da jeg først lagde Haanden derpaa. Min Pligt mod det Al-

mindelige byder mig at giøre denne Bekiendelse, for at opmuntre andre, som kunde have større Gaver og mere Lykke, til at fuldføre det, som jeg kuns har begyndt. Med gode Hensigter og nogen Bestandighed overvinder man tilsidst alle Hindringer. Og har man end ikke den Lykke, at udrette alt hvad man ønskede, giør man dog Veien lettere for andre. Det er altid en stor Trøst for dem, som tænke vel, og som ikke søge alene deres egen Ære.

Dersom jeg fyldte dette Blad med en vidtløftig Taksigelse til Publicum, skulde man maaskee troe, at jeg sagde alt dette, mere for at rose mig selv, end for at takke mine Velyndere. Jeg vil derfor heller giøre noget, som baade er mindre mistænkeligt og mere nyttigt. Jeg vil til Slutning aflegge et kort Regnskab for det Tilskuer-Embede, som jeg i tre Aar har forrettet. Jeg vil underrette Læserne paa eengang om Hoved-Hensigterne af mit Foretagende, og give dem et Udtog af min Plan, hvorved det skal blive dem let at forbinde tilsammen de Sandheder, som ere udstrøede i et Verk, hvis Natur ikke tillod at følge en vis Orden, hvilken jeg, for at vedligeholde Læsernes Agtsomhed, ofte har maattet afbryde, og skiemtet undertiden, for at være des vissere paa at blive læst, naar jeg talede om alvorlige Ting.

Den Plan, som jeg udgav ved Skriftets Begyndelse, beviser, at det ikke var min Hovedhensigt at tale om nogle Feil mod Velanstændigheden, om det Ligegyldige i Smagen og Sæderne, at skiemte, fornøie, og give Læserne to Gange om Ugen noget i Haanden, hvormed de kunde fordrive Tiden. Dette, troer jeg, er bleven sagt tydelig nok i det første Blad, og dersom jeg end havde sagt det endnu tydeligere, eller og strax alt for kiendelig sat det i Verk, vare de følgende maaskee ikke blevne læste. Nogle lastede den Plan, som den, der ikke skikkede sig for saadant et Verk. Andre meente, at jeg ikke nøie nok fulgte den. Alvorlige Afhandlinger, sagde de første, Betragtninger over Religionen og de menneskelige og borgerlige Pligter skikke sig ikke for Ugeskrifter. Jeg svarede: Hvem har givet den Lov? er det tilladt at fornøie sine Medborgere to Gange om Ugen, hvorfor ikke at opbygge dem? Det er ikke vanskeligt at overtale Folk til at giennemlæse en stor Bog, som er fuld af Skiemt og Spøg, og man behøver derfor ikke heller at uddele saadanne Bøger Arkeviis. Af alvorlige Skrifter derimod er to halve Arks Læsning om Ugen alt, hvad man tør forlange af de fleste Læsere. En Præst maae kuns tale en Time. Alvorlige Afhandlinger skikke sig altsaa meget vel for Ugeblade; det kommer kuns an paa, at Forfatterens Plan tillader saadanne Be-

tragtninger. Min Plan tillod det ikke alene, den udkrævede det endog. Jeg havde foresat mig, ikke at fortælle, hvad der snakkes paa en Spadseregang eller ved et Theebord, men at tale om saadanne Ting, som skikkede sig for Selskabet af de fire ærværdige Patrioter, hvis Caracter jeg beskrev i det andet og tredie Blad. Men hvorfor, sagde de andre, forlade I undertiden Eders Plan, for at skiemte? Det skeer, svarede jeg, for at blive læst, og jeg mener at have naaet denne Hensigt, uden endda at forlade min Plan. Læserne kunne nu selv dømme derom. Jeg vil forelegge dem et Udtog af Tilskueren, og overlade til dem at skiønne, baade hvorvidt jeg har opfyldt mit Løfte, og hvor mange iblant dem der havde Taalmodighed nok til at høre mig, om jeg uden skiemtsomme Afvexlinger havde i tre Aar faret fort i saa alvorlig en Tone.

Min Hensigt, sagde jeg i det første Blad, var at udbrede Sandheder, som kunde forbedre Tænkemaaden, Smagen og Sæderne, oplyse Menneskene om deres sande Fordele, og giøre dem nidkiere til at opfylde Pligterne i alle Stænder. For at udføre denne Plan, haver jeg betragtet Mennesket snart for sig selv, snart i Hensigt til Staten, som Menneske og Borger i Almindelighed, og som Borger i en vis Stand. Min Hensigt var fornemmelig rettet paa de borgerlige For-

bindelser. Lovene af det patriotiske Selskab udkrævede det. Men jeg maatte have glemt den vigtigste Grund af disse Love, dersom jeg havde forbigaaet den store Sandhed, at man, for at være en god Borger, maae være en god Mand, og at de beste Love gavne lidet uden Sæder. Denne Sandhed er Grunden til de fleste Betragtninger, den er Nøglen til det hele Skrift. Jeg frygtede saa meget for, at ikke giøre den klar nok, at jeg maaskee har talt alt for ofte derom. Men jeg ansaae dens Forglemmelse for vore Tiders Hovedfeil, og jeg troede, at det var baade Lovgivernes og Lærernes fornemste Pligt at skaffe Verden først gode Mennesker, for ved Lovene siden at giøre dem til gode Borgere.

Jeg betragtede Mennesket saaledes, som det kommer til Verden, og fandt, at det var et meget ubestemt Kreatur, begavet med Formuer til at udvikle sig paa utallige Maader. At det er ikke saa meget Naturen og Fødselen, som Opdragelsen, Lovene og de Omstændigheder, i hvilke Forsynet sætter Mennesket, som bestemmer dets Lyksalighed og Skiebne (No. 4, 17.) Jeg igiennemgik Hovedforandringerne af Livet, og undersøgte Virkningerne af Natur og Konst, af Videnskab og Eenfoldighed, af Rigdom og Fattigdom, af Overflødighed og Nøisomhed. Jeg overveiede de bevægende Grunde til vore fri Handlinger,

hvor-

hvorledes Dyd, Ære, Egennytte og Frygt regiere Menneskene (25, 44, 155.) Midt i den største Forskiellighed af Tider, Steder og Indretninger, fandt jeg Lighed nok imellem Hoved-Scenerne af Livet, for at kunne slutte fra det Forbigangne til det Tilkommende, fra det Gamle til det Nye. Alle siebne Nationers Historie lader sig dele i tre Perioder, den naturlige Uskyldigheds Stand, den, i hvilken Selskaberne voxe ved Konster, og den, i hvilken de igien aftage (35, 36, 257, 258). Dyden har altid giort Menneskene store og lyksalige (25, 44, 94, 286); men hverken Dyd eller Lyksalighed var et Verk af Menneskets Flid alene (270). Det er Forsynet, som bestemmer Folkenes og Rigernes Skiebne (284); men det belønner altid den gode Brug af de Kræfter, som det har givet Menneskene, og det straffer de fordærvede Folk, enten for at forbedre dem selv, eller for at styre det Onde i Verden (255, 284). Ved at igiennemgaae de adskillige Scener af Livet, var det naturligt, at jeg fæstede min Agtsomhed især paa dem, som røre os meest (131, 132, 179). Jeg betragtede den nærværende Tilstand af Verden. Fodsporene af den første Uskyldighed og Eenfoldighed vare meget rare (158, 295); Men der var og mindre af den gamle Overtroe, Vildskab og

Grumhed. Religionens, Ærens og Handelens Grundregler have i nogle Henseende merkelig forbedret Verden, især den Deel deraf, som kaldes Christenheden (11, 12, 31, 277, 278). Men det er ikke saa meget Christendom og Fornuft, som det er Meninger og Vaner, der underholde disse Grundregler (179, 277). Herskende Fordomme og Passioner have undertrykt baade Fornuften og Religionen. Rigdom, Pragt, Stolthed, Forfængelighed har fordærvet Sæderne (25). Baade Sielene og Legemerne have tabt deres Styrke (277). Vi glide langsom og uformerkt ned i den Fordærvelses Afgrund, som opslugte saa mange prægtige Stater i den gamle Verden (251, 255), og vi have ikke Mod nok til at gaae tilbage igien (277, 228). Slaviske Efterfølgere af de Gamle i deres Pedanterier og Misbruge, tænke vi sielden paa at efterligne dem i det, som giorde dem til store og agtbare Folk (268, 296). I det jeg undersøgte de almindelige menneskelige Svagheder, og opdagede Tidernes Feil, troede jeg, at jeg ikke burde smigre for det Folk, for hvilket jeg skrev. Alle Europæiske Folk have noget af den almindelige Fordærvelse; men enhver Nation har dog sine egne besynderlige Svagheder. Vore Hovedfeil ere Stolthed, Magelighed og

For-

Fordomme for det Gamle og Antagne (172). Med en daarlig Affectation af andre Folkes Sæder, og med en skadelig Tilbøielighed til en fremmed Pragt, forene vi ofte en stolt Foragt for det, som er priseligt i deres Sæder og Indretninger (5, 7, 178, 190, 199, 282). Vi ere sielden fornøiede med vore Vilkaar, og give Skiebnen og Luften Skyld for det, som er en Virkning af vor egen Træghed (293). Vore Siele synes at have for liden og vore Legemer for megen Empfindtlighed (208, 209). Men disse ere ikke Naturens Feil. De ere os ikke mere medfødte end andre Folk (208). Vi kunde overvinde dem, og de almindelige Midler dertil ere: Opdragelsen, Videnskaberne, Religionen og Lovene.

Opdragelsen er altid, men især i vore Tider, en af de største Pligter, som paaligger Regentere, Forældre og Lærere. Dette har jeg ofte erindret, fordi det er derfra, at vi skulle begynde alle vigtige Forbedringer. Alle Stater have Mangel paa Mennesker; men de trænge endnu mere til gode Mennesker. Det er ikke nok at undersøge Aarsagerne til Folkemængdens Aftagelse, og opmuntre Folk til Ægteskaber (85). Uden en Forbedring i Opdragelsen og Sæderne er Folkenes Formerelse hverken muelig eller nyttig (83, 66). Jeg har ikke skaanet de herskende Feil, som for-

dærve begge Kiøn (85, 92, 118, 127). Den første Opdragelse beroer meest paa Fruentimret. Det er ogsaa dette Kiøn, som giver Tonen i Selskaberne, der, hvor unge Folk faae den anden Opdragelse (26, 27, 31, 92). Jeg har viist i adskillige Blade, hvor meget dette elskværdige Kiøns Forfængelighed fordærver Verden, og hvor meget dets Dyder kunde forbedre den (27, 31, 37, 68, 185, 186). Jeg har forestilt i bedrøvelige Exempler de ulyksaligste Følger, som en slet Opdragelse har for dem selv, og jeg har viist paa de samme Steder, hvorledes de kunde giøre deres Døttre lykkeligere (198, 217, 218, 220, 221, 223), til værdige Prydelser for Selskabet (198). Jeg har viist, hvor stor Ære og Høiagtelse en god Moder fortiener, og at hendes Forretning er en af de vigtigste, hvortil Forsynet kan kalde et Menneske (65, 148, 149, 239). Det vigtigste i Opdragelsen kommer an paa Forældrene selv, og jeg har sagt, hvad de kunne giøre baade til at befordre og til at hindre den (52, 96, 144, 149, 191). Det er saa langt fra, at de Rige og Formuende bør unddrage sig ganske fra disse Byrder, at de tvertimod have større Pligter end andre. Disse Pligter ere endog Grunden til deres Fortrin (5). Der er en physisk og en moralsk Opdragelse, en privat og en offentlig. Jeg har talet noget om dem alle

(52, 305). Den physiske Opdragelses Hensigt er, at giøre Legemet til et beqvemt Redskab for Sielen (287); Den Moralskes, at danne Forstanden og Hiertet (288). Jeg har ikke alene givet Regler for Underviisningen (272, 273, 303), men og oplyst dem med Exempler af adskillige Samtaler (41, 151, 152, 168, 169, 170, 201, 248, 305). Jeg har viist, at Hovedsagen af den moralske Opdragelse, af Hiertets og Sædernes Dannelse, er, at formindske de sandselige Empfindtligheder, og give Sielen et fornuftigt Herskab over Tilbøielighederne (25, 51, 191, 279, 291, 296, 299). Dette Herskab kan gaae meget vidt (286), og det er deri fornemmelig, at Opdragelsen bestaaer. Men just denne Opdragelse har de største Vanskeligheder. Forældrenes Uvidenhed og Forfængelighed, en daarlig Lyst til at bringe deres Børn tidlig frem, og den fordærvede Tænkemaade, som er antagen i Stæderne, ere de fornemmeste Aarsager dertil (279). Denne Tænkemaade er saa fordærvet, at gode Forældre selv maae fortvivle om Muligheden af at kunne opdrage deres egne Børn i de rette Grundregler (279, 305). Om Underviisningen i Christendommen har jeg handlet i nogle besynderlige Afhandlinger, og de fleste Betragtninger over Religionen kunne bruges dertil. Den

offent-

offentlige Underviisning angaaer fornemmelig Videnskaberne.

Om disse, nemlig Videnskaberne, har jeg talt mere end nogle maaskee troede, at det skikkede sig for et Verk, som ikke var skrevet for lærde Folk alene. Men er det ikke fra Videnskaberne at vi skulle vente de første Forbedringer i Tænkemaaden, Smagen og Sæderne? Jeg veed vel, at den beste Opdragelse maae giøres i Husene; men det er [illegible] Skolerne og Akademierne, som skulle danne disse Huuslærere; Det er dem, som skulle udbrede Kundskaben, og befordre Underviisningen ved beqvemme Lærebøger og Methoder. Man klager i alle Lande, at de ikke giøre det, og mon vore Indretninger skulle være fuldkomnere (193, 219)? Jeg mener, foruden de almindelige Feil at have merket nogle besynderlige hos os, og jeg overlod til upartiske Læsere, at dømme, om jeg har havt Ret (32, 56, 110, 191); Men de maae dømme mig efter mine Hensigter. Disse gik ikke videre end til de Videnskaber, som giøre os til Mennesker, Borgere og Christne. Jeg havde ikke foresat mig at dadle alle Feil, og at advare mod alle Yderligheder. Mit Øie var kuns fæstet paa dem, som vare meest farlige for os (93). Vor Hovedfeil var lige saa lidt, at giøre for meget af Modersmaalet, af det Sindrige, Høie, Skiønne og Rørende, som at fordybe sig i Un-

i Undersøgninger af Sædelæren, Lovkyndigheden og Statskonsten, saaledes, at det Græske og Romerske Sprog, at Metaphysiken, Geometrien, den gamle Historie og andre Videnskaber skulde forsømmes derover. Jeg agter alle Videnskaber, men jeg agter dem efter deres Nytte, og deres største Nytte er, at giøre os til Mennesker, Christne og Borgere (170). Et Sprog er mig, som Sprog, ikke kierere end et andet (7, 8, 9). De ere alle kuns Midler til at udbrede Kundskaben (89, 159, 163). Modersmaalet har i denne Betragtning Fortrinet, og vi efterligne Grækerne og Romerne mere, naar vi dyrke det, end naar vi fordærve deres Sprog (75, 119, 241). Det Danske har været forsømt, ingen nægter det, og det første, som udkræves til Kundskabens Udbredelse, er dog et dyrket Sprog. Jeg har viist nogle af Modersmaalets Mangler og Aarsagerne dertil (8, 10, 15, 42, 113). Jeg har ønsket en større Iver i dets Dyrkelse, og jeg har uden Tvivl sagt tidt nok, at det ikke var for den Æres Skyld, at have et Sprog for sig selv, og for at kunne sige noget Skiønt og Glimrende deri. Min Hensigt gik ud paa noget, som var langt vigtigere: at forbedre den almindelige Tænkemaade, at bekiendtgiøre det Nyttige af Videnskaberne, at foredrage Religionens Sandheder paa en overbevisende og rørende Maade, at belønne

Helte-

Heltene ved værdige Lovtaler, at forbedre Skuepladsen (31, 123, 303), at give vore Landsmænd en ædlere Empfindtlighed, at lære dem at agte det Sindrige og det Rørende mere end det Velsmagende og det Prægtige, og endelig at give vore ulærde Medborgere og Fruentimmeret nogle Bøger i Hænderne, som kunde opbygge i det de fornøiede dem (80, 90, 93, 249, 260, 271). Det var altsaa for Tingenes, for Tankernes, for Sandhedernes Skyld, at jeg ønskede Sproget mere dyrket. Jeg agtede Tingene langt mere end Ordene, og Videnskaberne mere end Sproget. Men jeg troede tillige, at det, som man kalder Ting, Videnskaber, Philosophie, Lærdom, Grundighed, ikke fortiente altid saa prægtige Navne (14, 24, 81, 103, 207). Jeg vilde, at man skulde dyrke enhver Videnskab i Forhold til dens Nytte (200), ikke forsømme vigtige Ting, for at fordybe sig i Bagateller, og lade det Nyttige af Naturlæren, Mathematiken, Sædelæren, Lovkyndigheden, Stats- og Huusholdningskonsten, Veltalenheden, og det Opbyggeligste af Historien ligge (61, 82, 161), for at anvende Tiden alene paa nogle Øvelser i Disputeerkonsten, paa en almindelig Theorie af de Philosophiske Videnskaber, paa nogle smaa Undersøgninger i de døde Sprog og den gamle Historie (24, 38, [illegible], [illegible], 241, 246, 283). Hovedhensig-

ten

ten af de høie Skoler er dog, at danne Lærere og Embedsmænd (110, 121). I Henseende til Ungdommens Underviisning mangler det os baade paa Lærebøger (161, 194), Methode (193, 235, 236, 272, 303) og Anstalter (267). Jeg har sagt noget om dem alle. Der burde være almindelige Skoler (235, 236), Skoler for visse Stænder (83, 116, 267); Og alle disse Indretninger underkastes et Collegium, som bestyrede Opdragelsen og Underviisningen til alle Stænders og hele Statens Nytte (267); For at have gode Embedsmænd, maae man agte og belønne Videnskaberne (223, 240, 276), og unge Folk bør ikke alene undervises i Skolerne; de bør og have Leilighed til at øve dem (267). Uden Frihed, Ære og Æmulation kan Videnskabernes Rige ikke udbredes (121). Alle Studerende bør derfor agtes (178). Man bør dømme lærde Arbeider uden personlig Anseelse (145), og troe, at intet er saa skadeligt for Videnskabernes Republik, som Myndigheds Fordomme og Monopoler (45, 59, 60, 110).

Religionen har jeg overalt betragtet som det største Middel til at oplyse, forbedre og lyksaliggiøre Menneskene; men det er Jesu Religion, saaledes som den læres af ham selv og hans Disciple. I den alene finde vi en sand og fuldstændig Theorie af Gud, Mennesket og Verden, en

reen og kraftig Sædelære, og Grunden til den sande Statskonst. Jesu Læremaade er ligesaa ypperlig og ligesaa uforbederlig som hans Lærdomme. Ingen Skole-Methode, ingen Kirke-Bekiendelse maae sættes i Ligning dermed (77, 294). Det høieste i Grækernes Viisdom, den Socratiske Philosophie selv, fortiener kuns at prises, saa vidt den ligner Jesu Lære (271). I mine Afhandlinger om Religionen har jeg fornemmelig foresat mig tre Hensigter: at overbevise Fornuften om dens Sandhed og Ypperlighed, at forbedre ved dens Hielp Opdragelsen og Underviisningen, og endelig at vise, hvor vigtig den er for Staten, hvor lyksalig den gior Menneskene her i Tiden, i det den befordrer deres evige Beste (252). De fleste Religionsspottere fortiene ikke andre Igiendrivelser, end at man beviser dem Umuligheden af deres egne Grundsætninger. Det er Skiødesløshed og et fordærvet Sindelav, som forblinder dem (173). Men redelige Folk kunde og tvivle, og enhver Fornuftig har Ret til at kræve Beviis. Jeg har undersøgt den Lærdom om Udødelighed, om Straf og Belønning efter Livet (17, 46, 55, 115, 120, 129, 138), om Aarsagen til det Onde (126, 166), om Forsynet (49, 238), og Forsoningen (128), om Bønnen og den udvortes Gudstieneste (1, 19, 33, 97). Jeg har prøvet dem efter Fornuftens Grundsætninger;

men

men de vigtigste Beviser ere tagne af Skriftens egen Betragtning, af dens Lærdoms Fortreffelighed i Sammenligning med alt, hvad Fornuften, overladt til sig selv, har lært om Gud og Mennesket (72, 73, 74, 143, 207), af Christi Persons Fuldkommenhed, og hans uligneligé Menneskekierlighed (202), hans ypperlige Læremaade (231), og hans fortreffelige Sædelære (98, 174, 230), og den Viisdom, hvormed han lærer at undgaae alle Fornuftens Yderligheder (270). Naar jeg har talt om Ungdommens Underviisning, har Jesu egen Læremaade været det Mønster, som jeg har fulgt baade i at bestemme de almindelige Regler (272, 273), og i at oplyse dem ved Exempler (168, 169). Religionens Indflydelse paa Staten har jeg betragtet fra adskillige Sider. Mine Hoved-Hensigter udkrævede det. Det er Religionen, som renser Hiertet, som forbedrer Sæderne, som styrer og veileder Forstanden i de vigtigste Undersøgninger; det er den, som skal opfylde Mangelen af de menneskelige bevægende Grunde (25, 174, 252), udrette det, som Lovene ikke kunne, og regiere dem, som ere over Lovene (252). Det er den, som giver Menneskene Kræfter og Villie til at opfylde gode Forsætter, og kroner vise og redelige Hensigter med et lykkeligt Udfald (284). Jeg har betragtet den guddommelige Regiering som

det fuldkomneste Mønster for den menneskelige (189), og viist, med hvor stor Nytte Skriftens Historie kan bruges til at dømme ret om den verdslige. I det den beskriver os det merkværdigste Folks Historie, bekiendgiør den tillige de Love, efter hvilke Gud har dømt alle Folk i Verden (35, 36, 255). Overalt findes indstrøede adskillige Betragtninger, som kunde opvække Andagt og Følelse af Religionen (18, 42, 84, 85, 64, 67, 91, 111, 130, 136, 203, 297).

Lovene formaae lidet uden Sæderne. Det er min store Grund; men Sæderne beroe og meget paa Lovene. Lovene kunne baade forbedre og fordærve Sæderne, de ere begge saa nøie forbundne, at det er ondt at sige, hvorfra man skal begynde (267, 277, 278). Denne Forbindelse har været Gienstanden af mange Afhandlinger. Jeg har undersøgt det Spørgsmaal, hvorledes et fordærvet Folkes Sæder kunde forbedres (154). Jeg har forklaret nogle af Lovenes almindelige Grunde (25, 155, 165, 179), jeg har advaret mod skadelige Fordomme i denne saa vigtige Videnskab (177), de fornemmeste komme deraf, at man bygger mere paa Meninger end paa Grunde, og snart sætter den historiske Kundskab tilside, for at overgive sig til abstracte og ensidede Betragtninger (300). Jeg har talet om Lovenes indbyrdes Forbindelse, og beviist, hvor

vanseligt

umueligt det er, at giøre nogen vigtig Forbedring i en Deel uden at forbedre dem alle (280). Jeg har handlet om den Forsigtighed, som udkræves baade i Undersøgningerne og i Udøvelsen, naar der behøves Hastighed, og naar Bestandighed (280, 281, 300). Jeg har forklaret, hvad det er for en Korthed og Tydelighed i Lovene, som fortiener at prises (177). Jeg har talet om Straffer og Belønninger, og bevilst den store Grundregel, at faa Love og smaa Straffer, som vel holdes, ere bedre end mange Love og store Straffer (25). Frihed og Eiendoms Ret ere de to Hovedgrunde til de borgerlige Love. Denne store Grundregel har jeg paa adskillige Steder oplyst, og jeg har ikke glemt at vise, hvor meget baade Lovenes Givelse og deres Holdelse beroer paa Betienternes Indsigt og Sæder (22, 25). Endog de ringeste have ofte en meget vigtig Indflydelse (276, 282). Foruden de almindelige Betragtninger af Lovene har jeg og undersøgt Grundreglerne af de adskillige Stænder.

Enighed imellem Stænderne er en naturlig Følge af fornuftige Betragtninger af deres sande Fordele og Grundregler (299). Men Fordomme og Egennytte forblinde ofte Fornuften saaledes, at den endog misbruges til at sønderrive dette Baand (2, 3, 213, 215, 299). Jeg har søgt at opvække patriotiske Følelser i alle Stæn-

der, og ønsket, at en almindelig Iver i at befordre det almindeligste Beste maatte stifte den fuldkommeste Fortrolighed imellem Regieringen og Folket, (20, 22, 48, 108, 124) mellem Adel og Borgere (23), Herremænd og Bønder (13, 69, 70), geistlige og verdslige Betientere (180, 182, 252), den civile Stand og Krigsstanden (89, 304). Al Ulighed i Meninger, al Strid i Henseende til udvortes Fordele, er vel ikke ganske at forebygge. Det var maaskee ikke heller godt. Men maatte dog Religionen, det store Baand, som forener alle fornuftige Skabninger under den Allerhøiestes Regiering, ikke misbruges til at forstyrre den borgerlige Enighed (294). Maatte den i det mindste lære os det, hvorfor den fornemmelig er givet, at elske hinanden uden Personers Anseelse, som Mennesker og Medborgere (88, 162, 237). Denne borgerlige Enighed har jeg søgt at befordre ved at betragte baade enhver Stands Grundregler og deres indbyrdes Forhold.

Adelens Fortrin ere grundede paa en Ulighed, som ikke kan ophøre i nogen Regieringsform, allermindst i Monarkier, uden at undertrykke Vindskibeligheden, og indføre enten Anarkie eller Despotisme (213, 214, 215). Middelstandens egne sande Fordele tillade ikke, at alle i Fleng kunde giøre sig Haab om de høieste

Værdig-

Værdigheder (215). Det Fortrin, som nogle faa nyde fremfor andre, er ikke grundet i Familiernes Ælde, men i deres Formue, og især i den Brug, som de giøre deraf til at opdrage deres Børn og tiene Staten, (5, 141). En Adelsmand har et Fortrin til Embeder fremfor sine Medborgere; men disse have og Ret til at kræve af ham besynderlig Fortieneste og en stor patriotisk Iver (234, 216). Det er Opdragelsen, og ikke Fødselen, som forædler Menneskene (291, 295). Underviisningen bør indrettes efter Opdragelsens Hensigt (29, 116, 200). Staten bør ved Stamgods og andre Privilegier forsikre disse Familier om en anstændig Underholdning; men de bør bruge Indkomsterne deraf til Statens Tieneste, og en retskaffen Adelsmand maae agte Ære høiere end Penge (141, 215). Han er den første til at opofre sig for Fædrenelandet, naar det behøves (234), men han troer tillige, at det er ikke nok at have Mod. En Adelsmand maae besidde Videnskaber (214), han maae ære personlige Fortienester i alle Stænder (216). Derved alene bliver han værdig til sine Fortrin, derved overvinder han sine Medborgeres Misundelse (5). Intet borgerligt Selskab kan bestaae uden nogen Ulighed. Der maae være Forskiel i Værdigheder, i Formue, i Rettigheder; men alle bør have Frihed og Eiendoms-Ret (214). En

det fuldkomneste Mønster for den menneskelige (189), og viist, med hvor stor Nytte Skriftens Historie kan bruges til at dømme ret om den verdslige. I det den beskriver os det merkværdigste Folks Historie, bekiendgiør den tillige de Love, efter hvilke Gud har dømt alle Folk i Verden (35, 36, 255). Overalt findes indstrøede andægtige Betragtninger, som kunde opvække Andagt og Følelse af Religionen (18, 42, 84, 85, 64, 67, 91, 111, 130, 136, 203, 297).

Lovene formaae lidet uden Sæderne. Det er min store Grund; men Sæderne beroe og meget paa Lovene. Lovene kunne baade forbedre og fordærve Sæderne, de ere begge saa nøie forbundne, at det er ondt at sige, hvorfra man skal begynde (267, 277, 278). Denne Forbindelse har været Gienstanden af mange Afhandlinger. Jeg har undersøgt det Spørgsmaal, hvorledes et fordærvet Folkes Sæder kunde forbedres (154). Jeg har forklaret nogle af Lovenes almindelige Grunde (25, 155, 165, 179), jeg har advaret mod skadelige Fordomme i denne saa vigtige Videnskab (177), de fornemmeste komme deraf, at man bygger mere paa Meninger end paa Grunde, og snart sætter den historiske Kundskab tilside, for at overgive sig til abstracte og ensidede Betragtninger (300). Jeg har talet om Lovenes indbyrdes Forbindelse, og beviist, hvor

umueligt det er, at giøre nogen vigtig Forbedring i en Deel uden at forbedre dem alle (280). Jeg har handlet om den Forsigtighed, som udkræves baade i Undersøgningerne og i Udøvelsen, naar der behøves Hastighed, og naar Bestandighed (280, 281, 300). Jeg har forklaret, hvad det er for en Korthed og Tydelighed i Lovene, som fortiener at prises (177). Jeg har talet om Straffer og Belønninger, og beviist den store Grundregel, at faa Love og smaa Straffer, som vel holdes, ere bedre end mange Love og store Straffer (25). Frihed og Eiendoms-Ret ere de to Hovedgrunde til de borgerlige Love. Denne store Grundregel har jeg paa adskillige Steder oplyst, og jeg har ikke glemt at vise, hvor meget baade Lovenes Givelse og deres Holdelse beroer paa Betienternes Indsigt og Sæder (22, 25). Endog de ringeste have ofte en meget vigtig Indflydelse (276, 282). Foruden de almindelige Betragtninger af Lovene har jeg og undersøgt Grundreglerne af de adskillige Stænder.

Enighed imellem Stænderne er en naturlig Følge af fornuftige Betragtninger af deres sande Fordele og Grundregler (299). Men Fordomme og Egennytte forblinde ofte Fornuften saaledes, at den endog misbruges til at sønderrive dette Baand (2, 3, 213, 215, 299). Jeg har søgt at opvække patriotiske Følelser i alle Stæn-

der, og ønsket, at en almindelig Iver i at befordre det almindeligste Beste maatte stifte den fuldkomneste Fortrolighed imellem Regieringen og Folket, (20, 22, 48, 108, 124) mellem Adel og Borgere (23), Herremænd og Bønder (13, 69, 70), geistlige og verdslige Betientere (180, 182, 252), den civile Stand og Krigsstanden (89, 304). Al Ulighed i Meninger, al Strid i Henseende til udvortes Fordele, er vel ikke ganske at forebygge. Det var maaskee ikke heller godt. Men maatte dog Religionen, det store Baand, som forener alle fornuftige Skabninger under den Allerhøiestes Regiering, ikke misbruges til at forstyrre den borgerlige Enighed (294). Maatte den i det mindste lære os det, hvorfor den fornemmelig er givet, at elske hinanden uden Personers Anseelse, som Mennesker og Medborgere (88, 162, 237). Denne borgerlige Enighed har jeg søgt at befordre ved at betragte baade enhver Stands Grundregler og deres indbyrdes Forhold.

Adelens Fortrin ere grundede paa en Ulighed, som ikke kan ophøre i nogen Regieringsform, allermindst i Monarkier, uden at undertrykke Vindskibeligheden, og indføre enten Anarkie eller Despotisme (213, 214, 215). Middelstandens egne sande Fordele tillade ikke, at alle i Fleng kunde giøre sig Haab om de høieste

Værdig-

Værdigheder (215). Det Fortrin, som nogle faa nyde fremfor andre, er ikke grundet i Familiernes Ælde, men i deres Formue, og især i den Brug, som de giøre deraf til at opdrage deres Børn og tiene Staten, (5, 141). En Adelsmand har et Fortrin til Embeder fremfor sine Medborgere; men disse have og Ret til at kræve af ham besynderlig Fortieneste og en stor patriotisk Iver (234, 216). Det er Opdragelsen, og ikke Fødselen, som foredler Menneskene (291, 295). Underviisningen bør indrettes efter Opdragelsens Hensigt (29, 116, 200). Staten bør ved Stamgods og andre Privilegier forsikre disse Familier om en anstændig Underholdning; men de bør bruge Indkomsterne deraf til Statens Tieneste, og en retskaffen Adelsmand maae agte Ære høiere end Penge (141, 215). Han er den første til at opofre sig for Fædrenelandet, naar det behøves (234), men han troer tillige, at det er ikke nok at have Mod. En Adelsmand maae besidde Videnskaber (214), han maae ære personlige Fortienester i alle Stænder (216). Derved alene bliver han værdig til sine Fortrin, derved overvinder han sine Medborgeres Misundelse (5). Intet borgerligt Selskab kan bestaae uden nogen Ulighed. Der maae være Forskiel i Værdigheder, i Formue, i Rettigheder; men alle bør have Frihed og Eiendoms-Ret (214). En

Herremands Vasal bør ved Lovene være ligesaa sikker som Herremanden selv. Man maae i det mindste bestemme hans Afgifter.

Geistligheden skal ikke regiere; men den bør nyde en vis borgerlig Anseelse, især i Monarkier. Religionens, Statens og Videnskabernes Beste udkræver det. I en Stat, hvor der ere saa mange Grader af Værdigheder, taber Religionen sin Agtelse, dersom dens Lærere ere alt for dybt fornedrede. De bør i de Christelige Stater være det samme, som Censorerne i Rom (146), og det er dem, som kunne giøre det meste til Videnskabernes Udbredelse (61, 224). Men det er Geistlighedens egen Tænkemaade og Forhold, som skal give dem den beste Ære. Deres Myndighed bør være grundet paa Overbeviisning og ikke paa Tvang (294). Christendommens sande Grundregler tillade dem ikke at være trættekiere. De maae ikke forelske sig i Konstord og Methoder (56, 77), men beflitte sig paa et tydeligt og behageligt Foredrag, og for Alting forbinde vel den Lærdom om Troe og gode Gierninger. Det bør være deres Hensigt, at giøre deres Menighed til gode Mennesker og Borgere, uden hvilket de ei kunde være gode Christne. De maae troe, at Gud dyrkes ikke ved lade Bønner og ængstelige Bestræbelser, men ved sande Dyder, og giøre Christendommen og de Evangeliske Sand-

hader

heder behagelige, ikke ved en falsk Trøst, ved Misbrug af den Lærdom om Troen og Retfærdiggiørelsen, men ved en mild og en venlig Omgiengelse, og ved at foredrage den Christelige Sædelære paa en Maade, som beviser Sandheden af Christi Ord, naar han siger: mit Aag er gavnligt og min Byrde er let (18, 39, 274).

Borgerstanden er, saa længe den bevarer sine sande Grundregler, Statens rette Styrke, og det Baand, som forener de andre Stænder. Jeg forstaaer ved Borgere de Folk i Stænderne, som leve af en for Staten nyttig Vindskibelighed, af Videnskaberne, Konsterne, Handelen og Haandverkerne (163, 283). Disse ere alle værdige Lemmer af Staten, som ikke maae sættes i Ligning med Høkere og Aagerkarle, med Folk, som leve af forbuden Handel (78), af deres Medborgeres Fattigdom, Daarligheder og Laster (163, 164, 188, 263, 303.) De rette Borgere ere i fornuftige Patrioters Øine langt agtbarere, end nogle Overløbere og adelige Borgere, som udgiøre en fordærvet Middelstand. Jeg har ikke skaanet disse Folks Forfængelighed, fordi jeg ansaae den for en af vore Hovedfeil, for Aarsagen til Videnskabernes og Vindskibelighedens Foragt (23, 116), til de fleste borgerlige Pligters og Embeders Forsømmelse (240), til en daarlig, kielen og letsindig Opdragelse, som

svækker Grundreglerne af alle nyttige Stænder (215, 279), til en ødeleggende Pragt og Stolthed (265, 282), en almindelig Fattigdom og Ustadighed i alle vore Foretagender (58). Disse Skikkelige Folk, som de kalde sig, have et Sprog for dem selv, som udtrykker den forfængelige Levemaade, hvori de ligne fordærvede Adelsmænd (79, 134, 176, 195). Caracteren af en værdig Borger er forestillet i Kiøbmandens Person, og jeg troer at den er agtbar nok for at vise, hvad Ære Standen kan vente sig ved at følge dens sande Grundregler (3, 58). Sund Fornuft, Venlighed, Orden, Bestandighed, Kierlighed til Fædrenelandet, Høiagtelse for Videnskaber og Fortienester, megen Kundskab om Statens sande Fordele, og Foragt for forfængelig Ære, ere Egenskaber, som caracterisere store Handelsmænd, og som giøre dem mere Ære end Titler og Ordener. Foruden de almindelige Grundregler af Standen har jeg og handlet om nogle besynderlige Indretninger til Handelens og Vindskibelighedens Opkomst, om Handelsskoler (83, 116), om Reiser (58), om den offentlige Credit (22), om Monopoler (165), om Hospitaler (53), om Aager og Rente (262), om de store (244) og smaa Kiøbstæder (227).

Bondestanden er vigtig i alle Lande, men allermeest i dem, hvis Styrke beroer fornemmelig

paa Agerdyrkningen (213, 214, 215). Den er ikke alene en nyttig, men kunde og være en lyksalig Stand (13, 95). En god Bonde er en agtbar Mand i det menneskelige Selskab, jeg har beviist det med virkelige Exempler (69, 70, 109, 139, 197, 224, 241, 274). Men for at have saadanne Bønder, maae man forunde dem de almindelige menneskelige og borgerlige Rettigheder, som ere Frihed og Eiendomme (234, 301). Fornuftige Herremænd indsee vel, hvor nøie deres eget Beste er forenet med Bondens Velfærd (2). Men det er dog for meget, at lade saa mange Menneskers Velfærd beroe paa deres Medborgeres Indsigter (301). Lovene maae i det mindste bestemme Afgifterne (2). Det er ikke nok, at skaffe Bonden Sikkerhed; man bør og oplyse og opmuntre ham. Naar han ikke er alt for stor Slave, har han baade sund Fornuft nok til at begribe mange vigtige Sandheder, og Menneskelighed nok for at føle Æren (259). Jeg har viist Nytten og Fornødenheden af adskillige Skrifter til Bondestandens Oplysning (250, 256), jeg har talet om Bonderskoler (267), om Anstalter til at opmuntre, befordre og belønne Agerdyrkningen (275), og overalt søgt at opvække saadanne Tanker, som kunde giøre Bonden selv lyksalig og fornøiet i sin Stand, og bevæge og overtale alle hans Medbor-

gere til at vise ham den Agtelse og Kierlighed, som ham tilkommer.

Saaledes har jeg midt i alle Afvexlinger fulgt en vis Plan, som stemmede overeens med de patriotiske Hensigter, der bevægede mig til at optræde paa Skuepladsen. For at opnaae disse Hensigter, maatte jeg for alting stræbe at vedligeholde mine Læseres Agtsomhed. Jeg maatte søge ikke alene at overbevise, men og at overtale. Det er Grunden til min Methode. For at vedligeholde Agtsomheden, har jeg beflittet mig paa Afvexlinger, og indklædt Sandhederne paa mange Maader. Samtaler, Fortællelser og Brevvèxlinger syntes mig at være de beqvemmeste til at giøre Kundskaben baade tydelig og levende. Jeg har brugt Beviser overalt, hvor jeg troede, at de behøvedes, men jeg har søgt at indrette dem saaledes, at enhver Læser af en sund og øvet Forstand kunde føle deres Styrke. Jeg har i nogle vigtige Afhandlinger villet endog været saa tydelig, at Børn skulde forstaae mig. Dersom dette er at være grundig, troer jeg, at jeg har været det. Thi min Dristighed gik ikke saa vidt, at jeg ogsaa vilde være forstaaet af det Slags Lærde, som sielden forstaae hvad de sige selv. Nogle Sandheder behøve ikke saa meget at bevises, som at indskierpes ved overtalende Forestillinger. Disse ere ofte de vigtigste. Naar jeg talede om saa

danne,

danne, talede jeg med Affect, fordi den, som vil røre andre, maae i det mindste vise, at det, som han siger, rører ham selv. Alt for heftige Følelser af Religionen og Patriotisme, af Tankernes og Talens Skiønheder, høre ikke til det Slags Yderligheder, som man i vore Tider har at frygte for. Skulde nogen troe, at jeg, ved at tale om saadanne Ting, har undertiden sat Læserne i alt for stor Affect, da maae de trøste sig dermed, at der ere Skrifter og Taler nok, som kunde kølne denne Iver. Det er ikke saa meget Hiertets som Indbildningens, Sandsernes og Vanens Empfindtligheder, der forvilde Fornuften. Mod disse har jeg været streng nok. Det alvorlige og venlige Sprog er det, som anstaaer best en Lærer. Det er det, som jeg taler helst. Og jeg har baade Agtelse for Menneskene, og Taalmodighed nok til at tale det endog med Børn. Men der ere Feil, som man forgieves søger at rette ved Venlighed og Overbeviisning. Herskende Fordomme, som komme af Myndighed, Stolthed og Forfængelighed, til dem udkræves skarpere Lægedomme. Stolte Herremænd, og rangsyge Borgere, opblæste Lærde og forfængelige Modenarrer ville uden Tvivl klage over mig, og sige, at jeg har skierpet Satiren alt for stærk imod dem; men jeg agter det ikke, fordi de kunne aldrig have saa stor Ret til at klage over mig, at jo Fædrene.

drenelandet har endnu langt større Ret til at klage over dem.

Jeg er et Menneske, og jeg kan feile. Jo mindre jeg attraaer for mig selv, des heftigere er jeg maaskee, naar der handles om visse Grundregler, som jeg er indtaget af. Denne Heftighed kan maaskee undertiden have gaaet for vidt: Men den har kuns eengang havt sin Grund i noget, som angik mig selv. Den Overilelse har jeg bekiendt og afbedet. Tillæget til det 56 No. er et Verk af saadan en Overilelse. I det øvrige veed jeg ikke, at jeg har sagt noget, som jeg af Fortrydelse skulde tilbagekalde. Der kunde desuagtet være Feil nok i mit Arbeide. Mine egne Ufuldkommenheder ere vel Aarsagen til de fleste og vigtigste; men Sproget er og Skyld i nogle. I det mindste er det saa langt fra, at jeg indbilder mig at kunne i det Danske udtrykke alle Skiønheder af andre mere dyrkede Sprog, at jeg reent ud maae tilstaae, at jeg begriber ikke engang, hvorledes det skulde være mueligt. Jeg har selv tilkiendegivet nogle af disse Feil, og Læserne kunne deraf dømme, at hvad jeg har sagt om Sprogets Mangler, er ikke sagt i den Tanke, at det skulde blive bragt til Fuldkommenhed ved min Flid. Jeg indseer meget vel, at dersom det Danske Sprog nogen Tid skal opnaae den samme Fuldkommenhed og Styrke, som det Romerske

og Franske, vil der komme den Tid, da kuns meget faa Blade af Tilskueren skulle bevare den Yndest, med hvilken de nu ere optagne. Men jeg skal derfor ikke aflade at opmuntre andre til at giøre det, som jeg ikke selv har kunnet, og til at forskaffe Sproget, om det er mueligt, den gyldne Alder, i hvilken mine egne Arbeider skulle blive forglemte. Der er en anden Udsigt i det Tilkommende, som rører mig mere. Det er det Regnskab, som alle skulle giøre for deres Talers og Handlingers Følger, naar Dækket af den store Skueplads falder engang. En Skribent har et stort Regnskab at giøre, fordi han lever og virker baade lige saa vidt og lige saa længe som han bliver læst. Skulde jeg have givet Anledning til nogen Tanke, som kunde være mine Medborgeres sande Lyksalighed til nogen Hinder, da vil jeg ønske, at det maae blive kiendt og afskyet. Jeg vil heller døe foragtet end efterlade mig nogen Ære eller Yndest, som var bygt paa saa uædel en Grund. De gode Virkninger tilskriver jeg Forsynet. Det er den alene, som giver Vexten til alt, hvad Mennesket saaer. Det er den, som adskiller Klinten fra Hveden; thi den gode og onde Sæd er alt for blandet i vores Natur til at vi selv ganske kunne adskille dem.

Jeg forlader Skuepladsen, ikke for i Ørkesløshed at fordrive den Tid, som jeg kan have til-

overs fra andre Forretninger, men for at bruge den til at iværksætte selv nogle af de Ting, som jeg har foreslaaet eller ønsket. Naar enhver af mine Medborgere vil giøre det samme, skulde maaskee efterhaanden noget blive giort af det, som man nu holder for umueligt, og som stedse maae blive anseet derfor, saa længe enhver ikke begynder for sig selv. Lad kun ingen af os bie, indtil andre begynde, eller det bliver ham selv beleiligere; men enhver giøre strax, hvad han kan. Det er det sidste og høieste af alle mine patriotiske Ønsker, fordi jeg er vis paa, at de alle snart bleve opfyldte, dersom enhver, i stedet for at klage over Skiebnen, og ønske bedre Tider, brugte kuns vel den Leilighed, som han allerede har, til at tiene det Almindelige.

Alphabetisk Register
over
Materierne,
som findes afhandlede eller berørte
af
den patriotiske Tilskuer.

A.

Assfeds-

Register.

No.

Beløn-

Register.

No.

Register.

No.

D.

E.

Register.

F.

Folke

Register.

Grundrids

No.

Register.

L.

Lærde

Register.

No.

N.

O.

Ode

Register.

Register.

Skiønne

Register.

Register.

T.

Tyrann

Register.

Æren

Register.

